

**Kroniek
van de
Jodenvervolging
te Assen**

dr. Jan Ridderbos

Woord vooraf

In deze publicatie geven we aandacht aan de plaats die Joden voor, tijdens en na de bezetting te Assen innamen.

Het gaat over uiteenlopende groepen. In de eerste plaats het Joodse bevolkingsdeel van Assen: Joden, die soms reeds generaties-lang te Assen woonachtig waren. In de jaren dertig van de twintigste eeuw voegden zich Joden uit Duitsland, Oostenrijk en Polen bij deze inheemse groep. Het ging om vluchtelingen die probeerden te ontkomen aan de nazi-terreur. Voor een deel vestigden deze Joden zich te Assen, in de hoop hier een nieuw vaderland te vinden en een bestaan te kunnen opbouwen. Een ander deel bestond uit de zogenoemde Palestina-pioniers: Joodse jongeren die bij Asser gastgezinnen woonden en overdag werkten op het Zeijerveld; daar bekwaamden zij zich in het boerenambacht. Met de aldus verworven kennis en vaardigheid hoopten zij zich in Palestina te kunnen vestigen om daar het land te ontginnen. In hun visie was het verblijf te Assen dus slechts tijdelijk.

Deze drie groepen waren gedurende kortere of langere tijd te Assen woonachtig.

Er is nog een vierde groep: de leden van deze groep waren niet te Assen woonachtig, maar verbleven daar enkele uren, soms enkele dagen. Het gaat om Joden uit het gehele land, die getransporteerd werden naar Westerbork; dit gebeurde na de massale transporten in het najaar van 1942. Zij reisden onder begeleiding per trein en werden op het station van Assen overgedragen aan de Asser politie. Dankzij de dag- en nachtrappen van de Asser politie, die bewaard worden in het Drents Archief, zijn ons de namen en andere bijzonderheden van deze Joden bekend. Het interessante van deze rapporten is, dat een stukje van de reis, die deze Joden aflegden, bekend is. Bovendien blijkt dat lang niet in alle gevallen het transport naar Westerbork uitliep op deportatie naar een van de vernietigingskampen. Een deel van de Joden, die in handen van de Asser politie kwamen, ontsnapte aan de deportatie en/of vernietiging.

De Asser politierapporten zijn ook interessant met het oog op de Joodse bevolking te Assen. Het wordt duidelijk hoe het alledaagse leven verliep van een bevolkingsgroep, die steeds verder in het nauw kwam.

Deze publicatie dient dus twee doelen. In de eerste plaats de lokale geschiedschrijving. Allerlei tot nu toe onbekende details komen in het licht. Aan twee groepen, de vluchtelingen en de Palestina-pioniers, wordt hier voor het eerst in samenhang aandacht gegeven.

Daarnaast de landelijke geschiedschrijving. Mensen op zoek naar verwanten en bekenden krijgen dankzij de Asser politie informatie.

Het is duidelijk, dat deze publicatie niet kon verschijnen zonder de medewerking en hulp van anderen.

In de eerste plaats zijn we het Drents Archief grote dank verschuldigd, dat het mogelijk maakte dat een schat uit de collectie – de rapporten van de Asser politie uit de oorlogstijd – geëxploiteerd werd. Een bijzonder woord van dank geldt de heren dr. H. Nijkeuter en drs. J. Bos.

In de tweede plaats willen we graag mw. José Martin van het Herinneringscentrum Westerbork van harte bedanken. Elke keer opnieuw was ze bereid om onze gegevens met die van haar te vergelijken.

Assen, dr. Jan Ridderbos
jan.ridderbos@zonnet.nl

Opdracht

Dit boek wordt uit dankbaarheid opgedragen aan de nagedachtenis van Lé Vos (Assen, 17 januari 1920 – Assen, 14 december 2008). Hij heeft zich onvermoeibaar ingezet voor de instandhouding van de herinnering aan de eens zo levendige Joodse gemeenschap te Assen. Een zeer lange periode nam hij de zorg voor het materiele erfgoed, de Joodse begraafplaats, op zich. Moge zijn nagedachtenis ons tot zegen zijn.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	02	
Inhoudsopgave	03	
Hoofdstuk 1: Joods Assen tijdens de bezetting	04	
Hoofdstuk 2: De joodse vluchtelingen uit Duitsland, Oostenrijk en Polen	20	
Hoofdstuk 3: Jonge idealisten op het Assense Zeijerveld	28	
Hoofdstuk 4: Dag- en nachtrapporten van de Asser politie	35	
Sluitsteen	112	
Bijlage 1	Overzicht van personen, die niet in Assen woonden en toch geregistreerd staan op een lijst (met leden van de Joodse Gemeente Assen?)	113
Bijlage 2	Anti-Joodse maatregelen in chronologische volgorde	115
Bijlage 3	Diverse overzichten, uit de bezettingstijd	118
Bijlage 4	Formulieren voor het ophalen van Joodse personen op 2 oktober 1942	121
Bijlage 5	Lijst van overlevenden, opgesteld door L. Vos	127
Bijlage 6a	Joden geboren te Assen, overleden tijdens de bezetting, (selectie)	128
Bijlage 6b	Joden geboren te Assen, die de oorlog overleefden	134
Bijlage 7	L. Vos: <i>Memoires die ons blijven vervolgen</i>	140
Literatuurlijst	147	
Nagekomen	148	

HOOFDSTUK 1: JOODS ASSEN TIJDENS DE BEZETTING

0 Voorgeschiedenis

0.1 Joodse vluchtelingen

Het zijn slechts elf woorden. Die elf woorden zijn voldoende om de ramp, die het Europese Jodendom in de twintigste eeuw trof, te verklaren: 'Binnen het Derde Rijk van Hitler was geen plaats voor joden'.¹ In de jaren dertig van de vorige eeuw probeerden Joden in groten getale Duitsland te ontvluchten. Tussen 1933 en 1939 zouden tussen de 250.000 en 400.000 van de 525.000 Joden woonachtig in Duitsland hun vaderland ontvlucht zijn. De eerste stroom vluchtelingen kwam direct op gang nadat Hitler in maart 1933 aan de macht gekomen was. Zo'n negenduizend Duitse Joden vluchtten naar Nederland. Tussen 1934 en midden 1938 volgden vijftienduizend dit voorbeeld. De grote stroom kwam op gang na de 'Anschluss' van Oostenrijk in maart 1938 en de 'Reichskristallnacht' van november 1938. Het waren nu niet maar alleen Duitse maar ook Oostenrijkse Joden die naar Nederland vluchtten. In totaal lukte het twintig- tot dertigduizend vluchtelingen om Nederland binnen te komen.²

Van al deze vluchtelingen kwam er slechts een kleine groep in de Drentse hoofdstad terecht. Op de deportatielijst van medio 1942 werden de volgende namen vermeld:³

de kinderen Auszenberg
het echtpaar Bundheim-Goldschmidt
Erich Bundheim
het gezin Fischler-Blok
Rosalie Hanau-Stern
het echtpaar Hecht-Hanau, met hun dochter Helen
Max, Norma en Marianne Heijmann
Rosalie Mosberg-Oppenheimer
het echtpaar Ochs-Hanau
Auguste, Babette, Frieda en Lina Reinheimer
Adela Elsa Stoppelman-Vogel en Hans Stoppelman
het echtpaar Teutsch-Teutsch
Jette Teutsch-Schneidinger
Abraham Wolf en Lina Nathan.

Een aparte groep is die van de zogenoemde Palestinapioniers (galoetsim), die zich op het Zeijerveld bij Assen bekwamen in agrarische vaardigheden ter voorbereiding van hun overtocht naar Palestina. De volgende namen zijn bekend:

Josef Rolf Calmanowitz
Hans Eisner
Schrage Engel
Kurt Hannemann
Herbert Levy
les Löwenberg
Isaak Kurt Niedermann
Siegbert Pinkus
Erwin Schwab
Manfred Schwab
Harald Simon
Max Windmüller.

¹ Dirk Mulder & Ben Prinsen (red.): *Vluchtelingenkamp Westerbork* (Westerbork Cahiers 7), Assen (van Gorcum) 1999, p. 11.

² A. w. , p. 12.

³ Zie de uitwerking van deze namen hierachter, 'De Joodse vluchtelingen uit Duitsland, Oostenrijk en Polen'.

Een ander verhaal is dat van het 'Centraal Vluchtelingenkamp', dat vanaf augustus 1939 in het nabijgelegen Westerbork werd gebouwd. ⁴ Er was een vrij intensief contact tussen de Joodse gemeenschap te Assen en die in het kamp; de hulp vanuit Assen liep van morele ondersteuning tot het zenden van pakketjes. De overleden bewoners van het kamp Westerbork werden tot en met maart 1943 op de Joodse begraafplaats te Assen begraven. ⁵

0.2 Duitse inval

Op de vroege morgen van vrijdag 10 mei 1940 vielen Duitse troepen ons land binnen. De Assense bevolking die op de morgen van die dag in een vrij Nederland ontwaakt was, ging diezelfde avond slapen in dat deel van het land dat in ieder geval voorlopig veroverd was. De Duitse troepen hadden de Drentse hoofdstad zonder slag of stoot ingenomen.

Toch trokken de Mei-dagen van 1940 hun sporen in de Joodse gemeenschap van Assen. De in Assen geboren dr. Ephraim Behr, broer van de rijwielfabrikant Izak Behr, sneuvelde als reserve-officier van gezondheid bij de gevechten om de Grebbelinie. ⁶ Op 30 mei 1940 werd hij, met militaire eer, begraven op de Joodse Begraafplaats (Selwerderhof) te Groningen. Hij liet een vrouw en drie kinderen na.

Een andere arts, dr. Willy Albert Levy, pleegde samen met zijn vrouw op 15 mei 1940 in Amsterdam zelfmoord. ⁷ Hij was getrouwd met Helena Martha Frijda, dochter van de Assense graanhandelaar Joseph Aron Frijda en Jeltje Kolthoff. ⁸ De beide Levy's werden begraven op de Joodse begraafplaats te Muiderberg.

1 De bezetting

1.1 Eerste periode, mei 1940 – september 1941. Naar het isolement⁹

Zoals overal in Nederland vestigden Duitse instanties zich ook in de Drentse hoofdstad. De 'Sonderbeauftragter' voor Drenthe vestigde zich aan de Oosterhoutstraat, en de S. S. Sturmbannführer B. G. Haase aan de Stationsstraat. De S. D. trok in het pand Prins Hendrikstraat 1, naast het woonhuis van de Joodse koopman S. J. Wolf.

De officiële strategie was die van de 'fluwelen handschoen'. De bezetter probeerde op deze manier de harten van de Nederlanders te winnen. Maar deze strategie gold niet voor de Joodse Nederlanders en voor de Joodse vluchtelingen.

In juli 1940 werd de eerste, discriminerende, maatregel tegen de Joden genomen: ze mochten niet langer deel uitmaken van de luchtbeschermingsdienst. In Assen betrof dit Marinus J. S. Goldschalk, die een vriendelijk brief van de burgemeester kreeg waarin deze "tot zijn leedwezen" Goldschalk moest ontslaan van "den opgelegde verplichting".¹⁰

Eveneens in juli 1940 werd afgekondigd, dat de niet-ariërs, die tussen 1933 en 1938 Duitsland hadden verlaten, zich moesten melden op het politiebureau. De NSB-leden die tijdens de Meidagen voor landverraders uitgemaakt waren, wilden zich revancheren. Een afdeling van de NSB, de WA (WeerAfdeling) bekladde in de zomer van 1940 Joodse panden in Assen, o. a. van de ondernemers Gans, Lezer, van Oosten (de Walvis),¹¹ Potsdammer en Stern.

In het najaar van 1940 werd de volgende stap gezet op de weg van de uitsluiting van de Joden uit het maatschappelijke leven. Aan ambtenaren en onderwijskrachten werd gevraagd de zogenaamde

⁴ Zie *Vluchtelingenkamp Westerbork* (Westerbork Cahiers 7), Hooghalen 1999.

⁵ Zie <http://joodsebegraafplaatsassen.nl/soorten/westerborkers/>.

⁶ Zie voor informatie over hem: <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/213894/nl>.

⁷ Zie voor informatie over hem: <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/194652/nl>.

⁸ Beide ouders kwamen op 21 mei 1943 te Sobibor om.

⁹ Wij volgen de indeling van J. Presser: *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945*, Den Haag 1965. Op die manier kunnen de gebeurtenissen te Assen in het grote geheel geplaatst worden.

¹⁰ Brief burgemeester Assen aan M. J. S. Goldschalk, d. d. juli 1940; in bezit van de familie.

¹¹ Foto bij Hulst & Luning, p. 145.

`Ariërverklaring` te ondertekenen, om duidelijk te maken dat zij raszuiver waren. Wie niet raszuiver was, werd als `niet-Arier` uit haar of zijn ambt ontheven. In Assen betrof dit:¹²

Gemeenteraadslid Hartog van Staveren, werkzaam bij het onderwijs;¹³ hij verliet direct Assen
Mr. Martijn Gustaaf Polak Daniëls, griffier van de arrondissementsrechtbank
Mr. Herbert Paul Schaap, griffier bij het kantongerecht
Iwan Hiegentlich, radiotelegrafist
Henderika Vos, adjunct-commies bij de Raad van Arbeid
Simon Mathijssse, gymnastiekleraar
Anna Nieweg, onderwijzeres
Nathan Kropveld, onderwijzer

Regina de Jong (1913), verpleegster
Levie Leip, zich noemende Vos, ambtenaar bij het distributiekantoor
Leon de Vries, klerk bij het gas- en waterleidingbedrijf

Twee leden van de vrijwillige brandweer, L. Nijveen en M. van Oosten.

Niet alleen ambtenaren hadden last van deze segregatie. Zo moest Aron Stern zijn dansschool sluiten, en om toch in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien opende hij een lunchroom. Na afloop moet je zeggen, dat de principiële stap in januari 1941 gezet werd: Verordening 6/41 van januari 1941 bepaalde dat de Joodse bevolking zich moest laten registreren. Toen deze registratie een feit was, konden de stappen die uiteindelijk leidden tot deportatie en vernietiging gemakkelijk gezet worden.

De anti-Joodse maatregelen

Voor ons die zoveel jaren later leven, is het moeilijk om ons in te leven in de bezettingstijd. Het is gangbaar om te zeggen, dat wat de Joden betreft het allemaal pas begon op de Wannsee-Konferenz van januari 1942. Wat daar besloten werd, had te maken met de fysieke uitsluiting van de Joden en met de fabrieksmatige uitroeiing. De psychische of sociale uitsluiting was echter veel eerder begonnen, op z'n laatst met de invoering van de `Ariërverklaring` van het najaar van 1940. Zo systematisch de fysieke uitroeiing van de Joden plaats vond, zo was het ook met de sociale uitsluiting. In een rap tempo volgde de ene beperkende bepaling op de andere. We noemen er hier enkele; in bijlage 2 wordt een bijna volledig overzicht gegeven.

Anti-joodse maatregelen:

Niet langer lid van niet-joodse verenigingen
Verhuizen binnen de gemeente onderworpen aan een vergunning
Inleveren van radio's
Van 20.00 tot 06.00 uur moesten de joden zich binnenshuis ophouden
Gebruik van tram, taxi, trein en telefoon werd verboden
Het betreden van huizen van niet-joden was niet toegestaan
Alleen gebruik maken van een joodse kapper.

In februari 1941 werd de `Joodsche Raad voor Amsterdam` opgericht. Overal in het land werden plaatselijke comités als `onderafdelingen` opgericht. In Assen namen zitting in dat plaatselijke comité:

Leon de Vries
Nathan Kropveld
Levie Leip, zich noemende Vos
Izak Behr
Coenraad Nathans.

¹² Hulst & Luning, p. 145.

¹³ Zie <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/196546>.

1.2 Tweede periode: september 1941 – juli 1942, Van isolement tot deportaties

September 1941: Geen joodse kinderen meer op openbare of bijzondere scholen

Na de zomervakantie van 1941 mochten Joodse kinderen niet langer openbare of bijzondere scholen bezoeken. Het was aan de inzet van de Assense NSB-wethouder mr. A. C. W. Groenewegen te danken/wijten dat er te Assen een eigen Joodse lagere school gesticht werd, die van 16 september 1941 tot 31 augustus 1942 functioneerde.¹⁴ Zodoende werd voorkomen dat de Assense Joodse kinderen naar elders moesten om daar onderwijs te krijgen. De wethouder huurde van de Joodse gemeente het Joodse schooltje aan de Rolderstraat 7. Het onderwijs werd gevolgd door 35 leerlingen uit Assen, en 2 uit Rolde; naar verwachting zouden daar 9 uit Beilen en 5 uit Gieten bijkomen. Dan werd zo ongeveer voldaan aan de norm van 50 leerlingen.

Het onderwijs werd gegeven door Nathan Kropveld en Anna Nieweg, terwijl Simon Mathijssse het gymnastiekonderricht verzorgde. Het godsdienstonderwijs bleef in de vertrouwde handen van de Joodse godsdienstonderwijzer, Isaac Waaker.

De leerlingen van de U. L. O. (8 uit Assen, 3 uit Rolde), de Rijks-H. B. S. (6 uit Assen, 2 uit Gieten) en het Gymnasium (1) moesten naar Groningen. Dit gebeurde op kosten van de 'Centrale Commissie voor Joods Onderwijs', onderdeel van de 'Joodse Raad'.

Op 2 oktober 1942 werden het personeel en de leerlingen weggevoerd naar Westerbork. De aanwezige leermiddelen werden verdeeld over de andere scholen.¹⁵

Januari 1942: letter J in Joodse persoonsbewijzen

In april 1941 legde de Duitse bezetter alle Nederlanders vanaf 14 jaar een identificatieplicht op: men moest zich door middel van een persoonsbewijs kunnen legitimeren.¹⁶ Dit Nederlandse persoonsbewijs werd ontworpen door Nederlandse ambtenaar Jacobus Lambertus Lentz (1894-1964), en was technisch bijna volmaakt. Het is het ondergronds verzet nooit gelukt om een echt goede vervalsing te maken.¹⁷ Deze Lentz had zich na de verplichte registratie van de Joden beijverd om tot de ideale 'Judenkartei' te komen. Zo stelde hij lange lijsten met achternamen op, zodat iemand met op het eerste oog niet-Joodse achternaam niet aan de registratie kon ontkomen.

Op 23 januari 1942 werd besloten, dat in de persoonsbewijzen van de Joden een hoofdletter J gestempeld werd.¹⁸ We moeten aannemen dat de Assense gemeente-ambtenaren ook deze handreiking aan de bezetter gedaan hebben.

22 februari 1942: Bordjes 'Voor Joden verboden'

Reeds in december 1941 begon men met de voorbereidingen om Joden de toegang tot openbare gelegenheden te ontfangen. Uit een inventarisatie bleek, dat er voor Assen ongeveer zeventig kartonnen bordjes nodig waren, en een vijftiental houten borden. De kartonnen bordjes waren voor binnen, de houten borden voor buiten.

Er bleek onder de Assense middenstand nogal wat weerstand te bestaan tegen het ophangen van deze bordjes. Voor de SD was dit aanleiding om een vijftiental mannen te rekruteren om desnoods met geweld deze bordjes op een duidelijke zichtbare plaats aan te brengen.

De gevolgen waren groot voor de Assense Joden: zij konden nu geen vergaderingen of uitvoeringen meer bijwonen.¹⁹

¹⁴ Hulst & Luning, p. 214, noot 261.

¹⁵ Gegevens ontleend aan Hulst & Luning, p. 150-152.

¹⁶ Dit persoonsbewijs moet niet verward worden met een 'Ausweis'; dat is een schriftelijk document waarop een bepaalde vrijstelling werd vastgelegd. Zie ook <http://www.wazamar.org/PersoonsBewijs/aanv/PB-J-stempel.htm>.

¹⁷ Zie http://nl.wikipedia.org/wiki/Jacob_Lentz.

¹⁸ Afbeelding van zo'n stempel op <http://www.wazamar.org/PersoonsBewijs/aanv/PB-J-stempel.htm>.

¹⁹ Zie Hulst & Luning 146-148.

3 mei 1942: 'Jodenster'

Vanaf 3 mei 1942 moesten alle Joden boven de zes jaar in Nederland, en dus ook in Assen een 'Jodenster' dragen. Een 'Jodenster' bestond uit twee zwart-omrande driehoeken, die op elkaar gelegd werden en zo een Davidsster vormden. In het hart van die ster stond in imitatie Hebreeuwse letters het woord Jood.

Met die 'Jodenster' grepen de Nazi's terug op een Middeleeuws gebruik: van 717 tot 1586 waren de Joden in Europa verplicht om een gele 'Jodenhoed' en/of geel merkteken (in de vorm van een ring) te dragen.²⁰ In 1215 bepaalde paus Innocentius III, dat ook moslims een vergelijkbaar kenteken moesten dragen.²¹ In de loop van de eeuwen werd verplichting gebruik, en pas dankzij de Franse Revolutie kwam aan dat gebruik een definitief einde.

Nederland was zeker niet het eerste land waarin de 'Jodenster' werd ingevoerd: de Poolse Joden moesten vanaf 23 november 1940 dat onderscheidingsteken dragen, en de Joden in het gehele Duitse Rijk vanaf september 1941. De Nederlandse Joden moesten op eigen kosten de benodigde sterren aanschaffen, vier cent per stuk; per vier sterren moest een textielpunt ingeleverd worden. In een voormalige Joodse textiel fabriek te Enschede werden in totaal een kleine 600.000 sterren gemaakt. In de concentratiekampen ging men nog een stap verder: alle gevangenen kregen een of meerdere merktekens op, waardoor de bewakers hen precies konden thuisbrengen.²² De meeste simpele 'Jodenster' bestond uit twee gele driehoeken. Een van die gele driehoeken kon vervangen worden door een rode, dan ging het om een Joodse politieke gevangene; of door een groene, dan ging het om een Joodse crimineel, of door roze, dan ging het om een Joodse homosexueel.

Juni 1942: de werkkampen

In juni 1942 werden alle mannelijke Joden tussen de 18 en 55 jaar uit de drie noordelijke provincies opgeroepen voor de werkkampen.²³ Deze Joodse werkkampen bevonden zich nabij Diever (2), Echten, Norg, Nieuweroord, Gijsselte, Kremboong, Linde, Mantinge, Orvelte, Rouveen, Stuifzand en Hijkersmilde, in totaal dertien. Het Assense comité van de 'Joodse Raad' spande zich in om de onmisbaarheid van vele Joodse mannen te Assen aan te tonen.²⁴ Blijkbaar ging men uit van de fictie dat ten minste ten behoeve van de oudere Joodse inwoners van Assen een organisatie in stand gehouden moest en kon worden. Zo maakte men plannen voor het oprichten van een eigen gasthuis voor bejaarden. In de nacht van 2 op 3 oktober 1942 viel deze fictie in stukken: alle werkkampen werden in een keer leeggehaald, en de inwoners werden overgebracht naar het kamp Westerbork.²⁵

Lijsten

Zowel door de plaatselijke afdeling van de 'Joodsche Raad' als door een ambtenaar van de gemeente Assen werden in deze periode lijsten gemaakt.

Aan de lijst van de plaatselijke afdeling hebben, gezien het handschrift, drie mensen meegewerkt.²⁶ De lijst bestaat uit zes dubbele folio's, dubbelzijdig beschreven. De lijst moet rond juni 1942 zijn

²⁰ Zie <http://nl.wikipedia.org/wiki/Jodenhoed>; en Konrad Kwiet: *Van Jodenhoed tot Gele Ster*, Bussum (Unieboek) 1973.

²¹ Dit als reactie op de verplichting voor christenen in Islamitische landen om specifieke kleding (donker gewaad met blauwe of zwarte tulband) te dragen.

²² http://de.wikipedia.org/wiki/Kennzeichnung_der_H%C3%A4ftlinge_in_den_Konzentrationslagern.

²³ Zie de website <http://www.joodsewerkkampen.nl/>, en <http://www.trouw.nl/tr/nl/4720/Jodendom/article/detail/3239662/2012/04/12/Stichting-vindt-intacte-joodse-werkbarak.dhtml>.

²⁴ Zie Bijlage 3.

²⁵ Zie voor de werkkampen Hulst & Luning, p. 152-156; daar drie foto's van Joodse Assenaren in de werkkampen.

²⁶ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 1.

opgesteld,²⁷ en bevat in totaal 497 namen. Opmerkelijk is het relatief grote aantal namen van personen die buiten Assen woonachtig waren.²⁸

Daarnaast is er een getypte lijst van drie pagina's, waarop een selectie van de namen staat. Het is een lijst van hoofdbewoners/gezinshoofden. Ditmaal worden echter wel het (woon)adres en het beroep aangegeven, en daardoor is het een belangrijk document.²⁹

De lijst van de gemeenteambtenaar wordt gewoonlijk aangeduid als 'deportatielijst'. De lijst is als het ware een combinatie van de twee bovengenoemde lijsten. Want niet alleen werden, als op de handgeschreven lijst, de namen en geboortedata vermeld, maar ook de adressen en beroepen. Bovendien werd de nationaliteit vermeld; dat was van belang met het oog op de Duitse vluchtelingen die werden ingeschreven als 'Statenlos'. De lijst bestaat uit achttien getypte vellen, en is met het oog op de Duitse autoriteiten in het Duits gesteld: de kolommen dragen het opschrift 'Familienhaupt oder einwohnend Person, Familienangehörige, Geburtsdatum und Ort, Familienstand, Beruf, Nationalität, Adresse'. Om het officiële karakter van deze lijst te onderstrepen, werd een stempelafdruk van het wapen van de Gemeente Assen aangebracht.³⁰ Blijkbaar wilde men een goede indruk maken bij de Duitse autoriteiten. Want de leraar Duits van de Rijks H. B. S., mw. M. A. von der Möhlen, werd gevraagd om deze lijsten na te zien. Op elk van de bladzijden van de definitieve lijst staat haar paraaf, M v/d M.³¹ De burgemeester van Assen had op 1 juli 1942 opdracht gekregen bovengenoemde lijst op te stellen. Hij kon reeds op 13 juli 1942 deze lijst inzenden. De autoriteiten waren echter nog niet tevreden gesteld, en dus zond de burgemeester op 22 augustus 1942 een nieuwe lijst in "van de in deze gemeente nog verblijfhoudende Joodse personen". Mannen en vrouwen werden apart gespecificeerd: 92 mannen en 222 vrouwen, samen 314 personen. Het kleine aantal mannen kan verklaard worden: jongens en mannen, die in staat waren om te werken, verbleven reeds in de werkkampen. De nieuwe opgave was nog maar nauwelijks verzonden, of er volgde een nieuwe opdracht: specificeer de opgave. Op 3 september 1942 schreef de burgemeester het antwoord: 'In het persoonsregister staan nog ingeschreven 421 met J aangeduide personen. In deze gemeente zijn nog aanwezig circa 315 der sub 1 bedoelde personen. Van het sub 1 bedoelde aantal zijn circa 30 personen vertrokken, hetzij onbekend waarheen, hetzij naar het buitenland [een eufemisme voor de deportatie naar een vernietigingskamp]'.³² De laatste opgave dateert van 5 november 1942, na de wegvoering van de Asser Joden: 'Antwortlich Ihres Schreibens dd. 30 oktober 1942 teile Ich Ihnen mit dasz in dieser Gemeinde noch 31 Juden wohnhaft sind, einschlieslich die im Bevölkerungsregister dieser Gemeinde eingeschrieben Juden in dem Krankenhaus und in der Anstalt für Geisteskranken'.³³

1.3 Derde periode: juli 1942 – september 1943. De deportaties

In de nalatenschap van Lé Vos bevindt zich een map, met het cynische opschrift: 'Lijsten voor informatie om de dood tegemoet te gaan. Een prachtreis'. Er is alle reden voor cynisme, en verbijstering. Tot het laatst toe wist de bezetter, met behulp van de Joodsche Raad voor Amsterdam, afdeling Hulp aan vertrekkenden' de indruk te wekken dat de reis naar het Oosten misschien wel onaangenaam was, maar dat het uiteindelijke reisdoel een werkkamp was. En met dat fenomeen was men inmiddels in Nederland

²⁷ Als leeftijd van M. de Jong, geboren op 1 september 1941, werd opgegeven: 9 maanden.

²⁸ Zie hieronder, Bijlage 1.

²⁹ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 1. De lijst dateert van voor 26 januari 1942: vermeld wordt mej. C. Cohen, Groningerstraat 50, die op die datum overleed.

³⁰ (Kopieën van deze) Lijst o. a. aanwezig in het RIOD te Amsterdam. De lijst dateert van na 26 januari 1942: de naam van C. Cohen en andere Joodse inwoners van Assen, die voor deze datum overleden, komen niet op de lijst voor.

³¹ Zie nu de uitgewerkte deportatielijst in K. W. van Hasselt e. a. : *De Drentse Sjoa*

³² Gegevens ontleend aan Gemeente-archief Assen, Secretarie, inv. nr. 133. Correspondentie burgemeester Assen met Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters te Den Haag.

³³ Burgemeester Assen aan Referent beim Beauftragten des Reichskommissars für die Provinz Drenthe, getypte brief d. d. 5 november 1942; in Gemeente-archief Assen, Secretarie, inv. nr. 133.

In het ziekenhuis verbleven mw. Boekbinder, Polak Daniels, Stern, Izak Wolf, Carel Nathans, mw. Hiegentlich, mw. Stoppelman, Levie de Jong, Gans, v. d. Sluis-Goldstein en Brommet; in Port Natal Saartje van Dam, Caroline Frank, Hartog van Zuiden, Rosa Oppenheimer, Aron Leip, onbekend, de echtgenote van Philip Polak en mw. Stern-Magnus.

ook wel vertrouwd. Er werden gedetailleerde richtlijnen gegeven van wat men moest meenemen; en die richtlijnen werden in aanvullingen nog verder uitgewerkt.

Volgens de eerste richtlijn bestond een kampuitrusting uit:

- rugzak, eventueel tas of koffertje
- een of twee broodzakken, per persoon
- een geldzakje dat op de borst gedragen moest worden
- hoge schoenen, zo mogelijk winter- of skischoenen
- twee paar wollen sokken
- meerdere stukken ondergoed (het verdiende aanbeveling om een dubbel stel aan te trekken)
- een slaapzak, een kussentje, twee dekens, lakens, beddengoed
- zakmes, lepel, emaille bord of schaalte, beker en een veldfles
- rituelen: tefilloh,³⁴ tefillin,³⁵ klein tallis,³⁶ choemasj,³⁷ enz.
- een keur aan medicijnen
- schaar, schrijfgereedschap, naaigereedschap, veters, en natuurlijk niet te vergeten: de Jodensterren
- geboortebewijs, trouwboekje, diploma's en getuigschriften, bewijzen van militaire verdiensten enz.

Later wordt nadrukkelijk gesteld, dat men geen koffers maar rugzakken moest meenemen, en dat tijdens het verblijf te Westerbork de bagage niet bereikbaar was. Aanvankelijk werd het wenselijk, later zelfs noodzakelijk geacht om Duits geld tot maximaal HFI. 250 mee te nemen.

Bovendien moet men naast de voorwerpen in de officiële lijst genoemd ook meenemen: toiletartikelen, als zeep, kam, kleine borstel, tandenborstel, handdoeken, maandverband, WC-papier, spons of waslap; eetwaren voor drie dagen, waaronder: busje melkpoeder, en bij voorkeur roggebrood.

Aangeraden werd om eveneens mee te nemen: enige reeds van te voren geadresseerde briefkaarten met betaald antwoord, potlood en vulpenhouder, een niet te groot blok schrijfpapier met enveloppen en voorts veiligheidsspelden, naaigerei en band.

Ook ontving men advies, hoe de rugzak gepakt moest worden: de zwaarste voorwerpen onderin, en tegen de rug zachte voorwerpen.

Kortom, aan alles werd gedacht en alles werd verzwegen: op geen enkele wijze werd duidelijk, wat het eigenlijke einddoel van de reis was. Wel werd opgemerkt:

‘Gewoonlijk vindt het transport naar Duitsland na twee dagen verblijf in Westerbork plaats. De mensen vertrekken 's morgens tusschen 5 en 7 uur uit het kamp. De reisduur naar Duitsland wordt op ca. 2 dagen geschat.’

Dat de reis in Polen zou eindigen, werd pas veel later bekend.

Het eerste Joodse oorlogsslachtoffer uit Assen was de uit Coevorden afkomstige Ephraim Potsdammer. Hij was daar de eerste Joodse arrestant van de Sipo/SD: reeds op 31 mei 1941 zat hij in het Asser Huis van Bewaring. Waarschijnlijk werd hij verdacht van een economisch delict. Vast staat dat hij op 4 juni 1942 te Mauthausen omkwam.

De eerste trein uit Westerbork, met als eindbestemming Polen, vertrok op 15 juli 1942.³⁸

Het ging voorlopig om enkelingen, maar reeds in de maanden augustus en september 1942 kwamen Joodse Assenaren in de vernietigingskampen om. Zo overleed op 5 augustus 1942 in het kamp Auschwitz, Oswiecim (Polen): Daniël Levie, medisch student aan de Rijksuniversiteit Groningen (geboren op 4 juni 1918 te Assen als zoon van Jozef Levie en Mietje Mozes). Enkele weken later, op 24 augustus

³⁴ Gebedenboek.

³⁵ Gebedsriemen.

³⁶ Gebedsmantel.

³⁷ Choemasj is een speciaal samengesteld werk uit delen van Tenach voor gebruik in de synagoge tijdens de sjoeldiensten. Het woord Choemasj betekent “een boek in vijf delen” (voluit chamisja choemsjé Tora). De vijf delen zijn de Vijf Boeken van Mosjé, die zijn ingedeeld in afdelingen (sidrot en parsjot) die wekelijks worden gelezen. Daarnaast bevat Choemasj ook teksten uit de profetenboeken die bij de voorlezing van de Tora horen.

³⁸ Zie <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2012/07/15/toespraak-van-minister-president-rutte-bij-herdenking-kamp-westerbork.html>.

1942, overleed in hetzelfde kamp Simon Polak (geboren op 7 maart 1926 te Schoonoord als zoon van Hartog Polak en Eva Rosa Wijler). Beide jongens waren oud-leerling van de Rijks-H. B. S. te Assen. Op 30 september 1942 overleed in Auschwitz Benjamin (Benno) Hartog ter Berg (geboren op 7 juli 1924 te Assen als zoon van Izak Hartog ter Berg en Rosa Mogendorff). Ook hij was oud-leerling van de Rijks-H. B. S. Geruime tijd na de oorlog werd het door hem geschreven dagboek uitgegeven.³⁹ Op diezelfde dag stierf te Auschwitz de leurder Samuël van Gelder (geboren op 14 februari 1913 te Groningen als zoon van Daniel van Gelder en Judikje Troostwijk). Hij was slechts enkele weken daarvoor te Amsterdam gehuwd met Clara Haring (Amsterdam, 18 november 1907); evenals haar jonge echtgenoot overleed zij op diezelfde dag in hetzelfde kamp. Misschien wel tegelijkertijd en op dezelfde plaats overleed de bonnenplakker Levie Leip (geboren op 5 maart 1912 te Assen, zoon van Mozes Leip en Alijda Polak); hij was op 17 juli 1942 te Groningen gehuwd met Esther Regine van Dam (Groningen, 25 februari 1910); zij overleed enkele weken later in hetzelfde kamp. De jongere broer van Levie, Gerard Leip (geboren op 21 maart 1923 te Assen), stierf eveneens op 30 september 1942 te Auschwitz. En de dodenlijst van Auschwitz vermeldt voor diezelfde dag andere Assenaren:

Erich Bundheim, leerhandelaar (geboren op 21 juni 1903 te Emden, Duitsland, zoon van Elias Bundheim en Martha Goldschmidt);
Andries Lezer jr. (geboren op 5 juli 1919 te Assen, zoon van Mozes Lezer en Netje Bloemendal);
Jakob Meijer (geboren op 15 april 1923 te Assen, zoon van Bertus Meijer en Betje Magnus);
Levie Mosis, landbouwer (geboren op 31 maart 1918 te Schoonoord, zoon van Isaäk Mosis en Jansje Leip);
Herman Jacob Nijstad, electronicus (geboren op 23 september 1919 te Groningen, zoon van Meijer Joël Nijstad en Fokje Hart);
Leo van Oosten (geboren op 19 mei 1926 te Assen, zoon van Abraham van Oosten en Heintje Stork);
Philip Stern, assistent-accountant (geboren op 15 mei 1908 te Borger, zoon van David Stern en Saartje Gottfriedt);
Comprecht van Tijn, slagersknecht (geboren op 10 september 1920 te Assen, zoon van Jozef van Tijn en Leentje Nieweg);
Izak van der Veen, arbeider (geboren op 9 februari 1916 te Westerbork, zoon van Salomon van der Veen en Amalia Dekker).

Tot de Joodse gemeenschap van Assen behoorden ook inwoners van de dorpen Borger, Gieten, Rolde en Zuidlaren.⁴⁰ Sommige namen van Joodse inwoners van die dorpen kwamen dan ook op het monument op de Joodse begraafplaats te Assen terecht.

Blijkbaar begon de deportatie van Joodse inwoners van omliggende dorpen eerder dan dat men de Joodse inwoners van Assen naar het kamp Westerbork overbracht.

Van het gezin Cohen-Gudema uit Gieterveen kwam de vader op 30 september 1942 te Auschwitz om. De moeder was samen met haar zeven kinderen reeds op 16 augustus 1942 in dat kamp om het leven gebracht.

Van het gezin Cohen-Meijer uit Zuidlaren kwamen beide ouders met hun dochter op/omstreeks 31 augustus 1942 te Auschwitz om.

Van het gezin van Izaak van Dam en Eva van Dam-Nathans uit Zuidlaren kwamen zowel de moeder als de jongste zoon Bernard Max op/omstreeks 31 augustus 1942 te Auschwitz om.

Hetzelfde gold voor het eveneens te Zuidlaren woonachtige echtpaar Jakob van Dam en Anna van Dam-Nathans.

Van het gezin Meijer-Gottfriedt uit Bonne werden zonen kinderen op resp. 26 en 30 september 1942 te Auschwitz vermoord.

De in Assen woonachtige Joden waren niet of nauwelijks op de hoogte van deze rampen die zich reeds voltrokken hadden. En toen viel op vrijdagavond 2 oktober 1942 het luik van de val voor hen dicht: alle Joden, die nog in Assen verbleven, werden op de avond van die dag samengedreven bij en in de

³⁹ *Het dagboek van Benno ter Berg*, Asser Historische Vereniging, april 1999.

⁴⁰ Zie voor een totaal-overzicht Bijlage 1.

Noordersingelschool; in totaal 234 personen.⁴¹ Van daar werden zij getransporteerd naar het kamp Westerbork; dat transport nam de gehele nacht en een deel van de volgende dag in beslag. In het kamp werden de Joden uit Assen verenigd met hun familieleden, die in de werkkampen verbleven, 151 man. Een deel van de gezinnen bleef incompleet omdat gezinsleden reeds naar het Oosten waren afgevoerd.

In het kamp was de chaos compleet:

Wat wij toen hebben meegemaakt, tart elke beschrijving. De mensen kwamen hier aan als opgejaagd vee, sommigen begraven onder hun bagage, anderen met helemaal niets bij hen, zelfs niet eens behoorlijk gekleed. Vrouwen die ziek van bed waren gehaald in een dunne nachtopon gekleed; kinderen in hansopjes op blote voeten, ouden van dagen, zieken, gebrekkigen, steeds maar door kwamen nieuwe mensen in het kamp. De barakken raakten vol, overvol. Er was maar plaats voor tienduizend mensen en steeds kwamen er meer. De mensen moesten zomaar gaan liggen op het ijzer. Nog voller werden de barakken. Mensen lagen of zaten buiten. Sliepen 's nachts in of onder kruiwagens in de open lucht. Eten was er niet genoeg. Warm eten kreeg men soms in de drie dagen en dan nog niet voldoende. De zuigelingen kregen geen melk meer. Er was niets. De pomp voor de watervoorziening werkte onder hoogspanning. Kon het ook niet meer af en zuiverde het water niet voldoende, met het gevolg dat de mensen ongezuiverd water moesten drinken met alle gevolgen van dien. Barakken, waar in normale tijden vierhonderd mensen ingingen, werden nu volgepropt met duizend mensen, die op de grond en overal lagen. Wc's waren onvoldoende en verstopt. Mannen en vrouwen lagen in één zaal: het was, een chaos.⁴²

Brieven uit het kamp

Er is een klein aantal brieven bewaard, die vanuit het kamp Westerbork geschreven werden.⁴³ Al deze brieven zijn geadresseerd aan J. H. ter Horst, De Dageraad, Groningerstraat 2 / hoek Rolderstraat.⁴⁴ 'De Dageraad' was een coöperatieve winkel, ontstaan in kringen van de S. D. A. P. Deze winkel stond ook in verbinding met de bakkerij "De Dageraad", die gevestigd was aan de Kanaalstraat 38. De winkel aan de Groningerstraat stond in het hart van de Jodenbuurt. Vele Joodse mensen deden daar hun boodschappen. Zij hadden heel goed contact met de familie ter Horst. Mensen van "de Dageraad" zaten diep in het verzet. Waar ze konden, hebben ze joodse mensen geholpen.⁴⁵

De eerste brief is afkomstig van Simon Mosis, zich noemende Nijveen, en werd geschreven op 15 oktober 1942 uit Barak 57:

Jullie pakje in dank ontvangen. Willen jullie alle gevers bedanken, ook Rens bedankt voor je moeite. Voor de volgende week aanbevelend. Kunnen jullie ook een pakje levensmiddelen aan mijn broer zenden, L. Nijveen, Barak no. 84 voor het geld dat Ro, mijn zuster, betaald heeft. Pa en Moe en Ro en zus zijn al weg zoodat zij er niets aan hebben. Hebben jullie eenige rollen closetpapier. Mijn schoonmoeder is bij ons Wil jij een doosje blauw schoen crème halen bij Vredeveld, Rolderstraat. Wat een kapsones, he Ren. (onleesbaar) Doe de groeten aan Han en zeg hen dat wij er ons tot nu toe nog goed door slaan. Wij leven hier in de hoop spoedig weer in jullie midden te verschijnen. De luxe broodjes hebben wij in dank ontvangen.

Op de achterkant van de brief is Levie Nijveen verder gegaan:

Kunnen wij ook iets van jullie ontvangen, zoals mijn broer Simon schrijft. Simon en Eva en de jongen zijn heden 19/10 vertrokken.

⁴¹ In het NIOD te Amsterdam bevinden zich de formulieren aan de hand waarvan de Assense Joden opgehaald werden. Nauwkeurig werd op dat formulier aangetekend, waar de huissleutel zich bevond. Naast deze formulieren werden andere formulieren gebruikt, die later ingevuld werden om de financiële situatie van de weggevoerden in kaart te brengen (eigen huis, effecten, spaarbankboekje, baar geld). Ook deze formulieren zijn in het NIOD te vinden.

⁴² Bob Cahen, geciteerd in Thijs Rinzeema: *De joodse inwoners van Dwingeloo 1754-1942*, Dwingeloo 2011, p. 118.

⁴³ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 4.

⁴⁴ J. H. ter Horst en zijn echtgenote G. (Gerritdina) ter Horst-Teunis kregen in 1979 de Yad Vashem-onderscheiding. Zie voor hem Hulst & Luning, p. 164v., en zijn dossier in NIOD, LO-LKP archief Ac2.

⁴⁵ Informatie van mw. L. Engberts te Zwolle.

Simon Mosis, houder van een leesbibliotheek, woonde samen met zijn vrouw en zoon aan de Rolderstraat 17. Hij werd op 3 oktober 1889 te Odoorn geboren, als zoon van Aron Mosis, manufacturier, en Anna van Delft. Hij huwde met Eva ten Brink, geboren op 25 januari 1897 te Assen, dochter van Noach ten Brink, groentehandelaar, en Betje Hanouwer. Het echtpaar had een zoon, Aron Mosis, geboren op 26 maart 1931 te Assen. Het gehele gezin kwam op 22 oktober 1942 in Auschwitz om. Op het moment dat Simon zijn brief schreef, waren "Pa en Moe en Ro" (Roosje, geboren op 17 juni 1892 te Exloo) reeds omgebracht te Auschwitz.

De broer van Simon, Levie Mosis, was huisschilder en woonde aan de Rolderstraat 107. Levie was geboren op 15 juni 1894 te Odoorn, en gehuwd met Grietje Rosetta Denneboom, geboren op 1 april 1903 te Rolde, dochter van Izaäk Denneboom, manufacturier, en Saartje Goldstein. Het echtpaar Mosis-Denneboom had een zoon, Aron, die evenals zijn vader huisschilder was; hij werd geboren op 18 februari 1926 te Assen. Het gehele gezin kwam op 7 mei 1943 te Sobibor om.

Op 19 oktober 1942 schreef de veertienjarige Ali Wolf, Rolderstraat 5, een brief:

Het pakje ontvangen. En zijn we gelukkig nog hier. Het briefje van Tea heb ik ontvangen. Ik ben blij dat het met de poesjes goed gaat. Hoe gaat het met je? En met je ouders? Zeg maar tegen de fam. V. d. Ploeg dat fam. Bundheim vrijdag zijn vertrokken. Ik spreek mijn vader wel een paar keer per dag. Ben je nog op school Tea? Mijn vader werkt hier. . . Mijn moeder is aan het naaien. Toen we hier in het kamp aankwamen, zag ik mijn tante hier ook (uit Dwingelo). Mijn oom kwam zondag uit Orvelte. Wij hebben hem heel even gesproken, en Maandag waren zij al weg (5 Oct.). Ik zal nu maar eindigen.

Haar moeder, R. Wolf-Cohen schreef op 21 oktober 1942 een brief:

Gisteravond uw pakje ontvangen, onze hartelijken dank voor de vele moeite. Nu kunnen we weer eens verder. Ik weet niet hoe lang wij hier nog kunnen blijven, moeten eerst afwachten. Als wij a. s. Maandag nog hier zijn. . . zal dan Maandag dadelijk berichten. Het begint al aardig koud te worden. 't Is hier alles modder en nog eens modder en valt hier niet mee. We krijgen iedere dag stampot met kool en nog eens kool en is hier geen eldorado. Mijn familie is begin Oktober al doorgedaan en de fam. Denneboom ook. Er zijn al veel Assenaren weg van hier. Prettig dat het met de pakjes zoo goed gaat. Jammer dat U geen lantaarn voor ons kunt krijgen (de platte batterij hebben wij wel). Wij moeten 's avonds en 's morgens alles in donker doen en valt dat niets mee.

Vader S. Wolf schreef op 26 oktober 1942 een briefkaart:

Hedenmiddag zijn we op transport gegaan, en gaan zoo juist voorbij Assen, de Rolderstraat wie weet wanneer? Doch willen hopen we nog eens meer zullen terugkomen. Nu vrienden allen van harte gegroet en tot ziens als ook aan de burens bekenden.

Zijn vrouw schreef op de achterkant:

Ook nog vele groeten van mij. En tot ziens. Vele groeten, het beste gewenst. Jaap Lezer is al door met zijn vrouw. Bedankt voor alles. Tot wederziens. Daaaag. Een laatste groet voor allen R. W. C

De briefkaart is ondertekend door het gezin Wolf-Cohen, dat aan de Rolderstraat 5 woonde. Vader Wolf was manufacturier; hij werd geboren 11 april 1895 te Onstwedde, als zoon van Nathan Wolf en Aaltje Joseph. Hij trouwde met Rebekka Cohen, geboren te Assen op 12 maart 1891. Zij kregen een dochter, Ali (Aaltje Betty), geboren op 1 januari 1928 te Assen. Enkele dagen na het schrijven van de briefkaart kwam het gehele gezin om te Auschwitz: moeder en dochter op 29 oktober, en vader op 31 oktober 1942. De laatste woorden die moeder op de kaart schreef, bleken maar al te waar: het ging inderdaad om een laatste groet. De briefkaart is het laatste levensteken, dat wij van hen hebben.

De genoemde Jaap Lezer was Jacob Mozes Lezer, slager en kippenhandelaar aan de Rolderstraat 14; geboren op 2 mei 1878 te Assen, zoon van Mozes Lezer, vleeshouwer, en Jenette de Vries. Hij kwam om, evenals zijn vrouw, te Auschwitz op de dag waarop de briefkaart geschreven werd. De echtgenote was Leentje Salomons, geboren op 30 oktober 1886 te Winschoten, als dochter van Alexander Salomons en Frouwkje de Vries.

Er is een deel van een brief bewaard, met de aangrijpende tekst:

Zorgen jullie dat onze lieve kinderen wat door jullie verzorgd worden? Blijf ik steeds dankbaar.

Heiman Magnus, Rolderstraat 54, een huisvriend van ter Horst,⁴⁶ schreef op een zondagmiddag een brief:

Zoals jullie wel gehoord zult hebben, ben ik Maandagmorgen op transport gesteld en wil ik jullie nog even een paar woorden tot afscheid schrijven. Jullie kunt er op vertrouwen dat ik ga met mijn kop omhoog. Want dat is nu nog de zaak, wat mij kan redden. En ik heb dan ook het vaste vertrouwen dat ik weer in jullie midden zal verschijnen. Dus moed en vertrouwen. Dit schijnt nu eenmaal het noodlot te zijn. Maar ja, dat ik weg moet, daar kan ik nu eenmaal niets aan doen. Alleen dit nog. Rens ik reken op je wat Amsterdam betreft, want dan behoef ik daar gelukkig niet meer over te prakkizeren. Verder moet ik alles maar aan het verloop over laten. Beste mensen ik ga nu eindigen met jullie het allerbeste te wensen. En nu zullen we maar zeggen: tot spoedig weerzien. Vele groeten voor jullie allemaal. En ook nog een stevige poot voor jullie allemaal. Houd moed hoor. Ik kom vast terug, halen jullie mijn moeder erdoor. Bij voorbaat bedankt. Daaag

Heiman Magnus was een zoon van David Magnus en Henriette Heilbronn. Beide ouders waren reeds op 12 oktober 1942 te Auschwitz omgebracht. Hij was op 26 februari 1943 te Amsterdam gehuwd met Eva Margreta Stern (Assen, 5 januari 1921 – Bergen-Belsen, 20 mei 1945). Wat hij over Amsterdam schrijft, kan dus betrekking hebben op zijn echtgenote. Heiman kwam om op 15 maart 1945 te Bergen-Belsen.

Het is duidelijk, uit deze brieven spreekt een verlangen naar een weerzien. Maar geloofden de schrijvers daarin zelf? Of wilden zij het thuisfront niet al te zeer verontrusten. Wij zullen het niet weten.

Ten slotte, twee brieven die niet uit het kamp Westerbork, maar vanuit het Arbeitslager Jawischowitz, een 'Aussenkommando' van Auschwitz, geschreven werden. De schrijver was Herbert Levy, die op 29 januari 1921 te Berlijn geboren werd. Hij kwam als vluchteling naar Nederland en woonde op de Rolderstraat 54 te Assen, bij de familie D. Magnus. De eerste kaart dateert van 10 juni 1943:

Sie werden sicher sehr verwundert sein von mir Post zu erhalten. Vielleicht erinnern Sie sich meiner noch. Ich habe bei Magnus gewohnt en man hat mich Henne gerufen. ⁴⁷ Auf jeden Fall geht es mir ganz gut. Ich arbeite im Freien und es macht mir viel Freude. Wie geht es bei Ihnen? Was macht das Geschäft? Ich erinnere mich noch gut an alle die guten Dinge. Grüßen Sie bitte alle meine Freunde aus Assen Lassen Sie sich bitte reich bald hören und seien Sie vielmals begrüßt.

De tweede kaart dateert van 18 juli 1943:

Ich werde mich freuen, mal von Ihnen zu hören. Ich bin weiterhin gesund. Grüßen Sie bitte meine Freunde und seien Sie selbst vielmals begrüßt.

Ook dit is een laatste levensteken. Herbert Levy kwam in de oorlog om, maar het is onbekend waar en wanneer.

⁴⁶ De identificatie van de schrijver, en de aanduiding 'huisvriend' zijn afkomstig van L. Vos.

⁴⁷ Herbert, bijgenaamd Henne, Levy zou verkering hebben gehad met Hetty Stern; zie Niek van der Oord: *Het ontbreek ons aan een goed adres*, p. 68, 71, 75 en 80.

De 'gemengd-gehuwden'

Een apart verhaal is dat van de 'gemengd-gehuwden', Joden die met een niet-Jood gehuwd waren. Om de Nederlandse kerken niet verder tegen zich in het harnas te jagen, ontzagen de Duitse autoriteiten deze echtparen min of meer.⁴⁸ Men moet zich hun lot zeker niet al te mooi voorstellen: zijn werden weliswaar (meestal) niet naar Westerbork getransporteerd, maar de Joodse helft van het echtpaar was aan alle beperkende bepalingen onderworpen. Dit betekende o. a. dat men geen of nauwelijks een eigen inkomen had.

In Assen ging het om:

Behr, H. (Hartog); Steendijk 22, leurder. Geboren op 24 februari 1897 te Winschoten, zoon van Izak Behr en Willemina Frenkel

Cohen, C. (Cato); P. Krugerstraat 42. Geboren op 19 juni 1890 te Assen, dochter van Bernhart Cohen en Sara Engers.

Cohen, F. A. (Frouwte Alida); Rolderstraat 59, winkelierster in sigaren. Geboren op 22 augustus 1893 te Assen, dochter van Frits Cohen en Suzanna Hekscher.

Cohen, R. (Rachel); Oranjestraat 9. Geboren op 16 juni 1913 te Amsterdam.

Godschalk, J. J. (Jacobus Johan=Coos); Oranjestraat 33, "landarbeider" (neerbuigende Duitse aanduiding). Geboren op 17 augustus 1905 te Assen, zoon van Hartog Godschalk en Rosalie Cohen. Van 4 september 1944 tot april 1945 in kamp Westerbork.

Laan, M. (Mozes) van der; Kanaal 61, boekhouder. Geboren op 28 oktober 1898 te Assen, zoon van Meijer van der Laan en Marianna Esparance Heijmans van der Douwer.

Levie, S. H. (Siphora Hester); Hoofdvaartsweg 4. Geboren op 6 april 1908 te Assen, dochter van Jakob Levie en Leentje Godschalk.

Polak Daniëls, dr. mr. M. G. (Martijn Gustaaf); Vaart 64, rechter. Geboren 25 november 1883 te Den Haag, zoon van Mozes Polak Daniels en Marianne Boas. Van 1 juni 1943 tot 29 september 1943 in kamp Barneveld, van 29 september 1943 tot 3 april 1944 in kamp Westerbork.

Schaap, dr. mr. H. P. (Herbert Paul); Beilerstraat 87, griffier bij het kantongerecht. Geboren op 3 november 1894 te Groningen, zoon van mr. Herman Schaap en Frieda Hermine Rippelmeyer, niet-Joods.⁴⁹

Veen, M. (Mannes) van der; Leliestraat 20, verzekeringsagent. Geboren op 6 september 1902 te Westerbork, zoon van Salomon van der Veen en Amalia Dekker.

Tot deze categorie behoorde ook Isaac Winnink; Middenstraat 12, drukker. Hij werd echter op 9 april 1942 gearresteerd, waarschijnlijk als deelnemer aan het verzet. Hij kwam om op 13 november 1942 te Auschwitz.⁵⁰

Nasleep

'Niet alle Joden waren overigens opgepakt. In het Asser ziekenhuis werden de Joodse patiënten langer gehouden dan noodzakelijk was. In december moesten de Joden ook het ziekenhuis verlaten. Enkelen van hen konden onderduiken, anderen gaven er de voorkeur aan met hun familie in Westerbork verenigd te worden.

Enthousiast reageerde het ondergrondse *Trouw* op een gebeurtenis, die enkele maanden later plaats vond. *Trouw* noemde die gebeurtenis zelfs een bewijs, dat de verzetsgeest in ons volk "op punten" sterker werd. Op 8 maart 1943 kreeg de directeur van Licht en Kracht, Dr. A de Graaf, het verzoek om ervoor te zorgen dat de Joodse patiënten van de stichting gereed stonden om te worden "gehaald".⁵¹ De

⁴⁸ Zie Jan Ridderbos: *Strijd op twee fronten. Enz.*, Dl. 2, Kampen 1994, o. a. p. 309v.

⁴⁹ Niet op deportatielijst; zie http://fr.wikipedia.org/wiki/Herbert_Paul_Schaap.

⁵⁰ Naam op 'Erelijst van Gevallenen', zie <http://www.erelijst.nl/isaac-winnink>.

⁵¹ Zie Harry Oosterhuis en Marijke Gijswijt-Hofstra: *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)*, Band I, p. 499: '9 en 12 maart 1943, 23 patiënten uit Licht en Kracht (Assen)'.

directeur deelde mede dat hij geen Joodse patiënten kende, maar alleen patiënten die zijn inrichting konden verlaten als ze genezen waren. Daarop werd De Graaf gearresteerd. *Trouw* vervolgde:

"van toen af aan is er een schitterende solidariteit gezien bij heel het personeel. Doktoren en een administrateur verleenden geen medewerking en werden in arrest gesteld, waarop men de kluis opende en de persoonsbewijzen eenvoudig stal. Drie rechercheurs van de Asser gemeentepolitie kregen toen de opdracht om de Joodse patiënten uit de inrichting te verwijderen. Weer werd geweigerd. En ook deze drie personen werden opgepakt, naar Vught gebracht en zonder toekenning van wachtgeld of pensioen ontslagen. Het vuile werk werd toen door de hulppolitie (W. A.) en een N. S. B. politieagent verricht. Deze mensen hebben niet minder dan twee en een halve dag moeten zoeken om 23 van de 26 patiënten in handen te krijgen. Deze mensen waren niet verstopt, maar men stuitte van hoog tot laag op lijdelijk verzet van het gehele personeel. "

De artsen en de administrateur [= A. Strop] kwamen weer snel op vrije voeten. De rechercheurs G. van Schaik en H. Woppenkamp, en brigadier H. Ham kwamen via Vught in Dachau terecht. Tegen het einde van de oorlog kwam Ham om tijdens een transport uit Dachau.⁵² Beide anderen keerden behouden terug naar Nederland. Het eveneens ondergrondse *Vrij Nederland* vermeldde het voorval als een voorbeeld van het "christelijk en Nederlands karakter".

De rest van de oorlog fungeerde de politie van Assen als tijdelijk tussenstation voor Joden van elders. Uit alle delen van het land werden opgepakte Joden naar Assen vervoerd en daar aan de Asser politie overgedragen. Na een kort of lang verblijf op het politiebureau werden ze dan door "Westerbork" opgehaald'.⁵³

Liquidatie van eigendom

Na de wegvoering van de Assense Joden naar Westerbork, werden al hun eigendommen in beslag genomen. Voorzover zij een bedrijf hadden gehad, werd dit opgeheven of ging dit in andere handen over. Zo liet A. B. Meems weten, dat hij bewindvoerder van de zaak van J. B. Levie geworden was:

*Treuhander J. B. Levie
Aike Berend Meems
Geboren 11 mei 1891
Brief 5 december 41*

Kamer van Koophandel 18 december 42

M. H.

Voor de goede orde delen wij U mede dat sinds 12 dec. 1941 de jood Joseph Benjamin Levie als Directeur onzer n. v. is ontslagen. Verder zijn de president-commissaris alsmede de Commissarissen der N. V. eveneens van hun functie ontheven. Voor zover nodig, verzoek ik U hiervan nota te willen nemen.

*Hoogachtend,
N. V. J. B. Levie Lakenhandel
A. Meems
Treuhander.*

Volgens een opgave werden opgeheven
in 1940 6 Joodse handelsondernemingen
in 1941 3

⁵² Zie voor hem: themanummer *Asser Historisch Tijdschrift*.

⁵³ Met toestemming van de auteur overgenomen uit Hans van der Wiel a. w. , p. 59-60; zie ook Hulst & Luning, p. 167.

in 1942 23
in 1943 12,
in totaal dus 44.⁵⁴ Door de deportatie van de Joodse ondernemers uit Assen veranderde de winkelstand ingrijpend.

2 Na de ramp

2.1 Financiële afhandeling

Het duurde vaak tot in het begin van de jaren vijftig voordat er een officieel bericht binnenkwam, dat een Joodse Nederlander in een van de vernietigingskampen overleden was.⁵⁵ Pas daarna kon de boedel van de overledenen afgehandeld worden. Van de overgebleven Joodse groep te Assen waren het met name L. Vos en M. J. Gans die uit piëteit voor de overledenen deze taak op zich namen. Het gaat om een indrukwekkende rij van namen, de een met geheel geen vermogen, de ander met een klein vermogen, een enkeling met een groter vermogen. Het is onvoorstelbaar welk werk gedaan moest worden om gerechtigden in de nalatenschap op te sporen. Gelukkig waren er mensen die de bewindvoerders Gans en Vos terzijde stonden. Met ere mag genoemd worden A. van Dam uit Wehe-den Hoorn, die op diverse Groningse notariskantoren had gewerkt. In een lange brief heeft hij uiteengezet, hoe hij bij deze zaak betrokken raakte. Het duurde zeker tot 1982 voordat de nalatenschappen afgehandeld konden worden.⁵⁶

Inmiddels waren de heren Gans en Vos ook op andere gebied actief geweest. Met de burgerlijke gemeente Assen werd in 1976 een overeenkomst gesloten: het voormalig schoolgebouw van de Nederlands Israëlitische Gemeente aan de Rolderstraat 7 werd door de gemeente aangekocht. De gemeente nam het eigendom over van de Joodse begraafplaats: vanaf 1 januari 1986 kwam het onderhoud van deze begraafplaats voor rekening van de gemeente.⁵⁷

In 1980 werden de zogenoemde kerkelijke sieraden uit de voormalige synagoge geschonken aan het Joods Museum te Amsterdam.⁵⁸

En het archief van de Nederlands Israëlitische Gemeente werd in bewaring gegeven bij het Drents Archief.⁵⁹ Wat eenmaal een bloeiende Joodse gemeenschap was, ging steeds meer tot de geschiedenis behoren. Gelukkig werden initiatieven ontplooid, om de herinnering aan de leden van die Joodse gemeenschap levendig te houden: zo nodigde het College van Burgemeester en Wethouders van Assen in 1992 mensen uit voor de herdenking van het feit, dat op 2 oktober 1942 de Assense Joden weggevoerd waren naar Westerbork.⁶⁰ Voor L. Vos was dit een soort van overwinning; op zijn exemplaar van de uitnodiging noteerde hij: 'burgemeester meed tot op heden de adoptie in mei van ieder jaar op de begraafplaats'. Hij doelde op de jaarlijkse plechtigheid die georganiseerd werd en wordt door de Openbare Basisschool De Vuurvogel. Inmiddels is het gelukkig gebruik dat een lid het College deze plechtigheid bijwoont.

2.2 Getallen

De volksmond spreekt over (meer dan) 550 Joodse oorlogsslachtoffers uit Assen, zie bijvoorbeeld de tekst op de site Oorlogsmonumenten:

“Het 'Joods grafmonument' in Assen is opgericht ter nagedachtenis aan de meer dan 550 Joodse Assenaren die in 1942 tijdens een razzia door de bezetter werden opgepakt en op transport

⁵⁴ Hulst & Luning, p. 206-208.

⁵⁵ Een kleine selectie, met betrekking tot leden van de familie Magnus, in Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 5.

⁵⁶ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 5.

⁵⁷ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 8.

⁵⁸ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 9. Zie voor afbeeldingen en beschrijvingen van deze voorwerpen:

<http://www.jhm.nl/zoeken?q=assen>.

⁵⁹ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 10.

⁶⁰ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 12.

werden gezet naar het doorgangskamp Westerbork. Slechts 25 van hen hebben de oorlog overleefd.”

Het monument voor de Joodse Assenaren is meer bescheiden en spreekt over MEER DAN 500 ZONEN EN DOCHTEREN ONZER GEMEENTE.

Het is echter onduidelijk waar de getallen 500 en 550 vandaan komen. Ik heb de deportatielijst grondig bestudeerd, en vergeleken met de gegevens in het NIOD te Amsterdam.⁶¹ Op de deportatielijst staan de namen van 430 te Assen woonachtige Joden. Van deze 430 zijn er 9 niet weggevoerd omdat zij gemengd gehuwd waren.⁶² Van de overige 421 er 32 teruggekeerd; 9 + 32 Joodse Assenaren overleefden dus de oorlog (dus geen 25, zoals ook op het monument van Sam Drukker staat).⁶³

Het is waarschijnlijk het beste om uit te gaan van de lijst, die L. Vos op latere leeftijd heeft samengesteld.⁶⁴ Hij was daartoe het meest gekwalificeerd, omdat hij reeds tijdens de bezetting begonnen was om de Joodse bevolkingsgroep van Assen in kaart te brengen. Hij komt tot 389 overledenen, en tot 40 overlevenden.

Er zijn dus in ieder geval 389 Joodse Assenaren omgebracht, een huiveringwekkend getal.

Het Joodse monument op de begraafplaats zegt:

WIJ BLIJVEN GEDENKEN
DE OVERLEDENEN IN WESTERBORK,
EN DE WEGGEVOERDEN NAAR
DE CONCENTRATIEKAMPEN.

Wanneer er slechts dat zou staan, was de zaak duidelijk:

In Westerbork overleden 176 Joden, niet afkomstig uit Assen, die te Assen begraven werden; het getal van de weggevoerden, die niet terugkwamen, ligt rond de 390. Samen is dat meer dan 500, zelfs meer dan 550.

Het probleem ontstaat door

- a) het vervolg van de tekst op het monument
 - b) de selectie van namen op datzelfde monument.
- a. De tekst vervolgt: MEER DAN 500 ZONEN EN DOCHTEREN ONZER GEMEENTE. Tot die zonen en dochteren onzer gemeente behoorden de Westerborkers niet.
- b. Bij het vermelden van de namen op het monument is een selectie gemaakt: 62 personen (woonachtig op 49 adressen) worden niet op het monument vermeld; zij werden blijkbaar of ogenschijnlijk niet gerekend tot de zonen en dochters onzer gemeente. Strikt gerekend zouden “slechts” 324 wel tot deze zonen en dochters behoord hebben.

Ten dele kan het laatste probleem opgelost worden door tot de zonen en dochters van de Joodse Gemeente te Assen ook diegenen te rekenen die eenmaal tot die gemeente behoord hebben (zoals ik dat in mijn lijst ook gedaan heb).

Kortom, het is een raadsel waarom men indertijd op het monument het getal 500 gezet heeft; en het is nog een groter raadsel waar de volksmond het getal van meer dan 550 vandaan haalt. Het getal is alleen daarom al onwaarschijnlijk omdat de Joodse gemeente in de eerste decennia van de vorige eeuw aan het krimpen was. Vanaf het topjaar 1922 trad er een constante daling van het aantal Joodse Assenaren in:

⁶¹ Zie de uitgewerkte lijst in K. W. van Hasselt, H. W. van den Beukel en J. Ridderbos: *De Drentse Sjoa. Joodse oorlogsslachtoffers in de provincie Drenthe*, Assen (Iwema) 2015, p. 11-50; nu ook op <http://sjoa-drenthe.nl/archief/documenten/Totaaloverzicht11.pdf>.

⁶² Hulst & Luning noemen de volgende getallen: 424 namen op de deportatielijst, waarvan 10 gemengd gehuwden en 35 Duitse vluchtelingen; resterend dus 379 personen (a. w. , p. 71).

⁶³ Zie bijlagen 5 en 6. b (hieronder) voor de overlevenden.

⁶⁴ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 7.

van 609 in 1922 naar 514 in 1931. En die daling zette door. In 1935 zouden er 121 Joodse gezinnen te Assen zijn geweest. En per 1 oktober 1941 419 Joodse ingezetenen.⁶⁵
We komen in de buurt van de 500 wanneer we ook de in de omliggende dorpen woonachtige Joden meetellen, zoals L. Vos dat deed in zijn lijst van medio 1942.⁶⁶

Het belang van de eenling

Kunnen we het drama dat de Assense Joden overkwam, samenvatten in geldbedragen of getallen? Nee, natuurlijk niet. Uiteindelijk is het belangrijkste getal het getal een. Het gaat om de herinnering aan deze uniek, ene mens. Dat wij haar/zijn nagedachtenis in ere houden!

⁶⁵ H. Hamburger & J. C. Regtien: *Joodse oorlogsmonumenten in de provincie Drenthe*, Bedum 1999, p. 6.

⁶⁶ Zie bijlage 1. Hamburger & Regtien noemen de volgende getallen: per 1 oktober 1941 woonden 419 Joden te Assen, 16 te Borger, 25 te Gieten, 13 te Rolde en 16 te Zuidlaren; in totaal 489.

HOOFDSTUK 2: DE JOODSE VLUCHTELINGEN UIT DUITSLAND, OOSTENRIJK EN POLEN

*In de Alteveerstraat in Assen, waar ik voor de oorlog als jochie speelde, kwamen omstreeks 1936 in een dubbele nieuwbouwwoning twee Duitse gezinnen te wonen. Tot aan het sluisje was het toen nog vanaf het kolenbedrijf Bovenhuis een onbestraat stuk zandweg, waarop kinderen eind jaren dertig met tafelmessen 'landjepik' speelden. De naderende oorlogsdreiging was eind jaren dertig in alles voelbaar. Met de Duitsers op nummer 45 en 47 was iets vreemds aan de hand. Het waren opvallende mensen, die weinig contact hadden met de buurtgenoten. Het waren vluchtelingen, begreep ik later, maar ik herinner me niet dat woord toen te hebben gehoord.*⁶⁷

Het was een onbekend verschijnsel in Assen, vluchtelingen. En gelukkig wist het kind Ben van Kaam niet dat het niet zomaar om vluchtelingen ging, maar om Joodse vluchtelingen. Onopvallende mensen, die waarschijnlijk hun best deden om niet op te vallen. Zij hadden immers weinig rechten, want zij waren slechts vluchteling.⁶⁸

*Deze vluchtelingen hadden veel in Duitsland achtergelaten, maar geheel berooid waren ze niet. Sommigen kochten in Assen een huis, anderen waren ergens in de kost en allemaal hadden ze een handeltje. Een vluchtelingencomité onder leiding van Rosa Nathans⁶⁹ zamelde geld in om te kunnen helpen waar dat nodig was.*⁷⁰

Na de oorlog werd op de Joodse begraafplaats een monument opgericht voor de Joodse oorlogsslachtoffers uit Assen. Gelukkig werden ook namen van Duitse vluchtelingen genoemd, maar niet alle. De namen die wel op het monument staan, worden aangeduid met (*).

De kinderen Auszenberg⁷¹

Het echtpaar Nathan Auszenberg, slager, en Erna Sternlicht uit Keulen kreeg vier kinderen: Max (29 april 1928), Salla (10 augustus 1929), Lotte (23 december 1931) en Josef (23 augustus 1933). In december 1938 ging Salla met haar broertje Josef naar Nederland. Beiden kwamen terecht in het Joodse vluchtelingenkamp van de Nederlandse Protestanten Bond te Soesterberg (Amerfoortseweg 91). Enkele maanden later volgde hun zusje Lotte hen, samen met de oudste broer, Max. Eind 1939 gingen de kinderen naar verschillende pleeggezinnen. Max kwam terecht op de Paul Krugerstraat 8 (woonhuis Hartog Polak) te Assen; in april 1940 verhuisde hij naar de Valckenierstraat 11 te Amsterdam.⁷² Hij zou als enige van de kinderen Auszenberg de oorlog overleven. De ouders waren in Keulen achtergebleven en wisten naar Engeland te ontkomen, waar ze de oorlog overleefden.⁷³

Auszenberg, Josef

Groningerdwarstraat 6 (pleeggezin, woonadres van Familie H. van Zuiden)
Omgekomen op 26 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁶⁷ Ben van Kaam: 'Een "etnische zuivering" in de Alteveerstraat in Assen', dertien pagina's, 1999, ongepubliceerd.

⁶⁸ Zie Corrie K. Berghuis *Joodse vluchtelingen in Nederland 1938-1940. Documenten betreffende toelating, uitleiding en kampopname*, Kampen (Kok) z. j.

⁶⁹ Rosa Nathans = Rosette Nathans (1880-1942), de ongehuwde dochter van Nathan Nathans en Olga Cohen. Zie voor haar Hulst & Luning, register s. v. Nathans, Rosa.

⁷⁰ Hulst & Luning, p. 140.

⁷¹ Foto: <http://www.jhm.nl/collectie/fotos/40009827>. Zie het uitvoerige verhaal over hen op http://sjoa-drenthe.nl/archief/verhalen/Familie%20Auszenberg_compressed.pdf.

⁷² Foto woonhuis <http://beeldbank.amsterdam.nl/beeldbank/weergave/record/?id=010122024370>.

⁷³ Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Zorg voor Vluchtelingen uit Duitsland, nummer toegang 2. 04. 58, inventarisnummer 130, persoonskaart Salla Auszenberg.

Auszenberg, Lotte

Het Kanaal 15 (pleeggezin; woonadres van Familie M. Nieweg)
Omgekomen op 5 maart 1943 te Sobibor, Polen.

Auszenberg, Salla

Rolderstraat 25 (pleeggezin; = woonadres van Familie Elshof)
Omgekomen op 5 maart 1943 te Sobibor, Polen.

Familie Bundheim

Elias Bundheim en Martha Goldschmidt

Rolderstraat 11 / Kerkstraat 18 (woonadres familie Reinheimer)

Elias Bundheim stond vanaf 1935 ingeschreven bij de Kamer van Koophandel als lederhandelaar. Hij was op 29 augustus 1868 te Emden (Duitsland) geboren, als zoon van Philipp Bundheim en Jette Frank. Hij huwde met Martha Goldschmidt. Uit dit huwelijk werd in ieder geval een kind geboren, Erich Bundheim. Elias Bundheim kwam om op 19 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Martha Goldschmidt werd op 6 november 1876 te Peine (Nedersaksen, Duitsland) geboren. Zij was dochter van Nathan Goldschmidt en Friederike Cohnheim. Zij huwde met Elias Bundheim. Martha Goldschmidt kwam om op 19 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Erich Bundheim

Kerkstraat 18 (woonadres familie Reinheimer)

Erich Bundheim was net als zijn vader leerhandelaar. Hij werd geboren op 21 juni 1903 te Emden (Duitsland). Hij huwde met Margrieta (Meguala) van der Wijk. Erich Bundheim kwam om op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁷⁴

Margrieta van der Wijk werd op 28 april 1894 geboren te Hoogeveen, als dochter van Israel van der Wijk en Frenneka Schaap; zij was gehuwd met Erich Bundheim.

Margrieta van der Wijk kwam om op 19 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Familie Fischler (*)

Gedempte Singel 16

Isak Szymon Fischler, stoffeerder, werd geboren op 29 oktober 1903 te Lancut (Polen). Hij was een zoon van David Leib Fischler, manufacturier, en Ryfka Laub. Als jonge man huwde hij op 2 december 1927 te Assen met Nathalie Esterina Blok.

Isak Szymon Fischler kwam om op 2 maart 1945 in het concentratiekamp Gross-Rosen, Rogoznica (Polen).⁷⁵

Nathalie Esterina Blok werd op 6 april 1908 te Assen geboren; zij was een dochter van Salomon Blok en Jetje Hiegentlich. Ze huwde met Isak Szymon Fischler. Uit dat huwelijk werden twee kinderen geboren. Nathalie Esterina Blok kwam om op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁷⁴ Opmerkelijk is de mededeling van Hulst & Luning, p. 148, dat Erich Bundheim de eerste Assenaar zou zijn geweest, die naar Mauthausen werd gevoerd.

⁷⁵ Stamkaart op <http://www.fold3.com/image/#232686411>.

Harriette Mia Fischler werd op 20 augustus 1928 te Assen geboren, en kwam om op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Leo Salomon Fischler werd op 23 oktober 1932 te Assen geboren, en kwam om op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Naast de familie van Oosten woonde het gezin van Isak Fischler. Ze hadden een dochter die Jettie en een jongere zoon die Leo heette. Pas na de oorlog kwam ik te weten, dat haar echte naam Harriette Mia Fischler was. De anekdote van een voormalig klasgenoot (Emmastraatschool) van Jettie, beschrijft heel juist het gevoelige karakter van dit kind.⁷⁶ Jettie werd geboren op 28 augustus 1928. Ik kende haar niet zo goed als Iwan. Daarentegen kende ik haar moeder, mevrouw Nathalie Fischler-Blok, heel goed. Natuurlijk niet van naam, maar als de aardige mevrouw die snoep verkocht. Ik herinner me niet meer of ik Jettie's vader, Isak Szymon Fischler, ooit ontmoet heb. Ook weet ik niet wat voor werk hij deed. Maar alle kinderen kenden mevrouw Fischler omdat zij de eigenaresse was van een kleine snoepwinkel. De snoepwinkel lag vlak naast de winkel van Iwan's vader.

Jettie's moeder verkocht zoethout en andere soorten snoep en drop. Snoep was tijdens dat eerste jaar van de oorlog nog steeds te krijgen. Haar voorraad slonk echter gestaag en daarmee haar inkomen. Haar winkel trok de aandacht van de meeste schoolkinderen. Wij kochten snoepjes voor een halve cent, voordat wij naar school of Zondagschool gingen. Het was de mensen in de buurt duidelijk, dat het de Fischlers minder goed ging dan hun burens, de van Oostens. Omdat haar voorraad snel afnam, werd het voor Jettie's moeder moeilijk om haar kinderen goed te kleden. Misschien was dat de reden waarom Jettie's kleding er havelozer uitzag dan dat van de andere kinderen in onze klas. Maar geloof mij, mevrouw Fischler deed haar uiterste best om ervoor te zorgen dat Jettie en haar jongere broertje Leo er altijd schoon en netjes uitzagen.

Mijn vriend Piet en ik gingen naar het treinstation op de dag dat de Joden uit Assen en omliggende gebieden naar Westerbork werden gestuurd in afwachting van verder transport naar het Oosten. Daar zagen wij hoe, temidden van het gedrang, joodse mensen uit de buurt, een plaatsje voor zichzelf probeerden te vinden in een van de gereedstaande veewagens. Men probeerde nog een soort gezinsverband te bewaren in deze overigens chaotische situatie. Terugdenkend vraag ik mij af waar de Duitse bewakers waren. We zagen wel veel marechaussee, maar ik herinner mij niet Duitse soldaten te hebben gezien. Waren zij uit het zicht, of hielden ze zich verborgen? Misschien verliep door het toezicht van de Nederlandse politie het vertrek zó soepel en probleemloos, dat de nazi's geen noodzaak zagen voor een strengere bewaking. Wat de reden ook was, niemand maakte bezwaar tegen onze aanwezigheid.

Ik herkende verscheidene families, terwijl zij luidruchtig door elkaar liepen. Deze trieste aanblik van mensen ten prooi aan achterdocht en vrees verbaasde mij eigenlijk niet. De angst straalde van sommige gezichten, andere vertoonden slechts apathie. In het bijzonder herinner ik mij Jettie Fischler. Zij en haar jongere broertje Leo waren in een hoek links op het perron bijeengekropen, en drukten zich dicht tegen hun moeder aan. In Jettie's ogen viel angst te lezen. Het was de laatste keer dat ik Jettie zag. Samen met al die anderen werd ook zij voor altijd uit ons midden weggerukt.⁷⁷

Jettie en haar broer Leo werden tezamen met hun ouders naar Birkenau gedeporteerd. Ze verlieten Westerbork op 5 oktober 1942 met het treinstel # 25 op weg naar Birkenau. Moeder Nathalie en de twee kinderen stierven na aankomst in Birkenau in de gaskamer. Vader Isak is hoogstwaarschijnlijk onderweg overleden, aangezien als overlijdensdatum 6 oktober vermeld staat. De datum van overlijden voor de anderen staat in het register van Westerbork ingeschreven als 8 oktober 1942.⁷⁸

⁷⁶ <http://www.cympm.com/gerritdutch.html>, met foto van Jettie.

⁷⁷ <http://www.cympm.com/jettiedutch.html>.

⁷⁸ <http://www.cympm.com/aftermathdutch.html>.

Rosalie Mosberg-Oppenheimer

Dennenweg 1

Rosalie Oppenheimer (Niedermarsberg, 28 september 1878), kwam in 1938 samen met haar man, dr. Bernhard Mosberg (Bielefeld, 20 februari 1874 – Auschwitz, juni 1944), orthopeed, en hun dochter dr. Gertrud Mosberg (Bielefeld, 5 juli 1903 – Ravensbrück, maart 1945) vanuit Bielefeld naar Nederland.⁷⁹ Gertrud Julie Mosberg studeerde geneeskunde in Bonn, waar ze op 9 juli 1929 haar artsexamen aflegde. Vervolgens specialiseerde zij zich, evenals haar vader, in de orthopedie.⁸⁰ In Amsterdam woonde ze aan De Lairessestraat 166. Op dat adres hield ze praktijk als arts voor 'orthopedie en chirurgie der bewegingsorganen'. Daarnaast had ze een praktijk in de Sarphatistraat 97. Haar ouders trokken bij haar in, totdat het noodzakelijk was dat Rosalie Oppenheimer opgenomen werd in de inrichting Licht en Kracht te Assen. Toen de Joodse bewoners van die inrichting in maart 1943 gedeporteerd werden, werd ook Rosalie Oppenheimer meegenomen. Zij kwam om op 26 maart 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Familie weduwe (van) J. Stoppelman (*)

Venestraat 101

Adela Elsa Vogel werd geboren op 1 augustus 1877 te Bad Kreuznach (Rijnland-Palts, Duitsland); zij was een dochter van Moses Vogel en Caroline Neuburger. Zij was gehuwd geweest met Julius (Izaak) Stoppelman (Bellingwolde, 5 januari 1874 – Elmshorn, Duitsland, ± 1930). Uit dat huwelijk werden drie zonen geboren.

Adela Elsa Vogel kwam om op 26 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Hans Daniel Stoppelman was chauffeur en monteur. Hij werd geboren op 30 oktober 1912 te Elmshorn (Duitsland). Hij huwde op 21 juli 1942 in het Wilhelminaziekenhuis te Assen met Jetta = Netty Lezer (dochter van Jacob Mozes Lezer en Leentje Salomons).⁸¹

Hans Daniel Stoppelman kwam om op 30 juni 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

De zonen Max en Richard Stoppelman hebben de oorlog overleefd. Max was reeds in de jaren dertig naar Palestina geëmigreerd.⁸²

Joodse vluchtelingen uit het Saargebied (Saarland)

Het Saargebied ontstond in 1920 door de Vrede van Versailles. Het bestond uit delen van de Pruisische Rijnprovincie en de Beierse Palts. Het gebied stond gedurende 15 jaar onder het bestuur van de Volkenbond. Afgesproken was dat Saarland na 15 jaar mocht kiezen tussen aansluiting bij Frankrijk, aansluiting bij Duitsland en handhaving van de 'Status quo', dus een Frans protectoraat blijven. Er werd een volksstemming ('Volksabstimmung') gehouden op 13 januari 1935, waarbij bleek dat 90,7% van de stemmers aansluiting bij Duitsland wilde. Voor de 'Status quo' stemde 8,9%, voor aansluiting bij Frankrijk 0,4%. De nationaalsocialisten vierden het als een triomf, en binnen de kortste keren was ook het Saarland 'gleichgeschaltet'.

Blijkbaar was deze 'Gleichschaltung' voor Saarlandse Joden reden om hun vaderland te verlaten. Enkele gezinnen uit het Saargebied kwamen in Assen terecht.

⁷⁹ Voor het woonhuis aan de Artur-Ladebeck-Strasse 6 te Bielefeld werden 'Stolpersteine' voor elk van deze drie personen gelegd, zie http://bielepedia.de/wiki/Stolpersteine_Artur-Ladebeck-Stra%C3%9F.

⁸⁰ Zie voor haar B. Sunderbrink (Hg.): *Frauen in der Bielefelder Geschichte*, Bielefeld 2010.

⁸¹ M. Hiemink: *Assen Auschwitz Assen. Oorlogsherinneringen van Netty Lezer uit de Rolderstraat in Assen*, Zuidwolde 2006.

⁸² Zie zijn correspondentie met de familie Baum uit Elmshorn, <http://findingaids.cjh.org/?pID=165505>.

Familie Hanau

Rosalie Hanau-Stern

Alteveerstraat 47 (woonadres familie Ochs)

Rosalie Stern werd geboren op 10 juli 1874 te Oberreidenbach⁸³ (Rijnland-Palts, Duitsland); zij was een dochter van Isaak Stern en Karoline Rothschild. Zij was gehuwd geweest met Nathan Hanau (1892-1907). Het echtpaar woonde te Fraulautern (Saarland, Duitsland). Uit dit huwelijk werden ten minste twee dochters geboren: Paula Hanau (8 december 1904) en Lili Hanau (12 juli 1906). Rosalie Hanau-Stern kwam om op 29 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Waldemar en Paula Ochs-Hanau (*)

Parkstraat 6 / Alteveerstraat 47, manufacturen en tricotage, vanaf 1936

Paula Hanau werd geboren op 8 december 1904 te Fraulautern (Saarland). Zij trad in het huwelijk met Waldemar Ochs (Gmünden, Oostenrijk, 23 augustus 1894 – onbekende datum, onbekende plaats). Uit dit huwelijk werd een dochter geboren.

Paula Hanau kwam om op 6 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Waldemar Ochs, koopman in tricot, werd geboren op 23 augustus 1894 te Gmünden (Oostenrijk); de namen van zijn ouders zijn onbekend.

Waldemar Ochs kwam op 3 oktober 1942 vanuit het Joodse werkkamp Orvelte in het kamp Westerbork terecht. Hij verbleef daar bijna een jaar, vooral in barak 59, en werd op 14 september 1943 naar Theresienstadt doorgevoerd. Ochs had waarschijnlijk een zogenoemde 'Frontkämpfer'-sperre: hij had als soldaat gevochten in het Duitse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog en daarbij *das Eisernes Kreuz II Klasse* verkregen. Dergelijke Joodse gevangenen werden in kamp Westerbork voorlopig vrijgesteld van transport. In Theresienstadt verbleef Ochs eveneens ongeveer een jaar. Op 28 september 1944 is hij overgebracht naar Auschwitz. Daar is hij, zo blijkt uit de gegevens van het Rode Kruis, op 28 februari 1945 (na de bevrijding van het kamp) overleden.⁸⁴

Marlene Ochs werd geboren op 8 juli 1933 te Fraulautern (Saarland); zij kwam om op 6 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Karl en Lilli Hecht-Hanau en Helen Hecht (*)

Parkstraat 8 / Alteveerstraat 45, 'Hollandsch Linnenhuis', lingerieën en tricotage, vanaf 1936.

Lili Hanau werd geboren op 12 juli 1906 te Fraulautern (Saarland, Duitsland). Zij huwde met Karl Hecht (Rengsdorf, Duitsland, 6 januari 1896 – Midden-Europa, 28 februari 1945).

Lili Hanau kwam om op 7 juli 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Karl Hecht, koopman in manufacturen, werd geboren op 6 januari 1896 te Rengsdorf (Rijnland-Palts, Duitsland). De namen van zijn ouders zijn onbekend.

Karl Hecht kwam om op 28 februari 1945 te Midden-Europa.

Helen Hecht werd geboren op 16 juli 1939 te Assen; zij kwam om op 7 juli 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Op nummer 47 woonde een meisje dat enkele jaren jonger was dan ik. Ze heette Marlene. Ook zij heeft ongetwijfeld met kinderen uit de buurt 'landjepik' gespeeld. Ze was geboren in Fraulautern in het

⁸³ Zie http://www.alemannia-judaica.de/sien_synagoge.htm.

⁸⁴ Zie de foto van de beide zwagers Ochs en Hecht in het werkkamp te Orvelte, Hulst & Luning, p. 155.

Saargebied op 8 juli 1933, dus vijf maanden nadat Hitler in Duitsland aan de macht kwam. In dat huis woonde ook nog A. I. Wolf.

Het gezin ernaast op nummer 45 kreeg in 1939, twee maanden voor het uitbreken van de oorlog (de aanval van Duitsland op Polen) een baby, die de naam Helen kreeg (15 juli 1939). . . Mijn iets oudere zuster Tine ziet het beeld nog voor zich van moeder Hecht achter de kinderwagen.

Op een ochtend tijdens de Duitse bezetting waren beide gezinnen opeens verdwenen. Verbijsterd zag ik hoe een deel van hun bezittingen ordeloos in het voortuintje was gesmeten. Enkele dagen later waren voor de ramen en deuren planken gespijkerd. Rond de beide woningen hing in ons keurige straatje een onheilspellende sfeer. Fluisterend sprak mijn moeder met de burens over iets ergs dat gebeurd moest zijn. Ik was toen elf jaar en het op gedempte toon besprokene was duidelijk niet voor mijn oren bestemd.⁸⁵

De zusters Reinheimer (*)

Kerkstraat 18

De Joodse koopman Abraham Reinheimer (Wallhalben, 1853) verhuisde in 1899 met zijn vrouw Fanny Beildeck (Wallhalben, 1857) en hun kinderrijke gezin van Wallhalben naar Sankt Wendel. Hij nam aan de Neumarktstrasse een handel in lompen en metalen over. Later verhuisde het gezin naar de Hospitalstrasse 13.⁸⁶ Van de elf kinderen kwamen vijf in Nederland terecht: Alexander (Wallhalben, 6 december 1885 – Meppel, 9 juni 1941) en zijn vier ongehuwde zusters.

De zusters Auguste, Babetta, Frieda en Lina Reinheimer vluchtten in december 1935 uit Sankt Wendel in het Saargebied naar Nederland en kwamen in Assen terecht.

Bei der Festlegung des Termins der Saarabstimmung von 1935 war dem Vertragspartner Frankreich schon bekannt, wie rüde die neuen Machthaber mit den Menschen umgingen, die gegen ihre politischen Ziele waren. Vor allem der jüdische Teil der Bevölkerung konnte sich ausrechnen, was sie von ihnen zu erwarten hatten. Die französische Regierung setzte daher in dem sogenannten "Römischen Abkommen" durch, daß Deutschland sich verpflichtete, alle auswanderungswilligen Saarländer über ein Jahr nach der Abstimmung mit ihrem Hab und Gut und Geld emigrieren zu lassen. Vor allem der jüdische Teil der Bevölkerung machte von dieser Möglichkeit Gebrauch, wobei allerdings zu vermerken ist, daß sie oft unter dem Zwang der Verhältnisse und der kurzen Frist erheblich unter dem tatsächlichen Wert ihre Häuser und Firmen verkaufen mußten. Frl. Lina Reinheimer, eine Jüdin, die schon seit dem 15. 4. 1921 in der Firma Franz Bruch als Einkäuferin arbeitete, emigrierte mit anderen Mitgliedern ihrer Familie nach Holland. "

Reinheimer, B. (Babetta)

Geboren op 6 juni 1882 te Wallhalben (Rijnland-Palts, Duitsland); omgekomen op 19 februari 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Reinheimer, F. (Frieda)

Geboren op 17 januari 1884 te Wallhalben (Rijnland-Palts, Duitsland); omgekomen op 2 november 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Reinheimer, A. (Auguste); borduurster

Geboren op 23 maart 1896 te Wallhalben (Rijnland-Palts, Duitsland); omgekomen op 2 november 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁸⁵ Ben van Kaam: 'Een "etnische zuivering" in de Alteveerstraat in Assen', dertien pagina's, 1999, ongepubliceerd.

⁸⁶ Zie voor veel informatie over de familie Reinheimer: <http://www.hfrg.de/index.php?id=106> (o. a. foto van Lina Reinheimer). In april 2011 werden vier 'Stolpersteine' gelegd voor het woonhuis van de zusters Reinheimer aan de Hospitalstrasse 13 te Sankt Wendel, <http://www.kunstlexikonsaar.de/artikel/-st-wendel-demnig-stolperstein-reinheimer-auguste-babetta-lina-und-frieda/2/>.

Reinheimer, L. (Lina); houdster van een borduur- en ajourzaak
Geboren op 19 maart 1901 te Sankt Wendel (Saarland); omgekomen op 2 november 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Familie Teutsch

Jette Teutsch-Schneidiger

Varkensmarkt 2 (familie M. S. Heijmann)/Alteveerstraat 47

Jette Schneidiger werd geboren op 27 december 1869 te Gailingen (Baden-Württemberg, Duitsland). Samen met haar man Jacob Victor Teutsch woonde zij Venningen. Uit dat huwelijk werd in ieder geval een dochter geboren. Later trok zij naar in Sankt Wendel, Saarland.⁸⁷
Jette Schneidiger kwam om op 29 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Max, Norma en Marianne Heijmann

Varkensmarkt 2 / Alteveerstraat 47 (woonadres familie W. Ochs)

De familie Heijman was, evenals de familie Reinheimer, afkomstig uit Sankt Wendel in Duitsland.⁸⁸ Zij emigreerden in 1935 naar Nederland, en kwamen te Assen.

Max Sigmund Heijmann, kapper, werd geboren op 23 maart 1905 te Gonneseweiler (Saarland, Duitsland). Hij was gehuwd met Norma Teutsch; uit dat huwelijk werd een dochter geboren.
Max Sigmund Heijmann kwam om op 31 maart 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Norma Teutsch, kapster, werd geboren op 10 november 1909 te Venningen (Rijnland-Palts, Duitsland). Ze trad in het huwelijk met Max Sigmund Heijmann. Uit dat huwelijk werd een dochter geboren.
Norma Teutsch kwam om op 10 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Marianne Elise Heijmann werd geboren op 14 mei 1933 te Sankt-Wendel (Saarland, Duitsland); zij kwam om op 10 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Teutsch, F. W.

Oostersingel 23

Friedrich Wilhelm Teutsch werd geboren op 21 oktober 1882 te Venningen (Duitsland),⁸⁹ als zoon van Josef Teutsch en Friederika Blüm. Hij huwde in 1923 met Elisabeth Babetta Teutsch.
Friedrich Wilhelm Teutsch kwam om op 3 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Elisabeth Babetta Teutsch werd geboren op 5 augustus 1898 te Venningen (Duitsland), als dochter van Isaak Teutsch en Hilda Raug. Zij huwde met Friedrich Wilhelm Teutsch.
Elisabeth Babetta Teutsch kwam om op 3 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁸⁷ Zie http://www.alemannia-judaica.de/st_wendel_synagoge.htm.

⁸⁸ In april 2011 werden drie 'Stolpersteine' voor het woonhuis van de familie Heijmann, aan de Gymnasialstrasse 7 te Sankt Wendel, gelegd, zie <http://www.kunstlexikonsaar.de/artikel/-/st-wendel-demnig-stolperstein-heyman-max-norma-und-marianne/2/>.

⁸⁹ Zie voor informatie over de uitgebreide familie Teutsch te Venningen: http://www.123people.de/ext/frm?ti=personensuche%20telefonbuch&search_term=wilhelm%20teutsch&search_country=DE&st=suche%20nach%20personen&target_url=aHR0cDovL3d3dy5hbGVtYW5uaWEtanVkyWijYS5kZS92ZW5uaW5nZW5fc3luYWdvdz2Uua

Abraham Wolf en Lina Nathan

Loonerstraat 33 / Alteveerstraat 47 (woonadres familie W. Ochs)

Abraham Wolf werd geboren op 13 maart 1873 in Wawern⁹⁰ (Rijnland-Palts, Duitsland). Zijn ouders waren Nathan Wolf en Mariana Isai. Van beroep was hij koopman. Hij huwde met Lina Nathan, geboren op 27 augustus 1873 te Bingen (Rijnland-Palts, Duitsland).

Abraham Wolf werd eerst naar Westerbork getransporteerd, en daarna – op 26 februari 1944 – naar het concentratiekamp Theresienstadt. Hij kwam om op 11 januari 1945 te Theresienstadt (Tsjecho-Slowakije). Volgens het Joods Digitaal Monument heeft zijn echtgenote de oorlog overleefd.

Niet op deportatielijst

Ten slotte een gezin dat niet op de deportatielijst voorkomt, maar wel te Assen gewoond heeft. Dit gezin werd reeds op 25 februari 1941 overgebracht naar het kamp Westerbork, en was daarmee het eerste Joodse gezin uit Assen in dat kamp.

Heymann = Heymans, H. ⁹¹
Plataanweg 45

Heymann = Heymans,⁹² H. (Hermann); koopman

Geboren op 5 november 1894 te Gelsenkirchen (Duitsland), zoon van (de Nederlander) Abraham Heymans en Lina Mosbach; gehuwd met Erna Heymans (Gelsenkirchen, Duitsland, 4 augustus 1904 – Auschwitz, 8 oktober 1944), omgekomen op 7 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Heymann = Heymans, E. (Erna)

Geboren op 4 augustus 1904 te Gelsenkirchen (Duitsland), dochter van Nathan Heymans en Helena Simons; gehuwd (met haar neef) Hermann Heymann = Heymans (Gelsenkirchen, 5 november 1894 – Auschwitz, 7 oktober 1944), omgekomen op 8 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Heymann = Heymans, E. M. (Ellen Margrit)

Geboren op 30 juni 1931 te Gelsenkirchen (Duitsland), dochter van Hermann Heymans en Erna Heymans; omgekomen op 8 oktober 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

⁹⁰ Zie voor de joodse gemeente te Wawern: http://www.alemannia-judaica.de/wawern_synagoge.htm.

⁹¹ Zie voor een foto van het gezin: <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/547771/ellen-margrit-heyman-met-haar-ouders-hermann-en-erna-heyman-heijmans>.

⁹² Uit de bijlagen bij Overlijdensakte 245 van 16 september 1949 blijkt, dat de oorspronkelijke naam Heymans in Duitsland veranderd werd in Heymann. Uit de akte blijkt tevens dat het gezin Heymann=Heymans woonachtig was te Assen.

HOOFDSTUK 3: JONGE IDEALISTEN OP HET ASSENSE ZEIJERVELD

A. Inleiding

“Stateloos”

Op de deportatielijst van Assense Joden komt een aantal namen voor, waarbij vermeld werd: “Statenlos”. Het ging om Joden afkomstig uit Duitsland, die door de ‘Reichsbürgergesetz’ hun Duitse staatsburgerschap verloren hadden: het simpele feit dat zij in het buitenland verbleven, was voldoende reden om deze diepingrijpende maatregel te nemen.

In de Assense samenleving waren er twee groepen Duitse vluchtelingen. De ene groep woonde sinds kortere of langere tijd te Assen, en had – zo goed en kwaad als dat ging – een plek in het maatschappelijke leven ingenomen. Hun namen worden dan ook gewoon bij al die andere Joods inwoners van Assen genoemd.

De andere groep was vast ervan overtuigd dat het verblijf in Nederland slechts tijdelijk was. Ze waren als pioniers op weg naar Palestina, en verbleven slechts in Nederland om hier de benodigde vaardigheden op te doen. Ze waren in de kost bij een Joods gezin te Assen en werkten bij boeren op het aan Assen grenzende Zeijerveld.

Palestina-pioniers (chaloetsim)

Al de eeuwen door had Israël, de naam van het door God toegezegde land, een magische klank. Door de toezegging van Lord Balfour uit 1917,⁹³ dat Palestina een ‘Joods tehuis’ kon worden, leek een oude droom werkelijkheid te worden: terug naar Zion, de stad van koning David.⁹⁴

Per jaar werd slechts een beperkt aantal Joden tot het Britse mandaatgebied toegelaten. Voorwaarde voor de toelating was het bezit van een Palestina-certificaat of Palestina-pas. Deze kon verkregen worden na het volgen van een gedegen agrarische opleiding. Met name in Centraal- en Oost-Europa ontstond een uitgebreid netwerk van opleidingscentra. De opleiding heette ‘hachsjara’ (letterlijk: voorbereiding op een bepaalde taak, met name het leven in Palestina), en de migratie naar het mandaatgebied ‘alijah’ (letterlijk: opgang).

Aanvankelijk was in Nederland de belangstelling om zich als Palestina-pionier te laten opleiden gering. De oudste pioniersvereniging in ons land werd in 1918 opgericht door Rudolf (Ru) Cohen (1889), broer van de latere voorzitter van de ‘Joodse Raad’, dr. David Cohen. De zogenaamde Deventer-vereniging had, in tegenstelling tot de latere hachsjara-instellingen, geen eigen woon- of werklocatie. De leerlingen woonden en werkten bij boeren verspreid over heel Nederland. Deze vorm van opleiding werd wel ‘Einzelhachsjara’ genoemd. Voor theoretische vakken en culturele activiteiten kwam men samen in het verenigingsgebouw ‘Beth Chaloets’ (Pioniershuis) in Deventer.⁹⁵ De Palestina-pioniers uit het Zeijerveld stonden in nauw contact met de Deventer-vereniging.

Door het opkomende antisemitisme nam ook in Nederland de belangstelling toe, om naar een eigen Joodse staat te gaan. Bovendien kwam er een grote stroom Duitse joodse vluchtelingen, kinderen en volwassenen, naar ons land. Onder de Duitse Joden leefde het pioniersgevoel. Er werden diverse werkcentra opgericht, o. a. het Werkdorp Wieringermeer. Voor kinderen onder de achttien jaar bestonden aparte opvangcentra, waarvan het ‘Paviljoen de Loodrechte Rade’ de grootste en meest bekende was. Van de Palestina-pioniers waren er 211 met Deventer verbonden. Van deze groep kwamen er 116 om, terwijl 105 de oorlog overleefden. Uiteindelijk waren er 23 die hun vooroorlogse plannen waar maakten en naar Palestina vertrokken.⁹⁶

⁹³ Zie <http://nl.wikipedia.org/wiki/Balfour-verklaring>

⁹⁴ Zie het artikel van D. M. Metz, ‘Palestina-pioniers in Nederland’, in *Misjpage. Tijdschrift voor Joodse genealogie*, jgr. 20, nr. 3; nu ook op <http://www.communityjoodsmonument.nl/page/217241/nl>. En het artikel ‘Zionisme en hachsjara’, op <http://www.joodsmonument.nl/page/552342>.

⁹⁵ Blijkbaar was er ook in Enschede zo’n opleiding, zie L. F. van Zuylen: *Palestinapioniers in Twente 1933-1945. Een vergeten hoofdstuk*, Enschede (Twente Akademie) 1995.

⁹⁶ J. Presser: *Ondergang*, Den Haag 1965, dl. II, p. 15.

Westerweel-groep

Vanuit de Loosdrechtse Rade zette de Duitse vluchteling Joachim Simon (1919-1943) een uitgebreid netwerk op om onderduikers onder te brengen en om vluchtroutes te organiseren. Hij deed dat samen met de Rotterdamse onderwijzer en pacifist Johan Gerard (Joop) Westerweel (1899-1944)⁹⁷ en diens echtgenote, Wilhelmina Dora Bosdries (1908-1999). Het eigene van deze verzetsgroep was, dat zowel Joden als niet-Joden ervan deel uitmaakten. Bij de Joodse deelnemers ging het met name om Palestina-pioniers. Leden van de Deventer-vereniging deden volop mee. Dankzij de inzet van de groep Westerweel werden een 400 jonge Duitse joden gered.

B. De leden van deze groep

De Palestina-pioniers op het Zeijerveld

Er is een groepsfoto bewaard gebleven van een aantal Palestina-pioniers van het Zeijerveld.⁹⁸ Op deze foto staan Harald Simon, Siegbert Pinkus, Hans Eisner, Max Windmüller, Herbert Levy en Schraga Engel. Jammer genoeg staat niet de volledige groep afgebeeld. Daarom geven we hieronder een zo volledig mogelijk geschreven portret van deze jonge idealisten.

Josef Rolf Calmanowitz

In alfabetische volgorde is Josef Rolf Calmanowitz de eerste Palestina-pionier op de Assense deportatielijst.⁹⁹ Volgens die lijst werd hij geboren op 19 november 1919 te Leipzig; later werd die geboortedatum (ten onrechte) vervangen door 19 april 1921. Hij was een zoon van Karl en Magina Calmanowitz-Strausz. Vanuit Leipzig vertrok hij naar Berlijn om vandaar naar Nederland te vluchten: in maart 1939 kwam hij te Voorst aan, een maand later werd hij te Enschede ingeschreven en een klein jaar later te Brummen. In april 1941 kwam hij wonen aan de Oosterparallelweg 69 te Assen, bij bakker J. Cohen; vier maanden later verhuisde hij naar de Rolderstraat 54, het woonadres van de familie D. Magnus. Samen met Isaäk Kurt Niedermann dook hij onder bij de familie A. v. d. Hoorn te Gorssel. Zij beiden werden gearresteerd en kwamen in het Huis van Bewaring te Arnhem; daarvan werden zij overgebracht naar het kamp Westerbork. Op 6 november 1942 werd hij gedeporteerd naar Auschwitz. Op 13 maart 1943 werd hij op transport gesteld naar het vernietigingskamp Sobibor, waar hij op 31 maart 1944 omkwam.¹⁰⁰

Hans Eisner

Hans Eisner werd geboren op 20 januari 1921 te Hindeburg. Zijn naam komt niet voor op de Assense deportatielijst. Via de foto weten we dat hij wel contact had met de Assense groep van chaloetsim. Het is onbekend of hij ook (tijdelijk) in Assen gewoond heeft. Hij had wel een vast woonadres te Deventer, bij de familie Vallinga.¹⁰¹ Hans Eisner heeft de oorlog overleefd.

Ferencz (‘Schraga’) Engel

Ferencz Engel werd geboren op 7 september 1917 te Parkan (Hongarije), vlakbij de grens met Tsjecho-Slowakije.

In mei 1938 kwam hij in Nederland aan, en woonde te Weerselo. Na vele omzwervingen kwam Schraga in maart 1941 te Assen terecht, bij de familie Michiel Dantzich aan de Sluisstraat 4. Hij werd gedeporteerd maar overleefde de oorlog. Tijdens die oorlog verbleef hij bijna een jaar te Parijs, van waar hij tal van pioniers op weg hielp naar Zwitserland. Door verraad werd hij gearresteerd en zat daarna in zeven

⁹⁷ Zie voor hem Willem G. van Maanen, in Evert Werkman (ed.): *Ik neem het niet*, Leiden 1965, p. 263-268.

⁹⁸ F. J. Hulst & H. M. Luning: *De joodse gemeente Assen*, Assen (Vanderveen) 1991, p. 137.

⁹⁹ Zie zijn foto op <http://www.communityjoodsmonument.nl/page/249032/nl>

¹⁰⁰ Zie acte van overlijden, http://www.drenlias.nl/sidb8c3210deb596908a11c4c76287ab1f6/index2.php?option=com_familias&task=blader&akteid=30219520350

¹⁰¹ <http://www.jhm.nl/collectie/documenten/00012366>

kampen gevangen. De rest van zijn leven was hij door deze periode getekend: psychisch door alles wat hij had meegemaakt, lichamelijk doordat hij enige malen uit de trein gesprongen was, die hem naar een volgend kamp bracht; telkens weer werd hij gearresteerd. Op 6 september 1945 trouwde hij met Winnie Nabarro. En vanaf januari 1946 woonden zij aan de Anreeperstraat 64. Vandaar emigreerden ze naar Israël. Daar overleed hij op 10 december 1987.

Kurt Hannemann

Van Kurt Hannemann is bekend, dat hij behoorde tot de groep van jonge Duitse zionisten die zich op het Zeijerveld voorbereidden op een bestaan als landbouwer in Palestina.¹⁰² Van hem is geen woonadres te Assen, wel te Deventer bekend: Papenstraat 45, Deventer (voor die tijd zou hij gewoond en gewerkt hebben te Warnsveld). Hij werd geboren op 9 januari 1919 te Berlijn, als zoon van Georg Hannemann en Lilly Samson. Op bezoek bij enkele joodse onderduikers te Rotterdam, werd hij gearresteerd. Op 31 maart 1944 overleed hij op een onbekende plaats. In de tussentijd was hij (de naaste) medewerker geweest van de bezielde leider van het verzet door de Palestina-pioniers: Joachim ('Schuschu') Simon (Berlijn, 12 november 1919 – Breda, 27 januari 1943). Hun beider naam staat te lezen op een zwarte granieten tafel, die in 1963 geplaatst werd in het Westerweelwoud in Israël.¹⁰³

Herbert Levy

Volgens de deportatielijst was hij op 29 januari 1921 te Berlijn geboren, en woonde hij op de Rolderstraat 54 (het woonadres van de familie D. Magnus).¹⁰⁴ Herbert Levi of Levy was de zoon van Max Levi/Levy en Edith Noiman/Neumann. Hij kwam uit Bielefeld en werd op 6 januari 1939 ingeschreven bij de gemeente Voorst. Op 2 april 1941 volgde de inschrijving bij de gemeente Assen, op het adres Javastraat 3. Blijkens twee briefkaarten verbleef hij in 1943 in het Arbeitslager Jawischowitz, een 'Aussenkommando' van Auschwitz. Het staat vast dat hij overleden is, maar waar en wanneer is onbekend. Gelukkig staat zijn naam vermeld op het grafmonument voor de Joodse Assenaren.

Ies Löwenberg

Isaac (Ies, later Jitschak) Leuvenberg werd in 1920 te Rotterdam geboren, als het negende en laatste kind van Salomon Elias Leuvenberg en Cato Hartog.¹⁰⁵ Toen Isaac nog klein was, verhuisde het ouderlijk gezin naar Nijmegen waar vader Leuvenberg op 24 oktober 1931 overleed. Kort daarna verhuisde de weduwe met de kinderen naar Haarlem. Daar werd Isaac lid van de plaatselijke zionistische groep *Machi*. Op zeventienjarige leeftijd besloot hij – tegen de zin van zijn familie – om een opleiding te gaan volgen bij een boer, om een goede start te hebben voor emigratie naar Palestina. Hij sloot zich aan bij de *Deventer Vereniging*, de organisatie die de Palestina-pioniers in Nederland verenigde en hen op uiteenlopende locaties stationeerde. Zo kwam Isaac in september 1940 te Zeijerveld terecht, bij boer Jan Schoon van de boerderij *de Dolly Hoeve* (H 31, nu Binnenweg 3). Toen in februari 1941 de verplichte registratie van Joden plaats vond, bleek hij de enige Jood in de gemeente Vries te zijn. Volgens de door hem ingevulde gegevens op dat formulier was hij in mei 1940 lid van de Joodse gemeente te Assen. In mei 1941 verhuisde Isaac naar Assen, naar het woonadres van Michiel van Dantzych, Sluisstraat 4. Hier zouden tien Palestina-pioniers gewoond moeten hebben.¹⁰⁶ Hij woonde daar enige tijd en vertrok toen naar Deventer. Op 15 juli 1942 trouwde hij aldaar met Jochebed Nathans. In het najaar van 1942 reisde het echtpaar heimelijk naar Zwitserland, welk land inderdaad bereikt werd. Na afloop van de oorlog vertrok het echtpaar naar Israël.

¹⁰² <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/46379/nl>; daar ook twee foto's van hem.

¹⁰³ J. Presser: *Ondergang*, Den Haag 1965, dl. II, p. 13.

¹⁰⁴ Foto op <http://www.joodsmonument.nl/page/566531>

¹⁰⁵ Zie Jochebed Leuvenberg-Nathans *Twee Palestina-pioniers in oorlogstijd*, Bedum (Profiel) 2000.

¹⁰⁶ Zie drie foto's van Asser Palestina-pioniers in bovengenoemd werk, p. 15 (Leuvenberg, Windmuller, Engel en Calmanowitz) en 17.

Isaäk Kurt Niedermann

Isaäk Kurt Niedermann werd op 17 augustus 1922 geboren te Frankfurt am Main (Duitsland), als zoon van Ferdinand Niedermann en Hedwig Strausz (Frankfurt a/M, 11 juni 1894/1895 – Amsterdam, 7 mei 1941). In augustus 1933 emigreerde hij met zijn ouders en zijn broer Simon Niedermann naar Nederland. Het gezin vestigde zich aan de Kromme Mijdrechtsestraat 55. Moeder Niedermann verdiende als zelfstandige modiste de kost. In 1938 verhuisde de familie naar het adres Nieuwe Prinsengracht 58-2 hoog, waar vader Niedermann in 1939 overleed. Vanaf december 1940 woonde hij, zoals andere Palestina-pioniers, bij de familie D. Magnus op de Rolderstraat 54 te Assen. Om zijn deportatie te ontlopen, vluchtte hij naar Deventer en werd via de Westerweel-groep, samen met Josef Rolf Calmanowitz, ondergebracht bij de familie A. van Hoorn te Gorssel. Hij werd toch gearresteerd, kwam in het Arnhemse Huis van Bewaring en werd in oktober 1942 overgebracht naar het kamp Westerbork. Op 6 november 1942 werd hij gedeporteerd naar Auschwitz. Hij kwam op 21 januari 1945 om in het buitenkamp Blechhammer (Polen).

Siegbert Pinkus

Siegbert Pinkus werd op 10 april 1921 geboren te Merotschen (=? Mrotschen, Polen). Uit Bielefeld vluchtte hij naar Voorst, en verbleef ook te Hummelo. Vanaf april 1941 woonde hij te Assen, aan de Javastraat 3, het woonadres van de familie J. van Tijn; vandaar verhuisde hij naar de familie Magnus aan de Rolderstraat 54. Siegbert heeft de oorlog overleefd, en ging in juli 1945 wonen aan de Anreeperstraat 64, om in 1946 te verhuizen naar de Steendijk 116. Vandaar emigreerde hij samen met zijn vrouw, Betty Pinkus-Cohen, naar Israël.¹⁰⁷

Erwin Schwab

Erwin Schwab werd geboren op 14 augustus 1926 te Frankfurt am Main (Duitsland), als zoon van de koopman Siegfried Schwab en Frieda Freijsinger. Hij vluchtte naar Nederland en woonde eerst te Naarden; in 1938 kwam hij samen met zijn broer Manfred en zijn zuster Hanna (Frankfurt am Main, 17 oktober 1923 - ?, 28 februari 1945) in Zeist terecht.¹⁰⁸ Vanaf september 1941 woonde Erwin te Assen, bij de familie M. M. Cohen aan de Steendijk 116, en vanaf februari 1942 bij de familie D. Magnus aan de Rolderstraat 54. Hij kwam om op 31 juli 1944 te Midden-Europa.¹⁰⁹

Manfred Schwab

Manfred Schwab werd geboren op 17 mei 1925 en was de oudere broer van Erwin. Als eerste van de drie kinderen Schwab verliet hij Zeist en kreeg in september 1939 te Assen onderdak bij de familie M. M. Cohen, Steendijk 116. Zijn naam komt niet voor op de Assense deportatielijst: hij was reeds op 18 januari 1940 (!) in het kamp Westerbork opgenomen. Hij kwam om op 9 mei 1945 in het concentratiekamp Buchenwald.¹¹⁰

Harald Simon

Harald Simon werd geboren op 17 oktober 1920 te Bielefeld (Duitsland), als zoon van George Simon en Johanne Humburg. In 1939 ontvluchtte hij Duitsland en kwam te Weerselo terecht. Vanaf augustus 1941 woonde hij korte tijd aan de Rolderstraat 54 te Assen, om vandaar naar de Oosterparallelweg 69 te gaan. Op 8 september 1942 trouwde hij met het Assense meisje Meta Cohen (Wildervank, 10 juli 1924 – Auschwitz, 22 oktober 1943, dochter van Mozes Mechiel Cohen). Samen met zijn vrouw probeerde hij aan de deportatie te ontkomen door onder te duiken. Dit mislukte en Simon Harald werd naar Polen gedeporteerd, waar hij op 31 maart 1944 omkwam.¹¹¹

¹⁰⁷ Zie het verhaal van zijn vrouw, Betty Pinkus-Cohen, in Hulst & Luning, p. 185-186.

¹⁰⁸ Hanna ging naar de familie Abraham Gans te Winterswijk.

¹⁰⁹ Zie voor hem <http://www.dokin.nl/deceased-children/erwin-schwab-born-14-aug-1926>.

¹¹⁰ Zie voor hem <http://www.dokin.nl/deceased-children/manfred-schwab-born-17-may-1925>.

¹¹¹ Foto van hem op <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/147516/nl>

Max Windmüller

Zie hieronder

Voor de volledigheid

Voor de volledigheid noemen we de naam van een Nederlandse Palestina-pionier, die op de Assense deportatielijst voorkomt: Max Goudsmid, zoon van Mozes Lion Goudsmid en Louisa Benjamins. Geboren op 1 december 1919 te Rotterdam; in Assen in de kost bij bakker Josua Cohen, Oosterparallelweg 69. Hij heeft de oorlog overleefd en Palestina bereikt.

Korte biografie van Max Windmüller (1920-1945)

Merkwaardig is het dat uitgerekend van de laatste in de alfabetische rij, Max Windmüller, het meeste bekend is.¹¹² Over zijn leven en werken verscheen een boek,¹¹³ en zelfs een film.¹¹⁴

Gezin

Max Windmüller werd geboren op 7 februari 1920 te Emden, als zoon van de slager en veehandelaar Moritz Windmüller (Emden, ± 1878) en Jette Seligmann (Emden, 23 maart 1892). Naast de ouders bestond het gezin uit vijf kinderen: Salomon, Isaak, Max, Emil en een zuster.

In 1933 zag het gezin zich genoodzaakt om te vluchten naar Nederland. Via familieleden in Delfzijl en Beilen (familie van Gelder-Seligmann) kwam het in Groningen terecht.

Reeds enkele jaren later, op 2 mei 1937, overleed vader Moritz Windmüller te Groningen.

¹¹² Zie http://www.hagalil.com/lexikon/index.php?title=Max_Windm%C3%BCller&printable=yes. En <http://www.heemkundeweerselo.nl/wp-content/uploads/PALESTINA-PIONIERS-in-de-gemeente-Weerselo-2.pdf>, en <http://oorlogsdodendinkelland.nl/slachtoffers/oude-gemeente-weerselo/windmuller-max/>.

¹¹³ Klaus Meyer-Dettum: *Max Windmüller (1920-1945). Eine Recherche*, Emden (Arbeitskreis Juden in Emden) 1997.

¹¹⁴ Eike Besuden (regisseur): 'Deckname Cor – Die dramatische Geschichte des Max Windmüllers' (Pinguin Film); zie <http://www.youtube.com/watch?v=dblpyFqM9rM>.

Zoon Isaak werd leider van een groep Palestina-pioniers en vluchtte in 1939 met het schip *Dora* naar Palestina.

De oudste zoon, Salomon Windmüller (Emden, 12 oktober 1910) huwde met Ruth Kornblum (Rybnik, Polen, 9 mei 1907, dochter van Max Kornblum en Hulda Leubuscher). Het echtpaar kreeg op 14 juli 1942 te Groningen een zoon, Maurice.

In 1942 sloeg het noodlot toe. Samen met moeder Windmüller werd het gezin Windmüller naar Auschwitz gedeporteerd. Om 3 december 1942 kwam om Ruth Windmüller-Kornblum, op 15 december moeder Windmüller, op 31 maart 1943 zoon Salomon en op 11 februari 1944 kleinzoon Maurice.

De weduwe Windmüller-Seligmann was nog in ondertrouw gegaan met de schoonvader van Salomon, Max Kornblum; het huwelijk kon echter niet voltrokken worden omdat ze op transport gesteld waren. Max Kornblum kwam om op dezelfde dag als Jette Seligmann.

Dankzij zijn broer Max deed Emil een geslaagde vlucht poging naar Spanje.

De jonge jaren van Max

Max had van 1926 tot 1933 gezeten op de joodse lagere school te Emden. In de laatste klas van die school werd hij lid van de socialistische jeugdbeweging.

Eenmaal in Nederland sloot Max zich aan bij de groep Palestina-pioniers, die onder leiding van zijn broer Izaak stond. Zijn agrarische opleiding kreeg hij op het Zeijerveld: samen met Schraga Engel werkte hij bij het echtpaar Willem Leendert van der Spoel (Velsen, 1890) en Neeltje Snijder (Haarlemmerliede 1889).

Toen zijn broer Izaak zich inscheepte op het schip *Dora* vergezelde Max hem. Op het laatste moment liet hij zich bepraten om in Nederland te blijven om mede-leiding te geven aan de Palestina-pioniers. Eenmaal terug, leerde hij zijn latere verloofde kennen, Metta Lande (1924), een gevluchte Jodin uit Wenen.¹¹⁵

Bij de deportatie van de Joden in Assen stond Max ingeschreven op het adres Javastraat 3 te Assen, het woonadres van de familie J. van Tijn.

Onderduik in Nederland

Gedurende dertien maanden, vanaf juli 1942, verbleef Max, samen met zijn broer Emil, als onderduiker in Nederland, met name in Amsterdam en Haarlem. Hij sloot zich aan bij de verzetsgroep-Westerweel.

Precies op tijd kwamen deze groep achter de plannen om de kinderen van de Loosdrechtse Rade te deporteren. Op 16 augustus 1942 werden meer dan dertig kinderen uit de Loosdrechtse Rade meegenomen en op onderduikadressen ondergebracht.

Max Windmüller werd in augustus 1943 gearresteerd en naar het kamp Westerbork gebracht. Reeds na enkele dagen wist hij te ontsnappen en zette zijn verzetswerk gewoon door.¹¹⁶ Hij kreeg, samen met zijn broer Emil, onderdak bij Frans en Henny Gerritsen te Haarlem. Als drukker was Henny Gerritsen in staat om allerlei officiële documenten te vervalsen. Dankzij hem kreeg Max Windmüller een nieuwe identiteit: Co Andringa.

Werkzaam in Frankrijk

Max Windmüller verlegde zijn arbeidsterrein steeds meer naar Frankrijk. Hij hielp mensen de Frans-Spaanse grens over te steken. Onvermoeibaar reisde hij tussen Holland, België, Bretagne, Parijs en Zuid-

¹¹⁵ Meta Lande heeft de oorlog overleefd, en is naar Israël geëmigreerd, waar ze huwde en bekend stond als Shulamit Roethler.

¹¹⁶ Er zijn twee verhalen over de onderduikperiode van Max Windmüller, die moeilijk in bovenstaande beschrijving ondergebracht kunnen worden: iedere tijdsaanduiding ontbreekt en de onderlinge samenhang is onduidelijk. Mw. L. Engberts te Zwolle deed eigen onderzoek naar deze periode, en sprak o. a. met Gerard van der Spoel en Gerard Huizinga, beiden te Assen. Volgens deze versie was Max Windmüller eerst ondergedoken bij de familie Van der Spoel, en later – gedurende korte tijd – bij de familie Huizinga te Assen.

In een terugblik op de oorlogsjaren geeft Jaap van Oosten een overzicht van zijn onderduikperiode: samen met zijn broer Leo en Max Windmüller zou hij eerst korte tijd geweest zijn bij de weduwe Nijmeijer te Anreep, daarna twee nachten in een schoolgebouw, enkele dagen bij Teun de Jong te Assen, een onbepaalde periode bij onderzoeker Jantinus Bonder te Den Haag, neef van de verzetsman Geert van Wijk. Daarvandaan deden ze een mislukte poging om de Belgische grens te overschrijden. Vanaf dat moment is het onduidelijk, hoe het met Max Windmüller verder gegaan is (Hulst & Luning, p. 175).

Frankrijk. Al doende wist hij een honderdtal jonge mensen, onder wie zijn broer Emil, op weg te helpen naar de vrijheid.

In het begin van 1944 gingen Max Windmüller en zijn verloofde Metta Lande in Parijs wonen. Op 18 juli 1944 werd Max in Parijs gearresteerd en naar het 'Durchgangslager Drancy', ten Noorden van Parijs, gebracht. Met het allerlaatste transport kwam hij in Buchenwald (op 17 augustus 1944 werd Drancy bevrijd). Uit angst voor de geallieerden dwongen de bewakers de gevangenen uit het kamp om op weg te gaan naar het concentratiekamp Flossenbürg. Op 21 april 1945, de vierde dag van die tocht, wilde Max wat water drinken uit een put en werd hij door een bewaker neergeschoten. Zo stierf hij één dag voor de bevrijding van de gedeporteerden.

In 1946 kreeg Max Windmüller postuum *la Médaille de la Résistance française*.¹¹⁷ In het Westerweelwoud staat een gedenkteken voor Joop Westerweel, Max Windmüller en hun medestrijders. Op 8 november 1988 werd de Webergildestrasse te Emden omgedoopt tot Max-Windmüller-Strasse. In Amsterdam werd in 1988 een monument onthuld, dat gewijd is aan de Joodse verzetsstrijders.¹¹⁸ Ten minste 1.000 Joden waren direct bij het verzet betrokken. De helft daarvan moest dit met de dood bekopen. Max Windmüller was een van die vijfhonderd.

Literatuur

Brasz, I. (e. a.), *De jeugdlijah van het Paviljoen Loosdrechtse Rade*, Hilversum 1987

S. Laansma: *De Joden van De Kleine Haar te Gorsseel. Een groep Palestina-pioniers*, Zutphen (uitgave in eigen beheer) 1986

J. Leuvenberg-Nathans, *Twee Palestina-pioniers in oorlogstijd*, Bedum 2000

Lisette Lewin: *Vorig jaar in Jeruzalem. Israël en de Palestinapioniers*, Amsterdam 1996

F. Püttmann (e. a.), *Markante Nederlandse Zionisten*, Amsterdam 1996

Hans Schippers: *De Westerweelgroep en de Palestinapioniers. Non-conformistisch verzet in de Tweede Wereldoorlog*, Hilversum (Verloren) 2015

H. B. J. Stegeman, en J. P. Vorsteveld, *Het Joodse werkdorp in de Wieringermeer 1934-1941*, Zutphen 1983

F. van der Straaten, *Palestina-pioniers in Nederland gedurende de oorlogsjaren 1939-1945*, Capelle a/d IJssel z. j.

F. van Zuylen, *Palestina-pioniers in Twente, 1933-1945. Een vergeten hoofdstuk*, Enschede 1995

¹¹⁷ https://fr.wikipedia.org/wiki/Max_Windm%C3%BCller.

¹¹⁸ Zie http://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/monument-detail/_rp_main_elementId/1_11526

HOOFDSTUK 4: DAG- EN NACHTRAPPORTEN VAN DE ASSER POLITIE

Wat de deportatie van de Joden betreft, nam Assen – evenals Amsterdam – een bijzondere plaats in. Assen had eigen Joodse inwoners; die werden getransporteerd naar het kamp Westerbork. Daarnaast was Assen tussenstation voor Joden uit het gehele land, meestal onderduikers. Elders woonachtige Joden werden per trein overgebracht naar Assen, en werden daar opgevangen door de gemeentepolitie.

De volksmond weet het zeker: alle in Assen woonachtige Joden werden in de nacht van 2 op 3 oktober 1942 naar het schoolgebouw aan de Noorderbuitensingel gebracht, en vandaar getransporteerd naar Westerbork. Deze globale voorstelling is onjuist. Voor de beruchte datum, 2 oktober 1942, werden reeds individuele Asser Joden naar Westerbork gebracht. Op 2 oktober 1942 kregen Asser agenten briefjes, met daarop de naam en het adres van degene die opgehaald moest worden. Er zijn 231 van die briefjes bewaard gebleven.¹¹⁹ Als die verzameling compleet is, dan werd in de nacht van 2 op 3 oktober “slechts” ruim de helft van de in Assen woonachtige Joden opgehaald. Het ging meest om oudere mannen en vrouwen, meisjes en jonge kinderen. De vaders en hun zonen, die in staat waren lichamelijke arbeid te verrichten, waren reeds enkele maanden daarvoor naar de werkkampen in Drenthe gebracht. Vandaar werd een klein deel van hen rechtstreeks gedeporteerd naar een vernietigingskamp. Het grootste deel werd op of rond 3 oktober 1942 rechtstreeks getransporteerd naar Westerbork. In Assen bleef een behoorlijk aantal Joden achter. Een kleine groep bevond zich in het ziekenhuis. In de loop van de volgende maanden kwamen de in Assen achtergebleven Joden ook in Westerbork aan. Uiteindelijk bleven slechts die Joden over, die gehuwd waren met een niet-Joodse partner, de zogenoemde “gemengd gehuwden”.

Wat de Joden van buiten Assen betreft, zijn bijna allen dankzij de inzet van José Martin van het Herinneringscentrum ‘thuisgebracht’. Het is duidelijk, dat we haar dankbaar zijn voor al het werk dat zij verricht heeft.

Een deel van die namen komt niet voor op het digitale Joodse monument.¹²⁰ Dat betekent dat die personen aan de vernietiging ontkomen zijn. Het is vreemd om te ontdekken, dat het Duitse systeem bijna volmaakt was, maar niet geheel. Ondanks de ‘inzet’ van Duitse instanties en Nederlandse collaborateurs zijn er gelukkig toch Joden geweest, die door de mazen van het net zijn heengeslipt.

Het volgende is ontleend aan de dag- en nachtrapporten van de gemeentepolitie Assen. Deze rapporten zijn interessant omdat zij een doorlopende kroniek bieden van de gebeurtenissen te Assen van mei 1940 tot en met mei 1945.¹²¹

¹¹⁹ Zie NIOD, archief 77 HSSPF, inv. nr. 1455.

¹²⁰ Zie <http://www.joodsmonument.nl/>.

¹²¹ Met grote dank aan dhr. R. Vanderveen voor het monnikenwerk, dat hij in het Drents Archief verrichtte.

Tussen “goed” en “fout”

In april 1940 werd een groepsfoto gemaakt van het Asser politiekorps.¹²² Op de foto staan 24 personen. Zonder oorlog en bezetting zouden al deze 24 personen te gelegener tijd met pensioen zijn gegaan, en hadden zij allen ongetwijfeld een eervol ontslag gekregen. Door de bezetting kwamen de zaken op scherp te staan; iedere persoon moest zijn houding bepalen. Op de foto staan broederlijk naast elkaar de heren H. Ham en H. de Kruijff.

Voor de rechercheur Ham, evenals voor zijn collega's G. van Schaik en H. Woppenkamp, werd in maart 1943 een grens bereikt. Zij kregen opdracht om te assisteren bij het ophalen van de Joodse patiënten uit de psychiatrische inrichting *Licht en Kracht*. Het drietal weigerde waarop het gearresteerd werd en overgebracht naar het kamp te Vught. De gereformeerde Ham, de meest principiële van het drietal, werd op transport gesteld naar het concentratiekamp Auschwitz en hij kwam om op weg naar Dachau. Ham staat aan het ene uiteinde van de lijn.¹²³ Nadat hij bijna drie jaar lang gezagsgetrouw de bevelen van zijn meerderen had opgevolgd, nam hij een verzetshouding in, die hem noodlottig werd: hij kwam om op 21 januari 1945, op een dodenmars van Auschwitz naar Dachau. Zijn naam komt voor op het oorlogsmonument in de voormalige gereformeerde Zuiderkerk te Assen.¹²⁴

Aan het andere uiterste van de lijn staat Hendrik de Kruijff.¹²⁵ Bij hem ging van kwaad tot erger. Tijdens de bezetting werd hij gedetacheerd bij de SD. Hij werd een gevreesd jager op ondergedoken Joden en verzetsstrijders. Na de bevrijding werd tegen hem de doodstraf geëist, die echter niet werd uitgevoerd. Tussen beide uitersten in staan de overige 22 personen. Het is veelzeggend, dat de chroniqueur van de Asser politie constateert dat medio 1943 het politiekorps uit 23 personen bestond, van wie zeven expliciet “fout” waren.¹²⁶

We zijn meteen bij een van de moeilijkste problemen in de geschiedschrijving over Nederland in bezettingstijd. Doen we de mensen recht door hen simpel in te delen in “goed” en “fout”? Dit probleem heeft betrekking op de Nederlandse bevolking als geheel, en op de Nederlandse politie in het bijzonder.¹²⁷

De Kruijff is een van de talloze voorbeelden van het feit, dat het tijdens de bezetting maar niet simpel om zwart en wit ging. Hij waarschuwde zijn joodse burens voor de op handen zijnde wegvoering.¹²⁸ En Ham weigerde, samen met twee collega's, een dienstbevel op te volgen; dit had voor hem een fataal resultaat. Echter, het had bijna drie jaar geduurd voordat voor Ham de grens bereikt was.

Reorganisatie van de politie¹²⁹

“Nadat de Duitsers in mei 1940 de macht overgenomen hadden, kreeg ons land een nieuw bestuur onder leiding van Seyss-Inquart. Die liet direct weten dat de belangrijkste taak van de Nederlandse politie voortaan de handhaving van de orde zou zijn. Hij stelde Rauter, een Oostenrijkse SS'er, aan als politiechef.¹³⁰ Direct na zijn aantreden begon Rauter met de reorganisatie van de politiemacht en het werven van nieuwe agenten.

Reorganisatie

¹²² Zie H. M. Luning: *Gemeentepolitie Assen*, p. 47.

¹²³ Harm Ham, geboren op 4 januari 1896 te Onstwedde, zoon van Derk Ham en Engelina Nieboer, overleden op 21 januari 1945 tijdens de dodenmars van Auschwitz naar Dachau; gehuwd met Sjoukje de Boer, drie kinderen.

¹²⁴ Zie Germa Greving en Jan Ridderbos: *Asser oorlogsmonumenten*, p. 32-37, m. n. 37.

¹²⁵ Hendrik de Kruijff, geboren op 5 januari 1903 te Doetinchem, zoon van Hendrik de Kruijff en Maria Teljer; op 2 juni 1927 te Assen gehuwd met Roelofje Bakker.

¹²⁶ H. M. Luning: *Gemeentepolitie Assen*, p. 60.

¹²⁷ <http://www.blikopdewereld.nl/blog/63-geschiedenis/nederland/geschiedenis-nederland/3716-de-rol-van-de-politie-in-nederland-tijdens-de-tweede-wereldoorlog>.

¹²⁸ H. M. Luning: *Gemeentepolitie Assen*, p. 56.

¹²⁹ Overgenomen van <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/163170-de-rol-van-de-nederlandse-politie-tijdens-de-bezetting.html>. Zie ook <http://deoorlog.nps.nl/page/mappen/780338/Hervorming%20politie>.

¹³⁰ Zie voor hem: https://nl.wikipedia.org/wiki/Hanns_Albin_Rauter.

Rauter vormde een politietop die bestond uit het Directoraat Generaal van Politie en een Generale Inspectie. De Marechaussee plaatste hij onder het gezag van het departement van Justitie. Door de opheffing van de Nederlandse krijgsmacht raakte de Marechaussee zijn militaire politietaken kwijt en werd een burgerlijk rijkspolitiekorps dat onder meer belast werd met de bewaking van kamp Westerbork. Daarnaast splitste Rauter naar Duits voorbeeld de politiekorpsen in de steden in drieën: de uniformdienst, de rekerchedienst en de bestuursdienst. Onwillig personeel werd ontslagen en er kwamen Duitsgezinde korpschefs, veelal NSB'ers.

Pruisische tucht

Naast deze maatregelen zorgde Rauter voor een forse toename van het aantal agenten. Vooral ex-militairen traden toe tot de Nederlandse korpsen. Deze mensen moesten een goede, militaire opleiding krijgen waar ze onderwezen werden in het nationaal socialisme en kennismaakten met de Pruisische tucht. Daarvoor startte Rauter in 1940 een nieuwe politieopleiding in kazerne Schalkaar bij Deventer. Vrijwilligers konden zich melden, maar die waren er nauwelijks, en daarom wees Rauter agenten aan en verplichtte hen een half jaar onderwijs in Schalkaar te volgen. Wie weigerde, werd ontslagen. Vanaf mei 1941 was de opleiding verplicht voor elke nieuwe agent. Het was een zware scholing waarbij de aankomende agenten vanaf zes uur 's morgens tot tien uur 's avonds druk waren met exerceren, sporten en het vergaren van kennis van de Nederlandse wetgeving. Afgestudeerde Schalkhaarders werden vooral in de grote steden geplaatst. Zo bestond het politiekorps in Amsterdam-Zuid op een gegeven moment alleen uit agenten die de verplichte opleiding hadden gevolgd. Een groot deel van hen was lid van de NSB.

Jacht op Joden

De Nederlandse agenten kregen veel nieuwe taken: de bemanning van neergeschoten geallieerde vliegtuigen arresteren, assisteren bij razzia's, Joden proberen te betrappen op overtredingen en meewerken aan hun verdwijning uit de samenleving. Hun eigenlijke werk bleef daardoor liggen, waardoor de criminaliteit aanzienlijk toenam.

Doordat de Nederlandse agenten zichtbaar aanwezig waren bij de jacht op Joden kreeg de politie een slechte naam. Helemaal terecht is dat niet want veel agenten waren niet echt Duitsgezind. Zij hoopten dat de oorlog snel voorbij zou zijn en probeerden wat ze konden om Joden te vrijwaren van deportatie. Ze lieten hen waarschuwen voor op handen zijnde arrestaties, zorgden dat arrestanten konden ontsnappen en vernietigden brieven van verraders die doorgaven waar onderduikers zaten.

Engels leren

Rauter ergerde zich aan het geringe enthousiasme voor de Duitse zaak. Hij hield een lezing voor de agenten en betoogde dat zij een 'levende geest der ware volksgemeenschap' moesten tonen. En hij beloofde een extraatje: wie dat wilde mocht een cursus volgen in een vreemde taal. Dat wilden de politiemannen wel en massaal schreven ze zich in voor een cursus Engels. Voor het leren van de Duitse taal was erg weinig belangstelling.

Jodenploegen

In 1942 kwamen er in de grote steden speciale 'Jodenploegen', vooral ex-Schalkaarders, die belast werden met de opsporing van Joden. Zij speurden op straat naar mensen met een Joods uiterlijk die geen ster droegen en controleerden hun persoonsbewijs. Stond daar een J in dan werden zij gearresteerd. Wanneer het identiteitsbewijs vals was, werd de eigenaar net zo lang mishandeld tot hij vertelde wie de vervalser was.

Klachten over het wangedrag van agenten werden doorgegeven aan de Joodse Raad en die stelde Willy Lages, *Befehlshaber der Aussenstelle der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes*, in kennis. Lages deed daar echter niets mee.

Hulp van het Janhagel

Naast korpsen met vooral Schalkhaaragenten waren er in de grote steden ook politiekorpsen die volledig uit NSB'ers of sympathisanten van de beweging bestonden. In de Nieuwe Doelenstraat in Amsterdam bijvoorbeeld werkten agenten die vanwege hun wrede optreden door Het Parool een 'gangsterbende' werd genoemd.

Daarnaast waren er echte NSB-hulptroepen in de vorm van de 'Vrijwillige Hulppolitie' of Landwacht, die in het voorjaar van 1942 vanuit de NSB werd opgericht. Hoe de bevolking over hen dacht, wordt wel duidelijk uit hun bijnaam: 'Jan Hagel' (dit vanwege hun jachtgeweren). De NSB-vrijwilligers hielpen actief mee om Joden uit hun huizen op te halen. Een lid van de Vrijwillige Hulppolitie in Amsterdam noteerde in 1943 in zijn agenda:

22 februari *Vanavond 8 uur Joden vangen.*
12 maart *Vanavond Jodenjacht, zeer succesvolle avond.....Vanmorgen om 3. 30 thuis.*
9 april *Vanavond Joden-Aktion in Noord.... drie Joden doodgeschoten.*

De Colonne-Henneicke

Berucht werd de 'Colonne-Henneicke', een groep van circa 50 Jodenjagers. Dit waren geen agenten maar leden van de recherche van de *Hausraterfassungsstelle*, een bureau dat zich bezighield met het verzamelen van Joods bezit. Vanaf maart 1943 joegen zij ook op mensen. In een half jaar tijd arresteerden zij 15.000 Joden, waarmee ze soms per persoon f 1000,00 in één week verdienden. De Duitsers hadden namelijk in april 1943 besloten voor elke 'ingeleverde Jood' f 7,50 te betalen en dit bedrag steeg uiteindelijk tot f 40,00.

Hoeveel Joden de Nederlandse agenten opgepakt hebben, is niet bekend. Het is in elk geval zo dat de jacht op Joden doorging tot ver in 1944 en bij sommige korpsen tot aan de bevrijding. Daarbij hebben zij naar schatting 8000 Joden opgepakt. Het werk van de Colonne-Henneicke is daarbij niet meegerekend. De diepste drijfveer van de agenten was Jodenhaat, terwijl de Colonneleden in eerste instantie uit waren op geld en het achteroverdrukken van bezit.

Actief verzet

Meer actief verzet bij de politie kwam voor na de april-mei stakingen van 1943. Dat had ook te maken met de oproep van de kerken om niet langer mee te werken aan Jodendeportaties en het oppakken van jonge mannen voor werk in Duitsland. Veel Utrechtse agenten besloten deze taken voortaan niet meer uit te voeren. De groep Grootegast van de Marechaussee, belast met het begeleiden van Joden naar Westerbork en de bewaking van het kamp, weigerde dienst. De Duitsers arresteerden hen daarop en voerden hen af naar een concentratiekamp.

Daarnaast hielpen agenten het verzet door inlichtingen te geven aan spionagegroepen en boden ze hulp bij de voorbereiding van bonkraken, waarbij ze informatie doorgaven over de bewaking van gemeentehuizen en distributiekantoren".

De Asser politie

Het Asser politiekorps liep keurig in de pas met het grote geheel. Tot maart 1943 deden de politieagenten plichtsgetrouw hun werk. Dat betekende, dat zij steeds op zoek waren naar "het juiste midden". Klachten van de NSB-voorman A. Voges over de in zijn ogen ongewenste aanwezigheid van Joden werden niet zonder meer geaccepteerd. Op rechtmatige klachten van Joden werd actie ondernomen. Om "erger te voorkomen" werden Joden bij openbare uitvoeringen en sportwedstrijden soms dringend verzocht om zich te verwijderen.

Het taalgebruik in onderstaande dag- en nachtrappen is niet vrij van antisemitische trekken. In plaats van de correcte aanduiding synagoge of sjoel werd het woord jodenkerk gebruikt. Bij het tellen van gearresteerde Joden werd soms, alsof het om goederenvervoer of de veemarkt ging, gesproken over stuks. Er werden allerlei nieuwe woorden gevormd als jodenbezoekers, jodenjongens, jodenrijwielen, jodentype, jodenzaken.

Het is beschamend om te constateren, dat alle maatregelen tegen de Joden, inclusief de wegvoering op 2 en 3 oktober 1942, uitgevoerd werden door Nederlandse politieagenten, die samen met die Joden te Assen woonden. De Duitse autoriteiten hadden in hen gewillige medewerkers.

Het omslagpunt lang in Assen iets eerder dan elders in het land: het waren niet de april-meistakingen van 1943 die sommige agenten tot inkeer brachten. In Assen was het breekpunt de wegvoering van de Joodse patiënten van de psychiatrische instelling 'Licht en Kracht' in maart 1943. Blijkbaar hadden de drie agenten, die weigerden aan deze wegvoering mee te werken, niet voldoende aan hun eigen geweten.

Een van de voormannen van het Asser verzet, de Rode-Kruisarts P. J. M. Baudoin, zette hen onder druk door te wijzen op de consequenties, die hun wel-meewerken na de bevrijding zou hebben.¹³¹ Gelukkig waren er ook agenten als K. Bos, L. Bijkerk en A. Verkerk die de eer van het Asser korps gered hebben: met name Bijkerk was het vaste aanspreekpunt van het Asser verzet. Na de bevrijding vond er een zuivering van het Asser politiekorps plaats: veertien leden van dat korps werden geschorst en twee gestaakt; de hierboven genoemde H. de Kruijff zat reeds gevangen in het Huis van Bewaring te Arnhem. De onderlinge verhoudingen binnen het Asser politiekorps werden nog lang door de gebeurtenissen tijdens de bezetting bepaald.

¹³¹ H. M. Luning: *Gemeentepolitie Assen*, p. 63.

Joodse namen, die voorkomen in de dag- en nachtrappen van de Asser gemeentepolitie¹³²

Afkortingen en aanduidingen

Gestapo	Geheime Staatspolizei	
SD	Sicherheitsdienst	geheime inlichtingendienst
Sipo	Sicherheitspolizei	politieke recherche
SS	Schutzstaffel	

o. g ondergetekende
Wbk Westerbork

cursief *geen nadere gegevens bekend*

Overlijdensdata: dikwijls is het nauwkeuriger om te formuleren: “overleden op of omstreeks”. Dat geldt zeker wanneer als overlijdensdatum de laatste dag van de maand wordt opgegeven.

3 januari 1940. Te omstreeks 10 ½ uur, op attest van Dr. Nienhuis aan Hecht, wonende Alteveerstraat 45, alhier een stoomketel afgegeven.

De Joodse familie Hecht had zich vanuit Saarland te Assen gevestigd.

Donderdag 25 Januari 1. 30 uur Geeft de Heer J. H. ter Berg aan het bureau kennis dat een zekere M. Mendels woonachtig te Groningen, Zuiderdiep 59, dinsdag 23 Januari vermoedelijk bij de uitgang van het station een briefje van F 20,- heeft verloren. Namens den verliezer verzoekt de Heer ter Berg bij eventueele deponering hem te willen inlichten adres Burgemeester Jollesstraat 14 alhier.

In de stad Groningen woonden meerdere Joden met de achternaam Mendels; een Mendels woonachtig op het Zuiderdiep 59, is niet terug te vinden op het Joods Monument.

Izak Hartog ter Berg verhuisde op 6 juni 1916 van Arnhem naar Assen en ging hier werken als kantoorbediende voor Joseph Benjamin Levi, die een lakenhandel had in de Oranjestraat. Hij woonde bij de familie Godschalk in de Rolderstraat, tot hij in 1923 met Rosa Mogendorff trouwde. Ze verhuisden naar Nieuwe Huizen 5A (tegenwoordig 9), waar op 4 juli 1924 hun zoon Benjamin Hartog (Benno), vernoemd naar zijn opa, werd geboren. Drie jaar later volgde dochter Milly Lena, vernoemd naar haar grootmoeder Leentje ter Berg-Wijnberg. In mei 1928 verhuisde het gezin naar een grotere woning aan de Burgemeester Jollesstraat 14 in Assen.

Het gehele gezin ter Berg kwam om in Auschwitz: Benjamin Hartog reeds op 30 september 1942 (dus voor de wegvoering van de Asser Joden), de overige gezinsleden op 8 oktober 1942.

6 februari 1940 Aanrijding luxe auto D 565 bestuurd door Gerson Levie geboren 12-4-1880 te Assen, veehandelaar wonende Noordersingel 21.

Gerson Levie, geboren op 12 april 1880 te Assen, overleden op 31 maart 1941 te Assen.

8 februari 1940, 4 uur n. m. Deelt Mevrouw Vos, wonende Rolderstraat 56 alhier aan het bureau mede dat de trekking van de verloting “Practisch Palestinawerk” zal plaats hebben Zaterdag 10 Februari a. s. 8½ uur n. m. ten huize van Mej. Nathans, Javastraat no. 2 alhier.

De ‘Joodsche Vereniging voor Practisch Palestinawerk’ ondersteunde Joodse vrouwen, die zich reeds in Palestina gevestigd hadden.

Mevrouw Vos, Rolderstraat 56 = Grietje Leip (zich noemende Vos)-Magnus, geboren op 23 maart 1884 te Smilde, omgekomen op 29 oktober 1942 te Auschwitz.

Mej. Nathans, zie bij 25 april 1942.

12 februari 1940 22. 00 uur Jaap Lezer, slager, Rolderstraat 14 deelt namens echtgenoot van Lezer van Dam, wonende Rolderstraat, mee dat Lezer van Dam om 3½ uur naar Smilde is gegaan en nog niet terug is. Te omstreeks 2½ uur telefonisch bericht, ze zijn terecht (autopech gehad).

¹³² Drents Archief, archief 0931, stuk 264-266.

Jacob Mozes Lezer, geboren op 2 mei 1878 te Assen, slager en kippenhandelaar, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

Lezer van Dam, geboren op 10 november 1878 te Smilde, slager, omgekomen op 12 oktober 1942 te Auschwitz. Gehuwd met

Emma Jacobs, geboren op 14 mei 1876 te Borger, omgekomen op 12 oktober 1942 te Auschwitz.

17 februari 1940. Mozes Leezer geboren te Vries 4-5-1896, koopman, wonende Rolderstraat 23, aangifte 3 slachtkippen.

Mozes Leezer, geboren op 4 mei 1896 te Vries, handelaar in kippen en rookartikelen, omgekomen op 21 januari 1945 te Blechhammer.

28 Februari 1940 Heiman Denneboom, manufacturer, wonende Nieuwe Huizen 6, etalageruit vernield enz.

Heiman Denneboom, geboren op 20 juli 1888 te Beilen, omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz.

8 maart 1940. Mevr. Bakker, wonende Jeugdherberg klacht over vuilnis. Onderzoek. J. Magnus, manufacturer wonende Rolderstraat 56 zal vuilnisbelt weghalen, door vorst niet te begraven.

Jozef Magnus, geboren op 15 december 1881 te Smilde, omgekomen op 13 november 1942 te Auschwitz.

7 Maart 1940 werd door H. Werndly, Beilerstraat, aan het bureau kennis gegeven aanrijding tusschen den bestuurder van de auto van het jodenkamp van Westerbork en bestelauto Göbel, Rolderstraat 30. Schuld volgens Werndly ligt bij de bestuurder van het kamp Westerbork. De Marechaussee is in kennis gesteld.

13 Maart 1940, 10 uur Is door de Gemeente Assen de staat van beleg afgekondigd en zijn in verband mede bekendmakingen aangeplakt aan onderstaande gebouwen.

16 Maart 1940 6 uur n. m. Machiel van Oosten, geboren te Assen 22 April 1899, meubelhandelaar wonende Gedempte Singel no. 10 te Assen die met het vierwielige motorrijtuig (vrachtauto) gekenmerkt D 2787 reed over de Loonerstraat terwijl hij een eigengewicht had van 2244 kg. en verder beladen was met een verhuizing. Bij weging op de gemeentelijke weegbrug is gebleken dat bedoeld motorrijtuig een totaal gewicht had van 3255 kg. (zie ook 9 april 1940)

Machiel van Oosten, geboren op 22 april 1899 te Assen, omgekomen op 11 januari 1943 te Auschwitz.

Zondag 17 Maart 1940 Doet A. H. Remmers, kapper, Gedempte Singel aangifte vernieling van lichtbak (sneeuwbal) door een hem onbekende jongen, vermoedelijk een Duitscher die als pleegkind bij H. Polak, Paul Krugerstraat 8 thans is. Bedoelde jongen ongeveer 12 jaar. Bij onderzoek bleek dat bedoelde jongen is genaamd Max Auszenberg geboren 29 April 1928 te Keulen, ouders van bedoelde jongen verblijven als vluchteling in Engeland.

Max Auszenberg, geboren op 29 april 1928 te Keulen, zoon van Nathan Auszenberg en Erna Sternlicht, vertrekt in april 1940 naar Amsterdam en heeft – evenals zijn ouders - de oorlog overleefd.

Zondag 31 Maart 1940 11½ uur D. Nijveen Oranjestraat 47 verzoekt hedenmiddag om 2 uur eenig toezicht op de Israëlitische begraafplaats alwaar dan een begrafenis plaats heeft.

9 April 1940. Dood gereden hondje. Bij Post Gemeentereiniging is gebleken dat bedoeld hondje toebehoorde aan van Oosten "Walvisch" Gedempte Singel die het hondje als eigendom heeft.

In april 1940 waren het nog hondjes, die doodgereden werden. Twee-en-half jaar later was het de eigenaar die in het vernietigingskamp werd gedood.

19 April 1940 M. Behr, koopman wonende Leliestraat 19 heeft een gedeelte van een schuur staande achter de woning van Mulder, Steendijk 46 gehuurd. Hedenavond is tusschen Behr en Mulder oneenigheid ontstaan. Behr is bang dat Mulder deze nacht de karren van Behr, welke beide zijn beladen

met huishoudelijke artikelen, buiten zal plaatsen. Hij vraagt gedurende deze nacht eenig toezicht zoo indien Mulder de karren buiten plaatst Behr even gewaarschuwd te worden. (nachtrapport Naar aanleiding van mutatie 10 uur hiervoor genoemd, is door mij een onderzoek ingesteld en bleek mij, dat de daarin bedoelde karren niet buiten stonden).

Möritz Behr, geboren op 30 juli 1902 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; omgekomen op 31 oktober 1943 in Midden-Europa.

Zaterdag 4 Mei 1940 9. 00 uur v. m. De Gebr. Levie wonende Javastraat 4 Alhier verzoeken toezicht op hun weiland gelegen aan de Burgemeester Jollesstraat aangezien de jeugd het aldaar staande gras plattrappen. Verzoek toezicht.

Benjamin Levie, geboren op 7 maart 1885; omgekomen op 5 november 1942 te Auschwitz.
Jozef Levie, geboren op 26 december 1887 te Assen; omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Eerste bericht na de bezetting

Nachtrapport Zaterdag 11 Mei 5 uur v. m. in de morgen meldde agent T. , die juist van huis was gekomen, dat de Deutsche militairen bezig waren te vertrekken. Daartoe was een scheepje in de sluisolk gelegd waarover een plankendek was gemaakt en was het overtrekken daar over gegaan. Door den Deutschen Commandant was eerst getracht het mechanisme van de brug te doen herstellen waartoe De Jonge, elektricien, Singelstraat was gerequireerd om de brug te herstellen, doch dit duurde schijnbaar te lang en is bovenstaand middel opgenomen. In den vroegen morgen zijn van verschillende plaatsen uit de stad rijwielen, als gevonden aan het bureau gebracht welke van een label zijn voorzien, opgeborgen achter het bureau. Tegen 6 uur hedenmorgen kwamen een paar Deutsche militairen in het gebouw van de telefooncentrale en hebben daar de telefonische verbinding met de stad verbroken en is één hunner aan het gebouw gebleven om aldaar de wacht te houden.

Zondag 12 Mei 1940 4. 00 uur n. m. Heb ik mij in opdracht van de Heer Officier van Justitie naar Smilde begeven met den majoor van den Rijksveldwachter en aldaar 12. 000 uniformen vernield, bovendien werkjassen. Voor dit vernielen is ongeveer 330 liter benzine verbruikt.

4. 00 uur n. m. Op verzoek van het hoofd van het Roode Kruis, Dr. Baudoin, is een vrachtauto van de Firma Wolf en ten Bosch gerequireerd ten behoeve van het Roode Kruis alhier voor het halen van dekens uit het Kamp Westerbork.

Samuel Jozef Wolf, geboren op 13 september 1891 te Assen, koopman in aardappelen, omgekomen op 14 oktober 1944 te Auschwitz. Gehuwd met Kreuntje ten Bosch, geboren op 25 februari 1860 te Gieten, omgekomen op 1 februari 1943 te Auschwitz.

Zaterdag 1 Juni 1940 10 ½ uur kwam een Duitsch Officier vragen om assistentie. De heer Directeur van het vluchtelingenkamp Westerbork moest eenige geleende meubelen uit het Parkhotel terug hebben. Ik heb aan den heer Weyburg, directeur van vermeld kamp afgegeven 2 schrijftafels en 3 houten stoelen, welke door de Deutsche bezetting waren geleend.

4 Juni 1940 2. 00 uur n. m. Verzoekt Salamon Levie, oud 30 jaar, koopman wonende Franklinstraat no. 23 te Haarlem ter zake beleediging onderhouding van X. Deze had als proef een 26-tal elektrische lampen van Levie gekocht voor den prijs van F 12. 75 met het doel hierin te gaan handelen. Aangezien X door het intreden van den oorlogstoestand, de lampen niet kwijt kon, verzocht hij Levie per briefkaart de koop ongedaan te maken en het geld weer terug te sturen. Zoo niet, zoo luidt de briefkaart "Dan zal ik eens zien of ik met dergelijke vuile jodenstreken genoeg moet nemen". Over deze laatste zinsneden verzoekt Levie onderhouding. Zijlijn: Bij onderzoek bleek dat X nevenstaand niet thuis was en a. s. Zaterdag weder terug komt. Zijn echtgenoot deelde mede, te zullen zorgdragen, dat herhaling van nevenstaande is uitgesloten.

Dinsdag 18 Juni 1940 2. 00 uur n. m. Van de rechercheurs van Politie te Amsterdam K. de Graaf en Z. van de Weerd overgenomen twee Joodsche vluchtelingen, bestemd voor het vluchtelingenkamp te Westerbork genaamd:

Israël Zelman oud 43 jaar [**Israel Rimcha Zelman 30 mei 1897 Skierniewice - gedeporteerd naar Bergen Belsen, teruggekeerd**]

en

Walter Heinemann, oud 30 jaar (**Krefeld, 4 augustus 1910 - Gemeente niet bekend, 31 maart 1944**).

Deze personen zijn per auto naar de plaats van bestemming gebracht.

Donderdag 20 Juni 1940 10. 15 uur v. m Verzocht de Heer Stern, alhier, wonende aan de Markt mij om onderhouding van Mej. N. N. oud 21 jaar, dienstbode bij den hotelhouder Bies, eveneens aan de Markt die, zonder dat daar eenige aanleiding toe had bestaan tegen hem de woorden gebezigd had: "Wacht maar, Hitler maakt jullie zoo meteen allemaal af". Bedoelde woorden had zij geuit nadat de Heer Stern haar verzocht had, geen vuil water over zijn trottoir te willen doen weglopen. N. N. , die mij één en ander toegaf, heeft den Heer Stern haar verontschuldiging aangeboden waarop Stern, voornoemd, mededeelde geen verdere vervolging te wenschen.

Aron Stern, geboren op 22 november 1887 te Meppel, handelsreiziger, omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Maandag 1 Juli 1940 2½ uur Door de recherche van Amsterdam aan het bureau gebracht 7 joodse vluchtelingen. Deze personen zijn genaamd:

Walter Spier [**Merzhausen, 22 maart 1907 - Extern kommando Oranienburg, 2 februari 1945**]

zijn echtgenoot Paula Hertz [Juelich, 24 januari 1912; **heeft de oorlog overleefd, overleden op 15 juli 1992 te Nieuw-Zeeland**]

en hun zoontje Rudolf [Juelich, 21 maart 1933 - **heeft de oorlog overleefd, overleden op 1 december 1998 te Nieuw-Zeeland**],

Ernst Rosenthal (**Oestrich, 27 december 1889 – Auschwitz, 17 september 1943**) en Hilde Lindenberg [**echtgenote van Ernst Rosenthal; Hildegard Gertrud Martha Lindenberg, geboren op 31 januari 1911 te Hermsdorf; heeft de oorlog overleefd**].

Mendel Munzer [**Zborow, 9 oktober 1888; heeft de oorlog overleefd**]

en *Arthur Heiman*.

Deze personen zijn te 4½ uur met de auto van Westerbork door de Kampcommandant van het bureau gehaald.

15 Juli Maandag Ring (duif) verdwenen Simon Brommet, geboren 17 April 1881 te Veendam, van beroep verpleger woonachtig Veenhuizen 2.

Simon Brommet geboren op 17 april 1881 te Veendam, woonde tijdens de bezetting te Assen, omgekomen op 23 april 1943 te Sobibor.

Zaterdag 3 Augustus 1940 7 ½ uur n. m. M. de Jong, koopman, woonachtig Varkensmarkt 11 alhier, deelt mede dat de hem bekende heer Schäfer in gezelschap van een hem onbekende persoon, beiden gekleed in NSB uniform, hem op Zaterdagavondmarkt alhier mededeelden dat hij te 7 uur met zijn kraam van de Markt moest zijn verdwenen. De zich bij Schäfer bevindende persoon deelde mede dat het was afgesproken dat de Jong na 7 uur niet meer op de markt aanwezig mocht zijn, doch daar de Jong zijn marktgeld had betaald en zijn waren voor de markt had ingekocht, zouden ze toestaan dat hij dezen avond bleef staan doch een volgende markt mocht hij niet weer aanwezig zijn. Zoo hij wel kwam, stonden genoemde heeren niet voor de gevolgen in.

Mozes de Jong, venter groente en fruit; geboren op 3 oktober 1908 te Borger, gehuwd met Gaaltje Gelina Valk (Sappemeer, 25 januari 1910 – Auschwitz, 12 oktober 1942), omgekomen op 11 oktober 1942 te Auschwitz.

J. de Jong, koopman woonachtig Nijlandstraat 23 alhier deelt mede dat genoemde heer Schäfer hem had medegedeeld dat hij op een volgende markt geen plaats meer mocht innemen.

Izak de Jong, geboren op 3 oktober 1908 te Borger, omgekomen op 11 oktober 1942 te Monowitz.

J. van Oosten, woonachtig Beilerstraat 13 alhier, deelt mede dat een hem onbekende vrouw naar schatting 20 á 22 jaar oud zich hedenavond te omstreeks 7½ uur aan zijn woning vervoegde en heel vriendschappelijk kwam mededeelen dat van Oosten en zijn vrouw hedenavond niet op den openbare weg mocht komen. van Oosten weet niet hoe bedoelde vrouw is genaamd.

Jonas van Oosten, loterijkantoor, geboren op 2 september 1865 te Assen, gehuwd met Gonda Godschalk (Roden, 31 augustus 1871 – Auschwitz, 8 oktober 1942), omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz.

S. Mozes woonachtig Oranjestraat 31 Alhier vraagt per telefoon inlichtingen over het hem ter oore gekomen bericht dat Israëlieten hedenavond niet op den openbare weg mochten komen. Hem is door den heer adjudant inspecteur medegedeeld dat ten opzichte daarvan aan het bureau van politie alhier niets bekend is.

Simon Mozes, verzekeringsinspecteur, kapitein bij de Landmacht, geboren op 23 maart 1893 te Schoonoord, gehuwd met Sophia Dwinger (Leeuwarden, 27 oktober 1899 – Auschwitz, 8 oktober 1942), omgekomen op 21 januari 1945 in Midden-Europa.

Maandag 5 Augustus 1940 6 ¾ uur n. m. Verschenen aan het bureau D. Mozis, oud 74 jaar, voorzitter Israëlitisch Kerkbestuur Oranjestraat 47 en Mozes Elshof oud 51 jaar bestuurslid Israëlitisch Kerkbestuur die aangifte doen van de vernieling van 6 á 8 grafzerken op den Israëlitische begraafplaats aan de Haarweg alhier. Op Zondag 21 Juli waren beiden nog op den begraafplaats geweest. De vernielingen zijn in den toestand, waarin deze bevonden zijn, gelaten.

Mozes Philip Elshof, geboren op 5 november 1888 te Assen, omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Daniel Mozes, geboren op 17 november 1865 te Borger, omgekomen op 21 januari 1942 te Assen.

Woensdag 7 Augustus 1940. 10. 00 uur. Is. Levie, Julianastraat 4, aangifte diefstal koe, waarde F 200. - Om 4 uur werd door Levie medegedeeld dat de koe weer terecht is.

Isedoor Levie, geboren op 23 februari 1882 te Leek; omgekomen op 17 september 1943 te Auschwitz. In september 1940 werd hij als 'Indische gijzelaar' naar Buchenwald gebracht, vanwaar hij in 1943 overgebracht werd naar het gijzelaarskamp te St. Michielsgestel.

Zaterdag 10 Augustus 1940 11. 15 uur n. m. Terwijl ondergeteekende zich met van Schaik met de motor op de Gedempte Singel bevond, werd ons medegedeeld dat juist even tevoren bij J. M. Lezer, Rolderstraat 14, twee winkelruiten waren ingeworpen. Wij hebben ons terstond derwaarts begeven doch bij onze komst was er niets meer van een dader te bespeuren terwijl inmiddels toegeschoten omwonenden niemand hadden gezien. Ter plaatse zijn twee stukken steen gevonden, waarmede vrij zeker de vernieling heeft plaats gehad. Deze zijn door mij bij den Heer Inspecteur verzekerd aan het bureau gedeponneerd. De ruiten zijn verzekerd.

Jacob Mozes Lezer, geboren op 2 mei 1878 te Assen, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

Zondag 11 Augustus 1940. Ondergeteekende heeft een onderzoek ingesteld naar de vernieling van de étalage-ruiten bij J. M. Lezer, Rolderstraat 14. De zoon Mozes Lezer stond omstreeks 7 uur voor de winkel toen een onbekend manspersoon per rijwiel passeerde en zeide "denk maar om je glazen, die gaan er aan. Ik zou maar thuis blijven". Die persoon zou ongeveer 45 jaar oud zijn nader signalement niet bekend. Omwonenden hebben even voor de vernieling werd gepleegd, een onbekend persoon in de gang bij Uringa, Rolderstraat 31 zien staan. Onmiddellijk nadat deze persoon zich uit die gang verwijderde en richting Nieuwe Huizen liep werd glasgerinkel gehoord. De steenen welke ter plaatse gevonden zijn, zijn vermoedelijk afkomstig uit een kachel van de confectiefabriek van Leefsma, aldaar. Daar was niemand aanwezig. De betrokken persoon zal morgen worden gehoord. De vernielde ruiten zijn groot 13. 5x55 cm en 100x13. 5 cm en verzekerd bij de Asser Glasverzekering.

Mozes Lezer, geboren op 14 mei 1911 te Assen, omgekomen op 28 februari 1944 te Auschwitz.

Zondag 18 Augustus 1940 7 ¾ uur Deelt de bekende Klaas Strabbing aan ondergeteekende mede, dat op de winkelramen van het modemagazijn van A. A. Stern, Marktstraat 9 alhier vlugschriften waren geplakt. Daar de gom nog nat was, konden de vlugschriften gemakkelijk door mij verwijderd worden waaruit bleek dat ze kort te voren daarop geplakt waren. Te 7¼ uur op mijn ronde door de Marktstraat waren deze vlugschriften nog niet aanwezig. In de omgeving zijn door mij geen personen aangetroffen, 9 van deze vlugschriften zijn door mij in beslag genomen.

Abraham Aron Stern, geboren op 16 maart 1893 te Hoogeveen; omgekomen op 23 april 1943 te Sobibor.

Maandag 19 Augustus 1940 4. 00 uur Naar aanleiding van een mutatie voorkomende op het rapport van Zondag 18 Augustus is door mij een onderzoek ingesteld naar de drukkerij alwaar bedoelde pamfletten zijn gedrukt. Het bleek mij dat de letters, die op dit pamflet zijn aangebracht, gewone gangbare letters zijn, Geen der drukkerijen te Assen (7 stuks) zegt evenwel bedoeld pamflet te hebben gedrukt.

Maandag 2 September 1940 10. 00 uur Levie Leip geboren 17 Januari 1920 te Assen wonende Rolderstraat 56 alhier, doet aangifte van vermissing van een heerenrijwiel. Dit rijwiel is door hem op Zondag 1 September j. l. des namiddags 7 uur geplaatst in het rijwielrek van café de Hertenkamp alhier. Te 12. 00 uur bleek het rijwiel te zijn verdwenen. Signalement opgemaakt.

Levie Leip (Vos), geboren op 17 januari 1920 te Assen: heeft de oorlog overleefd.

Vrijdag 6 September 1940 7 ½ uur Werd telefonisch door den Heer A. A. Stern, manufacturier, wonende Marktstraat 11 alhier kennis gegeven dat hedennacht een groote spiegelruit van zijn etalage in de Marktstraat is vernield. Onmiddellijk een onderzoek opgedragen.

Zaterdag 7 September 1940 Tusschen 6 en 7 uur bij de Joodsche zaken geen bijzonderheden geconstateerd.

Zondag 8 September 1940 9. 45 uur n. m. Meldt zich aan het bureau, Herman N. A. Auwerbach, als geleider van een buitenlandsche Israëliet die naar het kamp te Westerbork moest overgebracht worden, daar deze persoon, genaamd Walter Basch, uit het jongenshuis, Westersingel 61 te Rotterdam naar Westerbork moest evacueeren. Auwerbach verzocht hem een auto ter beschikking te stellen. Door ondergeteekende is garage Bosscher verzocht deze personen naar Westerbork over te brengen. Ik heb Bosscher een bewijs medegegeven dat hij voor een dienstreis na 10 uur op den weg kon vertoeven als bestuurder van een auto. De kosten zijn door Auwerbach betaald.

Walter Basch, geboren op 13 juni 1922 te Poysdorf (Oostenrijk), zoon van Arnold Basch en Hermine Suran; Palestina-pionier, in Nederland binnengekomen via Voorst, vanaf april 1940 op de Westersingel, in opleiding als bakker, omgekomen op 15 augustus 1942 te Auschwitz.¹³³

Nachtrapport Bij de openbare gebouwen, het Huis van den Commissaris van Drenthe en het gebouw der Loge aan den Parallelstraat en bij de Joodsche winkels zijn geen bijzonderheden waargenomen.

Maandag 9 September 1940 Tusschen 6 en 7 uur bij de Joodsche zaken en huizen geen bijzonderheden waargenomen.

Donderdag 12 September 6. 25 uur n. m. M. J. Gans woonachtig Varkensmarkt 1 deelt aan het bureau mede dat bij hem hedennacht vermoedelijk voor 12 uur onbekende personen met een flesch de middelste van de drie spiegelruiten aan den kant van slager Smid, hebben stuk gegooid. Bedoelde flesch lag hedenmorgen in de etalagekast. Hoofdagent X door mij met het bovenstaande in kennis gesteld terwijl agent Y zich voor de goede gang van zaken naar het perceel van den Heer Gans heeft begeven.

Meinhard Jacob Gans, geboren op 3 februari 1890 te Aduard, heeft de oorlog overleefd.

Vrijdag 20 September 1940 4. 00 uur n. m. Op last van de SS te Groningen is dezerzijds een onderzoek ingesteld in de magazijnen van Levie's Lakenhandel Oranjestraat 3 alhier op vermoeden dat deze 2. 000 meter militair uniform laken niet zou hebben opgegeven en voornemens zou zijn dit te laten verven. Dit is ongegrond gebleken. De voorraden stemden overeen met de opgaven.

Joseph Benjamin Levie, geboren op 16 mei 1880 te Hoogeveen, omgekomen op 1 december 1942 te Auschwitz.

26 September 1940 3½ uur Is door Tale Smeenge oud 14 jaar woonachtig Ericastraat 112 een koe naar den Schutstal gebracht. Deze koe liep onbeheerd in de Tuinstraat, alhier. transportkosten F 0. 50.

¹³³ Zie voor hem: <http://www.dokin.nl/deceased-children/walter-basch-born-13-jun-1922>.

(Kantlijn geschreven: Mevrouw Lezer, Nieuwe Huizen deelt mede dat de koe door haar man van de schutstal is gehaald).

Johanna Elisabeth Leezer-Heijmans, geboren op 23 augustus 1899 te Groenlo, omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz. Gehuwd met Aaron Leezer, geboren op 13 juni 1896 te Assen, omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz.

In de rest van 1940 geen mededelingen met betrekking tot Joodse inwoners van Assen, behalve:

Donderdag 12 December 1940, 12 uur Doet Mozes Lezer, oud 29 jaar aangifte van diefstal van een heerenrijwiel hetwelk gisterenmiddag voor de werkplaats van Van der Ploeg aan de Rolderstraat is geplaatst (kantlijn geschreven: 1½ uur geeft M. Lezer kennis dat zijn rijwiel weer terecht is, stond bij Nijborg, Rolderstraat achter in de gang).

Mozes Lezer, slager en kippenhandelaar, geboren op 14 mei 1911 te Assen, omgekomen op 28 februari 1944 te Auschwitz.

Zaterdag 14 December 1940 nachtdienst geen bijzonderheden, noch bij distributiekantoor, de jodenzaken, de kantoren van de Nederlandsche Unie en de NSB, de Synagoge en het huis van de Commissaris van Drenthe.

Donderdag 26 December 1940 8 ¾ uur Wordt door Boele Geerts telefonisch kennis gegeven, dat door de in de danszaal aanwezige Duitschers (ongeveer 35 in getal) bezwaar werd gemaakt dat er joden in de danszaal aanwezig waren en deze om drukte te voorkomen verwijderd dienden te worden. Geerts is medegedeeld dit aan de daar aanwezige joden (4 in getal) mede te delen en te trachten hen te bewegen eigener beweging de zaal te verlaten. De Heer Inspecteur van Politie alhier is met het bovenstaande in kennis gesteld. Bij een later ingesteld onderzoek bleek, dat alle in de danszaal van Geerts aanwezige joden daaruit, op aanraden van Geerts eigener beweging waren vertrokken. Aangezien zich in de band 2 joden (potlood geschreven: t. w. S. Stern, Markt 13 en L. Vos. Rolderstraat 56) bevonden, doch daarover niet door de Duitschers was geklaagd, zijn deze personen in de zaal gebleven waartegen blijkbaar geen bezwaar is gemaakt.

Samson Stern, geboren op 5 maart 1919 te Assen, heeft de oorlog overleefd. ¹³⁴
Levie Leip (Vos), geboren op 17 januari 1920 te Assen, heeft de oorlog overleefd.

¹³⁴ Zie Sam Stern: *Ziekenbroeder in kamp Westerbork*, Westerbork 2002.

1941

Zaterdag 12 Januari 1941. Te omstreeks 11 uur werd door Gerard Leip geboren te Assen 21 Maart 1923, muzikant wonende Javastraat 36 alhier en Roelof Visser geboren 30 April 1920 wonende Javastraat 63 alhier medegedeeld dat zij komende van de Hertenkamp, waar zij muziek hadden gemaakt, op het zijlaantje van de Hertenkamp naar de Hoofdlaan werden opgewacht door drie Duitse soldaten (Polizei) die hen vroegen of zij joden waren, toen Leip zeide, ja ik ben jood, kreeg hij plotseling van een der soldaten een klap in zijn gezicht, waardoor zijn hoed in de sloot viel en zijn bril werd vernield en hij pijnlijk aan zijn lip werd getroffen. De Kruijff heeft daarop de wacht gebeld om eventueel de namen van binnenkomende soldaten te noteeren. De wacht heeft twee namen genoteerd van binnenkomende soldaten. De wacht zou deze zaak doorgeven aan den Bataljons-Commandant Wieprecht 68^e Bataljon: het gebeurde moet ook van hier schriftelijk doorgegeven worden aan genoemde Commandant.
Gerard Leip (Vos), handelaar in oude metalen, zoon van Mozes Leip en Alyda Leip-Polak, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Zondag 26 Januari 1941 Verzoekt Hartog van Zuiden wonende Oosterhoutstraat no. 55 alhier hedenavond toezicht na 11 uur na afloop van de muziek in de Hertenkamp, daar ze voor 14 dagen lastig zijn gevallen door Duitschers, die Vos, wonende Javastraat toen hebben mishandeld.
Hartog van Zuiden, geboren op 19 april 1903 te Assen; omgekomen op 17 augustus 1942 te Auschwitz.

Maandag 24 Februari 1941 12. 00 uur In opdracht van de Zentralstelle der SS te 's-Gravenhage, deelt de Rijksvreemdelingendienst telefonisch mede, dat het gezin Heijmann, bestaande uit man, vrouw en dochtertje, wonende Plataanweg no. 45 alhier morgenvroeg overgebracht moet worden naar het vluchtelingenkamp Westerbork. Nadere gegevens zullen nog door de SS alhier worden verstrekt. (Zijlijn in potlood: Geheim, insp.) Potlood: zoowel de man als de vrouw is veroordeeld ter zake deviezen smokkelen, ieder tot F 10. 000 boete en 4 maand gevangenisstraf (insp.) ingeschreven Westerbork (paars potlood).

Dinsdag 25 Februari 1941 10. 00 uur v. m. Ingevolge een telefonische opdracht van den Rijksvreemdelingendienst te Den Haag zijn door ondergeteekenden in samenwerking met de Sicherheits-Polizei alhier aangehouden en overgebracht naar het vluchtelingenkamp te Westerbork het gezin
1 Herman Heymann geboren 5-11-1894 te Gelsenkirchen van beroep koopman
2 Erna Heymann geboren Heymans geboren 4-8-1904 te Gelsenkirchen
3 Ellen Margrit Heymann geboren 30-6-1931 te Gelsenkirchen scholierster,
allen wonende Plataanweg 45 alhier. Een geldbedrag groot F 335,- is in bewaring genomen. Zijlijn: nevenstaand geldbedrag is op 25-2-1941 afgedragen aan de Sicherheits-Polizei alhier. Een ontvangsbewijs werd door hen niet afgegeven.

Hermann Heymann, geboren op 5 november 1894 te Gelsenkirchen, omgekomen op 7 oktober 1944 te Auschwitz.

Erna Heymann-Heymans, geboren op 4 augustus 1904 te Gelsenkirchen, omgekomen op 7 oktober te Auschwitz

Ellen Margrit Heymann, geboren op 30 juni 1931 te Gelsenkirchen, omgekomen op 8 oktober 1944 te Auschwitz.

Woensdag 26 Februari 1941 11½ uur Wordt telefonisch vanaf het bureau van de Beauftragte beim Reichskommissar alhier aan het bureau verzocht tijdelijk een arrestant van den gemeenteveldwachter van De Wijk over te nemen, die hedenmiddag weder door de SS zal worden afgehaald. Genoemde arrestant genaamd Maurice Heymans geboren te Gilles bij Brussel (België) 19 Maart 1906 als werkmeester werkzaam bij den Opbouwdienst te De Wijk (Dr.), is Israëliet. Hij is ingesloten.

Moses Hijmans, vertegenwoordiger, geboren op 10 maart 1906 te Saint Gilles, omgekomen op 31 maart 1943 te Seibersdorf. Gehuwd.

Zaterdag 8 Maart 1941 Namens den Commandant Ordnungs-Polizei moet van Izak Van der Veen en zijn broer Joël (muzikanten), beiden wonende Loonerstraat 20 alhier, het bewijs dat zij tusschen 24 en 4 uur op de straat mogen vertoeven, worden ingetrokken. Dit bewijs mag aan joden niet verleend worden. De

bewijzen in te leveren bij den Commandant voornoemd (potlood: is geschied). Zijlijn. Nevenvermeld bewijs van Izak is door ondergeteekende ingenomen. Joël die thuis in Amsterdam woont, heeft geen bewijs volgens zijn broer.

Izak van der Veen, geboren op 9 februari 1916 te Westerbork, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Joel van der Veen, geboren op 3 september 1905 te Westerbork, omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz.

Eén uur. Wordt door M. J. Godschalk, borstelfabrikant, vanuit het kantoor Julianastraat aan het bureau telefonisch kennis gegeven dat eenige jongens de fabriek niet willen verlaten en politiehulp verzoekt. Bij onderzoek is mij gebleken dat bedoelde jongens die genaamd zijn Hendrik ter Wal oud 16 jaar woonachtig Loonerstraat 169, Harm Hovenkamp, oud 15 jaar woonachtig Venestraat 73 en Hendrikus Bos, oud 17 jaar woonachtig Kloekhorststraat 62 ervan verdacht worden dat zij in genoemde fabriek een brandblusch-apparaat hadden stuk gemaakt en nu wilde Godschalk voornoemd ieder F 0. 95 laten betalen wat niet naar de zin was van genoemde jongens, in overleg met ondergeteekende is Godschalk er toch toe overgegaan, de nog verschuldigde F 0. 95 te betalen. Hiermede is de zaak afgedaan.

Marinus Joseph Siegmund Godschalk, geboren op 19 juli 1909 te Assen, omgekomen op 9 juli 1943 te Sobibor.

Zondag 23 Maart 1941. In verband met de mededeling dat A. Voges, woonachtig Hertenkamp alhier zich zoowel bij den Heer Eleveld van Bellevue als bij het Hygiea bestuur had uitgelaten, dat hij, indien bij de uitvoering van laatstgenoemde vereniging Joden zouden worden toegelaten, met 50 WA-ers zou komen en deze dan uit de zaal zou verwijderen, zijn dezerzijds in opdracht van den Heer Inspecteur van Politie uitgebreide maatregelen genomen die tot gevolg hebben gehad dat geen onregelmatigheden zijn voorgekomen. Ondergeteekende heeft zich tot de Heer Voges gewend en hem erop gewezen dat dusdanige orders van hem, buiten de politie om, alleen kunnen leiden tot onregelmatigheden en niet de gewenschte samenwerking tusschen politie en WA beogen, zooals de Deutsche autoriteiten in hun aanschrijving hebben bevolen. De Heer Voges deelde mede dat hij deze order van hoogerhand moest uitvoeren en dat hij voortaan de politie met door hem ontvangen orders in kennis zou stellen. **Deze week worden de bekende bordjes "voor joden verboden" aan de zaken aangeboden. Indien dan zakenlieden deze bordjes niet zouden ophangen, dan ging de WA naar die zaken, om dan de aanwezige Joden weg te sarren.** Daar het Hygiea bestuur reeds maatregelen had genomen dat de Joden musici (doorgestreept, en in potlood: 2 Joden in de band) en joodsche bezoekers niet aanwezig zouden zijn, heeft mijn bespreking met de Heer Voges waarbij deze ditmaal de Joden toch wel toe wilde laten tot resultaat gehad, dat Joden, die reeds in het bezit van toegangskarten waren, niet zijn geweigerd.

Dinsdag 25 Maart 1941 2. 10 uur Op verzoek van twee Duitschers in bewaring genomen een persoon die opgaf te zijn genaamd Artoel Rozenberg, geboren te Essen 25-11-1894 woonachtig te Siegburg (Duitsland) zal omstreeks 3 uur weder door dezelfde Duitschers worden afgehaald. (zijlijn 3 ¼ uur hedenmiddag is Rozenberg weder door de Duitschers afgehaald **[Arthur Rosenberg; heeft de oorlog overleefd, overleden op 28 mei 1960 te Siegburg]**).

Woensdag 26 Maart 1941 1 uur Assistentie verleend aan de gemeente-veldwachter Mellink van Hoogezand bij een huiszoeking ten huize van Samuel Behr, venter, woonachtig Leliestraat 19 alhier als verdacht van heling van zeemleer, pannensponsen en kaartjes stopwol. Alleen de stopwol is in beslag genomen kunnen worden.

Samuel Behr, geboren op 15 oktober 1877 te Assen, overleden op 13 september 1942 te Assen.

Zaterdag 29 Maart 11 uur. De Vendelcommandant der NSB, de Heer Voges, deelt aan het bureau mede dat indien in het toneelstuk "De Rozenkrans" welk stuk Maandag 31 Maart a. s. des avonds in Bellevue alhier zal worden gespeeld, de zich daarin bevindende "joden" medespelen de WA hertegen zal optreden (zijlijn potlood: de commandant van de SS und SD hier heeft, ter voorkoming van stoornis der openbare orde, de opvoering van dit toneelstuk voor Assen verboden, het optreden van bedoeld toneelgezelschap is, met toestemming van voormelde commandant, vervangen door een cabaretavond, waarop uitsluitend arische spelers zijn opgetreden. Er zijn geen bijzonderheden voorgevallen.

Maandag 31 Maart 1941. 11½ uur Deelt Mevr. Lameijer, woonachtig Brinkstraat 5 aan het bureau mede dat haar zoontje genaamd Johan, oud 6 jaar telkens geplaagd wordt door kinderen van school 2 waar hij eveneens op school gaat. Gemeld zoontje zit bij Mej. Pol in de klas. Navolgende jongens Roelof Tamming 8 jaar, Groningerstraat 290, Levie Gokkes 11 jaar Rolderstraat 14 en Gerrit Manak 8 jaar, Venestraat 16 leerlingen der 2^e klasse van school 2.

Levie Gokkes, geboren op 27 januari 1930 te Amsterdam, inwonende bij de familie J. M. Lezer op de Rolderstraat 14, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

8 t/m 11 uur n. m. Ter zake overtreding van de verduisteringsvoorschriften door ondergeteekende bekeurd D. Magnus, Rolderstraat 54 (Brink)

David Magnus, paardenslager, geboren op 12 juni 1899 te Smilde, omgekomen op 12 oktober 1942 te Auschwitz.

Zondag 6 April 1941 plm. 9 uur n. m. Werd door caféhouder Eleveld "Bellevue" in wiens zaal een slotbal werd gehouden onder leiding van den Heer J. Jongepier telefonisch medegedeeld dat Duitsche militairen, die zich in de groote zaal bevonden, zeiden dat de joden de zaal moesten verlaten. Agent L. die dit bericht ontving, heeft o. g. zulks terstond medegedeeld, waarna wij ons naar Bellevue hebben begeven. Aldaar bleek dat dezelfde Duitsche militairen als bedoeld in vorenstaande mutatie, zich in de danszaal bevonden (niet dansende). Een hunner deelde ons mede dat, gezien den verscherpte toestand tusschen Duitschland en Joego-Slavië, de Duitsche militairen niet mochten dansen en de joden in de dansgelegenheden in Nederland ook niet. Zulks zou hedenmorgen door de radio bekend zijn gemaakt, zeide hij. De zaal waar overigens geen wanordelijkheden plaats hadden, was reeds door 3 of 4 jodenjongens verlaten en bevonden er zich, volgens den Heer Jongepier vermoedelijk nog 2 jodenjongens in de zaal. Deze zou hij verzoeken heen te gaan, zulks om onordelijkheden te voorkomen. Te ongeveer 19 uur hebben wij de deuren van de danszaal gesloten en eenige jongelui, die in de hal waren en er geen toegangskaarten hadden, weggezonden. Overigens is alles rustig verlopen en hebben zich geen wanordelijkheden voorgedaan.

Zaterdag 12 April 1941. 12 uur. Daar de HBS-bond andere personen dan leden en donateurs op de Paaschbijeenkomst van hedenavond in de Hertenkamp wenscht toe te laten is door het bestuur besloten dat de avond niet doorgaat.

4 uur n. a. v. de mutatie van 12 uur betreffende den HBS-bond wordt nader door het bestuur medegedeeld dat aan de gestelde voorwaarden de hand zal worden gehouden, d. i. dat alleen leden en donateurs toegelaten zullen worden, zoodat de avond zal doorgaan.

In opdracht van den Heer insp. v. Pol. is o. g. van 7-11 uur in de Hertenkamp geweest alwaar het besloten Paaschsoirée van den HBS-bond werd gehouden. Vier personen, geen lid van de vereeniging, zijn geen toegang verleend. Twee Israëlieten nl. van Oosten en van Staveren, zijn door mij op den wensch van het Israëlitisch Kerkbestuur, nl. dat zij deze avonden, ter voorkoming van moeilijkheden, niet moeten bezoeken, gewezen, waarop zij zijn vertrokken.

In totaal zijn er acht Duitsche officieren van de Grüne Polizei geweest, die ik op het besloten karakter van de avond heb gewezen, waarna zij mij vroegen of er ook andere personen dan leden werden toegelaten, en of er ook Joden aanwezig waren. Op mijn ontkennend antwoord zeiden ze dat dit zeer goed was en dat de regeling prima in orde was, waarna zij eveneens vertrokken.

Alvorens de avond aan te vangen, heeft de voorzitter, Bralts, op mijn verzoek de aanwezigen verzocht, ter voorkoming van ongenoegen, zich van elke politieke daad te onthouden. Om half tien zijn de deuren gesloten. De avond is zeer ordelijk verlopen er is geen wanklank gehoord.

Leo van Oosten, geboren op 19 mei 1926 te Assen, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Benjamin van Staveren, geboren op 28 juli 1921 te Assen, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Zaterdag 19 April 1941. 9 uur n. m. Op last van de SS alhier heden toezicht gehouden bij het inpakken en verhuizen van de inboedel van Heymann, Plataanweg 45 alhier. De inboedel is voorloopig opgeborgen in de verhuishwagen van Tissing en zal Maandag 21 April 1941 worden opgeborgen bij Brink garage,

Collardslaan 21 (zijlijn: Heymann is een uit Duitschland gevluchte Jood die reeds geruime tijd in het vluchtelingenkamp Westerbork verblijft, zulks op last van den Kommandant SS alhier).
Zie mutatie 25 februari 1941.

Donderdag 19 April 1941 4. 30 uur Geeft Mevr. Levie, Julianastraat 4 alhier telefonisch kennis dat de jeugd op een terrein, liggende aan het Vredevelschepad met een grooten boom in het midden in eigendom toebehoorende aan haar man, geregeld voetbalt. Daar aan dit terrein hierdoor groote schade wordt toegebracht, roept zij de hulp van de politie in, welke is toegezegd.
Isedoor Levie, veehandelaar, geboren op 23 februari 1882 te Leek, omgekomen op 17 september 1943 te Auschwitz. Gehuwd met Jeannette Looper, geboren op 18 mei 1891 te Goor, omgekomen op 17 september 1943 te Auschwitz.

Zaterdag 19 April 1941. (potlood begeleiding marsch) De WA der NSB alhier zou hedenavond vanaf 7 uur een marsch door de stad houden. Van dezen marsch is niet veel terecht gekomen. Wel waren omstreeks dien tijd een 40 tot 50 WA-mannen onder leiding van den Heer Voges bij het Vendelgebouw aan de Parallelstraat aanwezig en werd in gesloten formatie opgerukt, doch dit had ten doel, om bij alle café's de bordjes met het opschrift "Verboden voor Joden" uit te reiken. Geregeld werd van de eene zaak naar de andere gemarcheerd waar halt en front werd gemaakt en door een drietal leden het bewuste bordje aan den caféhouder werd aangeboden. Dit gaf nergens aanleiding tot strubbelingen. Wel werd door eenige zakenmensen dit bordje geweigerd. Door het slechte weer is te 8 ½ uur bij het Parkhotel door de leden gepauseerd waarna te omstreeks 9 uur vandaar weer is afgemarcheerd naar het Vendelgebouw voornoemd. Er deden zich geen bijzonderheden voor, terwijl aan de politie een woord van dank werd gebracht door den Heer Voges, voor de juiste wijze van begeleiding.

Dinsdag 22 April 1941. Ingevolge telefonische opdracht van den heer Proc. -Gen. te Leeuwarden moet de hedenavond 8 uur vanwege de afd. Assen van de Zionistenbond, in het lokaal van de Synagoge alhier te houden vergadering, op last van de Commandant der SS te Assen door een rechercheur worden bijgewoond die daarvan verslag moet maken, hetwelk aan beide voormelde instanties moet worden toegezonden.
8 uur. In het lokaal achter de Jodenkerk vond een vergadering plaats van de Ned. Zionisten Bond. De vergadering was bezocht door ongeveer 35 personen en stond onder leiding van den heer Behr, Rolderstraat, alhier. Er kwamen geen bijzonderheden voor.

Donderdag 8 Mei 1941. 11. 30 uur. N. Zegers, winkelier, Varkensmarkt no. 7 deelt mede dat hedenavond wegens het voetballen van zijn 15 jarige zoon waarbij de bal in de tuin van J. Nijstad, Schoolstraat 3a terecht kwam, deze laatst hem (klager) heeft uitgescholden voor schijthuis, NSB-er enz. Zegers verzoekt te bewerkstelligen dat Nijstad excuus aanbiedt zoo deze zulks weigert zal hij t. z. klacht doen. Nijstad moet morgenochtend ontboden worden om 10 uur v. m. bij inspecteur.
Jacob Nijstad, veehandelaar, geboren op 12 juni 1882 te Assen, omgekomen op 12 oktober 1942 te Auschwitz.

Donderdag 22 Mei 1941. Rechercheur W. en ondergeteekende hebben in opdracht van den heer Inspecteur van Politie den avond, gegeven door de Fakir Riemersma, in Bellevue bijgewoond. Bijzonderheden hebben zich niet voorgedaan. De avond werd door ongeveer 700 personen bezocht.
Vier Joden zijn, daar onregelmatigheden met de WA te vreezen waren, door Eleveld niet toegelaten.

Vrijdag 30 Mei 1941. 5 uur n. m. de heer Mählopp, Hauptscharführer van de Sicherheitsdienst, verzoekt telefonisch den arrestant Potsdammer naar het Huis van Bewaring over te brengen. Morgenochtend moet hij om 10 uur worden voorgeleid. Tevens wordt verzocht den heer Stern, Markt 13 alhier dezerzijds te laten weten dat hij zich morgenochtend om 8 ½ uur bij de Dienststelle aan de Prins Hendrikstraat 1 moet melden (potlood zijlijn: 5 uur Potsdammer overgebracht naar Huis van Bewaring).
Ephraim Potsdammer, geboren op 6 februari 1880 te Coevorden, omgekomen op 4 juni 1942 in het Extern kommando Oranienburg.

Aron Stern, geboren op 22 november 1887 te Meppel, omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Zaterdag 31 Mei Nadat Potsdammer te omstreeks 10 uur vanuit het Huis van Bewaring naar de SS und SD is overgebracht, is hij te 1 uur weer in het HvB ingesloten.

Dinsdag 3 Juni 1941 had in de Joodsche school alhier een vergadering plaats van de afdeling Drenthe van de Nederlandsche Zionisten Bond. Deze vergadering was door 15 personen bezocht. Er kwamen geen bijzonderheden voor. Door mij zal een verslag worden gemaakt.

Donderdag 5 Juni 1941, 7 t/m 9. 30 uur v. m. De gisteravond ontvangen opdracht van den heer I. v. P. is door mij medegedeeld aan de badmeester en zijn personeel, tevens aan de heren F. Huizinga en P. Leysma, bestuursleden van het N. V. Asser Sportpark. Door den Jood S. Kolthoff, woonachtig Groningerstraat no. 19 alhier, is gebruik gemaakt van het zwembad. Verder hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Samuel Benediktus Kolthoff, geboren op 28 juni 1873 te Assen, omgekomen op 29 oktober 1942 te Sakrau.

Vrijdag 6 Juni 1941, 9 uur v. m. Salomon van de Kar, geboren Rotterdam 29 Juli 1920, Nederlander, schoenmaker van beroep woonachtig te Assen Stationsstraat 14 doet aangifte van het verliezen stamkaart, afgegeven door de gemeente Rotterdam. (niet als gevonden aangegeven).

Salomon van de Kar, geboren op 27 oktober 1920 te Rotterdam, inwonend bij de familie J. Magnus aan de Stationsstraat 14, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Zondag 8 Juni 1941. In opdracht van den heer Inspecteur van Politie aan Venema, opzichter NV Sportpark, medegedeeld dat de aan hem verstrekte instructies in verband met de onlangs uitgevaardigde maatregelen ten aanzien van de Joden, niet gelden voor de voetbalvelden zulks naar aanleiding van gerezen moeilijkheden tusschen hem en het bestuur van de v. v. Asser Boys.

Woensdag 11 Juni 1941. 10 ¾ uur verzoekt H. Klok, Steendijk 25, onderhouding van zijn buurman D. van Gelder, Steendijk 27, daar hij zijn vrouw en zijn schoonmoeder het huis uitgezet heeft. Het bleek dat van Gelder ruzie had gemaakt met zijn vrouw en dat hij haar en zijn schoonmoeder, die aldaar logeerde, buiten de deur had gezet. [zie mutatie 16 juni 1941]

Vrijdag 13 Juni 1941 5 uur. Werd door de SS telefonisch medegedeeld dat aan de Prins Hendrikstraat 1a een vrachtauto met turf werd gelost. Verzocht werd te onderzoeken of dit in orde was. Ondergeteekende heeft een onderzoek ingesteld en hoorde Samuel Jozef Wolf geboren te Assen 13-9-1891, koopman wonende Prins Hendrikstraat 1a. Deze verklaarde dat hij zijn commissionair G. Fokkema woonachtig te Emmen opdracht had gegeven om voor hem ¾ stobbe bevroren (smoezige) turf te kopen en dat ik deze kon laten halen. Volgens verklaring van de Jong van de brandstoffencommissie was bedoelde turf, waarvan ik hem hoorde, geen bevroren (smoezige) turf en mag niet vrij worden verkocht. Het onderzoek wordt voortgezet.

Samuel Jozef Wolf, geboren op 13 september 1891 te Assen, omgekomen op 14 oktober 1944 te Auschwitz

Maandag 16 Juni 1941. Daniel van Gelder, oud 60 jaar wonende Steendijk 27 laat door middel van zoon Samuel van Gelder, oud 28 jaar kennisgegeven dat zijn vrouw Betsy Katwijk op 13 Juni de echtelijke woning heeft verlaten. ¹³⁵

Daniel van Gelder, "landarbeider" (neerbuigende Duitse aanduiding), geboren op 3 maart 1881 te Assen, omgekomen op 2 november 1942 te Auschwitz. Gehuwd geweest met Judikje Troostwijk (Leeuwarden, 14 januari 1880 – Assen, 5 februari 1941). Gehuwd met Samuel van Gelder, geboren op 14 februari 1913 te Groningen, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

¹³⁵ Reeds op 12 juni 1941 was gemeld, dat de echtgenote niet langer bij haar echtgenoot wilde blijven.

Betje Katwijk, geboren op 1 augustus 1890 te Amsterdam, omgekomen op 12 augustus 1942 te Auschwitz.

Maandag 23 Juni 1941. De heer Procureur Generaal te Leeuwarden doet door Mr. Hustinx telefonisch mededeelen dat, met voorkennis van de Commandant der SS aan de afd. Assen van de Nederlandsche Zionisten Bond¹³⁶ toestemming is verleend voor het houden van een NIET-openbare bijeenkomst in het vergaderlokaal achter de synagoge aan de Groningerstraat resp. op de Dinsdagen 24 Juni, 8 en 22 Juli e. k. onder voorwaarde van bijwoning door een rechercheur die van het verhandelde in deze vergadering rapport in triplo moet opmaken. Aan beide voormelde instanties moet dit worden toegezonden.

Maandag 23 Juni 1941. 5 uur n. m. Deelt de badmeester van het zwembad alhier telefonisch mede, dat hem door een persoon, zeer vermoedelijk de heer Schaefer van het Parkhotel alhier, de opmerking was gemaakt, dat er een jood in de inrichting zwom. Dit zou zijn een zoontje van de heer Hartenlust alhier. De opmerking werd door hem gemaakt, dat hij zich hierover met de politie of de WA zou verstaan. De badmeester heeft daarop de 2^e afdeling gemeentesecretarie alhier opgebeld, waar bleek dat genoemd jongmensch niet als "jood" stond genoteerd. Bij onderzoek bleek mij, rapporteur, dat de heer Hartenlust, woonachtig Emmastraat 25, 2 zoons heeft, die genaamd zijn Herman, Mortinus, geboren te Vlissingen 22 Maart 1927 en Bernard, geboren te Assen 1 Maart 1931. Deze kinderen zijn door den heer Hartenlust niet als jood aangegeven, omdat zij het volgens de Verordening niet zijn. Alleen de echtgenoot van genoemde heer staat als G. I. geboekt, hetgeen wil zeggen dat zijn twee joodsche grootouders heeft gehad.

Mr. Feddo Jan Willem Hartelust, rechter-plaatsvervanger te Assen (1898-1975), gehuwd met Betty Hermanna Cohen Tervaert (1926-), dochter van Herman Martinus Cohen Tervaert en Betty Henderina Cohen. Uit dit huwelijk twee zonen: Herman Mortinus (1927-1994) en Bernard (1936-2006).

Dinsdag 24 Juni 1941 4½ uur n. m. Geeft Hauptscharführer Mählopp van de SS alhier aan ondergeteekende opdracht een uitgebreid onderzoek in te stellen naar het vermogen zoowel bedrijfs als particulier, van Potsdammer.

Donderdag 26 Juni 1941. 8 ¼ uur n. m. Terwijl ik mij in het bosch bevond, tegenover de Nieuwe vijver, werd ik aangesproken door een Duitsch militair, die in gezelschap was van twee andere militairen. Deze vroeg mij of ik even met hem mee wilde gaan naar een bank, nabij het Hofstede-monument, waar vermoedelijk een jood zou zitten. Inderdaad bleek dat Jacob van Oosten, geboren te Assen, 5 December 1913, winkelbediende, woonachtig Rolderstraat 85 aldaar was gezeten. De Duitscher wilde hiervan proces-verbaal van opgemaakt, waarvoor ik daarna de naam enz. heb opgenomen. Ter voorkoming van ongenoegen, heb ik daarop, daar de Duitschers de joden niet in het bosch wenschten te zien, al de joden daaruit verwijderd.

Jacob van Oosten, geboren op 5 december 1913 te Assen; heeft de oorlog overleefd, overleden op 26 februari 1991 te Amsterdam.

Vrijdag 27 Juni 1941, 7 uur. De heer Stern aan de Markt deelde mij mede dat hij morgennamiddag zijn zaak wil sluiten in verband met de WA samenkomst aldaar. Hij zal alle café-stoeltjes binnen halen en ook geen vrienden of kennissen te zijner huize toelaten, hopende door deze maatregelen eventueele onaangenaamheden te voorkomen. Gaarne had hij dat van politiewege, op den voorgevel van het perceel een oogje in het zeil wordt gehouden

Zondag 29 Juni 1941. Tijdens de voetbalwedstrijd Asser Boys/Appingedam die door 1. 600 personen werd bezocht zijn geen wanordelijkheden voorgekomen. Toen de wedstrijd ongeveer een half uur gespeeld was, kwam Timmer namens de Hauptsturmführer Böhlke van de SS und SD, mededelen dat geen joden op het terrein toegelaten mochten worden. Daar hieromtrent geen voorschriften bestaan, heeft ondergeteekende zich in opdracht van de Inspecteur van Politie naar genoemde Commandant begeven en aldaar deze aangelegenheid besproken. Volgens genoemde Commandant zou in de bladen hebben gestaan dat joden niet meer bij openbare wedstrijden en uitvoeringen toegelaten mochten worden. Ik heb hem medegedeeld dat ons hieromtrent niets bekend was. Hij deelde toen mede dat vanaf heden joden

¹³⁶ Zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlandse_Zionistenbond.

geweigerd diende te worden, dat was thans afgelopen. Ik heb hem toen geantwoord dat dit ons goed was, als wij maar gedekt waren. Volgens hem konden wij ons op hem beroepen. Ik heb hem toen naar voren gebracht dat het beter was om wat vroeger zulke maatregelen naar voren te brengen, dan het zoo slechts tot onregelmatigheden kan leiden. Daarop zei Commandant Böhlke dat voor deze eene maal dan de joden nog wel toegelaten konden worden en moest ik den Hauptscharführer Soecken, die voor dezelfde aangelegenheid zich op het terrein bevond naar de Dienststelle zenden. Hauptsturmführer Böhlke wenscht echter een lijst van joden die op het terrein aanwezig waren. Weer aangekomen op het terrein heb ik den Inspecteur van Politie van het gesproken rapport uitgebracht. Intusschen was genoemde meegedeeld, omtrent mijn bespreking met den Commandant en diens standpunt hem bekend gemaakt. Daarop zijn de joden op het terrein toegelaten gebleven en werd van hen hun identiteitskaart ingenomen.

9 ½ uur n. m. Is door mij in opdracht van den heer Inspecteur van Politie aan den Hauptsturmführer Böhlke verslag uitgebracht over de resultaten van heden, namelijk 34 in beslagnames van bloemencorsages [verjaardag Prins Bernhard, de latere Anjerdag]. Gelijkijdig overhandigde ik hem de gevraagde lijst van de jodenbezoekers van de voetbalwedstrijd.

Maandag 30 Juni 1941. 12 uur. De secretaris van het Joodsch Kerkbestuur verzoekt politie toezicht bij een Joodsche trouwerij om 2 uur bij het gemeentehuis en om 2 ¼ uur bij de Joodsche Kerk hedennamiddag (kantlijn potlood: aan dit verzoek is door mij voldaan).

Het ging om het huwelijk van

Izak Abraham Blok 29 jaar, koopman geboren Groningen [16 mei 1912], zoon van Abraham Blok en Mietje Frank

en

Regina de Jong 23 jaar, geboren te Assen [12 november 1917], dochter van Manus de Jong, koopman en Mietje de Leeuw.

Het echtpaar ging wonen aan de Kleine Molenstraat 16a te Groningen. Op 11 april 1942 werd hun zoon Abraham Blok geboren.

Moeder en zoon kwamen om op 12 oktober 1942 te Auschwitz, terwijl vader Izak Abraham Blok op om omstreeks 31 januari 1943 te Auschwitz omkwam.

Maandag 14 Juli (potlood: mededeeling namens SS aan mevrouw Potsdammer) Aan mevrouw Potsdammer medegedeeld dat zij haar man morgen de wasch, een pet, een paar schoenen en F 20. = kan brengen.

Zondag 20 Juli 1941. 1. Jacob van Oosten, geboren 5-12-1918, winkelbediende, Rolderstraat 85, 2. Leo Philip van Oosten, geboren 26-6-1921, student, 3. Izaak Arend Harm Eleveld, geboren 19-1-1921, student, Lonerstraat 40, 4. Daniel Huizinga geboren 13-11-1921 zonder beroep, Pelikaanstraat 32. Verdacht van V kalken [het kalken van de beginletter V van Victory] maar geen bewijs, kwamen van kaartclub.

Jacob van Oosten, geboren op 5 december 1913 te Assen, heeft de oorlog overleefd.

Leo Philip van Oosten, geboren op 26 juni 1921 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Woensdag 23 Juli 1941. De Zionisten bijeenkomst in het gebouw van de Joodsche vereeniging aan de Rolderstraat was bezocht door 31 personen. Over politiek is niet gesproken, ongeregelheden hebben zich niet voor gedaan. Er is gesproken over Herzl, politicus en Bialik,¹³⁷ dichter.

[tegenactie: V betekent: Duitschland wint]

Te omstreeks 4 uur v. m. terwijl Y en ondergeteekende zich in de gang naast het pand van de heer van der Schans aan de Gedempte Singel verdekt hadden opgesteld passeerden ons wederom eenige personen van de NSB waaronder Voges, Schaefer, Tjakko Bos, Dellebarre en de zoon van caféhouder De Roo. We zagen toen dat door De Roo een der ramen van perceel Gedempte Singel 6, bewoond door A. Dijkstra, met witte verf ging bekladden. De in bezit van De Roo zijnde pot met witte verf en twee verfkwasten zijn door ons in beslag genomen. De heer Voges, Schaefer, Dellebarre en De Roo waren

¹³⁷ https://nl.wikipedia.org/wiki/Chaim_Nachman_Bialik.

onder de invloed van gebruikte alcoholische drank. Verder werd geconstateerd: **Stern, Marktstraat 1x Jood**, De Weerd, Markt, plutocraat en Sowjetknecht, Lutgert, Kerkstraat 1 V, **Denneboom, Marktstraat 2x Jood, Stern, Marktstraat 2x Jood**, Timmer, Kruisstraat 2x V en verraad, op de stoep, Hummelen 2x V, Kramer, Kruisstraat, 1x Mussert en 2x V's, Hiemink, Kruisstraat, 4x V's, Meijer, Kruisstraat, 3x V, Strabbing, Kruisstraat 7x V's, Scholte, Gedempte Singel, Sowjetknecht, rijwielzaak de Jonge, Gedempte Singel 1x V, Mennega, Gedempte Singel 2x Z en 1x V, Kremer, Gedempte Singel 1x V, **van Oosten, Gedempte Singel 2 keer Jood**, hoedenwinkel Dijkstra, Gedempte Singel 3x V's, café Dijkstra, Gedempte Singel 3 keer Sowjetknecht en 1x V, Voorenkamp, Nieuwe Huizen 1x Sowjetknecht en 1X en 3 V's, winkel Assen Vooruit 1x Moord, **Leezer, Nieuwe Huizen 1 keer X**, Van Buren, Nieuwe Huizen, Sowjetknecht, winkel Dageraad 1 V, Hotel de Jonge 1 keer Hitler, 1 X en 1 V, **wegdek ingang Rolderstraat 1 keer CHETTO [ghetto]**, winkel Koetsier, Varkensmarkt, straatnaambordje, Victoriaplein.

Donderdag 24 Juli 1941. 7. 30 uur. Is door ondergeteekende (potlood: na kennisgeving door insp.) geconstateerd dat men gepoogd heeft hedenacht de Jodenkerk in brand te steken. Bij de zijdeur bevinden zich op de daar aanwezigen steenen trap verschillende brandplekken terwijl verder deze deur door schroeiplekken is beschadigd. Ook heeft men vermoedelijk geprobeerd bedoelde deur te forceeren, aangezien duidelijk een moet van een breekijzer te zien is, tusschen deur en kozijn. De verf op de deur is ter hoogte van circa 1 meter afgebrand.

Zaterdag 26 Juli 1941. In verband met een mededeling, dat hedenavond de joden van de markt zouden worden verwijderd door of namens de NSNAP [Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij] is, in overleg met de SS alhier door ondergeteekende aan Wagenaar medegedeeld dat de Deutsche politie zulks niet zou goedvinden en dat dezerzijds zoo noodig zou worden ingegrepen. Wagenaar zeide dat hem van een dergelijk voornemen niets bekend was en dat leden van zijn partij hiervoor van de leiding geen opdracht hadden. Hij is bereid mede te werken opdat de rust en orde blijven bewaard.

Vrijdag 15 Augustus 1941 11 uur Deelt Israël de Jong, koopman, woonachtig Molenstraat no. 42 alhier, aan het bureau mede dat hij hedenmiddag te omstreeks 12 1/4 uur zijn rijwiel plaatste tegen de étalage van slager Hiegentlich in de Singelstraat alhier, om eenige oogenblikken daarna tot de ontdekking te komen dat zijn rijwiel was verdwenen. Een signalement van het rijwiel is opgenomen, merk Mustang, waarde ongeveer F 60, - (Bij een ingesteld onderzoek bleek bedoeld rijwiel door een klant van café "Centraal" even "geleend" te zijn. Daarbij in de veronderstelling verkeerende dat het rijwiel van de kelner van "Centraal" was).

Israel de Jong, handelaar in oude metalen, geboren op 29 mei 1915 te Assen, omgekomen in augustus 1943 te Auschwitz.

Jacob Salomon Hiegentlich, slager, geboren op 19 november 1875 te Assen, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

september t/m december 1941 ontbreekt.

1942

2 Januari 1942 5 uur Hauptscharführer Mählopp van de SS en SD alhier verzoekt telefonisch Erich Bundheim, Rolderstraat 11 te willen aanzeggen dat hij zich morgenoctend om 11 uur aan de Dienststelle van de SIPO moet melden.

Erich Bundheim, leerhandelaar, geboren op 21 juni 1903 te Emden, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

5 uur Bundheim, bovenvermeld, persoonlijk door mij met bovenstaand in kennis gesteld. Hij beloofde zich op gemeld tijdstip bij de SS te zullen melden.

Vrijdag 23 Januari 1942. 11 uur, door ondergeteekende assistentie verleend bij de begrafenis van wijlen de heer Nijveen, wonende Oranjestraat alhier. Bij de assistentie, die per politieauto plaats vond, deden zich geen bijzonderheden voor.

Daniel Mozes, zich noemende Nijveen, geboren op 17 november 1865 te Borger, zoon van Simon Mozes en Mietje Joosten; voorzitter van de Nederlands-Israëlitische Gemeente, overleden op 21 januari 1942 te Assen. Gehuwd met Eva Bierman.

Zaterdag 24 Januari 1942, 5 uur n. m. Wordt door F. Cohen, slager, Paul Krugerstraat, alhier, kennis gegeven dat bij zijn alleen-wonende oud-tante, C. Cohen, wonende Groningerstraat 50 alhier, de deuren zijn gesloten en geen gehoor wordt verkregen. Aangezien het mensch hulpbehoevend is, vreest hij een ongeluk. In verband met bovenstaande is door ondergeteekende en van Schaik terstond een onderzoek ingesteld. De deuren bleken alle aan de binnenzijde te zijn afgesloten. Nadat wij ons toegang hadden verschaft door het intrappen van een zijdeur, bleek ons, dat de bewoonster lang uit voorover in de keuken op den grond lag. Hoewel zij nog teekenen van leven gaf, bleek zij niet meer te kunnen praten of zich te kunnen bewegen. Waarschijnlijk is zij door een beroerte getroffen. Dr. Deelken, door van Schaik terstond al gewaarschuwd, kon niet constateeren wat juffrouw Cohen scheelde, doch achtte haar overbrenging naar het ziekenhuis alhier noodzakelijk, wat daarna per ziekenauto van de AZA is geschied. In overleg met inmiddels ter plaatse verschenen naaste familieleden is door mij het in de woning aangetroffen geld, zijnde een bedrag van F. 775. - benevens eenige gouden sieraden, in bewaring genomen, waarna de woning door mij is afgesloten en verzegeld. Volgens het persoonsbewijs is bedoelde vrouw genaamd Caatje Cohen, geboren te Assen 27 December 1858, winkelierster. Betreffende het geld en de sieraden zal ik mij in verbinding stellen met den notaris van de familie, den heer Klaucke, alhier.

Frederik Cohen, geboren op 12 november 1884 te Assen, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

Caatje Cohen, geboren op 27 december 1858 te Assen, overleden op 26 januari 1942 te Assen.

Dinsdag 27 Januari 1942. 10 ½ uur v. m. Door ondergeteekende en van Schaik vanaf 7 ½ uur hedenmorgen, toezicht gehouden in perceel Groningerstraat 50, alhier, voorheen bewoond door Caatje Cohen (zie dagrapport van Zaterdag). Het lijk van bedoelde Cohen, die inmiddels in het ziekenhuis was overleden, is vanmorgen naar gemeld perceel gebracht. Het geld en de sieraden zijn daarna door ondergeteekende in bijzijn der familieleden aan den heer notaris Klaucke alhier overhandigd waarna bedoeld perceel is vrij gegeven.

Woensdag 28 Januari Tijdens gehouden toezicht bij de begrafenis van Caatje Cohen oud 83 jaar woonachtig Groningerstraat 50 alhier hebben er zich bij het sterfhuis en op de begraafplaats geen bijzonderheden voorgedaan.

Bij het vertrek vanaf het sterfhuis was er veel publieke belangstelling. De menschen zijn door mij echter op een behoorlijke afstand gehouden. Er waren 6 volgrijtuigen plus ongeveer 20 personen die mede in den stoet volgden.

5 Februari 1942. 12 uur. Van den rechercheur van politie Olthof te Amsterdam overgenomen Mozes Fles, geboren te Amsterdam 2 December 1922, expeditieknecht wonende Louis Bothastraat 22 (3h) te Amsterdam. Deze persoon is voor tijdelijke bewaring overgenomen en wordt heden door de politie van Westerbork afgehaald om te worden overgebracht naar het jodenkamp te Westerbork.

1½ uur aan bovengemeld Mozes Fles warm eten verstrekt.

6 uur Mozes Fles voornoemd als arrestant ingesloten, indien de autobussen rijden zal hij morgenvroeg worden opgehaald door de politie te Westerbork.

7 uur aan den arrestant Mozes Fles brood en koffie verstrekt.

6 Februari 1942. 8 ¼ uur arrestant Fles door veldwachter Guichelaar van Westerbork van het bureau afgehaald.

Mozes Fles, geboren op 2 december 1922 te Amsterdam, zoon van Jacob Fles en Betje Grootkerk; omgekomen op 2 december 1942 te Auschwitz.

Zondag 22 Februari, 1942, 2 uur. De caféhouders Brouwer, Singelstraat en Bos, Noordersingel, hebben het gisteren door de Wit uitgereikte cartonnen bord met opschrift "Verboden voor Joden" nog niet zichtbaar opgehangen. (zijlijn geschreven: Y had van mij uitdrukkelijk opdracht ontvangen bedoelde bordjes zelf op de voorgeschreven wijze aan te brengen).

24 Februari 1942 Dinsdag 5 uur Wordt telefonisch kennis gegeven door Buursma dat hedenmiddag aan de demonstratie van den brandweer is deelgenomen door Joden. Zelfs werd een brandweerwagen door een Jood bestuurd. Volgens Buursma is het bij verordening aan Joden verboden brandweerdemonstraties bij te wonen. Zij mogen uitsluitend bij blussching van branden actief behulpzaam zijn. Hem is door den Hoofdinspecteur medegedeeld, dat een en ander zal worden onderzocht.

Vrijdag 27 Februari 1942. (potlood: deelneming van Joden aan demonstratie) Door den Commandant van de SS alhier is in verband met het deelnemen van Joden aan de brandweerdemonstratie op 24 dezer medegedeeld dat hij deze zal bespreken met den Hauptscharfuehrer Hadders te Groningen.

Vrijdag 27 Februari 1942. (potlood rood: Joden in bioscoop) Is gebleken dat de bioscoop Zondagavond is bezocht door Roza Mathilde Kersse, geboren te Gent 1-7-1920 en haar broer Joseph Louis Raymond Kersse geboren te Assen 4-7-1923 beiden wonende te Assen, Paul Krugerstraat 42. Deze personen stammen af van de twee Joodsche grootouders en moeten, volgens de SS alhier, als bastaard-joden worden beschouwd. Zij mogen de bioscoop niet bezoeken. Het personeel, belast met het toezicht in de bioscoop, dient hierop streng toe te zien. (potlood: de heer Thedinga is met dit inzicht van de SS op de hoogte gesteld.) **Zie mutatie 2 maart 1942.**

Vrijdag 27 Februari 1942. (potlood: Jood op abattoir) Ongeveer 14 dagen geleden terwijl ik mij op het terrein van het abattoir alhier bevond, moet aldaar een beenderenauto zijn geweest waar een Jood bij tegenwoordig was. Aangezien ik zulks niet heb geconstateerd is dit blijkbaar bij de SS aangebracht die mij hierover op straat aanhield en mij verzocht den naam van den Jood en den naam van de Firma te weten te komen. Hetgeen ik heb toegezegd. Ik heb mij over bovenstaande in verbinding gesteld met het personeel van het abattoir dat mij heeft toegezegd wanneer de auto daar weer komt mij onmiddellijk te zullen waarschuwen.

28 februari 1942 11 uur Tijdelijk in bewaring overgenomen Israël Stern geboren te Oberbrechen (Lahn) 7 augustus 1900 vertegenwoordiger, gedomicilieerd te Westerbork. Genoemde persoon wordt door het personeel van het Jodenkamp te Westerbork afgehaald. De rechercheurs van Den Haag hebben hem naar Assen overgebracht, vertoefden eveneens tot overname door Westerbork aan het bureau 2 uur. De arrestant Max Israël Stern door de Marechaussee de Ruiters afgehaald (potlood paars: voor transport naar het Jodenkamp te Westerbork).

Max Stern, koopman, geboren op 7 augustus 1900 te Oberbrechen, omgekomen op onbekende datum in Midden-Europa. ¹³⁸

Maandag 2 Maart 1942. 11. 25 uur v. m. In verband met het weren uit de bioscoop van broer en zuster Kersse, Paul Krugerstraat 42 is gebleken dat de SS alhier zich heeft vergist. Bovengenoemde personen worden niet als Joden beschouwd en mogen derhalve de bioscoop bezoeken. (potlood: is aan den heer Thedinga bekend).

¹³⁸ Max Stern – woonachtig te Amsterdam, verbleef sinds november 1940 in kamp Westerbork, behoorde tot de groep Oude Kampgevangenen. Ging op 4 september 1944 op transport naar Theresienstadt, 29 september 1944 door naar Auschwitz, daarna Buchenwald, Wille (Tröglitz), vermist.

Joseph Kersse en Rosa Kersse, kinderen uit het “gemengde huwelijk” tussen de Jodin Cato Cohen (Assen, 19 juni 1890 – Assen, 13 januari 1972) en de inmiddels overleden Josephus Ludovicus Kersse.¹³⁹

3 maart 1942 Wordt door de SS en SD alhier kennis gegeven dat zich bij hem een Jood bevond die even te voren ondanks het verbod van den heer Rijkscommissaris in de stationsrestauratie alhier was gegaan en een kop koffie had gedronken waarna hij door een (potlood: Nederlandsche) SS man is aangehouden. Bovendien bleek hij handel te drijven, hetgeen eveneens verboden is. In opdracht van de SS is bedoeld persoon door mij overgebracht naar het bureau van Politie alwaar hij bleek genaamd te zijn: Karel Denneboom, geboren te Beilen 8 april 1897, koopman, Jood, van Nederlandsche nationaliteit wonende te Beilen Torenlaan 70. Denneboom die eenigszins achterlijk is geeft het feit toe doch beweert niet geweten te hebben dat het niet mocht. Bovendien blijkt bij onderzoek dat op de deur van de betreffende restauratie geen bordje met het opschrift “Joden verboden” aanwezig was. Volgens restauratie houder De Herder is dit bordje ontvreemd. Hij zal zorgen dat een ander wordt aangebracht. Tegen Denneboom zal op last van de SS proces-verbaal worden opgemaakt. Hij is na verhoor heengezonden.

Karel Denneboom, koopman, geboren op 8 april 1897 te Beilen, omgekomen op 31 maart 1943 in Midden-Europa.

9 Maart 1942. Vervoegt zich aan het bureau W. Levie, goudsmid, Kanaalstraat 27 die meedeelt dat Vrijdag j. l. een persoon in zijn zaak is geweest die voorgaf de gouden en zilveren voorwerpen behoren tot de inventaris van zijn zaak in liquidatie te komen ophalen. Alle voorwerpen die zich in zijn zaak bevonden heeft hij in een doos gepakt en meegenomen. Hij is per trein van ongeveer 1. 45 uur n. m. in de richting Groningen vertrokken, Hij beloofde een staat van de meegenomen voorwerpen te zullen opsturen. Levie weet niet wie die persoon is. daar hij zich niet heeft gelegitimeerd. De waarde van de meegenomen goederen is 200 á 300 gulden. Signalement lang 1. 70 droeg slappe hoed met zwart koplint. Zijn vrouw kan nader signalement opgeven. Het resultaat van het onderzoek zal Levie gaarne vernemen.

Waerdus Levie, geboren op 17 januari 1875 te Nieuwe Pekela, omgekomen op 22 oktober 1942 te Auschwitz.

10 Maart 1942. 6 uur n. m. Geeft Mr. Schaap, Griffier bij het Kantongerecht aan het bureau kennis dat zijn vrouw en kinderen voortdurend op straat worden nageroepen en uitgejouwd door de jeugd. Indien zijn huisgenoten passeeren roept men “Méééé”. Thans heeft Mr. Schaap vernomen dat zich een bovenstaande o. a. de navolgende jongens schuldig maken. In opdracht van den Hoofdinspecteur moeten door Hoofdagent Kosters bovengenoemde jongens, alsmeede ev. andere daders aan het bureau worden ontboden en zoodanig onder handen worden genomen dat zulks niet meer voorvalt.

Dr. mr. Herbert Paul Schaap, geboren op 3 november 1894 te Groningen, uit een niet-Joodse moeder; heeft de oorlog overleefd. Was “gemengd-gehuwd”.

11 Maart 1942. In verband met een door W. Levie wonende Kanaalstraat 27 aan het bureau van Politie gedane mededeling, dat hij op Vrijdag 6 Maart 1942 aan een onbekend persoon die mededeelde dat hij de in voorraad zijnde gouden en zilveren voorwerpen in beslag kwam nemen in verband met de liquidatie van zijn handelsonderneming, stelde ik een onderzoek in en bleek mij dat dr. K. Weinroch, wonende Kleine Pelsersstraat 1a te Groningen vertegenwoordiger van de Omnia Treuhandgesellschaft¹⁴⁰ te 's-Gravenhage zijnde de liquidatie van de Handelsmaatschappij “Levie” een persoon had gezonden op Vrijdag 6 Maart naar genoemde Levie om aldaar den aanwezigen voorraad goud en zilverwerken in beslag te nemen, zoodat blijkt dat geen strafbaar feit is gepleegd.

21 maart 1942 Den vreemdeling Sigmond Zwerling uit het kamp te Westerbork, geboorteplaats Cernanti (Roemenië) geboren 9 Februari 1909 woonplaats kamp (Westerbork) lengte: 1. 80, postuur:orsch, haar: licht blond, wenkbrauwen: donker, baard: neen, knevel: neen, oogen: donker bruin, voorhoofd: hoog, neus: gebogen, mond: gewoon, lippen: gewoon, kin: gewoon, spraak: slecht Duitsch, zeer gebrekkig Nederlandsch, Godsdienst: Jood, bijzondere kenteekenen: geene, kleeding: bruin colbertcostuum, blauwe overjas, grijze hoed, vermoedelijk lage zwarte schoenen, niet in 't bezit van persoonschbewijs of ander

¹³⁹ Zie voor hem <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/535628/over-joseph-ludovicus-kersse-sr>.

¹⁴⁰ Zie <http://www.joodsmonument.nl/page/556833>.

geldig identiteitsbewijs. Bij aanhouding draadbericht verzocht telefoon 225 Hooghalen. (opgenomen 21 Maart 1942 te 11 ½ uur n. m. decerteur (achterzijde geschreven: aan het plaatskaartenbureau NS niet opgevallen). **In 1943 in Suriname, in juli 1944 naar Cuba.**

25 Maart 1942. Het personeel wordt op de navolgende bekendmaking der Duitse autoriteiten gewezen. Elke Jood, die eigen, gehuurde of op andere wijze hen ter beschikking staande woonruimte in gebruik heeft, moet voor het verwijderen van meubilair, van voorwerpen, welke tot de inrichting van de woning behoren van huisraad en ander bezit, volgens par. 3 van de Anordnung van den General-Kommissar van het Sicherheitswesen van 15 September 1941 verlof daartoe schriftelijk aanvragen bij de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung, door middel van den Joodsche Raad voor Amsterdam. Overtreding van deze bepaling zal wegens het verzuim om verlof tot verhuizen aan te vragen, streng gestraft worden. Volgens de SS und SD wordt deze verordening overtreden en daarom draagt de Hoofd-inspecteur van Politie aan het personeel op, hier op toe te zien. Alle Joden zijn door het Joodsch Weekblad van 20-3-1942 met deze verordening op de hoogte.

27 Maart 1942 4 uur n. m. Ingevolge het rondschriften van 16 December 1941, B. no. 343-28. 1941 van de P. G. te Leeuwarden zijn, in overleg met den heer Jonger, chef van de 2^e afd. ter gemeentesecretarie door gemeentewerken 15 houten borden met het opschrift "voor Joden verboden" aangebracht op verschillende gebouwen en terreinen. Bij gebrek aan voldoende borden zijn deze niet geplaatst kunnen worden bij het als park aangelegde gedeelte van het Stadsbosch terwijl er nog twee moeten worden aangebracht bij ingangen tot de ijsbaan te Anreep. Een lijst vermeldende op welke plaatsen de borden zijn aangebracht is in de wacht ter kennisneming van de agenten opgehangen.

30 Maart 1942 de heer Wegner van het bureau van den Beaufragte in Drenthe aan het gezin van L. Brons, Steendijk 36 een woning te willen aanwijzen, daar de eigenaar Cseijki die in dienst was van de Beaufragte, deze woning moet betrekken, daar anders een jood uit de woning gezet moet worden. Geantwoord dat dit de aandacht van de politie zal hebben.

Woensdag 8 April Bij de hedenmiddag door o. g. per motor gehouden controle betreffende de aangebrachte houten borden, op verschillende plaatsen in de gemeente, voorzien van het opschrift "voor Joden verboden" zijn geen bijzonderheden waargenomen. Alle borden waren nog aanwezig en in ongeschonden staat.

Woensdag 8 April 1942. (geschreven in nachtrapport) Zoals ik reeds mondeling aan U heb medegedeeld, deed de pastoor alhier telefonisch weten, dat, op aartsbisschoppelijk bevel, in geheel Nederland (dus ook van het R. K. verenigingsgebouw aan de dr. Nassaulaan alhier) de bij alle R. K. tehuizen en lokalen geplaatste borden met het opschrift "Verboden voor Joden" verwijderd zijn.¹⁴¹

Zaterdag 11 April 1942 9. 40 uur n. m. Geeft X telefonisch kennis dat door een hem onbekende turfschipper op 8, 9, en 10 April meerder vrachten turf (geen aanmaakturf) zijn gebracht bij zijn buurman M. de Levie, Oranjestraat 11. De Jonge vermoedt dat hier fraude in het spel is daar Levie geen recht heeft op een dergelijke hoeveelheid turf.

Mozes de Levie, vertegenwoordiger, geboren op 26 februari 1882 te Wildervank; omgekomen op 5 november 1942 te Auschwitz.

Zondag 12 April 1942. 10 uur. De heer Nijborg, Rolderstraat 10 vermist sedert j. l. Vrijdag het kenteeken "Verboden voor Joden" dat volgens hem vermoedelijk door de wind is afgewaaid. Hem is, ter voorkoming van moeilijkheden, en in afwachting van een nieuw exemplaar, zolang een houten bordje met hetzelfde opschrift van het bureau mede gegeven.

12 April 1942. Hedenmiddag te plm. 12 uur vervoegde zich aan het bureau Grietje Groenstad, 43 jaar, huis en echtgenoot van Emanuel van Lochem, welke man thans in het ziekenhuis alhier verpleegd wordt

¹⁴¹ "Ook dit werd door de Bisschoppen verboden, daar deze borden ook katholieke Joden uitsloten en bovendien slechts een uiting waren van principieel anti-semitisme, waaraan katholieke instellingen niet mochten meedoen", overgenomen uit S. Stokman: *Het verzet der Nederlandsche bisschoppen*, Utrecht 1945, p. 115.

doch op Maandag 13 dezer naar het jodenkamp te Westerbork vertrekt, alwaar hij reeds eerder is geweest. Een zoon van Van Lochem was op Vrijdag 3 dezer van Amsterdam gegaan en had een zusje van hem genaamd Eva, oud 7 jaar, meegenomen omdat de vader heimwee naar het kind had. Toen bovengenoemde vrouw heden haar man in het ziekenhuis bezocht, deelde die haar mede dat haar zoon in arrest was gesteld en vanuit Emmer-Compasuum naar het Huis van Bewaring alhier was overgebracht. Zij was nu ongerust waar het kind kan zijn. Op dezerzijds telefonisch verzoek aan de Marechaussee kazerne te Emmer-Compasuum werd medegeedeeld, het meisje nog heden naar Assen te willen overbrengen, opdat zij het mee naar huis kan nemen. Te omstreeks 6 uur hedenmiddag werd door den Marechaussee Brinkhuizen het kind aan het bureau gebracht waarop het tegelijkertijd aan de moeder is afgegeven die zeer tevreden was voor de ondervonden (potlood: hulp) behandeling alhier en daarvoor vriendelijk dank zegde.

Emanuel van Lochem, bakker, geboren op 19 augustus 1894 te Londen, omgekomen op 15 december 1942 te Auschwitz.

Grietje van Lochem-Groenstad, geboren op 1 februari 1898 te Amsterdam, omgekomen op 16 juli 1943 te Sobibor.

Eva van Lochem, geboren op 13 juli 1935 te Amsterdam, omgekomen op 16 juli 1943 te Sobibor.

Zoon =? Salomon van Lochem, marktkoopman, geboren op 14 november 1917 te Amsterdam, omgekomen op 23 november 1942 te Mauthausen.

Maandag 13 April 1942. Naar aanleiding van het Zaterdag j. l. gemuteerde door de Adjudant van Politie betreffende het op mogelijk ongeoorloofde wijze ontvangen van turf, door M. de Levie, Oranjestraat alhier is ondergeteekende bij onderzoek gebleken, dat bedoelde de Levie driemaal een partijtje persturf heeft ontvangen van drie honderd stuks. Hiervoor werden door de Levie geldigen turfbonnen verstrekt, één bon van hemzelf, één bon van zijn thans bij hem inwonende zoon terwijl de derde bon afkomstig is van M. Roosevelt, voor wien ter plaatse de turf is opgeborgen. Deze Roosevelt is inwonende bij B. Levie, Javastraat alhier en was hem wegens plaatsgebrek niet mogelijk om daar bedoelde turf behoorlijk droog op te bergen. De klacht was derhalve ongegrond. (geschreven: waarvan aan klager mededeeling is gedaan).

Maurits Manuel Rozeveld, geboren op 30 november 1901 te Dwingeloo; woonde aan de Oranjestraat 16 en was dus de overbuurman van M. de Levie, omgekomen op 31 juli 1943 te Auschwitz.

Maandag 13 April 1942. In verband met de vermissing van het plakaat met opschrift "Verboden voor Joden" dat was aangebracht boven de deur toegang gevende tot de zaal Nijborg, Rolderstraat 10 alhier, stelde ondergeteekende een onderzoek in en hoorde daartoe H. Nijborg, wonende Rolderstraat 10 alhier, die verklaarde dat hij op Zondag 12 April 1942 tot de ontdekking is gekomen dat het plakaat was verdwenen. Hij vermoedt, dat dit plakaat op Donderdag 9 April door den storm is vernield. Eenige dagen te voren, had hij het plakaat, dat gedeeltelijk was losgescheurd en door den wind heen en weder wapperde, weer vast gemaakt. Op Donderdag 9 April had hij de kachel op de zaal aangelegd. Daar de kachel toen zeer erg begon te rooken, heeft hij al de deuren en ramen geopend. Hij vermoedt dat toen het plakaat is weggewaaid. De plaats waar het plakaat was aangebracht, bevindt zich boven de deur toegang gevende tot de trap, die naar de zaal leidt. Indien in de zaal ramen of deuren worden geopend, ontstaat op den trap een geweldigen tocht. (geschreven: een ander exemplaar aangebracht).

14 April 1942 5 ¼ uur. In opdracht van de SS und SD een onderzoek ingesteld ten huize van mevr. Riedel, Nassaulaan 24 waar even tevoren door een jood een pakje was gebracht en welke inhoud wel eens pamfletten konden zijn. Het onderzoek wees uit dat Mr. Polak Daniëls even te voren aldaar een geleend boek heeft teruggebracht. Dit is de SS meegedeeld.

Maandag 20 April 1942 2 ½ uur n. m. Vraagt de politie te Arnhem afd. kinderpollitie, telefonisch onderzoek naar de sinds gisteren uit een tehuis voor joden aldaar, weggelopen Hans Israël Kats, geboren te Frankfurt 15-9-1925, van Duitse nationaliteit, wonende te Arnhem. Deze persoon heeft kennis aan Kurt Niedermann, wonende alhier Rolderstraat 54, reden waarom vermoed wordt dat hij te Assen verblijft. Bij een onmiddellijk door ondergeteekende ingesteld onderzoek is gebleken dat Kats alhier niet is geweest of alhier verblijft. Niedermann kan ook geen nader inlichtingen verstrekken. Dit is doorgegeven aan de politie te Arnhem. (in rood potlood: "steeds opnieuw controleren").

Hans Katz, geboren op 15 september 1925 te Frankfurt a/Main, gevlucht naar zijn oom te Antwerpen, omgekomen op 2 december 1942 te Auschwitz.¹⁴²
Kurt Niedermann, geboren op 17 augustus 1922 te Frankfurt a/Main, Palestina-pionier, omgekomen op 21 januari 1945 te Blechhammer.

22 April 1942 7 uur n. m. Deelt J. S. M. Godschalk, Boschstraat 25 alhier, mede dat hedenavond de rijwielhersteller X, Ged. Singel alhier, bij zijn broer Koos Godschalk, Kerkstraat, is gekomen en hem heeft medegedeeld dat hij als Verwalter is aangewezen door den Heer Rijkscommissaris. X zeide dat Godschalk, in opdracht van den Heer Zücke, vertegenwoordigende van de Beaufragte alhier, zijn zaak en de woning binnen twee uur moest verlaten met achterlating van alle goederen en inboedel. Naar aanleiding hiervan is geïnformeerd bij den Heer Mählopp van de SS die mededeelde dat Godschalk in zijn woning kon blijven en dat X morgenochtend bij hem op de Dienststelle moet komen. Dit heeft ondergeteekende medegedeeld aan X, doch hij wilde nog even op de Heer Zücke wachten. Deze kwam kort daarna in de Kerkstraat en heb ik hem een en ander medegedeeld. Hij heeft zich daarop in verbinding gesteld met den Heer Mählopp, met het resultaat dat Godschalk voorloopig tot morgenochtend in zijn woning kan blijven. Godschalk toonde mij een brief van den Kommissar für Finanz und Wirtschaft, waarin stond vermeld, dat X als Verwaltungstreuhand is aangewezen. Omtrent het verlaten van de woning stond niets in dien brief vermeld, doch dit geschiedde, volgens X in opdracht van Zücke voornoemd. Zie verder bij 15 oktober 1942.

Jacobus (Koos) Johan Godschalk, geboren op 17 augustus 1905 te Assen; gemengd-gehuwd met Adriana J. P. Plomp, Oranjestraat 33. Van 4 september 1944 tot april 1945 in kamp Westerbork; heeft de oorlog overleefd. Eigenaar elektronikawinkel.

31 augustus 1944 loopt Koos Godschalk vanaf zijn woonadres in de Bosstraat naar de Groningerstraat/Kanaal. Hij was daar werkzaam als administrateur bij Haack's betonfabriek. Op de Brink komt hij een bekende tegen en zegt hem als groet : O. Z. O. (Oranje Zal Overwinnen). Een agent van politie hoort dit en vraagt aan hem 'wat zei u daar?' Koos antwoordt dat hij toch wel zou weten dat het 31 augustus is? (verjaardag koningin Wilhelmina). De agent arresteert Koos en via de SD wordt hij 'afgehaald' door de marechaussee van kamp Westerbork. Om joodse mensen angstig te maken worden zij opgesloten in de strafbarak. Koos komt daar terecht. De laatste trein vertrekt op 13 september 1944 en Koos Godschalk blijft tot de bevrijding opgesloten in Westerbork. Mevrouw Godschalk heeft geen geld om de huur te betalen, en wordt met dochtertje op straat gezet en komt te wonen in een onbewoonbaar verklaarde woning aan de Kloosterstraat.

25 April 1942 Zaterdag 11 uur v. m. Deelt Mej. Nathans woonachtig Javastraat alhier mede dat zij van de Deutsche Politie opdracht heeft gekregen dat zij met ingang van Maandag a. s. des middags te 12 uur de woning moet hebben verlaten, daar deze woning gevorderd is ten behoeve van het NVV. In opdracht van den Hoofd Inspecteur van Politie is door mij bovenstaande aangelegenheid besproken met de Sicherheitsdienst alhier. "De opdracht tot ontruiming gaat uit van den Beaufragte des Reichskommissars für die Provinz Drenthe te Assen en met geen mogelijkheid kan in dit besluit verandering worden gebracht. Indien geen woning voor de betrokkenen te krijgen is, dan moeten ze maar bij andere Joden worden "ingestopt" [Nederlandse vertaling van (hin)einstopfen], aldus werd mij medegedeeld. De dames Nathans zijn daarop door mij met het negatieve resultaat in kennis gesteld. Zij zullen proberen om zelf een andere woning te krijgen. Indien zij hierin niet mochten slagen of op andere wijze assistentie behoeven zullen zij zich tot ons wenden om in elk geval het meubilair enz. voor Maandag a. s. 12 uur 's middags in veiligheid te brengen.

Nathans-Cohen, O. (Olga)

Geboren op 10 mei 1850 te Neustadt (Duitsland), dochter van David Cohen en Marianna/Mathilde Seckels/Soekel; gehuwd geweest met Nathan Nathans (Assen, 8 november 1850 – Assen, 3 december 1928, zoon van Michael Nathans, koopman, en Sara Duveen), omgekomen op 24 oktober 1942 te Westerbork.

¹⁴² <http://www.dokin.nl/deceased-children/hans-katz-born-15-sep-1925>, en <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/148864>.

Nathans, R. (Rosette)

Lerares; geboren op 5 april 1880 te Assen, dochter van Nathan Nathans en Olga Cohen; ongehuwd, omgekomen op 19 november 1942 te Auschwitz.

Nathans, A. W. (Amalie Wilhelmine)

Geboren op 23 oktober 1882 te Assen, dochter van Nathan Nathans en Olga Cohen; ongehuwd, omgekomen op 5 november 1942 te Auschwitz.

Zaterdag 2 Mei 1942 10 uur v. m. Wordt alhier kennis gegeven dat verschillende joden het kenmerk (de ster) niet op hun kleding dragen. Hieraan voldeden o. a. niet van der Laan, oud-procuratiehouder van de Amsterdamsche Bank; een zoon van Maurits [Mozes] de Jong, groentehandelaar en voddenkoopman Behr. Daar blijkens de desbetreffende verordening deze eerst op 3 Mei a. s. in werking treedt is deze aangelegenheid door mij met den Hauptscharführer van de SS Mählopp besproken, die mededeelde dat in deze soepel moet worden opgetreden. Een en ander is door de Hoofdinspecteur telefonisch aan X medegedeeld.

Mozes van der Laan, geboren op 28 oktober 1898; heeft de oorlog overleefd.

Izak de Jong, geboren op 3 oktober 1908 te Borger, omgekomen op 11 oktober 1942 te Auschwitz.

Hartog Behr, geboren op 24 februari 1897 te Winschoten; heeft de oorlog overleefd, overleden op 10 september 1960 te Amsterdam.

Dinsdag 5 Mei 1942. De SS und SD te Assen verzoekt (potlood: draagt op) te willen nagaan of personen die niet van joodsche bloede zijn ook getooid zijn met de jodenster. Indien zulke personen worden aangetroffen moeten zij worden aangehouden en worden overgebracht naar de Prins Hendrikstraat.

7 Mei 1942. De SS und SD te Assen stelt zich op het standpunt dat joden niet op de Gedempte Singel mogen komen zolang daar markt wordt gehouden. Alleen Joden die in de straat wonen mogen van en naar huis gaande alsdan aldaar passeeren. Dit inzicht is ter kennis gebracht van het Israëlitisch kerkbestuur alhier, dat een aanschrijving aan de Joden zal doen uitgaan.

15 Mei 1942 5. 30 uur Verzoekt de SIPO om een rechercheur. Ondergeteekende is naar de Dienststelle gegaan waar hem het volgende bleek. Ohlaff deelde mij mede dat een vrouwspersoon zich aldaar heeft aangemeld, voorgevende dat zij uit Duitschland was gekomen. Aldaar had zij gewoond in een woonwagen, welke was verbrand met al haar spullen. Ook haar papieren waren daarbij verloren gegaan. Zij had illegaal de grens overschreden. Zij was niet gehuwd. Haar ouders leefden niet meer enz. Ohlaff verzocht mij haar identiteit vast te stellen en moest ik haar daartoe medenemen naar het bureau. Op het bureau aangekomen, bleek mij, dat zij in haar handtasch een persoonsbewijs, stamkaart en trouwboekje bij zich had. Zij is genaamd Roosje Dora Glazer, geboren te Amsterdam, 29 november 1924 echtgenote van Mozes Beth, wonende te Amsterdam Gerard Doustraat no. 141. Zij is op 15 april 1942 gehuwd. Haar man is op 17 april 1942 door de Gemeentelijke werkverruiming te Amsterdam uitgezonden naar Sellingen-Beetse nabij Winschoten. Zij was teneinde raad en heeft daarom de Duitse politie een verhaal opgedischt.

Roosje Dora Beth-Glazer, geboren op 29 november 1924 te Amsterdam, omgekomen op 23 oktober 1942 te Auschwitz. Op 15 april 1942 gehuwd met

Mozes Beth, fietsenjongen, geboren op 16 januari 1917 te Amsterdam, omgekomen op 9 april 1943 te Sobibor.

10 uur n. m. Zij is in opdracht van de SS overgebracht naar het Huis van Bewaring alhier. Aan haar is aan dit bureau brood en koffie verstrekt

16 Mei 1942 10 ¼ uur In opdracht van de Sicherheits-Polizei vanuit het Huis van Bewaring naar de Dienststelle overgebracht: Roosje Dora Glazer. Bedoelde arrestante is om 11 ¼ uur wederom naar het Huis van Bewaring teruggebracht.

22 Mei 1942 5 ¾ uur Overgebracht, op verzoek van de SS und SD naar het Huis van Bewaring 2 joodsche personen die nadat hun de mededeling had bereikt dat in de joodsche kampen een Duitse bezetting zou komen, waren gevlucht uit het kamp te Diever. Zij waren in Beilen door de Marechaussee aldaar aan gehouden en overgebracht naar Assen terwijl zij de jodenster van hun kleeren hadden

verwijderd. Zij zijn genaamd Jac. Goudsmit, geboren 19 januari 1898 en A. H. Simons geboren 8 februari 1919 beiden wonende te Amsterdam.

Jacques Goudsmit, dameskapper, geboren op 19 januari 1898 te Amsterdam, omgekomen op 16 augustus 1942 te Auschwitz.

Arthur Henri Simons, koopman, geboren op 8 februari 1917 (1919=1917) te Amsterdam, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

27 Mei 1942, 19 uur vraagt de Brigadecommandant der Marechaussee te Westerbork telefonisch opsporing en aanhouding van den hedenmiddag uit het werkkamp te Orvelte ontvluchte jood Mosis Kanis, geboren 4 Mei 1923 te Amsterdam woonachtig te Amsterdam Zwaneburgerstraat 61. Kanis heeft van een mede-kampbewoner F 10, - alsmede 2 pakjes shag tabak ontvreemd en is vroeg van den namiddag van heden gezien op den weg van Beilen naar Hooghalen, gaande in de richting van laatstgenoemd dorp. Signalement klein postuur, echt jodentype, donker haar, kijkt erg scheel omtrent de kleding is niets bekend. De vermissing werd hedenmiddag te 6 uur ontdekt. Bij aanhouding wordt draadbericht verzocht. 19. 45 uur Wordt door ondergeteekende in de Kruisstraat aangehouden voormelde Mosis Canis (mutatie 19 uur voornoemd). Canis verklaarde hedenmorgen omstreeks 9. 30 uur het werkkamp Orvelte zonder bevoegdheid (doorgestreept in toestemming) te hebben verlaten met het doel terug te keeren naar zijn ouders te Amsterdam. Canis ontkende zich aan diefstal van F 10, - en shag ten nadeele van een medekampbewoner te hebben schuldig gemaakt. Een fouillering had geen resultaat. Canis is aan het bureau ingesloten. Hem is brood en koffie verstrekt. Vorenstaande aanhouding is telefonisch doorgegeven aan den Brigadecommandant der Marechaussee te Westerbork. Welks commandant zal zorg dragen dat Canis nog hedenavond per motor wordt afgehaald.

Mozes Canes, geboren op 4 mei 1923 te Amsterdam, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

2 Juni 1942. 12½ uur Vrijdag (potlood: ontbieding voor SS) Hauptscharführer Mählopp van de SS und SD verzoekt telefonisch Erich Bundheim, Rolderstraat 11 te willen doen aanzeggen, dat hij zich morgenochtend om 11 uur van de Dienststelle van de Sipo moet melden.

5 uur. n. m. Bundheim bovenvermeld, persoonlijk door mij met bovenstaande bij de SS te zullen melden. (zie 2 januari 1942)

16. 30 uur Ingevolge telegrafisch opdracht van den heer Proc. Generaal (Fr. Gr. Dr.) gewestelijk Directeur van Politie te Leeuwarden van Zaterdag 20 Juni j. l. is door o. g. een onderzoek ingesteld naar de naleving van de Verordening van den Rijkscommissaris gepubliceerd in de pers van 15 september 1941 betreffende het verbod voor Joden om zich zonder toestemming buiten de gemeente hunner inwoning te begeven. Aan de hand van de lijst van niet-arische personen woonachtig te Assen is een en ander gecontroleerd. Behoudens het alhier bekende geval van Iwan Hiegentlich die sedert eenige weken spoorloos is, zijn geen overtredingen geconstateerd.

Iwan Hiegentlich, radiotelegrafist, geboren op 11 april 1916 te Assen, zoon van Jacob Salomon Hiegentlich en Frederika Frietje Godschalk; omgekomen op 9 november 1942 tijdens transport van Frankrijk naar Sobibor (Polen).

8 juni 1942 17. 15 uur. Verzoekt de SS alhier (Ohlaff) telefonisch aan de echtgenoot van den Jood Potsdammer, Rolderstraat te doen weten dat haar man op 4 Juni j. l. 6. 10 uur in Duitschland aan dubbelzijdige longontsteking is overleden. De begrafenis heeft op Staatskosten plaats gevonden. De akte van overlijden kan worden aangevraagd bij het Standesamt te Oraniënborg (Dld.) onder toezending van een bedrag groot 85 pf. Het Joodsche kerkbestuur alhier zal zich op mijn verzoek met de overbrenging van dit bericht aan de weduwe belasten. Chef 2e afd. gemeente secretarie alhier is tevens door mij t. z. ingelicht.

Ephraim Potsdammer, geboren op 6 februari 1880 te Coevorden, omgekomen op 4 juni 1942 in het Extern Kommando Oraniënborg.

Donderdag 11 Juni 1942. Door ondergeteekende zijn ten huize van K. van der Ploeg, rijwielhandelaar, wonende Rolderstraat 3 alhier, in beslag genomen 17(?) rollen rubber, 1 doos gevuld met 6 paar nieuwe schoenen, 5 dozen inhoudend leer en poetsartikelen. Deze voorwerpen zijn ongeveer een half jaar

geleden door Bundheim, wegens plaatsgebrek, in de schuur van Van der Ploeg gedeponerd en tot op heden niet teruggehaald.

In de schuur in gebruik bij I. Felix, zijnde perceel Rolderstraat 25 alhier, bevonden zich 4 kisten, inh. spijkers en andere schoenmakers gereedschap, die door Bundheim ter verzending waren aangeboden, bestemd voor 'Bustin', jodenkamp te Westerbork. Deze kisten zijn op Zaterdag 6 Juni en 8 Juni j. l. ter verzending aan Felix, die is belast met het overbrengen van de pakketpost van Assen naar Westerbork, afgegeven. De door mij in beslag genomen goederen zullen ter beschikking worden gesteld van de Sicherheitspolizei alhier.

Donderdag 11 Juni 1942. 6 uur v. m. in bewaring overgenomen de arrestanten Germs en Bundheim en de nachtverblijver Spits.

8 ½ uur Bundheim koffie en brood verstrekt door zijn vrouw.

9. 45 uur. Bundheim overgebracht naar het Huis van Bewaring.

12 Juni 1942. Op telefonisch verzoek van den heer Mählopp van de SS alhier is door ondergeteekende aan dezen doorgegeven, dat zich in de gemeente Assen slechts één joden-kapperszaak bevindt, en wel die van Max Heijmann, geboren Gonneseiler (Dld) 23 Maart 1905, vreemdeling, gehuwd met N. Teutsch, kapper, wonende en zaak doende Varkensmarkt 2. Heijman heeft geen arisch personeel en is uitsluitend met zijne echtgenote werkzaam in het bedrijf. Vorenstaande geschiedt in verband met het feit dat binnen afzienbaren tijd een verordening zal afkomen, dat joden arische kappersbedrijven niet meer mogen bezoeken en dat voor hen t. z. t. de zaak van Heijman zal worden aangewezen.

Max Siegmund Heijmann, geboren op 23 maart 1905 te Gonneseiler; omgekomen op 31 maart 1944 te Auschwitz.

Norma Heijmann-Teutsch, geboren op 10 november 1909 te Venningen; omgekomen op 10 september 1943 te Auschwitz.

Donderdag 18 Juni 1942. 16. 15 n. m. In opdracht van de Adjunct Inspecteur heeft ondergeteekende aan de SIPO alhier assistentie verleend bij het opsporen van de verblijfplaats van Harmanna Roza Rozeveld, geboren te Dwingeloo 27 Februari 1900, echtgenote van Simon de Vries, geboren te Winschoten, in 1877, overleden in het concentratiekamp Buchenwald op 2 Mei 1942. Het onderzoek hier ter plaatse bleef vruchteloos doch langs telefonische weg (over het toestel van de SIPO) gelukte het de verblijfplaats van bedoelde vrouw te vinden, nl. Amsterdam, Minervalaan 45,1 hoog.

Hermann Rosa Rozeveld, geboren op 27 februari 1900 te Dwingeloo, dochter van Meijer Mozes Rozeveld en Hendrika Emanuel van Rhijn, omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor.

Gehuwd in 1938 te Assen met Simon de Vries (zijn tweede huwelijk), geboren op 29 januari 1877 te Winschoten, omgekomen op 2 mei 1942 te Buchenwald.

Het gezin de Vries-Rozeveld woonde te Deventer; blijkbaar werd vermoed dat zij (na het overlijden van haar man?) naar haar moeder te Assen was gegaan.

22 Juni 1942. In verband met de contrôle op de reisvergunningen van Joodsche personen in deze gemeente is ondergeteekende gebleken dat de Joodsche Raad alhier, zich op het standpunt stelt dat de Joden buiten de gemeente Assen ook mogen komen in de aangrenzende gemeenten, alsmede in tweetal gemeenten, Gieten en Westerbork, deze laatste bekeken uit economisch oogpunt, dit een en ander zonder reisvergunning. De heer Mählopp van de SS alhier, aan wien o. g. vorenstaande had voorgelegd, deelde na telefonische informatie bij den Centrale Joodsche Raad te Amsterdam mede, dat de bewegingsvrijheid van de Joden zonder reisvergunning uitsluitend is beperkt tot de gemeente hunner inwoning, en dat, indien Joodsche personen a. s. Zaterdag 27 Juni 1942 zonder reisvergunning in de aangrenzende gemeenten worden gesignaleerd, deze onmiddellijk moeten worden in arrest gesteld en voorgeleid. Overigens blijven de ter zake geldende bepalingen volledig van kracht. Vorenstaande is mondeling door o. g. doorgegeven aan De Vries, bestuurslid van den Joodsche Raad alhier, voor bekendmaking in de Drentsche Joodsche gemeente.

26 Juni 1942. Bij de gehouden controle op de borden met het opschrift "Verboden voor Joden" bleek dat alle borden, behoudens de reeds eerder als vermist gerapporteerde aan de Loonerstraat, nog in ongeschonden staat aanwezig zijn.

Dinsdag 30 Juni 1942. De SS und SD te Assen verzoekt de personalia van Wolf, Prins Hendrikstraat 1, alhier. Zal worden verstrekt.

1 Juli 1942. 17 uur. In tegenwoordigheid van o. g. is door een tweetal beambten (M. Luyten en J. Labots uit Amsterdam) werkzaam bij de Zentralstelle für jüdische Auswanderung te Amsterdam algeheele inventarisatie gedaan ten huize van S. J. Wolf, Prins Hendrikstraat 1a alhier. Wolf moet a. s. Maandag 6 Juli 1942 bedoelde woning verlaten met achterlating van de geheele inventaris. Wolf en zijn gezin zullen via de Joodsche Raad te Amsterdam worden geëvacueerd naar Amsterdam op 6 Juli a. s. Bedoelde woning zal in gebruik worden genomen door de Wehrmacht.

Wolf, S. J. (Samuel Jozef)

Koopman in aardappelen, geboren op 13 september 1891 te Assen, zoon van Jozef Wolf en Kreuntje ten Bosch; gehuwd met Roosje Leezer (Assen, 30 april 1895 – Auschwitz, 19 oktober 1944), omgekomen op 19 oktober 1944 te Auschwitz.

Wolf-Leezer, R. (Roosje)

Geboren op 30 april 1895 te Assen, dochter van Benjamin Leezer en Esther van Zand; gehuwd met Samuel Jozef Wolf (Assen, 13 september 1891 - Auschwitz, 19 oktober 1944), omgekomen op 19 oktober 1944 te Auschwitz.

Wolf, E. C. J. (Erna Carla Jeannette)

Geboren op 18 oktober 1932 te Assen, dochter van Samuel Jozef Wolf en Roosje Leezer; omgekomen op 19 oktober 1944 te Auschwitz.

De zoon Izaak Jozef Wolf, geboren op 1 maart 1922 te Assen, heeft de oorlog overleefd.

Dinsdag 7 Juli 1942. De SS und SD te Assen wil voortaan direct in kennis gesteld worden met de gegevens betreffende personen waarvan vermoed wordt dat zij naar het buitenland zijn gevlucht. Alle bijzonderheden welke bekend zijn moeten dan vermeld worden. Indien hieraan niet wordt voldaan zullen maatregelen tegen de betrokkenen worden genomen.

Dinsdag 7 Juli 1942. In opdracht van de Sicherheitspolizei zijn in verband met het vertrek van Hendeltje Groenberg, geboren 19 December 1870 te Winschoten, zonder beroep, wed. van E. Potsdammer woonachtig Rolderstraat 29 te Assen, van Assen naar Amsterdam, de haar in eigendom toebehorende lijfgoederen, zoomede die van haar overleden man, gecontroleerd en bleek dat zij geen andere goederen in haar bezit had dan genoemde lijfgoederen. Aan haar is tevens een bed met toebehooren afgegeven. Al de andere haar in eigendom toebehorende meubelen zijn in beslag genomen. Door mij is een inventarislijst van de in de woning aanwezige goederen opgemaakt en overlegd aan de heer Mählopp van de SIPO alhier. De woning is door mij gesloten en verzegeld, terwijl de sleutels van deze woning berusten bij genoemde Mählopp.

Hendeltje Groenberg, geboren op 19 december 1870 te Winschoten; laatst woonachtig Vechtstraat 131 hs. te Amsterdam, omgekomen op 15 oktober 1942 te Auschwitz.

8 Juli 1942. 12 ½ uur. In opdracht van de Sicherheits-Polizei vanaf de Dienststelle naar her Huis van Bewaring overgebracht Joël Moscoviter geboren te Amsterdam 28 Juni 1889, jood, verblijfhoudende in het werkkamp te Gijselte, gemeente Ruinen. Moscoviter is uit bedoeld werkkamp ontvlucht en droeg tevens een jodenster.

Joel Moscoviter, geboren op 28 juni 1889 te Amsterdam, omgekomen op 17 augustus 1942 te Auschwitz.

Vrijdag 10 Juli 1942. 10. 45 uur Verzoekt Luitenant Koenig van de Ordnungspolizei terstond enkele politiemensen om het publiek, dat belangstelling toont voor het Jodentransport, te verwijderen. Zijn door mij terstond daarheen gezonden.

Vrijdag 10 Juli 1942. 20 uur. In verband met een telefonische kennisgeving van de SS alhier betreffende het inwonen van den jood, Polak Daniëls in de woning van Mr. De Ranitz, Beilerstraat alhier rapporteert

ondergeteekende het navolgend. Sedert 15 Juni j. l. woont Polak-Daniëls in bij Mr. de Ranitz, Beilerstraat 43 alhier. Voor dit doel is een gedeelte van de woning door Mevr. de Ranitz vrij gemaakt, zoodat de Familie Polak-Daniëls geheel apart woont en geen huishoudelijk verkeer met de familie Polak-Daniëls heeft. Er wordt afzonderlijk gekookt enz. alleen de ingang tot de woning is tot dusver door beide partijen gebruikt. Hierin kan echter verandering gebracht worden, aangezien een zijdeur toegang geeft tot het door De Ranitz gebruikt gedeelte van de woning, zoodat dan de beide families in het geheel niet meer met elkaar in aanraking behoeven te komen. Bovendien wijst rapporten er op, dat mevrouw Polak-Daniëls, genaamd Anna, Henriëtte Mulder, geboren te Amsterdam 6 Januari 1886 arische is, waardoor Polak-Daniëls niet onder de beschikking valt van den Commissaris-Generaal voor de openbare veiligheid d. d. 30-6-42. In artikel 2 komt nl. een bepaling voor, dat joden, die met niet joden zijn getrouwd, buiten de bepalingen van dat artikel, houdende dat het aan joden verboden is zich in woningen van niet joden op te houden, vallen.

mr. Martin Gustaaf Polak Daniels, geboren op 25 november 1883 te Den Haag; heeft de oorlog overleefd, overleden op 12 januari 1951 te Assen. "Gemengd-gehuwd" met de niet-Joodse Anna Henriette Mulder (Amsterdam, 1886 – Assen, 1951).

Zaterdag 11 Juli 1942. Hedenmiddag te 16. 30 uur kwam met de trein uit Groningen een transport van 13 Joden aan, bestemd voor kamp Vledders te Westervelde (gem. Norg). Het transport werd begeleid door 4 Marechaussees. Daar er acht Joden bij waren met doktersattesten, wegen longaandoeningen, TBC, breuken enz. is, op last van den Hoofdinspecteur in overleg met den kampbeheerder van Vledders, het transport met de autobus van garage van der Ziel geschied. Bijzonderheden deden zich niet voor.

13 Juli 1942. 19 uur. Deelt Mählopp, Hauptscharführer van de Sicherheits-Polizei telefonisch mede dat de ingeleverde rijwielen van joden van verschillende gemeenten in Drenthe op Maandag 20 Juli a. s. in het machinegebouw nabij Sluis 1 waarin ook de rijwielen van joden uit Assen zijn opgeborgen "sichergesteld" zullen worden. In totaal plm. 30 rijwielen. Hij verzoekt Maandag a. s. een politieambtenaar in bedoeld gebouw te doen plaatsnemen, teneinde de rijwielen in ontvangst te nemen.

Donderdag 16 Juli 1942. 6. 40 uur. Wordt vanaf het station NS aan het bureau kennis gegeven dat er met de trein, die te omstreeks 6. 50 uur alhier aan moet komen vanaf Hooghalen, een dood persoon tot hier zal worden vervoerd. Deze persoon behoorde bij een transport Joden, dat van Amsterdam en Amersfoort naar Hooghalen was vervoerd. Onmiddellijk na de kennisgeving is Hoofdagent X door mij met het vorenstaande in kennis gesteld en op diens last heb ik rechercheur Y gewaarschuwd en mij daarna naar de trein begeven. Het bleek mij toen dat de trein reeds was aangekomen en dat er zich een dood persoon in een der rijtuigen bevond, die op last van de SS, die een jodentransport had gehad, naar hier was meegenomen. Het lijk is voorloopig uit de trein verwijderd, aangezien de trein terstond terug moest. Sporen van een gewelddadigen dood zijn niet door mij waargenomen. Door rechercheur Y zal deze aangelegenheid nader worden onderzocht en gerapporteerd. Het lijk is per brancard naar het ziekenhuis overgebracht.

Naar aanleiding bovenstaande mutatie, sub. 6. 40 uur, heeft ondergeteekende een onderzoek ingesteld en daarbij gehoord: de hoofdconductor Theodorus Arts, geboren te Schijndel 17 September 1890 woonachtig te Amsterdam, Solostraat 4 (huis). Deze verklaarde, dat hij hedenocht om 2. 16 uur was vertrokken uit Amsterdam met een transport joden. Te Amersfoort waren nog ongeveer 350 joden in de trein gestopt. Om 5. 58 uur daar aan volgende arriveerde de trein te Hooghalen. Nadat allen waren uitgestapt, inspecteerde hij de wagons en bleek hem een manspersoon in de 4e wagon op een bank te liggen. Hij lag achterover, met het hoofd op zijn opgevouwen colbertjas op een bank en bleek reeds te zijn overleden. Terwijl hij dit meldde aan de chef te Hooghalen zag hij, dat eenige joden aanstalten maakten het lijk uit de wagen te halen, doch dit werd door een Duitsch officier verboden, die opdracht gaf het lijk mede te nemen naar Assen. Uit een op het lijk bevonden brief blijkt dat het vermoedelijk het stoffelijk overschot is van Morits Simon, Schutzhäftling No. 251 Block 11 D, Polizei-Durchgangslager Amersfoort, vermoedelijk vroeger gewoond hebbende te Arnhem. De fouilleering, alsmede een gouden ring van zijn rechterwijsvinger, waarin vermeld Ida Hirsch 11-3-04 [trouwdatum], zijn in beslag genomen en aan het bureau gedeponneerd, Simon is ongeveer 60 jaar oud. Dr. Deelken heeft hedenmorgen de lijkschouwing verricht. De Officier van Justitie is met het geval in kennis gesteld. De marechaussee van het kamp Westerbork is om nadere gegevens gevraagd. Sporen van geweld zijn niet op het lijk gevonden.

Mozes Simon, geboren op 5 juli 1887 te Thalfang, omgekomen op 16 juli 1942 in de trein naar Westerbork.

Ida Hirsch, geboren op 14 april 1878 te Burgsteinfurt, omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor.

16 Juli 1942. 11. 30 uur. Wordt telefonisch kennis gegeven door Hauptscharführer Ohloff van de SS alhier, dat het lijk, bedoeld in mutatie van 6. 40 uur tot nader order van de SS moet blijven in het lijkenhuisje van het ziekenhuis alhier.

Het is opmerkelijk, dat in juli en augustus 1942 een aantal jonge Joden zich aan de wegvoering probeerde te onttrekken door onder te duiken. De schrik zat er bij het Joodse volksdeel blijkbaar zo goed in, dat zelfs ouders aangifte deden van het verdwijnen van hun zoon of dochter.

Vrijdag 17 Juli 1942. 8 ½ uur (geschreven L. J. J. Nathans vermist) Is op Woensdag 15 dezer, door den vader kennis gegeven, dat de Jood Leonard Izaäk Jozef Nathans, geboren te Assen 23 April 1921, machinebankwerker, woonachtig Rolderstraat 109 alhier spoorloos is. Hij is in den voormiddag van Dinsdag 14 Juli j. l. naar zijn werk gegaan in de garage WANDER alhier en des avonds niet thuis gekomen. Bij informatie bij zijn werkgever is gebleken, dat hij Dinsdag niet op zijn werk is geweest. Daar hij, volgens mededeeling van den vader erg zenuwachtig is, vreest deze een ongeluk. De SS alhier is met een en ander op de hoogte gebracht, terwijl zijn opsporing in het Algemeen Politieblad wordt gevraagd.
Leonard Izaäk Jozef Nathans, geboren op 23 April 1921 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Vrijdag 17 Juli 1942. Hulda Boekbinder, woonachtig Oranjestraat alhier, doet mededeeling dat zij hedenmorgen tot de ontdekking is gekomen, dat haar broer, genaamd Salomon Boekbinder, geboren 9 April 1917 te Assen woonachtig Pelikaanstraat 7 alhier niet in hun woning verblijf hield. Bij een door mij ingesteld onderzoek bleek, dat Boekbinder en zijn vrouw vermoedelijk op Donderdag 16 Juli j. l. Assen hebben verlaten. Bij een door mij in de woning ingesteld onderzoek zijn door mij geen legitimatie bewijs of distributiebescheiden aangetroffen, zoodat vermoed wordt dat zij deze bescheiden in hun bezit hebben. Omtrent de door hen te dragen kleeding is niets bekend. Op last van den heer Mählopp van de SIPO alhier zullen de in deze woning aan bederf onderhevige levensmiddelen ter beschikking worden gesteld van de Nederlandsche Volksdienst alhier.

Salomon Boekbinder, geboren op 9 april 1917 te Assen, omgekomen op 11 maart 1943 te

Auschwitz. Gehuwd op 26 mei 1940 te Assen met

Aleida van Tijn, geboren op 17 augustus 1917 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Vrijdag 17 Juli 1942. 18 uur. Geeft Ohloff van de SS in opdracht van de Hauptsturmführer, last tot begrafenis van den overleden jood, Mozes Simon, vermeld op het dagrapport van Donderdag 16 j. l. De begrafenis moet geschieden door een christelijke begrafenisvereniging, of door de gemeente op Zaterdag 20 Juli a. s. op het gemeentelijk kerkhof. De kosten kunnen bij de Joodsche Raad in rekening worden gebracht. De noodigen formaliteiten zullen door ondergeteekende worden verricht. Het lijk is geïdentificeerd aan de hand van het persoonsbewijs.

Zaterdag 18 Juli 1942. 12 uur. In opdracht van den heer H. I. v. P. onderzoek ingesteld naar de afwezigheid van het gezin van M. van Oosten, Gedempte Singel 10. Bij onderzoek bleek, dat het gezin van Van Oosten plm. 10 dagen geleden haar intrek heeft genomen in een schuurruimte, achter het café Boele Geerts aan de Groningerstraat, daar het perceel Gedempte Singel 10 moest worden ontruimd. Woensdagavond 15 Juli j. l. is het gezin nog gesignaleerd te Assen, nadien niet meer. Het gezin bestaat uit:

1. Machiel van Oosten geboren 22 April 1899 te Assen, ned. , Jood. **Omgekomen op 11 januari 1943 te Auschwitz.**

2. Zijn vrouw, Johanna Jakobs, geboren 27 Mei 1902 te Emmen, Ned. Jodin. **Omgekomen op 24 september 1943 te Auschwitz.**

3. Jonas van Oosten, geboren 9 Augustus 1926 te Assen. **Overlijdensplaats en –datum niet bekend.**

4. Israël Berty van Oosten, geboren 27 December 1927 te Assen. **Omgekomen op 24 september 1943 te Auschwitz.**

5. Maurits Henk van Oosten, geboren 7 januari 1933. **Omgekomen op 24 september 1943 te Auschwitz.**

alsmede de inwonende broer 6. Maurits van Oosten geboren 26 November 1901 te Assen, Ned. Jood. **Omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz.**
Zie 10 september 1942

12 uur. Deelt H. J. Levy, inw. bij D. Magnus, Rolderstraat 54 mede dat zijn vriend, Josef Rolf Calmanowitz, geboren Leipzig 19 November 1919, statenloos, Jood inwonende bij D. Magnus voornoemd, sinds gisteravond, 5 ¾ uur spoorloos is. Signalement: lang plm. 1. 75 mtr. normaal postuur, donkerblond haar, gekleed in zwarte gabardine regenjas, donkerblauw gestreept costuum, lage bruine schoenen, blootshoofds. Vorenstaande mondeling doorgegeven aan de SS alhier.

Rolf Josef Calmanowitz, geboren op 19 november 1919 te Leipzig, omgekomen op 31 maart 1944 in Midden-Europa.

Zaterdag 18 Juli 1942. 12 ½ uur Het stoffelijk overschot van Mozes Simon, zie voorgaand rapport, is hedenmorgen op de Zuiderbegraafplaats ter aarde besteld. Zijn bovenkleeding en schoenen, alsmede eenige bij de fouilleering op hem bevonden kleinigheden, waaronder een gouden ring, is aan den Hauptscharführer Ohloff van de SS afgegeven.

Zondag 19 Juli 1942. 16 ½ uur Is door ondergeteekende aan de navolgende personen een oproeping uitgereikt om morgen, Maandag 9. 45 uur te verschijnen voor het Station der Nederlandsche Spoorwegen, om in het werkkamp Orvelte te worden geplaatst.

1. S. [Mosis] Nijveen, Rolderstraat 17. **Auschwitz, 22 oktober 1942**
2. M. Ph. Elshof, Rolderstraat 25 (zou vrijstelling ontvangen hebben). **Auschwitz, 19 februari 1943**
3. M. Lezer, Rolderstraat 23. **Blechhammer, 21 januari 1945**
4. H. Zuidema, Nijlandstraat 6. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
5. C. Nathans, Rolderstraat 109. **Auschwitz, 26 februari 1943**
6. M. M. Cohen, Steendijk 116. **Sobibor, 23 juli 1943**
7. H. de Jongh, Oosterparallelweg 58. **Midden-Europa, 31 augustus 1943**
8. D. Magnus, Rolderstraat 54. **Auschwitz, 12 oktober 1942**
9. E. D. Rozeveld, Javastraat 4. **Auschwitz, 31 augustus 1943**
10. M. M. Rozeveld, Oranjestraat 16. **Auschwitz, 31 juli 1943**
11. Abr. Engers, Oranjestraat 7. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
12. S. Mosis [Nijveen], Oranjestraat 31. **Midden-Europa, 21 januari 1945**
13. J. Levie, Oranjestraat 47. **Auschwitz, 19 februari 1943**
14. J. Magnus, Stationsstraat 14. **Auschwitz, 31 augustus 1943**
15. S. Mathijse, Parkstraat 7 (opgenomen in Licht en Kracht) **Sobibor, 16 juli 1943**
16. J. M. ter Berg, Varkensmarkt 1a. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
17. L. Leezer, Bosschstraat 46. (voortvluchtig). **Zie hieronder.**
18. A. Stern, Markt 13. **Auschwitz, 19 februari 1943**
19. M. Denneboom, Rolderstraat 5 **Auschwitz, 31 januari 1943**
20. H. Denneboom, Brink 25. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
21. M. E. v. Rhijn, Brinkstraat 21. **Auschwitz, 19 februari 1943**
22. A. Leezer, Nieuwe Huizen 18. **Auschwitz, 28 februari 1943**
23. L. Overweg, Groningerstraat 10. **Auschwitz, 26 oktober 1942**
24. J. Lezer, Groningerstraat 47. **Midden-Europa, 31 augustus 1943**
25. B. Meijer, Groningerstraat 27. **Koningshütte, 31 maart 1943**
26. S. J. Wolf, Venestraat 101. **Auschwitz, 19 oktober 1944**
27. K. Hecht, Alteveerstraat 45. **Midden-Europa, 28 februari 1945**
28. W. Ochs, Alteveerstraat 47. **Auschwitz, 28 februari 1945**
29. H. Behr, Steendijk 22 (zou vrijstelling hebben). **Gemengd gehuwd, heeft de oorlog overleefd.**

Geen oproeping is uitgereikt aan:

H. van Zuiden, Groningerdwarsstraat (Ziekenhuis). **Sobibor, 20 maart 1943**

A. A. Stern, Marktstraat 11 (Ziekenhuis) **Sobibor, 23 april 1943**

S. Wolf, Rolderstraat 5 (Ziekenhuis) **Auschwitz, 31 oktober 1942**

M. van Oosten, Gedempte Singel 10 (voortvluchtig). **Auschwitz, 11 januari 1943**

Maurits van Oosten, Gedempte Singel (voortvluchtig) **Auschwitz, 24 september 1943**
Bijzonderheden bij de uitreiking der oproeping deden zich niet voor.

20 Juli 1942. 10 uur. (potlood: Joden transport)

Zijn de navolgende personen op het emplacement der Nederlandsche Spoorwegen alhier voor transport naar het werkkamp Orvelte overgegeven aan den Wachtmeester der Marechaussee Goudswaart te weten: (zie lijst met aantal 19 Juli)

Met het volgende voor de gemeente Smilde is, gelijk voormeld, overgegeven

26. Simon van Dam geboren 7 September 1887 te Smilde wonende Smilde B 381. **Auschwitz, 8 oktober 1942**

Voor de gemeente Rolde

27. Bendix Schaap, geboren 13 Mei 1892 te Lathen (Dld.) woonachtig te Rolde Asserstraat 1.

Auschwitz, 28 februari 1943

Bijzonderheden deden zich op het Station niet voor.

Maandag 20 Juli 1942. 17. 15 uur. Deelt Mählopp van de SS mede, dat toestemming is verleend om het lijk van de Zaterdag j. l. begraven Jood, over te brengen naar de Joodsche begraafplaats, mits onder toezicht van de Nederlandsche politie. Mijnheer de Vries van de Joodsche Raad zal zich hierover nader met de politie verstaan.

Maandag 20 Juli 1942. 19. 30 uur Heden in ontvangst genomen de rijwielen van joden uit de navolgende gemeenten: Beilen 19 stuks, Borger 7 stuks, Dwingeloo 3 stuks, Emmen 87 stuks, Roden 10 stuks, Rolde 10 stuks, Zuidlaren 9 stuks, Gieten 13 stuks, Smilde 9 stuks, Sleen 7 stuks, Dalen 7 stuks, Coevorden 47 stuks, Hoogeveen 74 stuks, totaal 302 rijwielen (208 heeren- en 94 dames-rijwielen).

21 Juli 1942. J. S. Meijer, Boschstraat 46 heeft gisteren 20 Juli 1942 omstreeks 9 uur aan het bureau kennis gegeven dat zijn pensioengast Levie Leezer, geboren Assen 16 Juli 1898, koopman, Ned. Jood, dien morgen niet meer op zijn kamer aanwezig was en vermoedelijk voortvluchtig is. Genoemde L. Leezer heeft zich dan ook Maandag 20 Juli j. l. niet gemeld aan het Station om op transport te worden gesteld naar het werkkamp Orvelte waar toe ondergeteekende hem Zondag j. l. een uitnodiging had uitgereikt. Voorestaande bereids mondeling door o. g. doorgegeven aan de SS alhier.

Levie Leezer, geboren op 16 juli 1898 te Assen, zoon van Benjamin Leezer en Esther van Zand, heeft de oorlog overleefd.

Donderdag 23 Juli 1942. 9. 20 uur. Deelt de heer Buursma, Commandant der WA, telefonisch mede dat door hem is geconstateerd dat een groenteboer (naam onbekend) achtereenvolgens groente heeft afgeleverd bij de joden: Elshof, ter Berg, Gans, van Rhijn. Tijdens de aflevering bij van Rhijn passeerde Hoofd agent IJtsma ter plaatse, zonder van een en ander iets te zeggen. Signalement van de groenteboer: niet groot, jong persoon met bruine teint plm. 20 jaar, blootshoofds, rijdende met groentekar zonder opzet waarvoor kleine licht bruine hit is gespannen.

23 Juli 1942. 9 ½ uur Het lijk van Simon van de Zuiderbegraafplaats overgebracht naar het Jodenkerkhof. De ter aarde bestelling vindt hedenmiddag te 2 uur plaats. o. g. houdt toezicht 3 uur n. m. Is geschied.

Aangifte namens echtgenoot van de Beauftragte Sellmer, Nassaulaan 20, verlies port. F1. 50

24 Juli 1942. 20. 45 uur. Telegram van burgemeester Coevorden. "Na raadpleging Duitsche autoriteiten. Joodsche handelaren in oude materialen en afvalstoffen mogen rijwielen en bakfietsen die zij voor hun bedrijf noodig hebben, terug ontvangen" (get. Rijksafval). In verband met dit telegram roept hij de bemiddeling in van politie Assen om van de div. autoriteiten gedaan te krijgen dat de rijwielen 40-28-15-10-30-39-37-5 aan hem worden toegezonden.

Dinsdag 28 Juli 1942. 14 uur Ingevolge een telefonische opdracht van den heer Mählopp van de SIPO alhier is een onderzoek ingesteld naar de verschillende kerken te Assen, alwaar op Zondag 26 Juli 1942 vanaf den kansel is voorgelezen een afschrift van het telegram dat door verschillende kerken gezamenlijk is verzonden aan den Rijks Commissaris voor het bezette gebied, betreffende de behandeling van joden en christen-joden en bleek, dat in onderstaande kerken op Zondag 26 Juli j. l. bedoeld afschrift is voorgelezen: Gereformeerde kerken (Molenstraat en Zuidersingel), Christelijk Gereformeerde kerk (Kanaalstraat), Doopsgezinde kerk (Oranjestraat), Roomsche Katholieke kerk (Dr. Nassaulaan), terwijl in

de Nederlandsch Hervormde kerk, de Hersteld Apostolische kerk en de Jodenkerk dit afschrift niet is voorgelezen.

Donderdag 30 Juli 1942. 18 uur. Op heden Donderdag 30 Juli 1942 is aan de navolgende joden aangezegd dat zij op Vrijdag 31 Juli 1942 des voormiddags te 8 uur bij het station alhier aanwezig moeten zijn voor transport naar het kamp Conrad te Westerbork.

1. Frederik Cohen geboren 12-11-1884 woonachtig Paul Krugerstraat 2. **Auschwitz, 26 oktober 1942**
2. Manus de Jong geboren 17-9-1885 woonachtig Rolderstraat 59. **Auschwitz, 5 november 1942**
3. Mozes Leip geboren 9-7-1884 woonachtig Javastraat 36. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
4. Benjamin Levie geboren 7-3-1885 woonachtig Oranjestraat 47. **Auschwitz, 5 november 1942**
5. Jacob Nathans geboren 7-9-1885 woonachtig Groningerstraat 28. **Auschwitz, 8 oktober 1942**
6. Simon A. van Oosten geboren 27-3-1883, woonachtig Rolderstraat 85. **Auschwitz, 12 oktober 1942**
7. Isak S. Fischler geboren 29-10-1903 woonachtig Gedempte Singel 16. **Buchenwald, 1 maart 1945**
8. Meinhard J. Gans geboren 3-4-1890 woonachtig Varkensmarkt 1 (ziekenhuis). **Heeft de oorlog overleefd.**
9. terwijl aan Heiman S. Elshof geboren 15-7-1885 woonachtig Rolderstraat 25 vrijstelling is verleend. **Auschwitz, 19 februari 1943**

Vrijdag 31 Juli 1942. 8. 45 uur. Bij het transport van Joden, hetwelk hedenmorgen met de trein van 8. 28 uur van Assen naar Staphorst door de Marechaussee werd overgebracht, deden zich alhier geen bijzonderheden voor. Er was weinig publiek op de been. Het transport bestond uit 6 Joden. Niet verschenen is Benjamin Levie wonende Oranjestraat 47 die volgens mededeling van andere Joden, een dag uitstel heeft.

1 augustus 19½ uur Geeft Groot woonachtig te Groningen, Josef Israëlstraat 73a, dit weekend vertoevende te Assen p/a Slot, Sluisstraat, nam. mevr. Mosis, Oranjestraat 47 aan het bureau kennis dat de zoon van meneer Levie, gen. Daniel Levie geboren Assen 4 juni 1918 medisch student te Groningen gedomicilieerd te Assen Oranjestraat 47 (in pensioen te Groningen bij van Gelder, H. W. Mesdagstraat 9a) vermoedelijk spoorloos is. Op 24 Juli j. l. heeft zij van hem een laatste schrijven ontvangen. Daniel Levie zou hedenmiddag thuis zijn gekomen maar is niet verschenen. Hij zou in het bezit zijn van een reisvergunning voor een maand. Deze liep 1 Augustus 1942 af terwijl volgens mevr. Levie het nog niet bekend is of verlenging hiervan heeft plaats gevonden. Vorenstaand is door o. g. aan de recherche te Groningen (rech. Feringa) met het verzoek voor nader onderzoek. Het resultaat zal hedenavond na 12 uur telefonisch worden medegedeeld.

Daniel Levie, geboren op 4 juni 1918 te Assen, omgekomen op 5 augustus 1942 te Auschwitz.
Mietje Levie-Mozes, geboren op 22 november 1895 te Sleen, omgekomen op 26 februari 1943 te Auschwitz.

Zondag 2 Augustus 9¼ uur. Het verdwijnen van den Jood Daniel Levie (dagrapport van 1 Augustus) mutatie 19½ uur is door ondergeteekende mondeling doorgegeven aan de SS alhier.

9 uur Doet mevrouw Levie, Rembrandstraat 4 aangifte dat haar dochter gen. Johanna Levie oud 25 jaar, gehuwd met Melhado sinds gisterenmiddag spoorloos is. Postuur klein en tener. Verder signalement kan zij niet opgeven daar zij niet weet hoe zij gekleed is. Volgens mevr. Levie was zij zwaarmoedig.
Johanna Levie, geboren op 13 juni 1917; heeft de oorlog overleefd. Gehuwd met Leonard Melhado.

3 Augustus (in potlood: Joden-rijwielen van Meppel overgenomen). Door o. g. zijn heden van de gemeente Meppel overgenomen 109 rijwielen van Joodsche eigenaren. Deze zijn geborgen in een schoollokaal van de O. L. School aan de Groningerstraat. De ontbrekende 3 rijwielen zullen heden of morgen worden toegezonden, extra toezicht moet op deze school worden gehouden.

Dagrapport 3 Augustus. Op heden Maandag 3 Augustus 1942 zijn door mij de joden genaamd H. Elshof woonachtig Rolderstraat 25 en B. Levie woonachtig Oranjestraat 47 overgebracht naar het Coenraadkamp Rouveen gem Staphorst. Bijzonderheden kwamen niet voor.

Heiman Salomon Elshof, geboren op 15 juli 1885 te Assen, omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Jozef Levie, geboren op 26 december 1887 te Assen, omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Dinsdag 4 Augustus 1942 11. 30 uur. De sleutels van school 3 alwaar de jodenrijwielen zijn opgeslagen zijn door Möller van de Dienststelle afgehaald om de rijwielen te sorteren aangezien de damesrijwielen weggebracht zullen worden.

11. 50 uur Geeft Polizeimeister Antlitz van de Ordnungs-Polizei tel. kennis dat morgen wederom 17 Joden weggebracht moeten worden naar het kamp Geesbroek.

Dinsdag 4 Augustus 1942. 19 uur. Daar Joseph Benjamin Levi, geboren 16 Mei 1880 te Hoogeveen, woonachtig Pelikaanstraat 25 tegen diverse personen had uitgelaten dat hij wel iets zou doen, indien hij bericht kreeg, dat hij in een werkkamp zou worden opgenomen is deze in verband met zijn vertrek naar een werkkamp op Woensdag 5 Augustus a. s. op last van den heer Hoofd Inspecteur v. Politie in zijn woning gearresteerd en overgebracht naar het bureau alwaar hij tot morgenochtend 6 uur (zijnde het uur van vertrek) in bewaring blijft.

22 uur In opdracht van den H. I. v. P. zijn door ondergeteekende de navolgende hier ter plaatse wonende joden aangezegd morgen Woensdag 5 Augustus ten 6 uur aan het bureau aanwezig te zijn in verband met hun vertrek naar het werkkamp te Nieuweroord bij Hoogeveen.

Behr, Samuel, koopman, geboren 15-10-1877 Leliestraat 19. **Assen, 13 september 1942 (ziekenhuis)**

Brommet, Simon, zonder beroep, geboren 17-4-1881, Molenstraat 288. **Sobibor, 23 april 1943**

Dam, Lezer van, beroep slager, geboren 10-11-1878, Rolderstraat 21. **Auschwitz, 12 oktober 1942**

Gelder, Daniel van, zonder beroep, geboren 3-3-1881, Groningerstraat 21. **Auschwitz, 2 november 1942**

Leip, Recte Vos, Meijer, slager, 28-9-1881, Oudestraat 30. **Auschwitz, 12 oktober 1942**

Levi, Jozeph B. , directeur, 16-5-1880, Pelikaanstraat 25. **Auschwitz, 1 december 1942**

Levie, Mozes de, koopman, 26-2-1882, Oranjestraat 11. **Auschwitz, 5 november 1942**

Lezer, Bernard, reiziger, 17-11-1881, Alteveerstraat 45. **Auschwitz, 15 december 1942**

Lezer, Jacob M. , slager, 2-5-1878, Rolderstraat 14. **Auschwitz, 26 oktober 1942**

Magnus, Jozef, zonder beroep, 14-12-1881, Rolderstraat 56a. **Auschwitz, 13 november 1942**

Nijstad, Jacob, handelaar, 12-6-1882, Schoolstraat 3a. **Auschwitz, 12 oktober 1942**

Van Oosten, Benjamin, makelaar, 26-2-1877, Vaart 22. **Auschwitz, 26 oktober 1942**

Van Oosten, Eli, zonder beroep, 24-6-1877, Julianastraat 21. **Auschwitz, 5 oktober 1942**

Vos, Hendrik, reiziger, 18-11-1880, Kanaalstraat 25. **Auschwitz, 8 oktober 1942**

Mozes de Jong 28-2-1882 Varkensmarkt 11 is ziek en mag volgens bijgaande verklaring van dokter Nienhuis niet worden vervoerd. **Auschwitz, 12 oktober 1942**

Woensdag 5 Augustus 1942 6 ¼ uur. De op transport van gisteren vermelde joden behalve Benjamin van Oosten, Vaart 22 per autobus vanaf het politiebureau vertrokken onder leiding van de Marechaussee Wiegman,

Benjamin van Oosten is gisteravond in het ziekenhuis opgenomen en wordt heden geopereerd. Dit is door mij telefonisch gecontroleerd

8. 30 uur Marechaussee Wiegman meldt zich aan het bureau als terug van het jodentransport. Daarbij heeft zich geen bijzonderheden verstrekt.

5 augustus 1942 18. 30 uur. Vervoegt zich aan het bureau mevr. J. Melhado-Levie woonachtig Rembrandstraat 4 alhier, die mededeelde dat haar echtgenoot Leonard Melhado, geboren te Amsterdam 10 oktober 1916 pedicure woonachtig te Groningen van Galenstraat 10b zich op Zaterdag j. l. naar Groningen heeft begeven (met reisvergunning) en had beloofd om Maandagavond j. l. weer terug te keeren. Tot op heden is hij echter niet teruggekeerd. Na telefonisch inlichtingen bij zijn pension aan de van Galenstraat 10b te Groningen bleek dat hij aldaar in het geheel niet geweest is. Ook bij de gemeentepolitie te Groningen was omtrent Melhado niets bekend. Daar laatstgenoemde volgens mededeling van zijn echtgenote de laatste tijd erg zwaarmoedig is, wordt een ongeluk gevreesd. (potlood: mevr. Melhado zal zich schriftelijk met de politie te Groningen in verbinding stellen).

Het echtpaar Melhado-Levie heeft de oorlog overleefd

7 Augustus 1942 13 ¼ uur Door de Kruijff voor de SS-polizei een persoon aan het bureau gebracht genaamd Jozeph Canes, geboren te Amsterdam, letterzetter (potlood: Jood) wonende te Amsterdam, Vaalrivierstraat 22-huis. Deze persoon zit in cel 2.

15 uur is Jozeph Canes (zie mutatie 13. 15 uur) naar de Dienststelle aan Prins Hendrikstraat overgebracht.

Jozeph Canes, letterzetter, geboren op 11 juni 1922 te Amsterdam, omgekomen op 31 januari 1943 te Auschwitz.

Vrijdag 7 Augustus 1942. Heden is een telegram ontvangen van den heer Procureur-Generaal fungerend Gewestelijk directeur van Politie te Leeuwarden met de volgende inhoud: "er zijn pamfletten gevonden van den volgende inhoud: "Tegen terreur en jodenvervolging vrouwen van Nederland. Zaterdag 8 Augustus en Woensdag 12 Augustus namiddag 3 uur massabijeenkomst door het geheele land. Komt allen stipt op tijd. Geen spreeksters, geen leidsters, zwijgt of zingt zoo mogelijk tesamen kerkelijke of vaderlandsche liederen. Laat u niet afschrikken of wegsturen. Blijft ordelijk en vreedzaam. Houdt stand. Vermenigvuldigt dit en verspreid het ook mondeling, voorzichtig onder vrouwen zeer snel door het geheele land. Haast u, haast u. Onze medemenschen worden langzaam vermoord. De eerste ontvangster vulle de plaatsnaam van hare gemeente in en een pleinnaam. Eigen keuze. Amsterdam, Dam / 's-Gravenhage, Malieveld / Rotterdam, Coolsingel (Stadhuis)".

Ik verzoek u met de mogelijkheid van een soortgelijke demonstratie in uwe gemeente rekening te willen houden en eventueel daartegen de noodige maatregelen te willen nemen. De Procureur-Generaal fungerend Gewestelijk Directeur van Politie (get. A. Semplonius).

Zaterdag 8 Augustus 1942. 13. 30 uur In opdracht van den Hoofd inspecteur in samenwerking met de recherche uit Den Haag, Professor Meijers, diens echtgenoot en dochter uit Leiden, per politieauto overgebracht naar het Jodenkamp te Westerbork (vanaf het bureau). Geen bijzonderheden hebben zich bij dit transport voorgedaan.

Eminent rechtsgeleerde, die in 1947 de opdracht kreeg een nieuw Burgerlijk Wetboek te ontwerpen. Was korte tijd advocaat en voor de VDB gemeenteraadslid in Amsterdam. Werd in 1910 hoogleraar Nederlands burgerlijk recht en internationaal privaatrecht in Leiden. Hield zich tevens bezig met de Nederlandse rechtsgeschiedenis en was één van de eersten die jurisprudentie vastlegde. De Duitsers ontsloegen hem op 26 november 1940 vanwege zijn Joodse afkomst. Het was dat ontslag dat voor Cleveringa reden was dezelfde dag een fel protest te laten horen. Meijers overleefde gevangenschap en concentratiekampen. Keerde in 1945 terug als hoogleraar. Indrukwekkende persoon met groot intellect, analytisch vermogen en werkkraft, en een enorm goed geheugen. Bescheiden en vriendelijk. Gehuwd met T. Gottschalk; kinderen 4 dochters

Maandag 10 Augustus 1942. 18. 00 uur Kennis gegeven door stalhouder Kroon, Groningerstraat, dat op Woensdag 12 dezer des morgens te 11. 30 uur (vertrek sterfhuis 10. 30 uur) op de Jodenbegraafplaats zal worden begraven het lijk van wijlen Kolthoff, Groningerstraat. Hij vraagt of deze begrafenis met volgkoetsen mag plaats vinden. Na informatie bij Hauptscharführer Mählopp van de SS alhier mogen Joden die met den trein aankomen en slecht ter been zijn met volgrijtuigen direct naar de begraafplaats worden gebracht. De overige Joden moeten zich te voet erheen begeven.

Betje Marianna Kolthoff, geboren op 3 december 1867 te Assen, overleden op 8 augustus 1942 te Apeldoorn.

12 Augustus 11-13 uur Bij de jodenbegrafenis (fam. Kolthoff) zijn geen bijzonderheden voorgevallen.

Donderdag 13 Augustus 1942. 17. 30 uur. Grietje van Oosten, oud 25 jaar woonachtig Rolderstraat 85 alhier deelt namens haar moeder mede, dat haar beide broers sedert gistermorgen worden vermist. Zij zijn Dinsdagavond naar bed gegaan. Woensdagmorgen bleken beide te zijn verdwenen. Zij zijn genaamd: 1/ Jacob van Oosten geboren te Assen 5 December 1913, winkelbediende, en 2/ Leo Philips van Oosten, geboren te Assen 26 Juni 1921, student. Zij zijn vermoedelijk beide in het bezit van hun persoonsbewijs. Wordt verder onderzocht.

18 uur Wordt vanaf het ziekenhuis alhier namens de aldaar verpleegde Gans, woonachtig Varkensmarkt alhier medegedeeld dat sedert eenigen dagen de drie zonen van Gans niet zijn gezien door de bureu. Bij

onderzoek is mij gebleken, dat de oudste zoon Daan Zondagavond nog door de burens is gezien. Nader onderzoek wordt ingesteld.

Grietje van Oosten, geboren op 7 mei 1917 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Jacob van Oosten, geboren op 5 december 1913 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Leo Philip van Oosten, geboren op 26 juni 1921 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Johan Gans, geboren op 17 juni 1924 te Assen; overleden op 30 september 1944 te Groningen.

Abraham Gans, geboren op 7 september 1921 te Assen; overleden op 31 maart 1944 op weg naar het kamp Westerbork.¹⁴³

Daan Gans, geboren op 29 oktober 1919 te Groningen; heeft de oorlog overleefd.

Maandag 17 Augustus 1942. 14. 15 uur. Geeft B. Boekbinder-Wijnberg woonachtig Rembrandtstraat 10, voorheen Oranjestraat 45 kennis dat haar dochter Hulda Boekbinder geboren 9 Juni 1922 te Assen sinds vanmorgen 7. 30 uur verdwenen is. Ze was gisteravond te omstreeks 22. 30 uur naar bed gegaan en was vanmorgen niet in haar slaapkamer aanwezig. Ze heeft een briefje achtergelaten, hetwelk op het bureau is gedeponeerd.

Hulda Boekbinder, geboren op 19 juli 1922 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Dinsdag 18 Augustus 1942. 7. 40 uur. Deelt de heer de Vries, voorzitter van de joodsche raad alhier, aan het bureau mede, dat Leo Leip (recte Vos) te Assen 17 Januari 1920 uit de ouderlijke woning aan de Rolderstraat bleek verdwenen te zijn. De Vries kwam mede in opdracht van de moeder, daar de vader van den jongeman ernstig ziek te bed ligt. Agent X heeft daarna in de woning een onderzoek ingesteld, waarbij is komen vast te staan dat Leo wel in zijn bed had gelegen, doch dat hij daarop, hedenmorgen toen de moeder hem wilde wekken, niet meer aanwezig was.¹⁴⁴ Eenig spoor van hem is niet gevonden. Heeft geen geschrift of iets dergelijks achtergelaten.

Levi Leip, zich noemende Vos, geboren op 17 januari 1920 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Zoon van Aron Leip (Assen, 9 augustus 1884 – Assen, 28 maart 1961) en Grietje Magnus (Smilde, 23 maart 1884 – Auschwitz, 29 oktober 1942).

Woensdag 19 Augustus 1942. (geschreven: zieke Joden) Dr. Nienhuis verzoekt bij mogelijk eventuele plaatsing in een werkkamp van Boekbinder, 57 jaar, Julianastraat 10 en C. Nathans, 20 jaar, Rolderstraat 109 alhier, voordat de aanzegging plaats vindt, hiervan terstond bericht. Deze beide Joden zijn zeer ernstig ziek en Dr. Nienhuis heeft van den keuringsarts, Dr. Busscher de toezegging gekregen, dat deze personen voorloopig niet zullen worden opgeroepen. Dr. Nienhuis deelt vorenstaande mede, omdat, indien per abuis toch bedoelde Joden mochten worden opgeroepen, dit voor beiden binnen zeer korten tijd de dood zou kunnen beteekenen. Bedoelde Joden zijn dan ook nog niet voor plaatsing in een werkkamp geneeskundig onderzocht.

Mozes Salomon Boekbinder, geboren op 6 december 1887 te Borger; heeft de oorlog overleefd, overleden op 24 september 1947 te Assen.

Carel Samuel Nathans, geboren op 30 januari 1924 te Assen; omgekomen op 9 februari 1944 tijdens transport Westerbork-Auschwitz.

Woensdag 19 Augustus 1942. 8 ¾ uur. Mej. Magnus woonachtig Nijlandstraat 1 alhier deelt mede, dat zij namens haar schoonzuster, mevr. Magnus, Stationsstraat 14 alhier, aangifte doet dat de dochter van laatstgenoemde genaamd Klara Magnus, oud 16 jaar gisteren in de namiddag van huis is gegaan, met afspraak te zullen gaan wandelen. Zij is sindsdien nog niet weer in huis geweest, waarover de moeder zich zeer ongerust maakt. De heer de Vries, Voorzitter van de Joodsche raad is hiermede in kennis gesteld, die de Duitse instantie heeft kennis gegeven.

Klara Roza Magnus, geboren op 24 januari 1926 te Assen; heeft de oorlog overleefd.

Woensdag 19 Augustus 1942. 11 uur. *Door o. g. assistentie verleend aan de politie van Midwolda bij het overbrengen van twee joden naar het kamp Westerbork.*

¹⁴³ <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/29993/abraham-gans>.

¹⁴⁴ Met Daan Huizenga, per fiets en met vishengels, op weg naar het Oranjekanaal om te gaan vissen. Gelukkig lagen de landwachters nog te slapen en konden ze veilig aankomen bij van Gils in Holthe.

Donderdag 20 Augustus 1942. 11 uur. Doet Mej. Dantzich woonachtig Sluisstraat 4 alhier, mededeeling dat een harer kostgangers, genaamd Frank Engel, oud 25 jaar, boerenarbeider, Hongaarsche nationaliteit, voor ongeveer 4 weken terug is vertrokken zeggende, dat hij een oproeping had ontvangen om op het Hongaarsch consulaat te Den Haag te komen en dat hij terug kwam. Tot op heden is hij niet terug gekomen, waarom door haar hiervan aangifte wordt gedaan. Voordat hij vertrok was hij werkzaam in de groentekwekerij van G. Drent, Groningerstraat alhier. (Engel is een jood).

Ferencz Engel, geboren op 7 september 1917 te Parkan; heeft de oorlog overleefd.

Donderdag 20 Augustus 1942. 18 ½ uur. Op verzoek van Neuhauser, van de Dienststelle alhier, is de woning van M. J. Gans, zijnde perceel Varkensmarkt 1 alhier door mij verzegeld.

Vrijdag 21 Augustus 1942. 9 ¼ uur. Deelt J. Fontijn woonachtig Oranjestraat 15 alhier mede dat zijn kostganger, genaamd Max Windmulder, Duitsche Jood, sedert Woensdag 12 Augustus 1942 spoorloos is. Windmulder zeide, voor één dag naar Groningen te gaan, om zijn moeder een bezoek te brengen, maar hij is tot op heden niet teruggekeerd.

Max Windmüller, geboren op 17 februari 1920 te Emden, omgekomen op 21 april 1945 te Cham (Duitsland).

Donderdag 27 Augustus 1942. 16 uur. Geeft mevrouw N. Leezer-Bloemendaal, woonachtig Rolderstraat no. 23 alhier, kennis dat haar inwonende dochter Sara Leezer oud 21 jaar gehuwd met Daniel Nieweg, gisterenmiddag tusschen 15 en 17 uur haar woning heeft verlaten en daarna niet is teruggekeerd. Nieweg is opgenomen in het jodenkamp Zuidvelde. Zij heeft geen distributiebescheiden bij zich.

Sara Lezer, geboren op 29 juli 1921 te Assen, omgekomen op 22 oktober 1943 te Auschwitz.

Gehuwd op 18 augustus 1942 (!) te Assen met de musicus Daniel Nieweg (Groningen, 10 maart 1920 – Auschwitz, 31 maart 1944)

Vrijdag 28 Augustus 1942. 10 uur. De joden Mathijse, Parkstraat 7, S. Wolf, Rolderstraat 5 en L. Nijveen (Mosis) Rolderstraat 107 overgebracht naar het jodenkamp te Westerbork.

Zondag 30 Augustus 1942 10. 00 uur. Onder toezicht van ondergeteekende heeft de ter aarde bestelling plaats gehad van een Jood van Duitsche Nationaliteit afkomstig uit het kamp te Westerbork, genaamd Richard Marks. Daarbij waren twee zoons van den overledene tegenwoordig en de Heeren Nijveen en Behr uit Assen, eveneens verblijvende in voornoemd kamp. Bijzonderheden hebben zich niet voorgedaan. Na de begrafenis moest even gewacht worden op een ander rijtuig, omreden de paarden anders een te groote reis zouden hebben. Te ongeveer 10¾ uur is het rijtuig met inzittenden wederom afgereisd. Een marechaussee van het kamp was geleider van en naar het kamp.

Richard Marx, oud-ijzerhandelaar, geboren op 3 juli 1894 te Körrenzig, overleden op 27 augustus 1942 te Westerbork.

Donderdag 3 September 1942. 10 uur. Doet Martha Wolf, echtgenote van J. Leezer, woonachtig Groningerstraat 47 alhier aangifte van oplichting te hare nadeele gepleegd door Z. alhier. Z. is op de dag dat Leezer, die jood is, naar het kamp te Orvelte is gebracht bij haar gekomen en heeft gezegd dat hij van haar man vergunning had om 3 kachels weg te halen. Omreden Z. eerder zaken met haar man heeft gedaan, vertrouwde zij hem en gaf hem de kachels mede. Later bleek haar, dat haar man van deze zaak niets af wist. Zij verzoekt onderzoek.

Martha Wolf, geboren op 17 maart 1897 te Wisch; omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz.

Echtgenote van Jacob Lezer, kachelsmid (Donderen, 2 oktober 1898 – Midden-Europa, 31 augustus 1943).

9 September 20. 45 uur. Aan den Jood Isaac Frank, geboren te Amsterdam 23 November 1894, diamantbewerker, nachtverblijf verleend. Frank is op doorreis van Amsterdam naar het werkkamp Oranjekanaal en heeft een bewijs bij zich van den kampcommandant dat hij indien hij geen verbinding kan krijgen hij zich moet melden bij de gemeente-politie te Assen.

Isaac Frank, diamantslijper, geboren op 23 november 1894 te Amsterdam, omgekomen op 16 juli 1943 te Sobibor.

10 September 1942. 11 uur, Wordt telefonisch kennis gegeven door wachtmeester Diekstra te Sneek, dat in de Hel-Heidenschap, gemeente Hemelumer Oldephaert en Noordwolde zijn aangehouden de uit Assen voortvluchtige joden, genaamd Machiel van Oosten, geboren 22 april 1899, Johanna Jakobs geboren 27 mei 1900, Jonas van Oosten geboren 9 augustus 1926 en Maurits van Oosten geboren 26 november 1901. Zij zullen aan de SS worden overgegeven.

Zie 18 juli 1942

Zondag 13 September 1942 22. 00 uur Door ondergeteekende is toezicht gehouden bij den teraardebestelling van een in het Jodenkamp te Westerbork overleden Duitsche jood genaamd Wilhelm Bloch (69 jaar). Bijzonderheden hebben zich daarbij niet voorgedaan. Tevens heeft de Heer de Vries, Voorzitter van de Joodschen Raad alhier, mededeeling gedaan dat op Maandag 14 dezer te 14. 00 uur wederom een soortgelijke begrafenis zal worden gehouden.

Wilhelm Bloch, handelsagent, geboren op 20 augustus 1873 te Groningen, overleden op 9 september 1942 te Westerbork.

Maandag 14 September 1942 15. 00 uur. De Heer de Vries, Voorzitter van de Joodsche Raad, geeft kennis dat Dinsdagmorgen 11. 00 uur vanaf het Ziekenhuis alhier begraven wordt het stoffelijk overschot der overleden jood S. Behr. Voor toezicht zal worden gezorgd.

Samuel Behr, geboren op 15 oktober 1877 te Assen, overleden op 13 september 1942 te Assen.

14 September 1942 14. 00 uur. De begrafenis van een onbekende jood is in goede orde verlopen.

Abraham Rozenzweig, koopman, geboren op 14 april 1901 te Novo-Radomsk, Schlesien (= Novo Radomsko, Polen), zoon van ?; laatst woonachtig te Amby, overleden op 11 september 1942 te Westerbork.

Maandag 14 September 1942. 16 uur Ten behoeve van Max Goudsmid, geboren 1 December 1919 te Rotterdam van beroep arbeider, jood, wonende Ooster Parallelweg 69 is door o. g. rapport opgemaakt in zake het verliezen van een persoonsbewijs.

Max Goudsmid, geboren op 1 december 1919 te Rotterdam; Palestina-pionier, heeft de oorlog overleefd.

15 September 1942 11. 00-12. 00 uur Bij het door mij gehouden toezicht bij de begrafenis van S. Behr op de Joodsche begraafplaats alhier zijn geen bijzonderheden voorgevallen.

16 September 1942. 22 uur. In het logement van Bouma, Mulderstraat, nachtverblijf verleend aan Sara Presser, geboren te Weesp, 12 December 1895 woonachtig te Amsterdam, Vaalrivierstraat 22.

17 September 8 uur De nachtverblijfster Sara Presser door ondergeteekende van het logement Bouma naar het bureau overgebracht.

9 ½ uur Door o. g. is Mej. Presser per politieauto overgebracht naar het joden-kamp te Westerbork.

Sara de Beer-Presser, geboren op 12 december 1895 te Weesp, omgekomen op 21 september 1942 te Auschwitz.

Donderdag 17 September 1942. 11. 45 uur de Duitsche politie te Amsterdam geeft telefonisch kennis dat hier hedenavond omstreeks 19 uur 2 joden en drie jodinnen uit Amsterdam zullen worden gebracht. Deze personen moeten hier hedenavond verblijven en morgenvroeg voor 8 uur in het kamp Westerbork gebracht worden om vandaar op transport te worden gesteld naar Polen. Deze personen moeten worden afgegeven aan het Lager Westerbork en niet aan de joodsche raad aldaar. De uitslag moet telefonisch 97001 toestel 21 kamer 30.

22-23 uur het transport joden uit Amsterdam, was te 19 en 23 uur niet aan het station alhier aanwezig.

Zondag 20 September 1942 13. 30 uur De Vries van de Joodsche Raad alhier deelt aan het bureau mede dat op Dinsdag 22 September a. s. op de joodsche begraafplaats ter aarde zal worden besteld een onbekende jood uit Westerbork.

Roosje Brilleman, geboren op 3 juni 1901 te Amsterdam, dochter van Hartog Brilleman en Betje Samson; gehuwd met Levie van Dam (Den Haag, 24 maart 1897 – Westerbork, 5 juli 1943, gecremeerd

te Westerbork, later bijgezet op de Joodse begraafplaats te Diemen), 3 zoons en 3 dochters, laatst woonachtig te Amsterdam, **overleden op 19 september 1942 te Westerbork.**

24 september 1942 16 uur Wachtmeester de Jonge te Westerbork deelt telefonisch mede dat uit het jodenkamp te Westerbork zijn ontvlucht: Frans Anton Berdier, geboren 11 november 1908 in Duitsland, Ariër, en zijn vrouw genaamd Betje van de Kar geboren 2 maart 1921 te Amsterdam, jodin, geen persoonsbewijs. Berdier draagt een schipperspet en is een klein, schraal persoon. Toezicht bij de vertrekkende treinen wordt verzocht. Dit bericht is op verzoek van gen. wachtmeester doorgegeven aan de Brigadecommandant der Marechaussee alhier.

Betje Barbiers-van der Kar, geboren op 2 maart 1921 te Amsterdam, omgekomen op 10 mei 1945 te Auschwitz.

28 September 1942 17. 05 uur Wordt door de Joodsche Raad kennis gegeven dat a. s. Woensdag te 2. 00 uur n. m. op de Joodsche begraafplaats alhier wordt begraven het stoffelijk overschot van den Jood Samuel Kourant (=Coerant) uit het kamp Westerbork.

Samuel Coerant, geboren op 11 december 1858 te Amsterdam, overleden op 28 september 1942 te Westerbork.

Woensdag 30 September 1942 14. 00 uur Bij de begrafenis van de in het kamp te Westerbork overleden jood Samuel Kourant hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Donderdag 1 Oktober 1942. 9 uur Melchior Mozes, woonachtig Oranjestraat 10, deelt mede dat de in zijn woning verblijvende Metha Cohen, oud 18 jaar, gehuwd met Israël Simon, en Betje Cohen, oud 19 jaar, dochter van M. M. Cohen, woonachtig Rolderstraat 92 alhier, vanaf gistermorgen 7 uur spoorloos zijn. Metha moest naar Witten aardappel rooien en Betje moest werken in de kwekerij van Drenth, Groningerstraat. Geen van beiden is op haar werk geweest. Zij zijn vermoedelijk in het bezit van hun distributiebescheiden en persoonsbewijs. De namen enz. zullen door mij nader worden vermeld.

Meta Cohen, geboren op 10 juli 1924 te Wildervank, omgekomen op 23 juli 1943 te Sobibor.

Betje Cohen, geboren op 2 augustus 1923 te Wildervank, heeft de oorlog overleefd.

9. 45 uur Deelt mevr. Magnus, woonachtig aan de Rolderstraat 54 te Assen mede dat de volgende personen, joden, verdwenen zijn:

Herbert, Israël Levi = **Herbert Levy, geboren op 29 januari 1921 te Berlijn, omgekomen op onbekende datum en onbekende plaats.**

Isaäk Israël Niedermann = **Isaak Kurt Niedermann, geboren op 17 augustus 1922 te Frankfurt a/Main, omgekomen op 21 januari 1945 te Blechhammer.**

Siegbert Israël Pinkus = **Siegbert Pinkus, echtgenoot van Betje Cohen (zie hierboven), heeft de oorlog overleefd.**

Deze personen zijn gisteravond 30 September 1942 niet thuis gekomen en tot heden niet teruggekeerd. Genoemde personen zijn bij genoemde mevr. Magnus in pension. Doorgegeven aan de recherche.

1 Oktober 1942. 10 uur. Op last van de SIPO overgebracht van het Huis van Bewaring naar het jodenkamp te Westerbork S. ten Brink, jodin, echtgenoot van Kropveld, woonachtig te Emmen, Westennesscherweg 5

Suzanna ten Brink, geboren op 7 maart 1894 te Emmen, omgekomen op 5 oktober 1942 te Auschwitz. Gehuwd met Philip Kropveld (Emmen, 24 februari 1894 – Schoppinitz, 31 oktober 1943).

2 Oktober 1942. 11 ¾ uur van de marechaussee in tijdelijke bewaring overgenomen de arrestant Emanuel Mendels, jood, geboren te Almelo 22 October 1893 koopman woonachtig te Tilburg. Wordt heden namiddag afgehaald.

Emanuel Mendels, cartonnagefabrikant, geboren op 22 oktober 1893 te Almelo, omgekomen op 9 april 1943 te Sobibor.

15. 00 uur Meldt zich aan het bureau Louis Berkelouw, geboren te Rotterdam 31 Januari 1892, reiziger, verblijvende in het kamp te Westerbork, barak 4a die gisteravond omstreeks 22. 00 uur het kamp aldaar heimelijk heeft verlaten. Hij was van plan om naar zijn vrouw en zoon te Den Haag te gaan.

17. 30 uur Louis Berkelouw (jood) op transport gesteld naar het kamp Westerbork.

Louis Berkelouw, geboren op 31 januari 1892 te Rotterdam, omgekomen op 31 augustus 1943 in Midden-Europa.

2 OCTOBER 1942

BIJ HET JODENTRANSPORT HEBBEN ZICH GEEN BIJZONDERHEDEN VOOR GEDAAN.

3 October 1942. 14. 50 uur Opperwachtmeester Lutter vraagt telefonisch of het mogelijk is hedenavond een jodin van het station, van de trein van 21. 50 uur over te brengen naar Westerbork. Dit moet vandaag gebeuren en de Marechaussee beschikt niet over vervoermiddelen. Het transport zal bij het station worden overgenomen door een marechaussee in uniform, zulks in verband met de duisternis.

7. 30 uur n. m. Bij het transport van de Joden-familie Samson naar het kamp Westerbork per politie auto hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan.

Samson, M. A. (Marcus Abraham)

Huisarts te Emmer-Erscheidenveen, geboren op 11 april 1904 te Paramaribo, zoon van Abraham Philip Samson en Harriet Elisabeth Morpurgo; gehuwd met Daisy Henriette Ezechiels (Paramaribo, 17 mei 1902 – Auschwitz, 11 december 1942), omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz.

Samson-Ezechiels, D. H. (Daisy Henriette)

Geboren op 17 mei 1902 te Paramaribo, dochter van Benjamin Ezechiels en Hanna Henriette Robles; gehuwd met Marcus Abraham Samson (Paramaribo, 11 april 1904 – Auschwitz, 28 februari 1943), omgekomen op 11 december 1942 te Auschwitz.

Samson, Ph. M. (Philip Marcus)

Geboren op 8 mei 1938 te Emmen, zoon van Marcus Abraham Samson en Daisy Henriette Ezechiels; omgekomen op 11 december 1942 te Auschwitz.

Samson, H. H. (Hanna Harriët)

Geboren op 12 september 1939 te Emmen, dochter van Marcus Abraham Samson en Daisy Henriette Ezechiels; omgekomen op 11 december 1942 te Auschwitz.

Nachtrapport 22. 00 uur. Door ondergeteekende is per politieauto overgebracht naar het jodenkamp te Westerbork: Keetje Brommet-geboren Swartberg, oud 64 jaar en haar dochter Selma, Louise Brommet, oud 21 jaar, beiden wonende Molenstraat 288 alhier.

Keetje Swartberg, geboren op 10 juni 1878 te Assen, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

Gehuwd met Simon Brommet (Veendam, 17 april 1881 – Sobibor, 23 april 1943).¹⁴⁵

Selma Louise Brommet, geboren op 11 december 1920 te Norg, omgekomen op 26 oktober 1942 te Auschwitz.

terwijl van de Marechaussee aan het station te 22. 45 uur een jodin is overgenomen, afkomstig van Enschede, welke eveneens naar het kamp te Westerbork is overgebracht. Bij voormeld transport deden zich geen bijzonderheden voor.

Zaterdag 3 October 1942. Door Nijboer, Oudestraat, is een hondje aan het bureau gebracht, dat het eigendom was van Meijer (jood) woonachtig Oudestraat 30 alhier. Bedoelde hond is medegenomen door Nowee woonachtig Groningerdwardsstraat 29.

Bertus Meijer, geboren op 9 april 1891 te Oude Pekela; omgekomen op 31 maart 1943 te Koningshuetten.

Zaterdag 3 October 1942. 20. 00 uur In verband met het vertrek van de joden zijn onderstaande perceelen door ons verzegeld:

Beilerstraat 13 [woonhuis echtpaar van Oosten-Godschalk],

Eschstraat 43 [woonhuis echtpaar Hiegenlich-van Dam]

¹⁴⁵ Zie bij 15 juli 1940.

Ged. Singel 8 [?, nr. 10 was het woonhuis van de familie van Oosten],
Ged. Singel 16 [woonhuis gezin I. S. Fischler],
Kerkstraat 18 [woonhuis zusters Reinheimer],
Kloosterstraat 5 [woonhuis gezin H. van Oosten-Sterk],
Loonerstraat 20 [woonhuis gezin A. van der Veen-Dekker],
Oranjestraat 7-10-15 [woonhuis van resp. gezin F. Engers-Lezer, familie M. Mosis, familie M. Hekscher],
Rolderstraat 21-23-25 [woonhuis van resp. familie L. van Dam, familie M. Lezer, familie Elshof],
Alteveerstraat 47 [woonhuis familie W. Ochs]
Parkstraat 7 [woonhuis familie S. Mathijse],
Prins Hendrikstraat 27 [woonhuis familie B. van Dantzych].¹⁴⁶

Zondag 4 October 1942. 9. 35 uur Wordt er telefonisch van het station alhier doorgegeven dat op het perron een jood (in de kantlijn geschreven "zonder ster") was aangehouden, door iemand van de Duitse politie. Daar de laatste direct met de trein verder moest verzocht hij den Jood te doen ophalen en hem in bewaring te nemen. Ondergeteekende heeft zich daarop in verbinding gesteld met de Dienststelle alhier vanwaar hem werd gezegd den Jood op te halen en in te sluiten, in afwachting van verdere maatregelen. Het bleek te zijn Barend Nopol, geboren 1 Juni 1905 te Amsterdam, koopman in toiletartikelen, woonachtig te Amsterdam, Meerhuizenplein 12-huis, die Zaterdag j. l. met een transport uit Sellingerbeetse naar Westerbork was overgebracht en vandaar vannacht was ontvlucht, met de bedoeling zijn moeder te bezoeken in Amsterdam. Ingesloten in cel 4.

Barend Nopol, geboren op 1 juni 1905 te Amsterdam, omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz. Zoon van Aaltje Nopol-de Metz (Amsterdam, 11 januari 1878 – Sobibor, 20 maart 1943).

Maandag 5 October. 12. 55 uur. Deelt mr. Groenewegen telefonisch mede dat hij van een zekeren Loman telefonisch bericht had ontvangen, dat zich in het Slachterijlaantje nabij de Rolderstraat een talrijk publiek op hield in verband met het aldaar passeeren van een trein met joden. Het beschikbare personeel onmiddellijk derwaarts.

13. 30 uur In het laantje van de watertoren bevonden zich ongeveer 40 personen, die allen door ons zijn verwijderd. Overigens was er geen publiek. Geen bijzonderheden.

Maandag 5 October 1942. 19 uur. *Tijdens het transport naar Westerbork van den Christen-Jood, Dr. Van der Reis, die heden uit de Stichting Licht en Kracht alhier is ontslagen hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan. Het transport geschiedde per politieauto.*

Maandag 5 October 1942. 20. 10 uur. De Brigadecommandant der Marechaussee deelt telefonisch mede dat de sleutels van de Israëlitische Begraafplaats bij hem bezorgd zijn.

23 uur. *Wordt door de Ruiters, stationsambtenaar, telefonisch medegedeeld dat er met den trein uit Zwolle, Joden waren aangekomen voor het kamp Westerbork. Op last van den Hoofdinspecteur van Politie zijn o. g. en X derwaarts gegaan waarbij bleek dat 21 Joden, vrouwen en kinderen, met de laatsten trein uit Den Haag alhier waren aangekomen. Vrachtrijder Kroon die de bagage van de Joden naar het kamp Westerbork vervoerd heeft deze personen met de vrachtauto medegenomen naar het kamp Westerbork. Bijzonderheden hebben zich niet voorgedaan.*

Dinsdag 6 October 1942. 12. 30 uur, Barend Nopol (jood) per auto overgebracht naar het kamp Westerbork.

16. 25 uur. *Wordt telefonisch vanaf het station N. S. medegedeeld dat aan gemeld station 7 joden waren aangekomen, komende van Den Haag, 4 vrouwen met 3 kinderen met verzoek deze personen naar het kamp te Westerbork over te doen brengen. Stalhouder Kroon, dezerzijds gevraagd, zal per vrachtauto voor het transport zorgen.*

¹⁴⁶ Zie voor overige woonadressen hieronder, p. 114-118.

Woensdag 7 October 1942. 9 uur Met toestemming van de SS alhier zijn door o. g. aan de meubelmaker J. diverse antieke meubelen bestaande uit vuurkorfjes, haardplaten, antieke kisten, een canapé die zich bevonden in de woning van A. Leip, Rolderstraat 52, afgegeven.

[Het roven begint onmiddellijk.]

Vrijdag 9 October 1942. 8. 15 uur. *Wordt telefonisch vanaf het Hotel "De Moriaan" Torenlaan, alhier kennis gegeven dat zich hedenmorgen om 6 ½ uur een persoon heeft gemeld voor logies zeggende dat hij den geheelen nacht had moeten werken en thans eenige uren wilde rusten. Deze man is door het dienstmeisje binnen gelaten, aangezien de familie Bies nog niet op was. Om 8 uur toen de zoon van de wed. Bies beneden kwam, vertelde het dienstmeisje dit aan hem. Bij nader onderzoek bleek toen, dat deze heer een ontvluchte jood was. Bies ging een en ander met zijn moeder bespreken, die opdracht gaf, onmiddellijk de politie te waarschuwen, doch inmiddels was die persoon vertrokken in de richting Kerkplein. Signalement: lengte 1. 70-1. 75 meter, zonder ster, draagt bril, gekleed met licht grijze overjas, dito hoed, groene sokken en bruine lage schoenen. Heeft een bruine acte-tasch bij zich. Een onmiddellijk door o. g. en Sluiter ingesteld onderzoek in de richting van de Beilerstraat, het Asserbosch en het station had geen gunstig resultaat. (35-40 jaar, gezet postuur doorgegeven aan SS).*

Zaterdag 10 October (potlood: kleding uit Joodsch pand gehaald). Op Vrijdag 9 October 1942 is door mij, met machtiging van de SIPO de woning van de wed. Stoppelman, zijnde perceel Venestraat 101 geopend om de zich daarin bevindende kleding van Ido Wolf, thans verblijvende in het ziekenhuis alhier, vandaar op te halen. Het bleek mij, dat in deze woning geen bovenkleding van Wolf aanwezig was. De woning is na sluiting weer verzegeld.

Zaterdag 10 Oktober 1942 Mr. Van Molhuizen, administrateur van het jodenkamp te Westerbork, deelt mede, dat de overleden joden van het kamp aldaar te Assen worden begraven. Daar de administrateur van de jodenbegraafplaats, genaamd De Vries in het jodenkamp Westerbork verblijf houdt en de boeken betreffende de joodsche gemeente en joodsche begraafplaats zich ten huize van De Vries bevinden verzoekt Mr. Molhuizen, indien toestemming van de Sipo alhier verkregen kan worden, dat de Vries op Dinsdag 13 October 1942 te 10. 00 uur v. m. van het kamp wordt gehaald en met hem de boeken en verdere administratie betreffende joodsche gemeente en joodsche begraafplaats van zijn woning kunnen worden gehaald en overgebracht naar het kamp Westerbork opdat de administratie in het belang van de Burgelijken Stand naar behooren kan worden bijgehouden. Ondergeteekende heeft Mr. Molhuizen toegezegd dat dezerzijds pogingen zullen worden aangewend om aan zijn verzoek te voldoen.

Leon de Vries, geboren op 16 maart 1896 te Hoogezand, omgekomen op 31 maart 1944 op onbekende plaats; woonachtig Stationsstraat 5 te Assen.

Maandag 12 October 1942. Met machtiging van de SIPO zijn de kleeren en verder benodigdheden van het echtpaar Polak, woonachtig Rembrandtstraat 2 door mej. Braam woonachtig Oranjestraat 39 alhier van perceel Rembrandtstraat 2 overgebracht naar Port Natal alwaar het echtpaar Polak wordt verpleegd. De openstaande ramen in dit perceel gesloten.

**Philip Polak, geboren op 7 januari 1874 te Schoonoord; omgekomen op 23 april 1943 te Sobibor.
Aaltje Polak-Nathans, geboren op 1 maart 1882 te Haren; omgekomen op 13 maart 1943 te Sobibor.**

Maandag 12 October 1942 15. 00 uur. Met machtiging van Sipo alhier, zijn door mij de Wetsrollen behorende tot het altaar van de Joodsche Kerk alhier overgebracht van perceel Oranjestraat 15 (woning Hekscher) naar het Bureau alhier, alwaar deze blijven bewaard.

Meijer Heckscher, geboren op 3 april 1864 te Sleen, omgekomen op 2 november 1942 te Auschwitz.

13 October 1942 21. 30 uur. nachtverblijf verleend aan:

Izak Polak, geboren te Amsterdam 12 Juni 1921 diamantslijper woonachtig te Amsterdam Nieuwe Kerkstraat 88-3h.

Annaatje Cohen, geboren te Amsterdam 30 October 1895 zonder beroep. Aan deze personen (Joden) is brood en koffie verstrekt.

Izak Polak, diamantslijper, geboren op 12 juni 1921 te Amsterdam, omgekomen op 4 juni 1943 te Sobibor.

Annaatje Polak-Cohen, geboren op 30 oktober 1895 te Amsterdam, omgekomen op 14 mei 1943 te Sobibor.

15 October 1942. Met toestemming van de Sicherheits-Polizei (Ohlaff) aan Mevr. Godschalk-Plomp, Oostersingel 5 alhier, afgegeven 3 mantels, een pantalon, een wandelstok, een jupon, een kast en ongeveer 2½ hl. kolen, welke goederen waren geborgen in perceel Stationsstraat 14 alhier. Deze goederen waren daar gebracht omdat deze woning haar aanvankelijk door de Sicherheits-Polizei was aangewezen, doch naderhand is betrokken door de fam. Y, voorheen wonende in het Militair Tehuis aan de Vaart.

Adriana Johanna Petronella Godschalk-Plomp, is de niet-Joodse echtgenote van **Jacobus Johannes Godschalk**.

15 October 1942. 16. 10 uur Wordt telefonisch kennis gegeven door Wachtmeester Goudswaard dat bij hem telefonisch het navolgende bericht van het Lager Westerbork is binnengekomen met verzoek dit door te geven aan de gemeente politie te Assen: Gisteren ontvlucht uit het Lager Westerbork de jood Levie Serlui geboren 29 mei 1896 te Amsterdam. Signalement kaalhoofdig, jodentype. Opsporing en terugbrenging wordt verzocht.

Levi Serlui (Amsterdam, 29 mei 1896 – Bussum, 12 februari 1974) heeft de oorlog overleefd. Hij was op 6 mei 1920 te Amsterdam gehuwd met Saartje Rubens (1895-1974)

1 November 1942 A. Uringa woonachtig Rolderstraat no. 31 deelde mij mede dat door een bij hem inwonende jongen genaamd Leo Stelloo oud 12 jaar in de woning van Leezer, Rolderstraat 14 een paar schoenen en een paar rubber laarzen achtergelaten heeft. Daar de genoemde jongen bijna geen schoenen en laarzen meer heeft, verzoekt Uringa bedoelde schoenen en laarzen te mogen ontvangen. **Leendert Stelloo, geboren op 26 februari 1930 te Amsterdam, heeft de oorlog overleefd.**

5 November 1942 19 uur. (potlood: Jood ontvlucht) Deelt de Marechaussee Munting van de Brigade Assen telefonisch mede dat om ongeveer 18. 45 uur een jood is ontvlucht. De naam is Israëls. Hij heeft een bruin/grijze overjas aan met een bruine hoed. Lang ongeveer 1. 80 m. Nader signalement kan niet worden opgegeven. Doorgegeven aan de recherche.

5 November 1942. 21. 25 uur. (potlood: Jodin ontvlucht) Geeft Marechaussee-Middel, Lager Westerbork kennis dat op 3 november 1942 uit het Lager Westerbork in ontvlucht de jodin Hilda Turksma, geboren te Rotterdam 11 mei 1917 woonachtig te Den Haag, Buys Ballotstraat 11. Signalement: flink postuur, blond haar, draagt hoofddoekomslag, lengte 1. 63 m. geen joods type, draagt vermoedelijk een koffertje, is hoogstwaarschijnlijk in het bezit van een persoonsbewijs. Opsporing en terugbrenging van voormelde persoon wordt verzocht door den Detachementscommandant van het Lager Westerbork.

Hulda Elisabeth (Bep) Turksma (Rotterdam, 11 mei 1917 – Antwerpen, 21 september 1987) heeft de oorlog overleefd. ¹⁴⁷ **Zij was een van de 48 vrouwelijke Engelandvaarders.**

Vrijdag 6 November 1942. 19. 45 uur Van den waarnemend Brigade-Commandant der Marechaussee de volgende melding ontvangen: "Tijdens een transport op heden 6-11-1942 plm. 19 uur van 15 Joden onder geleide van 2 Marechaussee's ontvluchtte te Hooghalen (gem. Beilen) één daarvan. De Marechaussee Lutz, hoofdgeleider heeft daarbij gebruik gemaakt van zijn vuurwapen en 3 schoten gelost op den vluchteling, die in de duisternis wist te ontkomen. Terstond daarop is de ontvluchte Jood door de geleiders aangehouden, nadat ook door den 2den geleider de Marechaussee Paridaan een schot uit zijn pistool was gelost". Overeenkomstig het schema van de Berichtendienst deze melding telefonisch doorgegeven aan den Polizei-Offizier beim Beauftragte en aan Kommandant des SD alhier die beiden hiervan schriftelijk bevestiging wenschten.

Maandag 9 November 1942. 12 uur. Van de SS alhier in tijdelijke bewaring overgenomen de Jood Max de Jong, geboren 16 September 1919 te Amsterdam, kappersbediende, gedomicilieerd te Baarn Laanstraat 89c (potlood: arrestant voor SS).

¹⁴⁷ http://nl.wikipedia.org/wiki/Bep_Turksma; <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Bep%20Turksma>

Max de Jong, geboren op 16 september 1919 te Amsterdam, omgekomen op 28 februari 1943 te Auschwitz

12 November 1942. 16. 45 uur. Op last van de Sich. Pol. in arrest gesteld een jood genaamd Abraham Hechser, geboren te Sleen 21 September 1866 zonder beroep, won te Zwolle, Westerlaan no. 16 (potlood: arrestant voor SS).

Abraham Hekscher, geboren op 21 september 1866 te Sleen, omgekomen op 23 november 1942 te Auschwitz.

Donderdag 12 November 1942 11 ½ uur De Heer Nathans, vertegenwoordiger van de Joodsche Raad, wonende Rolderstraat, deelt mede dat vertegenwoordiger van de Joodsche Rabbijn te Groningen op morgen, Vrijdag 13 November 1942 met machtiging van de Sicherheits-Polizei alhier, de voorschriften bij de Heilige ceremoniën uit de Joodsche Kerk alhier mogen verwijderen. De Heer Nathans zal trachten heden de sleutels van het kamp Westerbork in ontvangst te nemen en zal nader opgeven hoe laat de vertegenwoordigers bij de kerk aanwezig zijn. Bij informatie bij de Sicherheits-Polizei bleek dat het goed was dat de joodsche raad alhier de door hen bedoelde ceremoniën vandaar weghalen. Ook de joodsche wet, die aan het bureau alhier in bewaring is, kan aan hen worden afgegeven. Toezicht van de Gemeente-Politie wordt verzocht.

Zaterdag 14 November 1942. (potlood : Jodentransport) Bij informatie bij de spoorwegen alhier door majoor Kosters is gebleken dat voor a. s. Maandag geen trein met Joden van Westerbork doorkomt.

Maandag 16 November 1942. Van 8 ½ uur tot 16. 00 uur assistentie verleend aan een drietal leden van de Joodsche Raad uit Groningen bij het verwijderen van gewijde voorwerpen en geschriften uit de Joodsche Kerk en School alhier. Bovengenoemde gewijde voorwerpen en geschriften zijn opgezonden naar de Joodsche Raad te Amsterdam. Een en ander had plaats met toestemming van de Sipo alhier. Na de werkzaamheden is de kerk door ondergeteekende verzegeld.

Maandag 16 November 1942. 12. 55 uur Bij het passeeren van den jodentrein te 12. 40 uur deden zich geen bijzonderheden voor bij de spoorwegovergang Rolderstraat. Er waren geen belangstellenden.

Dinsdag 17 November 8 ½ uur. Aan Hekscher brood en koffie verstrekt. Door X en Y is de arrestant Hekscher per politie-motor overgebracht naar het kamp te Westerbork
15 uur. Op last van de Sicherheits-polizei alhier middels de Omnia Treuhandel gevestigd in perceel Brink 26 alhier zijn de door mij op Woensdag 10 Juni j. l. in beslag genomen voorwerpen toebehoorende aan E. Bundheim, voorheen wonende Rolderstraat 11 alhier, tegen ontvangstbewijs afgegeven aan B.

Maandag 23 November 1942. Bij informatie bij den stationschef, in verband met het passeeren van den "Jodentrein" werd mij medegedeeld, dat deze trein voorloopig was opgeschort. Met den Lagercommandant Westerbork is daarna afgesproken, dat hij telkens wanneer aldaar een trein voor deze menschen aankomt, hij vroegtijdig het bureau hiermede telefonisch in kennis zal stellen.

Woensdag 2 December 1942. Heden ontruimd perceel Groningerstraat 28, voorheen bewoond door Nathans. De goederen zijn opgeslagen in de bovencamer welke daarna is afgesloten. Voorts is door mij de winkelinventaris van perceel Groningerstraat 10 voorheen bewoond door Overweg, afgegeven aan den gemachtigde van het bureau Omnia, de heer Wolf, welke gemachtigde bedoelde inventaris in opdracht van gemeld bureau had verkocht.

Groningerstraat 28 = woonhuis mw. C. Nathans.
Groningerstraat 10 = woonhuis familie N. Overweg.

Vrijdag 4 December 1942. 11. 30 uur. Voor de SS van de marechaussee de Raad, overgenomen den arrestant Hugo Hedeman, geboren te Almelo 18 oktober 1889, jood, fabrikant woonachtig te Amsterdam, Wachtplein 7.

Hugo Hedeman, directeur textielfabriek, geboren op 18 oktober 1891 te Almelo, omgekomen op 12 oktober 1944 te Auschwitz.

16 uur. Is de familie Nathans (Joden) Rolderstraat 109 op last van de Sipo overgebracht naar het jodenkamp te Westerbork.

19 ½ uur de familie Nathans door o. g. aan de registratiebarak afgeleverd. Karel Nathans, die in het ziekenhuis alhier wordt verpleegd en niet vervoerbaar is, blijft aldaar met goedvinden van de SS. Zij in verband met het voorgaande nog vermeld dat tijdens het transport naar Westerbork een aanrijding plaats vond. Deze ontstond doordat een boerenwagen ter hoogte van het café Mulder in Hooghalen midden op de spiegelgladden weg reed. X kon deze wagen niet dan op het allerlaatste oogenblik zien omdat er geen enkele verlichting aan bevestigd was. Hij trachtte door links uit te halen bedoelde wagen mis te rijden waardoor de auto in aanraking kwam met een hek aan de rechterzijde van den weg. Het rechter voorspatbord en het linker achterspatbord werd daarbij ingedeukt. De bestuurder van den boerenwagen genaamd Jan Hovingh geboren 12-5-1905 van beroep landbouwer wonend Laaghalen D 162a zal de ontstaande schade vergoeden.

Coenraad Nathans, geboren op 9 januari 1892 te Assen, omgekomen op 26 februari 1943 te Auschwitz. Gehuwd met

Jeanette Jacoba Wolf, geboren op 1 april 1893 te Assen, omgekomen op 26 februari 1943 te Auschwitz.

Carel Samuel Nathans, geboren op 30 januari 1924 te Assen, omgekomen op 9 februari 1944 tijdens het transport van Westerbork naar Auschwitz.

Karla Sonja Rita Nathans, geboren op 17 februari 1928 te Assen, omgekomen op 26 februari 1943 te Auschwitz.

Zoon Leonard Izaak Jozef Nathans, geboren op 23 april 1921 te Assen, heeft de oorlog overleefd.

Dinsdag 8 December 1942. 12. 52 uur (potlood: toezicht Jodentrein). Bij de doorkomst van de jodentrein vanaf Beilen, hebben zich op het station en bij de overwegen geen bijzonderheden voorgedaan. Er was geen publiek aanwezig. De trein had 58 minuten vertraging.

Vrijdag 11 December 1942.

23 uur. Meldt zich aan het bureau om onderdak een persoon opgevend genaamd te zijn Gerrit Hendrik Ietswaard geboren Zutphen 14 Mei 1897 los arbeider woonachtig te Zutphen. Deventerweg 232. Aangezien bedoeld persoon niet in het bezit van een persoonsbewijs of andere papieren is waaruit zijn identiteit kan blijken is hij voor nader onderzoek aan het bureau vast gehouden.

23 ¾ uur Blijkt bij nader onderzoek o. a. telefonisch ingesteld te Zutphen dat bovenbedoelde persoon genaamd Izak Sternfeld geboren Groningen 14 Mei 1897 artist/jood wonende voorheen te Amsterdam thans verblijvende in het jodenkamp te Westerbork waaruit hij hedenmiddag te omstreeks 17 ½ uur is ontvlucht. Hij zal ter beschikking van de SS en SD alhier worden gesteld.

Zaterdag 12 December 1942. (no 345) 10 uur per motor met zijspan overgebracht naar het Lager Westerbork de jood Izak Sternfeld en overgegeven aan den Detachementscommandant, wachtmeester der marechaussee de Jong.

Izaak Sternfeld, boeienkoning op de kermis, geboren op 14 mei 1897 te Groningen, omgekomen op 15 december 1942 te Auschwitz.

Zaterdag 12 December 1942. (geschreven: jodenpand ontruimd) Van perceel Brinkstraat 21 (bakker van Rhijn) is de inboedel in de schuur achter de woning geborgen. De winkelinventaris is nog in den winkel en de bakkerij-inventaris nog in de bakkerij, Sleutel hierbij.

Abraham van Rhijn, bakker, geboren op 17 februari 1868 te Hoogeveen; omgekomen op 19 februari 1943 te Auschwitz.

Dinsdag 15 December 1942. Door ondergeteekende zijn aan de SS alhier ter hand gesteld een vijftal boekjes van de Rijksspaarbank, te weten,

no. 10825 ten name van Levie Leip, geboren te Assen 5 Maart 1912, Javastraat 36 met een tegoed van F. 1. 09. **Omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.**

no. 10824 ten name van Gerard Leip, geboren te Assen 21 Maart 1923, Javastraat 36 met een tegoed van F. 1. 09. **Omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.**

no. 12630 ten name van Aleida Polak, geh. met M. Leip, Javastraat 36 met een tegoed van F. 1. =.

Omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz

no. 6413 ten name van Bertus Overweg, geboren 15 Mei 1903, Groningerstraat 10 met een tegoed van F. 41. 15. **Heeft de oorlog overleefd.**

no. 6411 ten name van Israël Overweg geboren 14 Juni 1892, Groningerstraat 10 met een tegoed van F. 11. 97. **Heeft de oorlog overleefd.**

Welke boekjes bij de inventarisatie in de respectievelijke woonhuizen zijn aangetroffen. Verder heeft ondergeteekende den Directeur van het Distributiebureau alhier een hoeveelheid distributiebescheiden ter hand gesteld, welke eveneens bij de inventarisatie zijn aangetroffen.

Levie Leip en Gerard Leip zijn de twee zonen van Mozes Leip (Assen, 9 augustus 1884 – Auschwitz, 8 oktober 1942) en Alijda Polak (Appingedam, 23 augustus 1886 – Auschwitz, 8 oktober 1942)

Zaterdag 19 December 1942. (no. 352) De bereids geïnventariseerde inventaris van het jodenperceel Polak, Julianastraat 2, en van het jodenperceel Brommet, Molenstraat 288 zijn onder toezicht van o. g. overgebracht naar de Jodenschool.

Julianastraat 2 = woonhuis familie Ph. Polak.

Molenstraat 288 = woonhuis familie S. Brommet (zie onder 3 oktober 1942).

Maandag 21 December 1942. (no. 354) 9 t/m 14 uur. Bij het ontruimen van het jodenperceel Oosterparallelweg 69 en het opslaan in de jodenschool hebben zich geen bijzonderheden voorgedaan. 17 uur Id. Parkstraat 7.

Oosterparallelweg 69 = bakkerij/woonhuis familie J. Cohen (tevens woonadres Palestina-pionier Max Goudsmid).

Parkstraat 7 = woonhuis familie S. Mathijse.

Woensdag 23 December 1942. 23 uur. Werd door de Marechaussee Paridaan uit het kamp Westerbork medegedeeld dat op 23 December 1942 uit genoemd kamp is ontvlucht: de jood Goedman Kesing, geboren 20 Maart 1915 te Amsterdam, Nederlander, laatst woonachtig Amsterdam Hoogeweg 114. Gekomen in het kamp op 18 December 1942 vanuit Arnhem. De Detachementscommandant verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van genoemde persoon.

Goedman Kesing, geboren op 28 maart 1905 te Amsterdam, omgekomen op 3 augustus 1943 te Auschwitz. Gehuwd, drie kinderen.

Vrijdag 25 December 1942. 11. 30 uur. Wordt er telefonisch vanuit Den Haag door een zekere Ouwejan, woonachtig Den Haag, Frederik-Hendriklaan 7, verzocht een geschikte begrafenisondernemer uit Assen te verzoeken, zich met de regeling te belasten van het oversturen per NS naar Westerveld van een overleden vrouw genaamd Jacoby-Mendel in het kamp Westerbork. Het lijk van deze vrouw moest te Westerveld gecremeerd worden. De betreffende begrafenisondernemer zou zich dan in verbinding moeten stellen met het kamp, telefoon 235 Hooghalen. Inlichtingen betreffende voorschriften van vervoer waren volgens Ouwejan te verkrijgen bij een zekere Pesman alhier. In verband met bovenstaande mutatie heb ik telefonisch de heer Ouwejan te Den Haag medegedeeld, dat hij zich persoonlijk moet wenden tot den heer Scheltens, begrafenisondernemer alhier

Jacoby-Mendel, C. (Clara). Geboren op 30 september 1860 te Bunzlau, Schlesien (= Boleslawiec, Polen), dochter van Wolf Mendel en Hulda Haijn; gehuwd geweest met Julius Jacoby, laatst woonachtig te Den Haag, overleden op 25 december 1942 te Westerbork, gecremeerd te Westerveld.

28 December 1942. (no. 361) 16 uur. Wordt door de marechaussee kennis gegeven dat hedenmorgen het lager Westerbork is ontvlucht, de jood, Mosis Sueskind, geboren Almelo 4 maart 1887, kermisreiziger laatst wonende te Amsterdam. Signalement. kort postuur, lengte 1. 68 m. kort geknipt grijzend haar, donkerbl. oogen, breede neus, gewone mond, ronde kin, geen joodsch type, spreekt Nederlandsch doch ook vloeiend Duitsch. Hij is gekleed met donkerblauw, effen costuum, droeg waarschijnlijk van donkere stof, overhemd met vasten boord, zonder das waarschijnlijk lage roodbruine schoenen. Aanhouding en terugbrenging naar gemeld lager wordt door de Commandant aldaar verzocht.

Mozes Suskind, geboren op 4 maart 1887 te Almelo; heeft de oorlog overleefd.

Perceel Javastraat 38 (Vos) overgebracht naar Jodenschool.

Javastraat 38 = woonhuis dames Mosis; de familie Leip, zich noemende Vos, woonde aan de Javastraat 36.

30 December 1942. Eenige meubelen, bestaande uit een kastje, ledikant, canapé en 6 diepe en 6 platte borden, 1 juskom, zijn van perceel Oosterhoutstraat 55 voorheen bewoond door van Zuiden, eveneens overgebracht naar de schuur Kolthoff.

Oosterhoutstraat 55 = woonhuis M. van Zuiden en zijn dochter E. van Zuiden.

1943

Vrijdag 8 Januari 1943. -14-16 uur. Door o. g. toezicht verleend bij het ontruimen van den Jodenwoning, perceel no. 5, Rolderstraat, geen bijzonderheden. (geschreven in kantlijn: brandkast van joden geopend) In mijn tegenwoordigheid is een brandkast staande in perceel Groningerstraat (Kolthoff) geopend. Het bleek dat hierin geen geld of andere waardevolle voorwerpen in aanwezig waren. (ledige portemonnaie, trouwboekje en eenige brieven) De voorwerpen zijn overgebracht naar Omnia. De sleutel van de brandkast is afgegeven aan de heer Van Hiele, die de brandkast zal overbrengen naar het gemeentehuis alhier.

Het gaat of om Jakob Mozes Benediktus Kolthoff, Groningerstraat 21 (Assen, 24 augustus 1869 – Sakrau, 31 oktober 1942), of om Samuel Benediktus Kolthoff, Groningerstraat 19 (Assen, 28 juni 1873 – Sakrau, 29 oktober 1942).

Dinsdag 12 Januari 1943. -23 uur. Nachtverblijf verstrekt aan: Morije Heller, geboren 11 Juni 1915 te Hannover, electricien, en zijn vrouw: Ella Hannah Levy, geboren 2 Juli 1920 te Hamburg, beiden verblijvende in het kamp Westerbork. Zij zijn een paar dagen met verlof geweest. Zij kunnen hedenmorgen 8 uur met de commandant van het kamp mee rijden naar het kamp.

Morije = Moritz/Moshe Heller was op 27 juli 1942 in kamp Westerbork met Ella Hannah Levy getrouwd. Moritz verbleef al sinds december 1941 in kamp Westerbork (hij kwam begin 1939 uit Hannover), net als zijn vrouw (zij kwam begin 1939 uit Berlijn). Ze verbleven in [de kibboets] Franeker, daarna in Leeuwarden – Ella is gearresteerd en naar de gevangenis in Leeuwarden gebracht, ik weet niet of dat met Moritz ook het geval was. Beiden waren zogenoemde Altlagereinsassen – oude kampbewoners. Ze zijn op 4 september 1944 naar Theresienstadt gedeporteerd.

Moritz Heller is op 29 september 1944 doorgevoerd naar Auschwitz. Hij bezweek ergens in februari/maart 1945 in Bergen-Belsen. Ella Heller-Levy is in Theresienstadt bevrijd, naar Amsterdam gereisd en uiteindelijk naar Palestina gegaan.

13 januari 1943. *Op last van de Sipo alhier zijn in de nacht van dinsdag 12 op woensdag 13 januari te Zwolle acht personen gearresteerd waaronder vijf Joden. Drie personen zijn door ons op last van de Sipo alhier overgebracht naar het Huis van Bewaring. Een persoon is ontvlucht en kon niet worden gearresteerd. 5 joden zullen naar hier op transport worden gesteld.*

Donderdag 14 Januari 1943. (Nachtrapport: 22 ½ uur) Werd door van Santen, Stationskoffiehuis, telefonisch medegedeeld dat in zijn inrichting een persoon aanwezig was die op zijn persoonsbewijs een J had staan. Deze verzocht aldaar te mogen overnachten. Aangezien dit bij verordening verboden is, en de persoon in kwestie beweert dat dit wel mag, verzoekt hij inlichtingen dienaangaande. Het bleek bij onderzoek dat die persoon genaamd was Albert Eskenazi, geboren te Weenen 6 September 1914 doch van Turksche nationaliteit. Door Timmer is de SS gebeld die mededeelden dat de man aldaar wel mocht logeren omdat hij een Turksche jood was.

Albert Eskenazi, accountant, geboren op 6 september 1914 te Wenen, omgekomen op 23 juli 1943 te Sobibor. Gehuwd met Keetje van Rijs (Den Haag, 11 december 1913 – Auschwitz, 30 november 1943). Op 16 juli 1943 werd in het kamp Westerbork hun zoon Samuel Alexander geboren; omgekomen te Westerbork op 6 augustus 1943.

Dinsdag 19 Januari 1943. Onder toezicht van ondergeteekende is het meubilair van Van Oosten, Gedempte Singel, alhier, overgebracht naar de jodenschool, alvorens de inventaris van Nijveen, Rolderstraat 17. Onder toezicht van o. g. zijn aan de Nederlandsche Volks Dienst ter beschikking gesteld plus minus 200 flesschen weck uit diverse jodenwoningen.

20 januari 1943. Er mag in hun zaken geen door joden gecomponeerde of bewerkte muziek ten gehore gebracht worden en evenmin muziek van componisten, die staatsburger zijn van landen, welke thans nog actief aan den strijd tegen de As-mogendheden deelnemen, met inbegrip van Polen (muziek van Chopin echter wel toegelaten).

Woensdag 20 Januari 1943. Het Hoofd Bureau van Politie te Amsterdam, afd. 'Joodsche zaken' deelt bij monde van de rechercheur Kaptein mede, dat een persoon genaamd G. Kruizinga, woonachtig

Pelikaanstraat 8 alhier, van een jood genaamd Driessen, voorheen woonachtig te Amsterdam een bedrag aan geld groot F. 7. 000 in bewaring had genomen. Wordt verzocht een onderzoek in te stellen. (geschreven zijlijn potlood: G. Kruizinga zal zich op Vrijdag 21 Februari naar Amsterdam begeven en zijn aangelegenheid met den Commissaris van Politie, afd. Joodsche zaken bespreken).

Donderdag 21 Januari 1943. 20 uur. Melden zich het echtpaar Reichman-Klaften van het Lager Westerbork. Zij zijn met verlof naar Apeldoorn geweest en kunnen hedenavond het Lager niet meer bereiken. De Marechaussee in het Lager is hiermede in kennis gesteld. Beide menschen kunnen hedenavond aan het bureau blijven en worden dan morgenochtend door de expediteur Kroon afgehaald en overgebracht naar het Lager.

Jacob Reichmann, geboren op 6 februari 1891 te Wiznitz; heeft de oorlog overleefd: teruggekeerd uit Theresienstadt/Auschwitz.

Leni Reichmann-Klafter, geboren op 1 oktober 1890 te Rabka; omgekomen op 3 oktober 1944 te Auschwitz.

Woensdag 17 Februari 1943. Telegram door burgemeester ontvangen: opsporing en aanhouding wordt verzocht van

Abraham Cohen, geboren 16 Augustus 1904 te Amsterdam = **Abraham Cohen, geboren op 27 december 1904 te Amsterdam, omgekomen op 31 maart 1944 in Midden-Europa.**

De aanhouding wordt draadbericht aan mijn parket verzocht.

19 ³/₄ uur: Op last van den heer Hoofdinspecteur van Politie alhier vanaf de Noordersingel aan het bureau gebracht een persoon die opgaf te zijn genaamd Johan, Marinus Heijning, geboren te Amsterdam 21 October 1920, kantoorbediende woonachtig in het Lager Westerbork. Hij moet ter beschikking van den heer H. I. blijven zitten.

Woensdag 17 Februari 1943. Wordt door Theodoor Hendrikus Melis, geboren te Amsterdam, 30 November 1916, kelner in het Stationskoffiehuys, woonachtig Stationsplein 10 alhier aan het bureau aangifte gedaan van vermissing van zijn electrisch scheerapparaat, merk "Philips" voorzien van een lichtgeel lederen etui. Bedoeld scheerapparaat bevond zich op 9 Februari j. l. in kamer no. 9 van bedoeld Stationskoffiehuys. Daar in de nacht van 9 op 10 Februari een zekeren Willem van 't Kruijs, geboren te Amsterdam 6 September 1919, ambtenaar Rijksverzekeringsbank, woonachtig Hudsonstraat 13 te Amsterdam op bedkamer no 9 had geslapen, heeft Melis aan hem een brief geschreven met het verzoek of Van 't Kruijs ook per abuis zijn scheerapparaat had medegenomen. Een dezer dagen ontving Melis van Van 't Kruijs een briefkaart, waarin hij mededeelde, dat hij op genoemde datum in het geheel niet in Assen is geweest. Aangezien de mogelijkheid niet is uitgesloten dat hier gebruik is gemaakt van een valsch persoonsbewijs, zal bovenstaande telefonisch worden doorgegeven aan de gemeentepolitie te Amsterdam. Er kan nog worden medegedeeld, dat de waarde van bedoeld scheerapparaat f. 25 is. In verband met bovenstaande mutatie van F. H. Melis, kan worden medegedeeld, dat bij een te Amsterdam ingesteld onderzoek is gebleken dat van bovengemeld persoonsbewijs inderdaad valschelijk gebruik wordt gemaakt. De rechtmatige eigenaar W. van 't Kruijs is bedoeld persoonsbewijs in September 1942 verloren. Bedoeld persoonsbewijs is te Amsterdam afgegeven onder no. 236841. Men gelieve bij controle aan bovenstaande de noodige aandacht te besteden. De persoon die van bedoelde persoonsbewijs valschelijk gebruik maakte is ongeveer 1. 65 meter lang, slank postuur, zwart haar, donker uiterlijk en gekleed in lichtbruin colbertcostuum. De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat het een jood is.

Vrijdag 19 Februari 1943. In opdracht van den heer Sozial-Referent beim BRK Kelch, heb ik hem een opgave verstrekt van de hier stede aanwezige Jodenmeubilair-lagers, alsmede een opgave van de woningen waarin nog dergelijk meubilair is opgeborgen.

Dinsdag 16 Maart 1943. 19 uur. K. woonachtig Venestraat 101 deelt aan het bureau mede dat twee Duitschers hedenmiddag met eenige Nederlanders de slaapkamer waar de meubels van den jood Stoppelman zijn opgeborgen de deur van deze slaapkamer hebben verbroken en eenige meubels hebben medegenomen. K. zag gaarne dat de slaapkamer die deel uitmaakt van zijn woning weer werd verzegeld.

Woensdag 17 Maart 1943. Venestraat 101. De bovenslaapkamer van perceel K. waarvan gisteren het zegel is verbroken in verband met de aldaar opgeslagen jodengoederen, is heden morgen weer van een zegel voorzien. Bovenvermelde verzegeling is door Duitschers verbroken, welke eenige goederen uit gemeld perceel hebben gehaald.

Het pand Venestraat 101 werd bewoond door moeder A. E. Stoppelman-Vogel (Bad Kreuznach, 1 augustus 1877 – Auschwitz, 26 oktober 1942). Haar zoon, Hans Daniel Stoppelman (Elmshorn, 30 oktober 1912 – Auschwitz, 30 juni 1944) verhuisde in 1942 naar de Oosterhoutstraat 9.

Donderdag 17 Maart 1943. (potlood zijlijn: 'jood uit Lager ontlucht') Opperwachtmeester de Jong, van het Lager Westerbork, geeft telefonisch kennis dat hedenmorgen sinds 4 uur uit het Lager vermist wordt de jood Eduard van de Rhoer, geboren te Meppel 17 Juli 1908, Nederlander, ongehuwd, Textielagent, voorheen wonende te Meppel, Stationsstraat 6. Van de Rhoer moest hedenmorgen op transport en heeft gebruik makende van de mist de beenen genomen. Hij verbleef sinds 18 Augustus 1942 in het Lager. Signalement: lang 1. 65 á 1. 70, gezet postuur, rond gezicht, bleeke gelaatskleur, blond haar, eenigszins kaalhoofdig zonder baard of knevel. Kleding onbekend. Spreekt beschaafd Nederlandsch en vloeiend Duitsch. Hij is niet in het bezit van een persoonsbewijs. Aanhouding en voorgeleiding wordt verzocht.
Eduard van de Rhoer, textielagent, geboren op 17 juli 1908 te Meppel; heeft de oorlog overleefd, overleden op 10 juni 1994 te Bussum

Vrijdag 19 Maart 1943. 10. 30 uur. Aan de SS alhier verstrekt de personalia over de hier nog aanwezige zijnde gemengde Jodenhuwelijken.

Vrijdag 25 Maart 1943. 16 uur. In tijdelijke bewaring van de SS alhier overgenomen (uit het Huis van Bewaring) en ingesloten aan het bureau de jood: Gustaf Israël Simon, geboren Bisses Dld. 15-1-1920, gedomicilieerd Laag Keppel B. 49. Hij wordt hedenmiddag door het kamp Westerbork afgehaald. Simon heeft geen geld en papieren bij zich.

16. 15 uur. de jood Gustaf Israël Simon door de Marechaussee Lutz van de brigade Westerbork van het bureau afgehaald.

Gustav Simon, geboren op 15 januari 1920 te Bisses, Palestina-pionier, laatst woonachtig in Kibboets Laag-Keppel,¹⁴⁸ omgekomen op 2 april 1943 te Sobibor.

Zaterdag 27 maart 1943 11. 00 uur. Op last van de SS ingesloten de joden Arie Zilverberg, geboren te Coevorden 27 Augustus 1881, musicus, woonachtig te Enschede, Essenweg 25.

Arend Zilverberg, geboren te Coevorden 5 Mei 1929 z. b. , won te Enschede Essenweg 25.

Deze worden hedenmiddag opgehaald door een auto van het kamp Westerbork.

Arie Zilverberg, musicus, geboren op 27 augustus 1881 te Coevorden, omgekomen op 30 april 1943 Sobibor. En zijn zoon:

Arend Zilverberg, geboren op 5 mei 1929 te Coevorden, omgekomen op 30 april 1943 te Sobibor.

11. 15 uur Op last van de SD ingesloten Thomas Knip, geboren Onstwedde 28 October 1896 transportarbeider woonachtig te Musselkanaal, Boerendiep 4. Hij wordt verdacht van bovengenoemde joden te hebben verborgen.

13. 15 uur. De joden Zilverberg door luitenant Bouwma van Westerbork afgehaald.

Nachtrapport 1. 30 uur 5/6 April Maandag op Dinsdag. Werd het volgende gemeld uit het lager Westerbork. In de nacht van 5 April 1943 werden in de barak no. 57 in het lager Westerbork vermist de joden

Emanuel Moffie geboren 2 juni 1926 te Amsterdam, voorheen wonende te Amsterdam Kamperstraat 68, gehuwd met

Sophie Sedler geboren 11 mei 1919 te Amsterdam, vermoedelijk woonachtig aldaar en

Vedig Sedler geboren 17 juni 1923 te Amsterdam, voorheen woonachtig aldaar Oosterkade no. 3.

Deze joden zouden op 6 april 1943 op transport worden gesteld. Ontvluchting is zeer waarschijnlijk. Zij zijn niet in het bezit van identiteitsbewijzen. Opsporing, aanhouding en overbrenging wordt verzocht.

¹⁴⁸ <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/38372/kibboets-laag-keppel>.

Emanuel Moffie, geboren op 2 juni 1920 te Amsterdam; heeft de oorlog overleefd, overleden op 11 april 1992 te Amsterdam. (Eerst Vught, 31. 3. 1943 Wbk (straftransport), 9. 4. 1943 vermist, 6. 7. 1943 Wbk, 21. 09. 1943 deportatie naar Auschwitz. In augustus 1945 in ziekenhuis Parijs). Gehuwd met Sophie Zetter.

Sophia Francisca Zetter, geboren op 11 mei 1919 te Amsterdam; heeft de oorlog overleefd, overleden op 1 februari 2006 te Wijk bij Duurstede. (Gedepoteerd als Johanna Zeyckens - verder geen gegevens over gevangenschap gevonden, deportatie 8. 2. 1944 naar ?, in Zweden na bevrijding). **Vedig Sedler: geen gegevens over deze persoon (ook elders online niet te vinden)**

12 April 1943. 24 uur. Alarmeringsbericht. Ingevolge orders der Befehlshaber der Sicherheitspolizei verzoek ik de politie-gezagsdragers (burgemeesters) mij op 13 April 1943 voor 9. 30 telefonisch aan mijn bureau, Willemskade no. 27 te Leeuwarden telefoon K5100-6345 te berichten of zich bij het afvoeren van Joden uit dit gewest bijzonderheden hebben voorgedaan. Hierbij diene vooral te worden opgegeven, die gevallen waarbij Joden door onvervoerbaarheid of anderszins niet konden worden vervoerd. Negatieve berichten behoeven niet te worden ingezonden. Van de Marechaussee-commandant wordt tijdigen doorgave aan de burgemeester verstrekt. Leeuwarden 12 April 1943, 22 uur de Gewestelijk Politie President De Boer. (de heer burgemeester en kapitein zijn met bovenstaand in kennis gesteld.)

Dinsdag 13 April 1943. 12 uur. Overgenomen van de marechaussee F. Voulon te Zweelo den jood Jechiel Roselaar geboren te Amsterdam 14 Augustus 1920, boekhouder woonachtig Transvaalkade 54 te Amsterdam. Deze persoon is op last van een officier van de Dienststeltte alhier in cel 7 door mij in arrest gesteld en wordt morgen voormiddag door iemand van Westerbork opgehaald.

22. 30 uur Aan den arrestant Roselaar warm eten verstrekt.

14 April 1943. 11. 15 uur Arrestant Roselaar (jood) door de SS van het kamp te Westerbork afgehaald. **Jechiël Roselaar, boekhouder, geboren op 14 augustus 1920 te Amsterdam, omgekomen op 21 mei 1943 te Sobibor.**

26 April 1943. 11 uur v. m. Alarmeeringsbericht no. 24. De Brigade-Commandant van Westerbork verzoekt aanhouding en terugbrenging van den jood Hartog Boer, geboren te Hilversum 2 November 1916, van beroep chauffeur, laatste adres Leippolstraat 158 Enschede. Signalement lang 1. 82 meter ovaal gezicht, donker uiterlijk, vals gebit, lang golvend haar gekleed in donker geruit costuum, zwarte trui, blootshoofds, vermoedelijk zonder overjas, geen persoonsbewijs. Geen joods type, is iets nerveus.

26 April 1943. 16 uur. Door ondergeteekende assistentie verleend aan een drietal wachtmeesters der Marechaussee van het kamp Westerbork om zoo mogelijk meergenoemden ontvluchten joodschen arrestant Hartog Boer op het station te arresteren. Boer is daar door een wachtmeester aangehouden **Hartog de Boer, chauffeur, geboren op 2 november 1916 te Hilversum, omgekomen op 7 mei 1943 te Sobibor.**

Lager Westerbork verzoekt opsporing en voorgeleiding van den jood Siegfried, Nowie Natkiel geboren 9-11-1926 te Amsterdam, huisknecht voorheen woonachtig te Amsterdam Rijnstraat 14/ 2 h. , sedert 20-4-1943 verblijvende in het lager te Westerbork. Voornoemde jood is in den voormiddag van 27-4-43 tusschen 5-8 uur uit genoemd Lager ontvlucht met achterlating van zijn bagage. Signalement lang 1. 65-1. 70 meter, slank postuur, smal gezicht met bleeke gelaatskleuren, zwart haar met scheiding links. blootshoofds, draagt bril met hoornen montuur, volgens zijn persoonsbewijs lidteeken aan zijn rechterhand, was gekleed in grijs colbertcostuum draagt vermoedelijk lage bruine schoenen en is niet in het bezit van een persoonsbewijs. (de Gewestelijke Commandant der Marechaussee Wijnkamp) (de majoor Kusters).

Siegfried Louis Natkiel, huisknecht, geboren op 9 september 1926 te Amsterdam, heeft de oorlog overleefd.

Dinsdag 27 April 1943. Alarmeringsbericht no. 36, doorgegeven door Opperwachtmeester Faber. De Detachementscommandant te Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en terugbrenging van den jood Swaab, Meijer geboren 5-11—1926 verblijvende in het kamp aldaar laatst woonachtig en verblijfplaats is Voorstraat 3 Utrecht. Signalement: lang 1. 75 meter slank postuur, smal gezicht, bleeke gelaatskleur is gekleed in licht grijs costuum met lichtgrijze overjas, blootshoofds, heeft geen persoonsbewijs. (Groningen 27-4-43, luitenant Rauwerda).

Meijer Swaab, geboren op 5 november 1926 te Utrecht, omgekomen op 21 januari 1945 in Midden-Europa.

Zaterdag 1 Mei 1943. 6 ½ uur. Deelt wachmeester H. te Westerbork mede dat op 30 April j. l. te plm. 23 uur uit het Dienstlager Westerbork is ontvlucht de Jood Leo Weil, geboren 17 juni 1922 te Augsburg, voorheen wonende te Amsterdam. Zijn ouders wonen nog aldaar aan het adres Roerstraat 94. Het is niet uitgesloten dat hij zich daarheen wil begeven. Signalement lang plm. 1. 70 meter, tenger postuur, draagt rijbroek met hoge zwarte laarzen, heeft kort geknipt haar. Desverlangd is dit bericht doorgegeven aan de Marechaussee alhier aan de Beilerstraat.

Leo Weil, geboren op 17 juni 1922 te Augsburg, heeft de oorlog overleefd. (21. 04. 1943 Wb). Ontvlucht en ondergedoken onder naam Lodewijk Smulders. Alsnog in Parijs opgepakt en 20. 8. 1944 in Buchenwald aangekomen onder die schuilnaam Smulders. Juni 1945 teruggekeerd uit kampziekenhuis Theresienstadt).

? = After five weeks with the Schaap family, 22-year-old Leo Weyl of The Hague joined Samuel. They were to stay in hiding together until the liberation in April 1945. One morning in October 1944, a group of about ten Germans came to search the house. Samuel and Leo just managed to escape through the attic window in time. Finding no one in the house, the Germans continued the search down the road, indicating that the fugitives had been betrayed. Since it was too dangerous for Samuel and Leo to return to the house, they were taken in by Jan Schaap, Wolter's brother, for a short period until it was the turn of the sister, Wiegertje Schippers-Schaap, to shelter them until the liberation.

Dinsdag 11 Mei 1943. 10 uur. Van de opperwachmeester F. uit de kazerne (alhier) telefonisch het navolgende bericht doorgegeven. De Detachementscommandant van het Lager Westerbork verzoekt de opsporing en terugbrenging van de navolgende uit het kamp ontvluchte joden, te weten

1^e **Aaron Wallage, geboren Groningen 24 september 1924**, electrotechnicus (student) laatst woonachtig te Groningen. Signalement lang 1. 65 meter, slank postuur, dik donker blond haar, draagt lage zwarte schoenen, is blootshoofds en spreekt met Gronings accent. **Heeft de oorlog overleefd.** ¹⁴⁹

2^e **Lion Wagenaar geboren 25 november 1916**, veldarbeider, laatste adres Nw. Hoogstraat 9 te Amsterdam. Signalement lang 1. 70 meter blauw colbertcostuum, donkergrijze overjas, ovaal bleek gezicht, bruine oogen, zwart kort geknipt haar, draagt bril met donker montuur, lage zwarte schoenen. **Heeft de oorlog overleefd** (06. 05. 1943 Wbk, 23. 05. 1943 vermist; 14. 08. 1943 Wbk, 24. 08. 1943 straftransport Auschwitz - is uit de kampen teruggekomen).

3^e. Maurits Jacob Fles, geboren 28 juni 1906 chauffeur, laatst woonachtig te Amsterdam Willemsparkweg 98. Signalement lang 1. 85 meter fors gebouwd, rood kort geknipt haar, blauwe oogen, rond gezicht, gezonde gelaatskleur, donker colbertcostuum, donkergrijze overjas, lage zwarte schoenen. Geen dezer joden is in het bezit van een persoonsbewijs of distributiebescheiden.

Maurits Jacob Fles = Vles, geboren op 28 juni 1906 te Zutphen, heeft de oorlog overleefd.

Woensdag 12 Mei 1943. Nachtrapport 4. 15 uur zijn door de SS in samenwerking met de Kruijff en Sluiter de navolgende personen aan het bureau gebracht.

1^e **Elisa Drukker, geboren te Amsterdam 26 februari 1893**, echtgenote van Maurits Drukker, woonachtig Amstellaan 190 te Amsterdam. **(omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor)**

2^e **Maurits Drukker geboren 17 Augustus 1872 te Winschoten**, koffiebrander woonachtig Amstellaan 190 te Amsterdam. **(omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor)**

3^e **Reina van Dam geboren te Noordhorn 21 december 1879**, woonachtig Asterstraat 17 te Heerenveen echtgenote van Gerrit Leefsma. **(omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor)**

4^e **Gerrit Leefsma geboren te Gorredijk 14 december 1883**, manufacturier, woonachtig Asterstraat 17 te Heerenveen. **(omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor)**

Bovengenoemde personen zijn Joden.

5^e **Henriette Alijda van Hasselt geboren te Groningen 14 april 1925**, studierend wonende Oosterhaven 2 te Groningen (jodin). **(omgekomen op 21 mei 1943 te Sobibor)**

6^e. en Frederik Bernhard Busser, geboren te Rotterdam 11 januari 1920 studierend woonachtig Park Vronesteyn 60 te Voorburg. Deze persoon had zich evenals de andere 5 personen in de buurt van Appelscha ergens bij een boer schuil gehouden in een schuur met stroo. Ingesloten in de cellen. ¹⁵⁰

¹⁴⁹ Aaron Wallage had als roepnaam Nol. Zie voor hem <http://westerborkpad.vddrift.com/kindertranen-aangrijpend-verhaal-van-nol-wallage-joodse-overlevende-in-tweede-wereldoorlog/>.

¹⁵⁰ Zie voor dit zestal: <http://www.communityjoodsmonument.nl/page/295218/nl>.

Dinsdag 18 Mei 1943. 12 uur. Bericht no. 102. De Detachementscommandant Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van den jood **Jacob van Straten geboren 19 Juni 1911 [te Amsterdam]**, van beroep boekdrukker, laatst woonachtig te Amsterdam Golenburgstraat 16, die op 18 Mei 1943 te ongeveer 4 uur uit het lager Westerbork is ontlucht. Hij is vermoedelijk in het bezit van een persoonsbewijs. Signalement lang 1. 75 meter, geen joodsch type, blond achterover gekamd haar, smal rossig gezicht, breede mond, blootshoofds, gekleed in bruine overall. **(omgekomen op 28 mei 1943 te Sobibor)**

Donderdag 20 Mei 1943. 10. 30 uur. Overgenomen van de Marechaussee van het Lager Westerbork in tijdelijke bewaring:

1^e **Rebecca Cohen-Poons geboren 7 juli 1916 te Den Haag**, kartonagearbeidster. **(omgekomen op 16 juli 1943 te Sobibor)**

2^e **Hermanus Messcher, geboren 23 juli 1907 te Harlingen**, chef de Bureau. **(omgekomen op 7 april 1944 te Theresienstadt)**

3^e **Clara Duschnitz-Ettinger, geboren 17 april 1900 te Wenen**, zonder beroep. **Heeft de oorlog overleefd** (08. 08. 1943 Wbk; 15. 02. 1944 deportatie Bergen Belsen, teruggekeerd uit de kampen).

4^e Heinrich Berend geboren 25 juni 1923 zonder beroep. **Heinrich Behrendt, geboren op 25 juni 1923 te Charlottenburg, omgekomen op 3 maart 1945 te Dachau.** (15. 08. 1942 Wbk, barak 21; 04. 09. 1944 deportatie Theresienstadt, 29. 9. 1944 doorgevoerd naar Auschwitz; 10. 10. 1944 van Auschwitz naar Dachau).

Deze personen worden om 4 uur weer afgehaald door de Marechaussee.

Dinsdag 25 Mei 1943. 8. 40 uur. Van de marechaussee Smallenbroek overgenomen den jood **Simon Bosnack, geboren 19 November 1913 te Antwerpen**, koopman in lompen en metalen, woonachtig te Amsterdam St. Antoniebreestraat 74, 3 hoog. Bovengenoemde persoon is hedenacht tijdens het transport uit de trein gesprongen. Wordt hedenavond afgehaald door den marechaussee Smallenbroek. **(omgekomen op 4 juni 1943 te Sobibor)**

13. 30 uur. Aan de arrestant Westershuis en den jood Simon Bosnack warm eten verstrekt. Laatst genoemden arrestant wordt hedenavond door de marechaussee Smallenbroek afgehaald.

18. 30 uur. Den arrestant Simon Bosnack door den Mar. Smallenbroek van het bureau afgehaald.

21 uur. Hoofdwachtmeester de Jong van het Jodenkamp Westerbork deelt telefonisch mede dat hedenmiddag tusschen 15-18. 30 uur uit het kamp zijn ontlucht de joden:

Benedictus Boas, geboren Den Haag 9 Juli 1897 gehuwd, telegrafist, laatst woonachtig te Den Haag, Spaanedwardsstraat 6. **(omgekomen op onbekende plaats / datum)**

en **Berend Fresco, geboren Den Haag 30 Mei 1901** gehuwd, boekbinder laatst woonachtig te Den Haag Isingsstraat 106 vermoedelijk in het bezit van hun persoonsbewijs en distributiebescheiden. Nader signalement ontbreekt. (= **Barend Fresco, omgekomen op 31 mei 1944 te Auschwitz**)

Zondag 30 Mei 1943 13 ¼ uur Alarmeringsbericht. De Detachementscommandant der Marechaussee Lager Westerbork verzoekt opsporing aanhouding van den jood **Gottfried Cosman geboren 31 maart 1914 te Steele**, ongehuwd,¹⁵¹ slager laatst woonachtig te Amsterdam Gelderschekade 47, signalement klein postuur, joodsch uiterlijk, blond haar, wit rond gezicht, zenuwachtig gelaat. Genoemde jood is op 26 Mei 1943 overgebracht naar Lager Westerbork en werd aldaar op 30 Mei 1943 vermist. Groningen 30 Mei 1943 de majoor-commandant Gewest Groningen. **(omgekomen op 11 juni 1943 te Sobibor)**

Maandag 31 Mei 1943. 15 uur. Door ondergeteekende en Buurma de arrestante Mevr. Boas van de Dienststelle naar het HvB overgebracht.

Dinsdag 1 Juni 1943. 13. 45 uur. De Detachementscommandant van het kamp Westerbork verzoekt opsporing aanhouding en voorgeleiding van de jodin: Henriëtte Iris Eundrack geboren 5-12 -1915 te Zaandam, kraamverpleegster laatst woonachtig te Amsterdam, Dintelstraat 56. Signalement lang ongeveer 1. 60 meter, gezet postuur, donkerblond haar, geen joodsch type, is zenuwachtig, met in het

¹⁵¹ Gottfried Cosman huwde op 18 juli 1942 te Amsterdam met Esperanse Gobits (Amsterdam, 13 mei 1918 – Auschwitz, 3 december 1942).

bezit van een persoonsbewijs en distributiebescheiden. Genoemde jodin is op 29 mei 1943 ontvlucht. Groningen 1 Juni 1943 de Gewestelijke Politie Commandant

Mogelijk Iris Harriet Eisendrath, geboren op 5 mei 1915 te Zaandam, omgekomen op 3 september 1943 te Auschwitz. (29. 5. 1943 Wbk, 4. 6. 1943 vermist, 26. 8. 1943 weer Wbk, 31. 8. 1943 Auschwitz)

Maandag 7 Juni 1943. Alarmeringsbericht no. 135. Groningen 7 Juni 1943. De Detachementscommandant te Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en terugbrenging van den Jood **Levie Israël, geboren 5 januari 1916 te Amsterdam**, onderwijzer woonachtig te Amsterdam Nieuwe Prinsengracht 22. Signalement: lang schraal persoon, donker joodsch uiterlijk, lang zwart achter over gekamd haar, draagt bril en gabardine regenjas. Hij is in de voormiddag van 7 juni 1943 het kamp ontvlucht. Hij is niet in het bezit van een persoonsbewijs en distributiebescheiden. **Levie Israels overleefde de oorlog** [29. 05. 1943 Wbk (barak 64), 17. 06. 1943 vermist, ondergedoken en overleefd].

Maandag 7 Juni 1943. Uit het lager Westerbork wordt sinds hedenmiddag vermist **Johan Ernst Polak geboren 3 Juli 1911 te Amsterdam**, woonplaats Amsterdam, laatste verblijfplaats kamp Vught. Signalement lang 1. 75 m. vaal mager ovaal gezicht, kaal hoofd, bruin costuum, witte sokken, bruine lage schoenen. De Detachementscommandant te Westerbork verzoekt opsporing etc. [Advocaat/procureur, lid van het verzet, gearresteerd maart 1943, naar Oranjehotel]. **Omgekomen op 17 september 1943 te Auschwitz**

Dinsdag 8 Juni 1943. Verzoek Westerbork de opsporing, aanhouding en voorgeleiding van den Jood Johan Ernst Polak geboren 3 juli 1911 die op 7 juni 1943 het kamp is ontvlucht enz.

16. 15 uur opsporing en aanhouding

1^e Jan Cohen geboren 12 maart 1923 te Den Haag laatst woonachtig te Amsterdam enz.

2^e Robert Abraham Levison geboren 27 december 1913 te Amsterdam won Amsterdam Mooi Japichsteeg 4 Signalement Enz.

Jan Cohen = Jacques Cohen, geboren op 12 maart 1923 te Den Haag, omgekomen op 31 augustus 1944 in Midden-Europa

Robert Abraham Levison, geboren op 27 december 1913 te Den Haag; heeft de oorlog overleefd.

¹⁵²

16 Juni 1943. nachtrapport (potlood: opsporing Jood) 1. 45 uur. De Detachementscommandant. Lager Westerbork verzoekt opsporing aanhouding en terugbrenging van den jood **Hendrik J. C. Bout geboren te Amsterdam 14 October 1918**, stucadoor, vermoedelijk gehuwd voorheen wonende te Amsterdam, Prins Steinplantsoen no. 16. Signalement: lang plm. 1. 65 normaal iets gedrongen postuur, donker bruinachtig haar, klein donker snorretje, een der bovendoortanden is in goud gevat (goud omrand), geen uitgesproken joodsch uiterlijk, gekleed in grijs geruit costuum, roodbruine lage schoenen of rubberlaarzen. Kan daaroverheen een blauwe overall dragen. Is op 16 juni 43 tusschen 18. 30 - 22. 00 uur uit het Lager ontvlucht. Niet in het bezit van distributiebescheiden, doch kan een persoonsbewijs bij zich hebben. Is op 16 juni 43 tusschen 20. 00 en 21. 00 uur vermoedelijk in het veld, gelegen tusschen Amen-Ekehaar en Hooghalen gesignaleerd. Zal vermoedelijk te Assen of Beilen in den trein stappen. **(omgekomen op 31 augustus 1944 in Midden-Europa)**

17 Juni 1943. 12 ¾ uur Op last van de SS en SD ingesloten de jood **Alexander Cohen geboren te Amsterdam 3 Juli 1925**, kleermaker woonachtig te Amsterdam Vaalrivierstraat 14 huis. Deze persoon is door de politie van Meppel in Meppel aangehouden. 16 uur. Alexander Cohen van het bureau overgebracht naar de Dieststelde en door gezonden naar Westerbork. **(omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor)**

Vrijdag 18 Juni 1943. 11 uur. Naar het bureau gebracht:

1^e **Rosa van der Broek geboren te Schiedam 8 Augustus 1914**, laatst wonende te Amsterdam (Jodin) **(omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor)**

¹⁵² Zie voor hem: <http://www.jodeninederland.nl/id/P-1512>.

2^e **Frank Lodeizen** oud 11 jaar laatst woonachtig te Garderen. Deze jongen is een half jood. **Heeft de oorlog overleefd.**

11. 30 uur. Door de Hoofdwachtmeester zijn de navolgende joden aan het bureau gebracht
Izaak Salomon Hecscher geboren te Sleen 10 April 1904 (= Heckscher, omgekomen op 31 maart 1945 te Muehldorf)

en zijn echtgenote **Elsina Geertina Jozep geboren te Onstwedde 7 februari 1916 (omgekomen op 28 januari 1944 te Auschwitz)**

met twee zonen genaamd Meier Hecscher oud 10 jaar en Rolf Hecscher oud 7 jaar. Moet zijn: **Meijer (Sleen, 13 november 1932) en Rolf (Sleen, 18 februari 1936), beiden omgekomen op 28 januari 1944 te Auschwitz**

Herman Izaak Valkenstein geboren in Duitschland 24-19-1883

en zijn echtgenote Henriette Vuldouwer geboren te Duitschland 12 april 1888

Hermann Falkenstein, geboren op 28 oktober 1883 te Hochneukirche, omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor.

Gehuwd met Henriette Fuldauer, geboren op 13 april 1888 te Dinslaken, omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor.

en Ida Sina Hirsch geboren te Burgsteinfurt (Duitschland) 14 April 1878. Is **Ida Hirsch, e/v Mozes Simon; omgekomen op 2 juli 1943 te Sobibor.** ¹⁵³

Deze 7 personen behoren bij elkander en worden hedennamiddag met een auto van Westerbork afgehaald.

16. 20 uur Door de Marechaussee van het kamp Westerbork, zijn de negen joden arrestanten van het bureau afgehaald en overgebracht naar het kamp Westerbork.

25 Juni 1943. 20 uur. Overgenomen van de SD den Jood Heckscher en ingesloten.

Zaterdag 26 Juni 1943. 6 uur. In bewaring overgenomen de arrestanten...? En de jood Heckscher. 8 uur De jood Heckscher van het bureau overgebracht naar het HvB

9 Juli 1943. 23 uur. Nachtverblijf verleend aan **Jacob Fried geboren te Borsa (Hongarije) 21 februari 1888** handelaar in textielgoederen woonachtig te Den Haag Paviljoensgracht no. 133. (jood).
Omgekomen op 4 mei 1945 in Midden-Europa.

Zondag 18 Juli 1943. Alarmeringsbericht no. 215. De Detachementscommandant. Van het Lager Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en terugbrenging van Louis Marcus Bereboom geboren te Amsterdam 2 februari 1918 gehuwd met Bertzie van Praas geboren 28 juli 1919 aldaar woonachtig Lageijzel 9 Amsterdam Signalement ongeveer 1. 70 meter, gezet postuur, zwart krullend haar (negerhaar) lang bruin gezicht, bruine oogen, joodsch type, smalle neus, draagt een blauwe pet met wit streepje, bruine schoenen, bruin costuum, blauwe regenjas. niet in het bezit van een persoonsbewijs en distributiebescheiden.

Louis Marcus Peereboom, geboren op 23 februari 1918 te Amsterdam; heeft de oorlog overleefd [05. 06. 1943 Wbk (barak 63), 07. 07. 1943 vermist; 1942 gehuwd met Betsy Helena van Praag (28. 07. 1919 Amsterdam).

Dinsdag 20 Juli 1943. 11. 30 uur. Alarmeringsbericht no. 218. De opperluitenant Detachementscommandant te Westerbork verzoekt opsporing en aanhouding van de jodin Frieda Bella Levy Prsyrowscy geboren te Amsterdam 24 oktober 1922 gehuwd, ateliernaaiester, laatst woonachtig te Amsterdam, Prinsengracht 30 welke op 19 juli 1943 uit het Lager is ontvlucht. Signalement: lang ongeveer 1. 61 meter gezet postuur, dikke kromme benen, donker blond haar, geen uitgesproken Joodsch type, bleek gezicht. Zij is niet in het bezit van een persoonsbewijs en distributiebescheiden.

Bella Frieda Levy-Przyrowski, geboren op 21 oktober 1922 te Amsterdam, heeft de oorlog overleefd. Gehuwd met Ernst Baruch Levy (03. 07. 1914 Hamburg - 31. 03. 1944 Auschwitz), hij is 15. 11. 1943 vanuit Vught naar Auschwitz gedeporteerd.

¹⁵³ Nota Bene: onder 23 juli 1942 wordt gesproken over de begrafenis van haar echtgenote, Mozes Simon, die op 16 juli 1942 te Assen overleed.

Dinsdag 20 Juli 1943. 22 ½ uur Meldde zich aan het bureau: **Abram Rubinstein** geboren te Czonstc (Rusland) 14 December 1897, goudsmid, verblijft in het Lager Westerbork. Hij was naar Amsterdam geweest om inkoop te doen en kwam met de laatste trein hier aan, en had toen geen aansluiting meer naar Westerbork. Luitenant Bloot heeft het lager hiermede in kennis gesteld. Te 23 uur is Rubenstein door de wagen van Westerbork van het bureau gehaald.

Czestochowa, 14 december 1897 - Extern kommando Malachit, 4 april 1945

Zondag 25 Juli 1943. 12 uur. Wordt door het Lager Westerbork medegedeeld dat maandagmorgen 26 Juli 1943 om 7. 30 uur weer moet worden begonnen met het ophalen van jodengoederen. Rechercheur X moet tegen dien tijd bij de joodsche kerk zijn.

Maandag 26 Juli 1943. (geschreven: 'liquidatie fa. Leezer). Rapport opgemaakt voor Treuhandgesellschaft "Omnia" te Zwolle betreffende liquidatie der fa. M. C. Lezer, Rolderstraat 127.

Mozes Lezer, kippenkoopman/sigarenwinkelier, geboren op 4 mei 1896 te Vries; omgekomen op 21 januari 1945 in het buitenkamp Blechhammer.

Zondag 1 Augustus 1943. 12. 15 uur. *Deelt de gemeentepolitie te Almelo telefonisch mede dat morgen voormiddag een transport van 6 Joden te 10. 45 uur alhier met de trein aankomt, hierbij zijn twee personen die niet lopen kunnen, weshalve vervoer per auto noodig is. De politie te Almelo heeft zich hierover reeds verstaan met het Lager Westerbork, dat mededeelde dat de Commandant der Parketbrigade alhier zich met het verder transport dient te belasten. Daar het Parket heden niet geopend is, wordt verzocht morgenvroeg de Commandant Parket Brigade hiermede op de hoogte te brengen, opdat deze tijdig maatregelen kan nemen.*

Vrijdag 6 Augustus 1943. (nachtrapport) 2. 45 uur. Werd door de wachtmeester Paridaan van het Lager Westerbork per telefoon aan het bureau kennis gegeven dat er hedennacht een transport joden uit Amsterdam in het kamp was aangekomen. Dit transport werd begeleid door 30 politiemannen van Amsterdam met als transportgeleider genaamd Van Leeuwen 2^e Compagnie, Stamboek nr. 6176 van de PBA (Politie Bataljon Amsterdam). Tijdens het transport naar Westerbork had een jodin kans gezien een gouden ring met diamanten aan een onderwachtmeester, een zeker Feijen, te overhandigen. Daar de trein uit Westerbork bereids naar Assen was vertrokken en hier in Assen op het station stond, verzocht Paridaan voornoemd bedoelde Feijen aan te houden en over te brengen naar het politiebureau alhier. Daar collega Y een boodschap moest doen voor de Deutsche Politie aan de Kanaalstraat alhier (een acte van overlijden van de Deutsche militair die kort geleden in het ziekenhuis was overleden op te halen) heeft ondergeteekende zich terstond begeven naar het station alhier en zich in verbinding gesteld met de transportgeleider van bedoelde trein, genaamd Van Leeuwen, voornoemd, en hem het een en ander medegedeeld betreffende het overhandigen van een gouden ring door een jodin aan een politiemann een zekere Feijen. Ik heb toen inzage genomen van een lijst waarop al de politiemannen voorkwam die dit transport van Amsterdam naar Westerbork hadden begeleid. Maar op deze lijst kwam geen een met de naam Feijen op voor. Wachtmeester Van Leeuwen deelde mij verder mede, dat er maar een persoon voor bovenomschreven handeling in aanmerking kwam, en dat was een zekere Willem X, onderwachtmeester stamboeknummer 6460 van de PBA daar deze persoon vrij lang met een jodin had gesmoesd. Deze persoon is door ons uit den trein gehaald en overgebracht naar het station. Bij fouilleering werd niets ter zake dienende op hem bevonden. Terstond heb ik het Lager Westerbork met bovenstaande in kennis gesteld. Bij monde van wachtmeester Paridaan werd mij medegedeeld dat hij zich terstond met een auto naar Assen zou begeven om een onderzoek in te stellen en dat de trein niet eerder mocht vertrekken. Na ongeveer 45 minuten te hebben gewacht verscheen aan het station met een auto Hoofdwachtmeester De Jong, wachtmeester Paridaan en de jodin die de ring aan een politiemann had overhandigd. Op last van bedoelde Hoofdwachtmeester moest de geheele Compagnie aantreden in de vestibule van het station en werd door de jodin Willem X, die op aanwijzing van Wachtmeester Van Leeuwen, door ons was gearresteerd als den dader aangewezen. Bij onderzoek is gebleken dat Willem X voornoemd deze ring had verstopt in de voering van zijn overjas. Hoofdwachtmeester De Jong heeft deze ring in beslag genomen. Amsterdam is door de Hoofdwachtmeester met bovenstaande in kennis gesteld. Willem X is met bedoelde Hoofdwachtmeester op transport gesteld naar Westerbork. De trein die ongeveer 2 ½ uur vertraging had kon nadien vertrekken.

Zaterdag 7 Augustus 1943. 8 ¼ uur *Wordt door wachtmeester Paridaan van het kamp Westerbork telefonisch medegedeeld dat bij het jodentransport van afgelopen nacht op het station van Hooghalen zijn ontvlucht twee jodinnen, in het bezit van hun bescheiden. Signalement: eene jodin joodsch type, lang zwart wijd uithangend haar, bruine gelaatskleur, donkere oogen en licht jurk. Signalement andere jodin is niet bekend. Een door o. g. bij de trein van 8 ½ uur ingesteld onderzoek had geen resultaat.*

Woensdag 11 Augustus 1943. 21. 45 uur. Van den opperwachtmeester van der Pol overgenomen den arrestant Louis Suussan. De arrestant wordt morgen door Westerbork afgehaald. 22 uur Aan Suussan brood verstrekt.

Donderdag 12 Augustus 1943. 13. 30 uur Arrestant Suussan afgehaald voor Westerbork.

Louis Soesan, vertaler, geboren op 15 augustus 1893 te Amsterdam, omgekomen op 27 augustus 1943 te Auschwitz.

Zaterdag 14 Augustus 1943. (nachtrapport) 1 uur. De Commandant van de Marechaussee te Westerbork verzoekt opsporing en aanhouding van Max Israël Windemuller, geboren te Embden (D) 7 Februari 1920, voorheen wonende Javastraat 3 alhier.

Max Windmüller, geboren op 17 februari 1920 te Emden, omgekomen op 21 april te Cham (Duitsland).¹⁵⁴

3 September 1943. 11 ¾ uur Alarmeringsbericht no. 278. Alleen bestemd voor Drenthe. De Detachementscommandant van het Lager Westerbork verzoekt de opsporing, aanhouding en van de jodin **Jennie Stern, geboren 5 mei 1926 te Assen**, die sedert 2 september 43 te 7 uur wordt vermist. Signalement: lang plm. 1. 50 m. slank postuur, bleek gezicht, gitzwart haar, scheiding links, gaaf gebit, droeg blauwe hoofddoek, lage schoenen en sportkousen. Is niet in het bezit van persoonsbewijs en distributiebescheiden. **Heeft de oorlog overleefd.**¹⁵⁵

4 September 1943. 5 uur. De Detachementscommandant van het Lager Westerbork verzoekt opsporing en aanhouding van de jodin **Johanna Levy, geboren 9 april 1918 plaats onbekend [waarschijnlijk Amsterdam]**, gediplomeerd verpleegster voorheen studente in de medicijnen te Amsterdam, Westeinde 22. Signalement: lang ongeveer 1. 65, joodsch type, donker uiterlijk, smalle, lange neus, donker haar, kleding onbekend, meestal slordig gekleed, geen persoonsbewijs en distributiebescheiden. Zij is op 4 September te ongeveer 10 uur het laatst gezien. **Heeft de oorlog overleefd.**¹⁵⁶

9 September 1943. 9. 45 uur. De Detachementscommandant Lager Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding van

1e **Salomon de Jong, bloemenkoopman, geboren 23 september 1920, Amsterdam**, Nederlander, jood woonachtig Zeedijk 116 huis Amsterdam. Signalement: slank postuur, ongeveer 1. 80 m. , donkerbruin achterover gekampt haar, geen uitgesproken joodsch type. **Heeft de oorlog overleefd.**

2e **Abraham Kaas, banketbakker geboren 1 september 1917 te Amsterdam**, woonachtig Weesperstraat 19, 2h. Signalement slank postuur, lengte ongeveer 1. 75 m. blond krul haar, geen joodsch uiterlijk. **Heeft de oorlog overleefd.**

Beide personen zijn in de avond van 8 op 9 September uit het Lager Westerbork verdwenen. Geen van beide personen is in het bezit van persoonsbewijs of distributiebescheiden.

13 september 1943. 20. 45 uur. Alarmeringsbericht no. 288. De Detachementscommandant te Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding, terugbrenging van een jood: **Fritz Klaver, geboren 6 november 1904 [te Breyell]**. Signalement 1. 66 m. zonder baard of knevel, rood rond gezicht, donker blond haar, grijze oogen, geen joods type, bruine schoenen, bruin costuum. De ontvluchting heeft plaats

¹⁵⁴ Zie voor hem ons hoofdstuk over de Duitse vluchtelingen.

¹⁵⁵ Zie <https://www.youtube.com/watch?v=gsDopR9eZN8>, en <http://www.drentheindeoorlog.nl/?aid=351>.

¹⁵⁶ Zie voor haar de aanvullende informatie op <http://www.communityjoodsmonument.nl/person/151269/nl>.

gehad op 13 September n. m. Groningen 13 September 1943 de Gewestelijke Pol. President G. A. Wijnkamp. **Klaver = Klaber. Heeft de oorlog overleefd.**¹⁵⁷

Nachtrapport 13/9 Wordt aan het bureau kennis gegeven dat heden uit het kamp Westerbork zijn ontvlucht de jodin genaamd **Froukje Cohen, geboren te Groningen 10 december 1910**, gehuwd met Bernard Vromen [**Bernard Max Vromen (Lochem, 25 december 1911 – Mülheim, 11 september 1963)**], laatst woonachtig te Deventer, Erassementstraat. **Heeft de oorlog overleefd, overleden op 18 oktober 1983 te Amsterdam.**

en de jood genaamd **Fritz Karl Curaner geboren 19 april 1908**, groot stevig persoon, lang 1. 90 m. , soort Italianen kop. **Curaner = Kuraner. Heeft de oorlog overleefd.**
Opsporing en terugbrenging wordt verzocht.

Dinsdag 14 September 1943. Dinsdag 8 ¼ uur. De Detachementscommandant van het Lager Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding voorgeleiding van de navolgende joden.

1^e Froukje Cohen, geboren 10-12-1910 te Groningen gehuwd met Bernhard Vroomen, laatste adres Erasmusstraat 27 te Deventer. Signalement 1. 80m. flink postuur, geen joods type, blond krullend haar met scheiding in het midden vermoedelijk gekleed met lichtgrijze sportjas met klein wit ruitje, zonder hoed, litteeken van buikoperatie.

2^e Frits Karel Kurazer geboren 19-4-1908 te Berlijn ongehuwd laatst woonachtig te Amsterdam Nieuwe Amstellaan 7 derde etage. Signalement groot stevig gebouwd slank figuur lang 1. 80 m. blauwe oogen heel goed gebit smal gezicht geen uitgesproken joods type, donkerblond haar, glad gekampt met scheiding, waarschijnlijk gekleed bruin overjas wijd model bruine schoenen, grijze broek. Beiden zijn niet in het bezit van distributiebewijs of persoons bewijs. Alarmeringsbericht no. 289 Groningen 14-9-43, de majoor waarnemend Gewestelijke Politiecommandant W. H. Wijnkamp.

Vrijdag 17 September 1943. 8. 15 uur. Alarmeringsbericht no. 292. Detachementscommandant Lager Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van de jodin **Ruth Kar[e]lsberg, geboren 8 mei 1925 te Hamburg, huishoudster bij den Joodschen Raad**, laatst gewerkt hebbende te Amsterdam Plantage Franschelaan 13 huis. Signalement klein smal postuur, donkerbruin gekruld haar, een der handen verlamd, was gekleed in blauwe overal was niet in bezit van een persoonsbewijs of distributiebescheiden; vermoedelijk op 16 September 1943 uit het Lager ontvlucht. (Groningen 17 september). Ruth Karelsberg = Karlsberg, geboren op 8 mei 1925 te Hamburg. **Heeft de oorlog overleefd.**

18 September 1943. Zaterdag 11 uur, overgenomen de joden J. Jacobs en echtgenoot die hedenmiddag worden afgehaald voor het kamp Westerbork. 13 uur aan de arrestanten Jacobs en echtgenoot warm eten verstrekt. 16 ¼ uur. Door de Wachtmeester Veldhuizen van het Lager Westerbork de joden J. Jacobs en zijn vrouw afgehaald en naar Westerbork teruggebracht.

Jacob Jacobs, slager, geboren op 30 oktober 1891 te Borne, omgekomen op 24 september 1943 te Auschwitz.

Gehuwd met Henriette Lievendag, geboren op 9 januari 1898 te Borne, omgekomen op 24 september 1943 te Auschwitz.

Dinsdag 28 September 1943. 12 uur. Door de rechercheur Vonk van Enschede aan het bureau gebracht de jood Max Werkheim, geboren te Bentheim (Dtsl.) 9 April 1871 van beroep fabrieksfabrikant, woonachtig Enschede, Brinkstraat no. 9. Bedoeld persoon zit in afwachting voor transport naar Westerbork

Max Wertheim, fabrikant, geboren op 9 april 1871 te Bentheim, omgekomen op 21 oktober 1943 te Westerbork.

8 October 1943. Vrijdag 11. 30 uur. Van de politie van Enschede overgenomen voor transport naar Westerbork, de jood F. Duveen en zijn echtgenoot J. Duveen-Wagenaar.

Freerik Duveen, koopman, geboren op 9 februari 1882 te Winschoten, omgekomen op 2 april 1945 te Bergen-Belsen.

¹⁵⁷ Zie voor zijn verzetswerk <http://www.joodsamsterdam.nl/persklaberfritz.htm>.

Johanna Duveen-Wagenaar, geboren op 18 oktober 1880 te Appingedam, omgekomen op 20 oktober 1944 te Bergen-Belsen.

19 October 1943. Dinsdag 15. 50 uur bericht no. 335. De groepscommandant der Marechaussee te Lemmer verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van den Jood Max Biegel, woonachtig te Amsterdam Lankastraat die op last van de Deutsche Ueberwachung te Lemmer was ingesloten en in de nacht van 18/19 October is ontvlucht. Biegel heeft fam. te Sloten, Wijckel, Oostveen en Lemmer. Hij onderhield zakenrelaties met de firma Postma te Sneek, Tweede Oosterparkstraat no. 1. Signalement lang ongeveer 1. 71 m. groot rond gezicht, bruine tint, draagt bril met licht hoornen montuur, dun achterover gekamd haar, spreekt goed Duitsch, gekleed in bruin colbertcostuum, lage zwarte schoenen, grijze winteroverjas met vischgraat.

Max Biegel, kantoorbediende, geboren op 12 mei 1909 te Amsterdam, omgekomen op 29 februari 1944 te Scharnegoutum. [Max Biegel zat tijdens de oorlog ondergedoken in de buurt van Sneek. Omdat hij zich riskant gedroeg en niet werd vertrouwd door het verzet, is in februari 1944 opdracht gegeven om hem te liquideren].

10 November 1943. 8. 45 uur Geeft Hoofdwachtmeester Faber van het Districtsbureau het volgende bericht door: De Detachementscommandant der Marechaussee van het Lager Westerbork verzoekt opsporing, aanhouding en voorgeleiding van den Jood Jacob Cohen Rodriguez, Nederlander, geboren te Amsterdam 1 augustus 1907 woonachtig te Amsterdam Lepelstraat 82, gehuwd met S. Lijmer, die in de avond van Dinsdag 9 November j. l. in het lager Westerbork is vermist en niet is teruggekeerd. Signalement lang 1. 78 m. achterover gekamd donker bruin haar, vermoedelijk gekleed met das, boord en grijze overjas. Bijzondere kenteekenen geene, distributiebescheiden en geen persoonsbewijs.

Jacob Cohen Rodriguez, chauffeur, geboren op 1 augustus 1907 te Amsterdam, omgekomen op 31 juli 1944 in Midden-Europa.

Sara Lijmer, geboren op 27 juli 1911 te Amsterdam, omgekomen op 31 maart 1945 in het Extern Kommando Kratzau.

15 November 1943. 11 uur. Wachtmeester Paridaan van de Marechaussee van het kamp Westerbork deelt per telefoon aan het bureau mede, dat heden aldaar uit het kamp is ontvlucht een zekere Wolf (jood) oud 28 á 30 jaar ongeveer 1. 65 m. lang, draagt een bril, blozende wangen, normale neus, gemillimeterd haar. De jood heeft uitgelaten dat hij een dezer dagen in Assen of Beilen op den trein wilde stappen. De commandant van het kamp verzoekt toezicht op de treinen. **Benjamin Wolff, geboren op 16 juli 1906 te Den Haag, kwam uit kamp Vught; heeft de oorlog overleefd, na de bevrijding terug in Den Haag.**

Vrijdag 19 November. 23. 25 uur. Opperwachtmeester Haagsma van het kamp Westerbork deelt namens Sicherheitsdienst mede dat hedenavond uit het kamp een tweetal Joden zijn ontvlucht. Zij zijn vermoedelijk in de richting Assen gegaan. Nauwkeurige controle in de omgeving van Assen en in het bijzonder van het station wordt verzocht. De namen der ontvluchten zijn.

1^e Sant Croos, Daniel geboren 26 maart 1906 Signalement 1. 60 lang, slank postuur, smal gezicht, donker geheel kort geknipt haar, geen uitgesproken Joodsch uiterlijk.

Daniël Santcroos, geboren op 21 oktober 1926 te Amsterdam, omgekomen op 9 mei 1945 te Tröbitz.

2^e van der Sluis, David geboren 5-4-1903 zwart geheel kort geknipt haar, gezet persoon, dik rond gezicht, gezond uiterlijk 1. 65 lang, draagt grijze trui, omgeslagen boord, gewone pet, Joodsch uiterlijk.

David van der Sluis, geboren op 5 april 1910 te Meppel; heeft de oorlog overleefd, overleden op 4 oktober 1973 te Amsterdam.

25 November 1943. 21. 30 uur. Wordt door het kamp Westerbork kennis gegeven dat hedenavond 3 joden uit de trein zijn gesprongen in de buurt van Beilen.

1^e Paul Romann geboren 10 februari 1913 te Winterswijk woonachtig Spoorstraat 28. **Geboren op 10 februari 1913 te Essen, omgekomen op 31 mei 1944 te Auschwitz.**

2^e Jacob Kann, geboren te Dordrecht 22 augustus 1900 woonachtig Hellinklaan 32. **Geboren op 22 augustus 1900 te Den Haag (woonachtig de Dordrecht), omgekomen op 28 januari 1944 te Auschwitz.**

3^e Otto Kann geboren te Dordrecht 6 november 1929 woonachtig Hellinklaan 32. **Heeft de oorlog overleefd.**

Alle drie Joden laatst verblijvende te Amsterdam, terwijl het niet is uitgesloten dat Jacob Kann aangeschoten is. (Buurma).

Vrijdag 3 December 1943. 10 uur. Deelt de parketwacht alhier mede dat van een transport Joden, dat gistermiddag te 4 uur alhier per trein is aangekomen en door gezonden is naar Westerbork, één jood is gedeserteerd. Deze is genaamd Jacob Karel Denneboom, geboren 2 augustus 1909 te Zwolle woonachtig te Zwolle Melkmarkt no. 42 te Zwolle. Opsporing, aanhouding en terugbrenging naar Westerbork wordt verzocht. (potlood signalement gedeserteerde). Het signalement van Denneboom zie mutatie van 10 uur. is als volgt: lang plm. 1. 75 m. , donkerblond haar, hoog voorhoofd, rechte neus, lang ovaal gezicht, geen bijzondere kenteekenen. **Jacob Karel Denneboom overleden (op 20 januari 1945 te Westerbork?).**

Zaterdag 11 December 1943. 0. 15 uur. Wordt vanuit het Lager te Westerbork telefonisch kennis gegeven dat uit het kamp aldaar twee joden zijn ontvlucht. Zij zijn genaamd

1^e **Hartog Deen, geboren te Amsterdam 4 September 1908**, Signalement lang 1. 70 m. , vermoedelijk gekleed in blauwe overall. Geen joods type. Zijn vrouw is vermoedelijk ondergedoken te Amsterdam. Is niet in het bezit van persoonsbewijs. **Heeft de oorlog overleefd, overleden op 1 augustus 1973 te Amsterdam.**

2^e **David Wagenaar, geboren te Amsterdam 15 October 1905**, lang 1. 70 m. lang gezicht, joods type, gekleed in bruine overall en licht grijze overjas. Hij is gehuwd. Zijn vrouw is ondergedoken. Opsporing, aanhouding, voorgeleiding wordt verzocht. **Heeft de oorlog overleefd.**

24 December 1943. 18. 15 uur Van de politie uit Ede in tijdelijke bewaring overgenomen 4 Joden bestemd voor Westerbork. Zij worden hedenavond door een auto van Westerbork afgehaald. 19. 45 uur. Bovengenoemde joden door de Wachtmeester Huttinga van Westerbork afgehaald.

1944

8 januari 1944. Op last van de SS ingesloten tot maandag 10 januari te 8. 30 uur een jodin genaamd Charlotte Weisz, geboren te Weenen op 9 Februari 1924.

10 januari 1944. De arrestante Weisz door den Wachtmeester Vinke van het kamp Westerbork afgehaald. **Charlotte Weisz, geboren op 9 februari 1924 te Wenen, dochter van Isidor Weisz en Alice Karai, samen met haar ouders en haar broer vanaf 1940 in het kamp Westerbork, omgekomen op 31 maart 1945 te Bergen-Belsen.**

11 Januari. 23. 30 uur. Opperwachtmeester de Groot van het kamp Westerbork deelt per telefoon aan het bureau mede, dat te omstreeks 22 uur aldaar uit het kamp zijn ontlucht twee joden genaamd. 1^e *Jozef Pool geboren 29-8-1921 lang ongeveer 1. 68 m. joods type heeft een lichtblauwe overall aan.* 2^e Kellner Herman geboren 20 Mei 1921 lang ongeveer 1. 65 m. draagt vermoedelijk een platte deukhoed, gekleed in een lichtblauwe overall. Deze joden zijn niet in het bezit van een persoonsbewijs of distributiebescheiden. Vermoed wordt dat zij in de richting Assen zijn vertrokken. Een door ons ingesteld onderzoek in de omgeving van Assen had geen resultaat. Opperwachtmeester de Groot verzoekt morgenochtend bij het vertrek van de treinen even te controleren of deze ontluchte personen daar aanwezig zijn.

Jozef Pool, niet gevonden op Joods Monument.

Hermann Kellner, geboren op 20 mei 1921 te Wenen; heeft de oorlog overleefd, overleden op 2 september 1972 te Israël.

20 Januari 1944. 11. 30 uur. Op last van den kapitein ingesloten Walter Rosenberg.

12. 30 uur. Door ondergeteekende de Jood Rosenberg, met iemand van de SD uit het kamp Westerbork medegegeven.

Walter Rosenberg, geboren op 19 juli 1900 te Hamburg; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 28 februari 1945 in Midden-Europa. Gehuwd, 1 kind.

20 Januari 1944. 21 uur. Deelt Opperwachtmeester de Groot van Lager Westerbork telefonisch mede dat uit een transport joden welke hedenmiddag Assen gepasseerd zijn drie vrouwen zijn achtergebleven.

1^e *Johanna Seys geboren 24-3-1912 te Amsterdam gewoond hebbende Boterdiepstraat 12 Amsterdam.*

2^e Hetty Levin geboren 6-2-1912 Amsterdam Gewestelijke hebbende Westerscheldeplein 25 Amsterdam = **Betty Lewin, geboren op 6 februari 1912 te Falkenberg; heeft de oorlog overleefd, in 1947 vertrokken naar Lancaster (GB).**

3^e *Tijsje Anna Blitz 7-12-1914 Amsterdam gewoond hebbende Boschrand 1 Amsterdam.*

Vermoed wordt dat deze vrouwen zich onderdak hebben verschaft in een pension of hotel te Assen. Zij dragen geen ster. Recherche in pensions en hotels wordt verzocht terwijl mede verzocht wordt de vertrekkende treinen na te zien.

26 Januari 1944. 18. 50 uur. Van de SD overgenomen de arrestant Simon Joosten, geboren 24-3-1901 te Borger, arbeider wonende Westenesscherweg 119 te Emmen. (Jood) wordt morgen afgehaald door Westerbork.

Simon Joosten, geboren op 24 maart 1901 te Borger, omgekomen op 10 mei 1944 te Auschwitz. Gehuwd; uit dit huwelijk twee kinderen.

Vrijdag 28 Januari 1944. 7 uur, in bewaring overgenomen de arrestant Joosten. 8 uur arrestant brood en koffie. 13 uur. De arrestant Joosten door Unterscharführer van Dam afgehaald voor transport naar Westerbork.

Maandag 31 Januari 1944. 16 uur. Van de recherche te Rotterdam overgenomen **Catalina Cats, geboren te Momas de Zanora 27 December 1924** zonder beroep woonachtig te Rotterdam, Ribeslaan 57 van Argentijnsche nationaliteit, die verder getransporteerd moet worden naar het kamp Westerbork. De kampleiding is hierover door mij opgebeld, die mededeelde haar plm. 19 uur af te zullen laten halen. **Heeft de oorlog overleefd, bevrijd op 13 april 1945 in het kamp Bergen-Belsen.**

27 maart 1944 13 uur. *Aan de arrestanten mej. v/d Werff, Ester Rodrigues, Grana Bodrigues en Roza Aron, laatst genoemde 3 arrestanten zijn jodinnen, en zijn door de politie van Eindhoven aan het bureau gebracht.*

Ester Rodrigues (eventueel geboren op 28 februari 1899 te Amsterdam, omgekomen op 31 augustus 1944 te Auschwitz. Gehuwd met Jozef Hogentoor).

Gracia Teeboom-Rodrigues, geboren op 1 februari 1884 te Amsterdam, omgekomen op 8 april 1944 te Auschwitz

Rosa Wachner-Aron, geboren op 14 april 1880 te Saarwilligen, omgekomen op 8 april 1944 te Auschwitz. Echtgenoot en hun twee kinderen hebben de oorlog overleefd.

17 uur. (geschreven: Jodinnen overgegeven) Door Unterscharführer Van Ek, van het Lager Westerbork, de drie Joodsche arrestanten van het bureau afgehaald en op transport gesteld naar bovengenoemd Lager.

30 maart 1944. 1 uur. Hoofdwachtmeester Jansen van de Staatspolitie te Arnhem verzoekt telefonisch om morgenvroeg met de trein van 10. 56 een transport van 4 jodinnen over te nemen. Hem is zulks beloofd.

31 maart 1944 8 uur. Door ondergeteekende is het lager Westerbork in kennis gesteld met het afhalen van 4 Jodinnen. Hedenvoormiddag bij de trein van 10. 56 uur, zie mutatie van het nachtrapport te 1 uur.

9. 20 uur. *De politie Apeldoorn verzoekt telefonisch een arrestante (jodin) over te willen nemen aan het station welke met de trein van 15. 30 uur te Assen arriveert en voor verder transport naar Westerbork zorg te willen dragen.*

12 uur. Van de politie Den Bosch acht arrestanten overgenomen en tijdelijk ingesloten voor verder transport naar Westerbork. Door rechercheur B. vanaf het station gehaald.

13 uur. Froukje Seidel-Cohen (geboren op 22 augustus 1893) warm eten. **(gemengd-gehuwd; heeft de oorlog overleefd)**

16 uur. Door de hulpagenten Middelbos en Brinks aan den trein overgenomen de jodin S. Ruyghaver-Cohen geboren te Den Haag 21 Mei 1885 wonende te Apeldoorn. **Heeft de oorlog overleefd.**

16. 30 uur de in de mutatie sub. 12 uur sub. 13 uur en sub. 16 uur. Genoemde arrestanten (totaal 10 personen vanwege het Lager Westerbork afgehaald.

1 April 1944. 11 uur. Van de politie te Velp in bewaring overgenomen 2 jodinnen genaamd Louise Belte, geboren 28 februari 1881 te Amsterdam, wonende Willemstraat 35 te Velp. Elisabeth van Beets geboren 30 Mei 1886 te Amsterdam wonende Koningslaan 25 te Amsterdam. Deze dames worden door Westerbork van het bureau gehaald.

1 April 1944. 8. 50 uur. De arrestanten (sub. Mutatie 11 uur van 1 april 44 Belte en van Beets (twee jodinnen) vanwege het Lager Westerbork afgehaald.

Louise Belte = Louise Blitz, geboren op 28 februari 1881 [te Amsterdam], woonachtig op de Koningstraat 5 te Velp. **Heeft de oorlog overleefd, overleden op 28 februari 1947 te Velp.** Gehuwd met Benjamin Pasman.

Elisabeth van Beets, geboren op 31 maart 1886 te Velp, woonachtig op de Willemstraat 35 te Velp. **Heeft de oorlog overleefd, overleden op 4 maart 1956 te Velp.** Gehuwd met Jan Pik.

5 April 1944. 11. 45 uur. Brengen de rechercheurs Bronsema en Boer van de politie te Hengelo 1^e het echtpaar Samuel Jacob Berg, geboren 7 februari 1896 te Losser, landbouwersknecht wonende Steynstraat 24 te Arnhem.

2^e Rika Nathans, geboren 16 Augustus 1900 te Arnhem z. b. wonende Steynstraat 24 te Arnhem. Deze worden door het Lager Westerbork afgehaald. Fouilleering FL. 317,25 en 10,50 zilvergeld.

6 ¾ uur Door de SD van het Lager Westerbork van het bureau afgehaald het echtpaar Berg, reeds genoemd in mutatie van 11. 45 uur

Samuel Jacob Berg, geboren op 7 februari 1896 te Losser, omgekomen op 10 februari 1945 in het Extern kommando Melk.

Gehuwd met Rika Nathans, geboren op 16 augustus 1900 te Arnhem, omgekomen op 22 mei 1944 te Auschwitz.

8 April 1944. 11 ¼ uur van de opperwachtmeester G. van de gemeente politie te Enschede overgenomen een ondergedoken jood, genaamd Herman Maas, geboren te Eibergen 16 februari 1921 leerling MTS woonachtig te Eibergen. Hij moet doorgezonden worden naar het jodenkamp te Westerbork.

8 April 1944. 16 uur. De arrestant Herman Maas door het personeel van het kamp Westerbork afgehaald.
Herman Maas, geboren op 16 februari 1921 te Eibergen, omgekomen op 2 februari 1945 in het Extern kommando Weimar.

24 April 1944. 12 uur. Tijdelijk in bewaring overgenomen van de recherche te Den Haag den jood Ernst Goldstein. Deze persoon wordt te 14 uur afgehaald.

14 uur. De jood Goldstein door de recherche uit Den Haag afgehaald.

? Ernst Otto Goldstein, geboren op 27 januari 1906 te Parijs, omgekomen op 22 februari 1945 te Buchenwald.

28 April 1944. 18. 30 uur. Van de Landwacht Johannes Klim overgenomen Heiman Nathan, geboren te Leek 14 September 1901 verblijvende in jodenkamp te Westerbork.

19 uur. Is bovengenoemde persoon door de kapitein heengezonden.

Heiman Nathan Aptroot, zoon van Siemon Aptroot en Hulda Israels. Heeft de oorlog overleefd (bevrijd in kamp Westerbork), overleden in mei 1976 te Woodbury (USA). Gehuwd op 1 maart 1936 te Emden met Else Pels (Emden, 14 augustus 1909 - heeft de oorlog overleefd).

29 April 1944. 11. 40 uur. Door de politie van Enschede zijn 2 jodinnen aan het bureau gebracht en ingesloten. Zij worden door het kamp Westerbork afgehaald.

17 uur. De twee jodinnen, genoemd in mutatie sub. 11. 40 vanwege het kamp Westerbork afgehaald.

Woensdag 3 Mei 1944. 11. 30 uur. Van de Staatspolitie te Eindhoven overgenomen de ondergedoken Joden

1^e Wolf Culp, geboren te Steenwijk 19-6-1908,

2^e Martha Culp geboren te Steenwijk 30-4-1907,

3^e Flora Vellema, geboren te Leeuwarden 24-7-1907.

(Geschreven: joden afgehaald) 18. 30 uur. De arrestanten bedoeld in mutatie van 11. 30 uur zijnde Wolf Culp, Martha Culp en Flora Vellema zijn door het Lager Westerbork afgehaald.

Wolf Culp, eigenaar matrassenfabriek te Eindhoven, geboren op 19 juni 1908 Steenwijk, omgekomen op 30 september 1944 in Midden-Europa.

Gehuwd met

Flora Vellema, geboren op 24 juli 1907 te Leeuwarden, omgekomen op 30 september 1944 in Midden-Europa.

Martha Culp, geboren op 30 april 1907 te Steenwijk, omgekomen op 31 oktober 1944 te Auschwitz.

Martha Culp was muziek- en pianolerares, en werkte als eerste assistente bij het Pedagogium Achisomog van het Apeldoornse Bos, waar zij op 1 maart 1938 in dienst was getreden.

3 Mei 1944. 20. 45 uur. De Detachementscommandant van het kamp Westerbork, verzoekt opsporing en aanhouding van de jood Samuel Gazan, geboren 8 februari 1904. Hedenmiddag te 16. 20 uur uit het kamp vermist. Verder signalement onbekend.

Westerbork geeft kennis dat de jood Samuel weer terecht is. 4 mei 1944 te 7 uur.

Salomon Gazan, geboren op 9 februari 1904 te Middelharnis, omgekomen op 9 januari 1945 te Wilhelmshafen.

5 Mei 1944. 17. 45 uur. Een transport Joden overgenomen van de politie uit Arnhem aan het station te Assen. Overgebracht naar het politiebureau alwaar zij zullen worden overgenomen door Westerbork (16 personen)

19. 15 uur. Zijn de joden gemeld in mutatie van 17. 45 uur afgehaald voor transport naar Westerbork.

10 Mei 1944. 11. 45. Van de Staatspolitie van Groningen tijdelijk overgenomen de arrestant Sjaak Schatz geboren te Amsterdam 10 maart 1918 onderwijzer gedomicilieerd te Groningen. Hij wordt door het kamp Westerbork afgehaald.

12. 30 uur. Arrestant Schatz overgebracht naar het Huis van Bewaring.

Jacques Schatz, geboren op 10 maart 1918 te Amsterdam, omgekomen op 28 januari 1945 in Midden-Europa.

11 Mei 1944. 11. 15 uur. Door de Wachtmeesters B. en B. van de gemeente politie te Hengelo aan het bureau gebracht

1^e Sigmund Nathan Mencko geboren 23 April 1877 te Enschede

2^e Emma Rosa van Dam geboren 9 februari 1886 te Amsterdam. Beide personen zullen om 4 uur worden afgehaald ten einde op transport naar Westerbork te worden gesteld. Een bedrag van FL. 403. - berust bij opperwachtmeester X.

14. 45 uur. De Joden vermeld in de mutatie van 11. 15 uur aan de wachtmeester van Dam van het kamp Westerbork afgegeven

Sigmund Nathan Menko, geboren op 23 april 1877 te Enschede; heeft de oorlog overleefd, overleden op 26 januari 1962 te Enschede. ¹⁵⁸

Gehuwd met Emma Rosa van Dam, geboren op 9 februari 1886 te Amsterdam; heeft de oorlog overleefd, overleden in 1962.

Het echtpaar werd op 4 september 1944 gedeporteerd naar Theresienstadt, en werd daar bevrijd.

12 Mei 1944. 11. 30 uur. Twee arrestanten van de SD uit Enschede overgenomen A. J. van Tijn en E. van Tijn-Zwaneberg voor doorzending naar het kamp Westerbork.

12. 45 uur. Twee arrestanten van de SD uit Eindhoven overgenomen N. de Vries en S. de Vries-Bosman voor doorzending naar Westerbork.

16 uur. Voor Westerbork de joden van Tijn, van Tijn-Zwaneberg, de Vries, de Vries-Bosman (vier in getal) van hier afgehaald.

Alfred Isedor van Tijn, geboren op 29 maart 1888 te Enschede, omgekomen op 9 november 1944 te Bergen-Belsen. Gehuwd met:

Eva van Zwaneberg, geboren op 5 maart 1896 te Oss; gedeporteerd naar Bergen-Belsen, heeft de oorlog overleefd. Overleden op 14 oktober 1965 te Apeldoorn.

Nathan de Vries, geboren op 3 juni 1897 te Amsterdam, omgekomen op 31 augustus 1944 te Auschwitz,

Sophia Eva de Vries-Bosman, geboren op 25 september 1899 te Rotterdam, omgekomen op 22 mei 1944 te op Auschwitz.

Dinsdag 16 Mei 1944. 21 uur. Door ondergeteekende 28 politiemannen bij burgers onderdak verschaft, die een transport zigeuners naar Westerbork hadden gebracht.

17 Mei 1944. 22 ¼ uur. nachtverblijf verstrekt aan Peter Adolf Israël Behrendt geboren te Berlijn-Wilmersdorf (DI), zonder beroep, Jood, verblijvende in het jodenkamp te Westerbork. Deze kwam met de laatste trein aan en kon niet verder.

18 Mei 1944. 7 uur. In bewaring o. a. de nachtverblijver Behrendt

Peter Adolf Behrendt, geboren op 4 december 1924 te Berlijn, omgekomen op 27 november 1945 te Bussum (alsnog omgekomen aan gevolgen concentratiekamp).

19 Mei 1944. 0. 45 uur. Wordt vanuit het Lager Westerbork telefonisch kennis gegeven dat Herman Dormitz vermoedelijk is ontvlucht met medeneming van een zwart gelakt heerenrijwiel, laag model, zilverkleurig tour-stuur en zilvergrijs gebiesd op de velgen. Verzocht wordt mededeeling te doen aan de Landwacht alhier. Nader signalement van den ontvluchte zal worden opgegeven.

1 uur. Vorengenoemde aan de Landwacht medegedeeld.

Herman Salomon Dormits, geboren op 31 december 1926 te Arnhem, heeft de oorlog overleefd.

¹⁵⁸ Zie <http://www.jodeninederland.nl/id/P-2620>.

2 Juni 1944. 11. 45 uur. Van de recherche Den Bosch rechercheurs Krak en Hoogenboom een transport Joden overgenomen, bestaande uit de familie Hess, 3 personen, familie Eisner 4 personen. Deze Joden zijn bestemd voor het Lager Westerbork.

14 uur. Aan 5 arrestanten en aan 7 Joden warm eten verstrekt.

Franz Siegmund Eisner, geboren op 13 december 1893 te Berlijn, omgekomen op 28 februari 1945 in Midden-Europa.

Erna Abramowitz, geboren op 4 december 1903 te Ostrow, omgekomen op 31 oktober 1944 te Auschwitz.

Hans Peter Eisner, geboren op 6 juli 1931 te Berlijn, omgekomen op 31 oktober 1944 te Auschwitz.

Marianne Eisner, geboren op 2 juni 1937 te Hilversum, omgekomen op 31 oktober 1944 te Auschwitz.

Otto Joseph Hess, geboren op 3 april 1892 te Frankfurt a/Main, omgekomen op 1 oktober 1944 te Auschwitz.

Anna Maria Oettinger, geboren op 12 september 1898 te Berlijn, gedeporteerd naar Theresienstadt, heeft de oorlog overleefd.

Ursula Marianne Hess, geboren op 30 maart 1923 te Berlijn, gedeporteerd naar Theresienstadt, heeft de oorlog overleefd.

16. 15 uur. Overgenomen van den opperwachtmeester van politie P. van Meppel den jood M. Groenberg, wonende te Apeldoorn. Deze persoon is bestemd voor het lager Westerbork.

Mozes Groenberg, geboren op 6 maart 1896 te Zwolle, heeft de oorlog overleefd (bevrijd in kamp Westerbork).

2 Juni 1944. 17 uur. Zijn de Joden vermeld in mutatie 11. 45 uur en 16. 15 uur afgehaald door den Unterscharführer van Dam.

6 Juni 1944. 11. 30 uur. Van de Staatspolitie uit Eindhoven overgenomen vijf (5) joden die naar het Lager Westerbork moeten.

15. 50 uur. De 5 joden (zie mutatie van 11. 30) door Unterscharführer van Dam van Lager Westerbork afgehaald.

15 Juni 1944. 11. 30 uur. Door de opperluitenant Bloot van de recherche Amsterdam overgenomen den Jood Simon Zadoks, geboren Dordrecht 9 mei 1874 behorende in Lager Westerbork. Hij wordt hedenmiddag om 16 uur afgehaald door Westerbork.

17 ½ uur De jood Simon Zadoks door het lager Westerbork afgehaald. (Kienecker)

Simon Zadoks, geboren op 9 mei 1874 te Dordrecht; heeft de oorlog overleefd, overleden op 7 februari 1953 te Amsterdam.

19 juni 1944 22. 45 uur. Van de Arbeidsinzet-politie overgenomen zes zigeuners resp. genaamd:

1^e Johan Meinhardt geboren 15-19-1915

2^e Wilhelm Steinbach geboren 18 augustus 1904

3^e Robert Steinbach 15 november 1902

4^e Heinrich Steinbach 11 november 1901

5^e Heinrich Steinbach 28 december 1910

6^e Heinrich Steinbach 18 augustus 1907.

Aan het bureau ingesloten; worden morgen door het kamp Westerbork afgehaald.

Deze zigeuners zijn overgebracht naar het kamp Amersfoort en aldaar vrijgelaten.

7 uur In bewaring overgenomen de 6 zigeuners bestemd voor het kamp Westerbork. Deze personen worden door het kamp afgehaald.

8. 30 uur. De 6 ingesloten zigeuners door het kamp Westerbork afgehaald.

20 Juni 1944. 20 uur. *Werd door de politie uit Vught per telefoon kennis gegeven dat er woensdag 21. 23 uur een transport van 6 personen in Assen aankomt voor het kamp Westerbork.* Het kamp vorenstaand in kennis gesteld deelde mede morgen aan het bureau te komen voor bedoeld transport.

22 Juni 1944. 13 ¼ uur. Van de opperwachtmeester Grutters van den Staatspolitie Arnhem overgenomen de jodin Sara Petri geboren te Weiss 16 maart 1877 wonende te Vlissingen, Singelweg 180. In haar bezit FL 454,51 en verschillende distributiebescheiden. Aan bovengenoemde jodin warm eten verstrekt.

17. 30 uur. Door den Unterscharführer van Dam van het Lager Westerbork de jodin Sara Petri van het bureau afgehaald en op transport gesteld naar bovengenoemd kamp.

Sara Weiss, geboren op 16 maart 1877 te Jarotschin (Polen), heeft Auschwitz overleefd en is in 1956 te Middelburg overleden.

Dinsdag 27 Juni 1944. 17 uur. *Wordt door de Politie te Eindhoven verzocht dat morgenvroeg om 10. 57 uur een transport van een persoon overgenomen kan worden op het perron, welk transport door gezonden moet worden naar Westerbork. De Politie van Eindhoven moet voor verder transport door naar Groningen. Dit is door ondergeteekende toegezegd.*

28 Juni 1944. 11 uur. Door ondergeteekende overgenomen van de wachtmeester der Staatspolitie te Eindhoven J. D. Wieringa, de jood **Abraham Izak Goudsmit**, geboren Amsterdam 13 Augustus 1913. Goudsmit wordt door het kamp afgehaald.

18. 30 uur de arrestant Goudsmit is door mij overgebracht naar het Huis van Bewaring.

Amsterdam, 13 augustus 1913 - Midden-Europa, 15 maart 1945

29 Juni 1944. 14. 45 uur. *Overgenomen van den opperwachtmeester van de Staatspolitie te Rotterdam een transport Joden (vier stuks) welke zullen worden afgehaald door het kamp Westerbork.*

16. 40 uur. *De vier joden, vermeld in bovenstaande mutatie door Unterscharführer afgehaald.*

30 Juni 1944. 14 uur. *Overgenomen van den opperwachtmeester van de Gemeente politie van Rijn te Enschede een transport Joden (vier stuks) die voor het kamp Westerbork bestemd zijn en zullen worden afgehaald.*

15. 45 uur. *De vier joden, zie mutatie van 14 uur afgegeven aan Unterscharführer van Dam van Lager Westerbork.*

3 Juli 1944. Nachtrapport 23 uur. Door de landwachter B. aan het bureau gebracht en ingesloten: **Barend Sanders, geboren te Rotterdam 8 October 1905** wonende te Rotterdam, Noordplein 58, werkzaam te Havelte (jood).

Heeft de oorlog overleefd, overleden op 21 december 1959 te Rotterdam. Gehuwd met, en gescheiden van Roosje Springer. Uit dit huwelijk twee kinderen, o. a. Elizabeth Sanders (Rotterdam, 4 maart 1930 – Auschwitz, 10 september 1943).

5 Juli 1944. Overgenomen van de Gemeente Politie te Leeuwarden de jood S. Grunwald en de jodin H. Waas bestemd voor lager Westerbork.

Salomon Grunwald, geboren op 5 juni 1905 te Amsterdam, omgekomen op 4 januari 1945 te Auschwitz. Gehuwd met Sophia de Beer.

Henriette Waas, geboren op 14 juli 1933 te Amsterdam, heeft de oorlog overleefd (bevrijd in Theresienstadt).

13. 30 uur. Van de politie van het kamp Westerbork, tijdelijk in bewaring over genomen Anna Leembrugge (half jodin). Zij wordt over een paar uren door dezelfde politie weer afgehaald.

22 uur. Door het Lager Westerbork afgehaald de Joden Leembrugge, Waas en Grunwald.

Anna Suzanna Leembruggen, geboren op 18 oktober 1896 te Leiden, gehuwd, laatst woonachtig te Hilversum, omgekomen op 19 januari 1945 te Ravensbruck. [13 september 1944 straftransport Bergen-Belsen, als Straffaelige Mischlinge]. Gehuwd met Maurits Kann (Den Haag, 22 mei 1894 – Sachsenhausen, 29 maart 1942).¹⁵⁹ Drie van hun vier kinderen hebben de oorlog overleefd.

7 Juli 1944. Van de opperwachtmeester G. van Enschede een persoon overgenomen genaamd H. Frank, jood, bestemd voor Westerbork.

Heijman Karel Franken, geboren op 12 mei 1934 te Den Haag; omgekomen op 6 september 1944 te Auschwitz [gelijk met zijn moeder, Johanna Josephina Weijland (Rheden, 24 december 1895)].

¹⁵⁹ Journalist; lid Ordedienst (OD), hoofdredacteur *De Groene*, een van de drie Joodse oprichters van *Het Parool*.

Van de Staatspolitie Arnhem overgenomen de Jodin Elisabeth Lezer, die voor transport naar Westerbork hier is gebracht.

18 uur. Door Westerbork zijn Frank en Lezer afgehaald.

Elisabeth Lezer-Goschalk, geboren op 26 februari 1918 te Den Haag; heeft de oorlog overleefd, bevrijd in Theresienstadt,¹⁶⁰ overleden op 21 april 2002 te Middelburg. Gehuwd met Louis Lezer (Rotterdam, 8 mei 1910 – Middelburg, 25 maart 1973).

15 Juli. 11 uur. Van een Oberfeldwebel der Feldgendarmarie aan het station overgenomen de jodin van Zanten-de Groot. Zij wordt hedenmiddag afgehaald voor transport naar Westerbork. Is ingesloten.

16. 50 uur De jodin van Zanten-de Groot voor transport naar Westerbork afgehaald.

1 Augustus 1944. 10. 45 uur. Van de Staatspolitie Groningen overgenomen een transport Joden bestemd voor Westerbork en tijdelijk ingesloten:

1^e Bernard Simons, geboren op 14 mei 1895 te Winschoten; heeft de oorlog overleefd, overleden op 17 januari 1976 te Groningen.¹⁶¹

2^e Daniel Salomon Gudema, geboren op 11 augustus 1907 te Stadskanaal; heeft de oorlog overleefd.¹⁶² Gehuwd met Roelfina Hummel; heeft de oorlog overleefd.

3^e Simon Berkelo, geboren op 5 mei 1906 te Delfzijl, heeft de oorlog overleefd. Gehuwd op 19 december 1935 te Groningen met Martha Schaafsma.

4^e Benjamin Behr, geboren op 27 februari 1911 te Groningen; heeft de oorlog overleefd, overleden op 16 augustus 1995 te Hilversum.¹⁶³ Gehuwd op 11 augustus 1932 te Groningen met Bouwina Sijtina Havinga.

5^e Noach Jozeph de Groot, geboren op 16 augustus 1904 te Groningen; heeft de oorlog overleefd, overleden op 15 november 1971 te Groningen. Gehuwd op 22 september 1930 te Groningen met Toona van Delden.¹⁶⁴

6^e Mozes Kisch, geboren op 16 april 1919 te Groningen; heeft de oorlog overleefd. Gehuwd op 21 maart 1940 te Groningen met Margien Jans.

11. 30 uur. Zijn de Joden gemeld in mutatie van 10. 45 uur afgehaald door Westerbork.

Al deze zes Joden werden te Westerbork bevrijd!

2 Augustus 1944. 19. 15 uur. Werd er telefonisch verzocht door opperluitenant Wieringa van de Staatspolitie te Eindhoven, om morgenvroeg (3 Aug.) bij de sneltrein van 10. 58 uur te willen overnemen 5 joden, die op transport zijn naar het jodenkamp te Westerbork. In opdracht van Opperluitenant B. zal er hiervoor zorg gedragen worden.

3 Augustus 1944. 11. 30 uur. Van de politie te Eindhoven overgenomen 5 joden op het station alhier. Voor het lager Westerbork. Lager Westerbork door mij gewaarschuwd.

7/8 -8/8 1. 30 uur. v. m. De staatspolitie te Eindhoven deelt mede dat op Dinsdag 8 Augustus 1944 des namiddags te omstreeks 13. 15 uur een transport joden in Assen aankomt, bestemd voor Westerbork. Westerbork waarschuwen.

8 Augustus 1944. 13. 45 uur van de Staatspolitie Eindhoven overgenomen 4 Joden bestemd voor het Lager Westerbork. Westerbork is in kennis gesteld.

17 uur. De vier Joden vanwege het Lager Westerbork afgehaald.

¹⁶⁰ Ds. J. Kroon (1912-1982) te Koudekerke zorgde voor een vals doopbewijs, waardoor ze als gedoopte Jodin in Theresienstadt terecht kwam.

¹⁶¹ <http://bevrijdingsportretten.nl/portret/bernard-simons/>.

¹⁶² Zie <http://bevrijdingsportretten.nl/portret/daan-gudema/>.

¹⁶³ Zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Benny_Behr.

¹⁶⁴ Zie voor foto gezin <https://www.genealogieonline.nl/stamboom-schrik/I2516.php>

11 Augustus 1944. 12 uur. Door de politie van Vught 5 joden aan het bureau gebracht nl. :

1^e **Andree Harpman**, geboren te Parijs 17 Mei 1911, gedomicilieerd te Amsterdam **Parijs, 17 mei 1911 – Ravensbrück, 7 maart 1945.**

2^e **Louise Henriette van de Montel**, geboren te Amsterdam **2 februari 1926; heeft de oorlog overleefd. overleden op 28 oktober 1993 te Leiden.** Lid verzet. ¹⁶⁵

3^e **Egon Fabes [=Fabisch]**, geboren te Breslau **DI. 10 October 1916; gedomicilieerd te Amsterdam; heeft de oorlog overleefd.**

4^e **Juan Azeria [=Juan Absalam Aziria]** geboren te Rotterdam **23 Januari 1913; gedomicilieerd te Deventer, heeft de oorlog overleefd.**

5^e **Karel Wilhelm Eisenhart [=Eisenhardt]** geboren te Koningsbergen **8 Januari 1909; gedomicilieerd te Amsterdam, heeft de oorlog overleefd.**

Westerbork is met de aanwezigheid in kennis gesteld. 16. 30 uur. Door den Unterscharführer Van Dam van het Lager Westerbork de vijf joden van het bureau afgehaald en op transport gesteld naar bovengenoemd kamp.

12 Augustus 1944. 11. 45 uur. In opdracht van de kapitein een zestal Joden overgenomen van de politie Leeuwarden en hen met den politiebeambte Meekhof van politie Leeuwarden van het station overgebracht naar het Huis van Bewaring.

17 Augustus 1944. 13 ½ uur. Overgenomen van de politie te Amersfoort Rodrigues Lopes, Selina geboren te Amsterdam 21 november 1903 en Kruidier, Gijsbertus, geboren te Amsterdam 21 december 1897. Deze personen worden door het kamp Westerbork afgehaald.

16. 30 uur. De twee joden, bedoeld in mutatie van 13. 30 uur voor het kamp Westerbork afgehaald.

Sara Celina Rodrigues, geboren op 21 november 1903 te Amsterdam, omgekomen op 11 januari 1945 te Ravensbrück.

Gijsbertus Kruidier, geboren op 21 december 1897 te Amsterdam; omgekomen op 19 februari 1945 te Bergen-Belsen.

18 Augustus 1944. Nachtrapport. 19/8. 5. 20 uur. *Verzoekt opperwachtmeester Jansen der Staatspolitie te Eindhoven overname van een transport, bestaande uit 5 joden, hetwelk met de trein van 11 uur hier aankomt, aan het station over te willen nemen.* Verder hebben er geen bijzonderheden plaats gevonden.

19 Augustus 10. 30 uur. *Transport Joden aan het station overgenomen, overgegeven aan het Lager Westerbork.*

21 Augustus 11 uur. *Overgenomen van de politie Vught 2 joden en 2 Jodinnen en van de politie Utrecht een jodin.*

16 uur. De vijf joden vanwege het kamp Westerbork afgehaald.

24 Augustus 1944. 20 uur. *Door de Staatspolitie Eindhoven wordt verzocht om op 25 Augustus te 11 uur 's morgens een arrestant (jood) van het station te halen; deze is bestemd voor Westerbork.*

Vrijdag 25 Augustus 1944. 12 uur. Van de Politie te Eindhoven op het station alhier overgenomen de jood **Emanuel Paulus Staal, geboren te Amsterdam op 16 December 1875**, bestemd voor Westerbork. De Lagercommandant telefonisch verzocht hem te doen afhalen.

Emanuel Staal, van beroep violist, woonde oorspronkelijk te Den Haag. Hij was de weduwnaar van Clara Hamburger; uit dit huwelijk werd 1 zoon geboren. ¹⁶⁶ Op 22 augustus 1944 werd Emanuel Staal opgepakt in het Sint-Servaasgesticht te Venray. **Hij kwam om op 6 september 1944 te Auschwitz.**

26 Augustus 1944. 12 uur. (in kantlijn rode potlood : joden). *Door ondergeteekende op het station van de politie te Leeuwarden een tweetal Joden, waaronder een zieke, overgenomen en overgebracht naar het Huis van Bewaring.* De rest van het transport zal door politie Leeuwarden worden overgebracht.

¹⁶⁵ Zie <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Montel>.

¹⁶⁶ Zie <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/410208/simon-staal>.

29 Augustus 1944. 13. 30 uur. Van de gemeente politie te Amersfoort overgenomen twee Joden, Vincent Weijnand geboren 31 October 1921 te Bergen, leeraar wonende te Ommen en Ferdinand Levie, geboren 20 September 1924, studeerende wonende te Maastricht. Beide Joden zijn bestemd voor het kamp Westerbork.

16. 30 uur. De 2 joden zijn door het Lager Westerbork afgehaald. (zie mutatie 13. 30 uur).

Vincent Weijnand, dichter, geboren op 31 oktober 1921 te Bergen; politiek gevangene, homosexueel, omgekomen op 21 februari 1945 te Buchenwald.¹⁶⁷
Ferdinand Levie, geboren op 20 september 1924 te Maastricht; heeft de oorlog overleefd.

30 Augustus 1944. 11. 30 uur. Van de politie te Den Bosch overgenomen een transport Joden, genaamd **1^e Magda Levy geboren 17 december 1910 te Posen; heeft de oorlog overleefd**

2^e Thea Weyl geboren 6 november 1923 te Essen; heeft de oorlog overleefd.

3^e Peter Weyl geboren 29 oktober 1917 te Essen. Omgekomen op 18 maart 1945 te Dachau. (zie hieronder)

4^e Simon Josua Brommet geboren 5 september 1912 te Amsterdam. Omgekomen in Midden Europa, 15 maart 1945.

Kamp Westerbork gewaarschuwd.

14 uur. Aan de arrestant Brader en aan 4 Joden warm eten verstrekt.

16. 30 uur. De vier Joden, genoemd in mutatie sub. 11. 30 uur vanwege het kamp Westerbork afgehaald.

Franz Peter (roepnaam Peter) Weyl werd geboren op 29 oktober 1917 in Essen (Duitsland). Hij woonde in Essen aan de Kortumstrasse 55. Op veertienjarige leeftijd ging hij naar Nederland voor training, om het door zijn vader op 4 april 1933 opgerichte bedrijf de Haarlemsche Pyamafabriek "Nobelt" N. V. , aan de Leidschevaart 442 in Haarlem, te kunnen leiden. Op zijn 21ste verjaardag werd hij mede-directeur van Nobelt.

Peter Weyl heeft tot 2 mei 1938 ingewoond bij de familie Hamringa aan de Irislaan 31 in Heemstede. Toen de rest van zijn familie, na de Kristallnacht in Duitsland, in Heemstede aan de Heemsteedse Dreef 166 ging wonen, is hij daar naar toe verhuisd. In september 1940 werd de familie Weyl gedwongen te verhuizen naar de Sparrenlaan 1 in Hilversum, in verband met het jodenvrij maken van de kuststreek. Medio juni 1942 werd de familie Weyl opnieuw gedwongen te verhuizen, nu naar Amsterdam in verband met het concentreren van joden in de hoofdstad. Zij zijn toen gaan wonen aan de Parnassusweg nr. 18/III hoog.

Vrij snel hierna is Peter Weyl gaan onderduiken. Eerst in Oud Loosdrecht in huis bij koster Jansen van de Hervormde Kerk aan de Oud Loosdrechtsedijk 128. Daarna bij de dochter van de koster in Baarn en aansluitend in Maasniel (bij Roermond). Zijn zuster was ondergedoken in Roermond, aan de Brugstraat 16 bij de familie Dahmen. Om onbekende redenen was Peter Weyl daar op bezoek, toen door verraad op 9 juni 1944 de SD/SiPo Maastricht hier een overval uitvoerde. **Peter Weyl en zijn zus werden opgepakt en afgevoerd naar de gevangenis in 's-Hertogenbosch. Van hieruit zijn zij op 30 augustus 1944 aangekomen in Westerbork. Zij werden gehuisvest in strafbarak 67.**

Op zondag 3 september 1944 zijn beiden afgevoerd naar Auschwitz-Birkenau, waar zij in de nacht van 5 september aankwamen. Dit was hetzelfde transport waarmee onder andere ook de familie Frank is gedeporteerd. Peter Weyl kreeg hier kampnummer B-9355 in zijn arm getatoeëerd. Na een verblijf in de quarantainebarak werd hij tewerkgesteld in het Kommando Lederfabrik in de Bekleidungswerke, een complex gelegen buiten Auschwitz-Birkenau. Hier kostte hij de Strassenerhöhung Lederfabrik 0, 50 Reich Mark per dag. Met een dodenmars op 18 januari 1945 heeft hij Auschwitz verlaten om via sub-kamp Gleiwitz en concentratiekamp Gross-Rosen op 28 januari 1945 aan te komen in concentratiekamp Dachau. Hier kreeg hij registratienummer 139607. Over zijn verblijf in dit kamp is niet meer bekend dan dat **hij daar op 18 maart 1945 is overleden in de ziekenbarak 25, zoals staat genoteerd in het handmatig bijgehouden dodenboek van het kamp.**

Donderdag 31 Augustus 1944. 18 uur. Door ondergeteekende aangehouden en over gebracht naar het bureau: Jacobus Johan Godschalk. Ter zake van het niet dragen van zijn ster. En op last van de SD ingesloten.

Volgens mevrouw Godschalk-Plomp heeft Koos iemand begroet met OZO [Oranje Zal Overwinnen]. Een politieman heeft toen gevraagd wat hij tegen die voorbijganger zei, en Koos antwoordde, provocerend: 'u weet toch wel wat voor dag het is!' [Koninginnedag 1944].

¹⁶⁷ Zie voor hem <https://www.geni.com/people/Vincent-Weijnand/600000019582238661>.

1 September 1944 (kantlijn potlood Joden aangenomen) 9. 55 uur Wordt er telefonisch door de gemeente politie te Amersfoort overname van een arrestant welke heden met den trein van 11 uur aankomt. Vanaf de trein die te omstreeks 11 uur van Zwolle alhier aankomt overgenomen van de politie te Amersfoort de halfjood **Simon Hoorn**, geboren te Amsterdam 28 October 1924. Hoorn moet naar Westerbork worden overgebracht. **[op 13 september 1944 op transport naar Bergen-Belsen (het laatste grote transport vanuit Westerbork), daarna naar Buchenwald; heeft de oorlog overleefd].** 2 September 13. 00 uur, de arrestant Hoorn vanwege het kamp Westerbork afgehaald.

16. 40 uur Van de Opperwachtmeester D. te Enschede overgenomen den jood Israël Zeehandelaar geboren 26 augustus 1904 monteur wonende Johan Warmoldstraat 282 te Enschede. Deze persoon is bestemd voor het kamp Westerbork (kantlijn Jood)

16. 20 uur Den Jood **Israël Zeehandelaar** geboren 26 augustus 1904 te Amsterdam, door het kamp Westerbork afgehaald. (kantlijn potlood "Jood afgehaald"). **[Heeft de oorlog overleefd, bevrijd in het kamp Westerbork].**¹⁶⁸

3 September 1944 12. 20 uur door de gemeente-politie van Maastricht aan het bureau gebracht

1^e Betsie Henriette van Kreefeld geboren Amsterdam 24 augustus 1919

2^e Kato Elisabeth van Lier geboren te Rotterdam 26 oktober 1921.

Genoemde Jodinnen zijn bestemd voor Westerbork.

13. 00 uur De beide Jodinnen vanwege het kamp Westerbork afgehaald.

Betsy Henriette van Creveld, geboren op 24 augustus 1919 te Amsterdam, omgekomen op 13 januari 1945 te Bergen-Belsen. Gehuwd op 8 september 1942 te Amsterdam met Jo Zurel (Amsterdam, 8 oktober 1919; heeft de oorlog overleefd). **Uit dat huwelijk Sonny Zurel (Bergen-Belsen, 30 december 1944 – Bergen-Belsen, 4 januari 1945).**

Cato Elisabeth van Lier, geboren op 26 oktober 1921 te Amsterdam, omgekomen op 29 januari 1945 te Ravensbrück

4 September 1944. 9. 40 uur. De arrestant Godschalk afgehaald door den opperwachtmeester Sluiter.

14. 30 uur. Van de Marechaussee te Rhenen overgenomen een Jood, genaamd **Felix Cohen, geboren 9 Juni 1911 te Rotterdam**, artiest. Kamp Westerbork gewaarschuwd. **Heeft de oorlog overleefd.**

"Ik herinner me een aardige anekdote: een joodse medeburger was gearresteerd en zag kans als schoonmaker aan de politiedienst te worden toegevoegd. Hij was zoals alle arrestanten kaal geschoren. Maar hij droeg altijd een zakdoek met geknoopte punten en ontsnapte zodoende aan alle transporten naar Westerbork. Hij ging zelfs als 'belijdend katholiek' tijdens de kerstdagen naar de kerk. Regelmatig kwam hij bij ons over de vloer en noemde mijn ouders zelfs vader en moeder. Hij liet zich Kooiman noemen en overleefde de oorlog".¹⁶⁹

24 September 1944. 11. 30 uur. De arrestant Cohen op advies van dr. Nienhuis en in overleg met den kapitein overgebracht naar het ziekenhuis alhier.

30 September 1944. 12 uur. Geeft de directrice van het ziekenhuis kennis dat de arrestant Cohen hedenmiddag uit het ziekenhuis ontslagen kan worden.

Dertien uur. De arrestant Cohen van het ziekenhuis naar het bureau gebracht.

16 oktober 1944. Aan het bureau ingesloten **Hartog Behr**, geboren te Winschoten 24-2-97, leurder, wonende te Assen, Steendijk 22. **Heeft de oorlog overleefd.**

17 oktober 9 uur. Arrestant Behr heengezonden.

9½ uur Behr weer in arrest gesteld.

27 oktober 1944. De arrestant Behr heengezonden.

1 November 1944. 18 uur. Op last van de SD ingesloten de jood **Frits Funke** geboren te Haarlem 20-11-1893 wonende te Haarlem, Oranjeplein 12. Wordt morgen afgehaald door het kamp Westerbork.

¹⁶⁸ Zie http://levie-kanes.com/humogen/family/humo_/F49027/I130850/.

¹⁶⁹ Joop ten Caat, in *Asser Historisch Tijdschrift*, jrg. 9, nr. 3, p. 20-21.

3 November 1944. 14. 15 uur. Overgegeven aan de SD de arrestant Frits Funke geboren 20-11-1893 te Haarlem. **Heeft de oorlog overleefd (geen treintransporten meer).**

1945

6 Januari 1945 9. 45 uur Op last van de kapitein ingesloten de arrestant, (jood) **Meijer Mossel**, geboren te Amsterdam 10 januari 1910, voorzanger, wonende Amsterdam Gerhard-Doustraat 248. Zit in laatste cel links. Aan hem is brood en koffie verstrekt.

12. 00 uur De arrestant Mossel genoemd in mutatie 9. 45 uur door de SD afgehaald.

geboren 1910 Amsterdam

overleden **1978 Den Haag**

beroep chazan

functie chazan Joodse Gemeente in Den Haag 1949-01-25

Meijer Mossel werd in Amsterdam geboren. Zijn ouders hadden hem vernoemd naar rabbijn dr. Meijer de Hond, een bekende voor-oorlogse rabbijn die door het Amsterdamse proletariaat op handen werd gedragen. Voor Meijer Mossel was De Hond het grote voorbeeld. Zijn proeftijd had Mossel in de Gerard Doustraat Synagoge in Amsterdam. Daarna werd hij tot chazan (= voorzanger) benoemd. Later werd Mossel chazan in Maastricht en in Den Haag. Hij werd een van de bekendste voorzangers van het na-oorlogse joodse Nederland. Behalve chazan was hij in Den Haag ook onderwijzer van jongens die hun bar mitswa moesten doen. In 1978 overleed Mossel op 69-jarige leeftijd.

8 Januari 1945. Van de landwacht de navolgende arrestanten (7x)

7e/ Maria Katan geboren te Rotterdam 10 Juli 1915 jodin zonder beroep wonende Runde N. Z. 75 te Emmercompasuum. ¹⁷⁰ **Heeft de oorlog overleefd.**

18. 30 uur. Aan de arrestanten 13 porties brood en koffie verstrekt en aan een kind van arrestante Joela de Lange, een flesch melk.

9 Januari 1945. 12 uur. arrestante Katan door opperwachtmeester Sluiter afgehaald voor transport naar kamp Westerbork.

20 uur. op recept van dr. Nienhuis is aan arrestant de Jong en aan arrestante Heimans-de Lange ieder een drankje verstrekt.

10 Januari 1945. 12 uur. arrestante **Heymans-de Lange met kind** afgehaald en op transport gesteld naar Westerbork.

[+Joela de Lange, geboren op 21 januari 1912 te Raalte, dochter van Levie (Louis) de Lange en Bertha de Witte; woonachtig te Roden, heeft de oorlog overleefd, overleden op 14 juli 1992 te Roden.

Gehuwd in 1938 met Koenraad Jan Heijmans, marechaussee, niet-Jood, geboren op 27 januari 1912 te Rotterdam; verzetsman, overleden op 3 mei 1945 in de Lübeckerbocht. Uit dit huwelijk een levenloos geboren kind (Groningen, 30 juli 1942) en een dochter Berty Heijmans]. ¹⁷¹

13 Januari 1945. van de politie te Deventer overgenomen en aan het bureau ingesloten **M. Heyman [=Mozes Heijman] en B. H. de Groot**. Deze personen zijn bestemd voor Westerbork. Westerbork moet er nog mee in kennis worden gesteld.

14 Januari 7 uur. Voor het kamp Westerbork bestemde joden M. Haiman en B. H. de Groot.

9 uur. Het kamp Westerbork is met bovenstaande joden in kennis gesteld en heeft toezegging gedaan om deze personen af te halen.

13 uur. Heiman en de Groot door het kamp Westerbork afgehaald.

Zij beiden waren gemengd-gehuwd, en overleefden de oorlog.

7 februari 1945 22/12 uur Van de SD overgenomen de arrestanten **Nathan van Dam** geboren te Smilde 28-10 -1912 slager, laatste adres Rolderstraat 21 te Assen. **Heeft de oorlog overleefd.**

En *Anton Berger, geboren te Keulen 16 januari 1898 bankwerker laatste adres Amsterdam Van Woustraat 111.*

8/2 11. 45 uur De twee joden van Dam en Berger door Westerbork afgehaald.

¹⁷⁰ Lees haar indrukwekkende verhaal: <http://bevrijdingsportretten.nl/portret/maria-katan-van-daelen/>.

¹⁷¹ Zie <http://www.destentor.nl/regio/raalte/coniferen-markeren-laatste-rustplaats-1.3189663>.

17 Februari 1945. 15 uur. Doet Cornelia Levi, geboren te Rotterdam 9-3-1928, dienstbode wonende Rotterdam Schijndelstraat 18, tijdelijk verblijvende te Assen, Kloekhorststraat 25 aangifte verlies persoonsbewijs.

Donderdag 1 Maart 1945. 11. 30 uur. Metha Meijer, geboren te Assen 20 Augustus 1927, dienstbode, won. Groningerstraat 247 alhier, deelt aan het bureau mede, dat zij even te voren rijdende op haar rijwiel, in het Oosterhoutje is aangereden door Fred Cohen. Mej. Meijer kwam vanuit de richting Oosterhoutstraat. Bij de scherpen bocht welke begrensd wordt door den tuin van Berenschot en den tuin van het Ziekenhuis werd Mej. Meijer door Cohen aangereden, doordat Fred volgens haar zeggen te veel naar links uitweek, met het gevolg dat zij van haar rijwiel kwam te vallen, en het voorwiel werd beschadigd. Meijer en Fred zijn te samen naar Baakman gegaan, om de schade onderling te regelen.

13 april 1945 BEVRIJDING VAN ASSEN

Donderdag 3 Mei 1945. 16 ½ uur. Door **Catharina de Groot, geboren te Amersfoort 28 November 1911**, zonder beroep, Jodin, echtgenote van Gerrit van Santen thans wonende te Hooghalen D 80 wordt opsporing verzocht van haar beide zoontjes genaamd Johannes Hendrik van Santen geboren te Amersfoort 27 Januari 193(?) en Israël, zich noemende Jan, van Santen, geboren te Amersfoort 2 Mei 1935. Laatst genoemde jodenjongens zijn eenige weken geleden gezien op de weg Assen-Rolde. De moeder verzoekt bij aantreffen bericht.

Catharina de Groot (Amersfoort, 28 november 1911 – Amersfoort, 31 juli 1991); gehuwd met Gerrit van Santen (Zeist, 17 augustus 1909 – Amersfoort, 19 juli 1966).¹⁷² **Uit dit huwelijk o. a. : Johannes (Joop) Hendrik van Santen (Amersfoort, 27 januari 193 -) en Israel (Jan) van Santen (Amersfoort, 2 mei 1935 -); hebben beiden de oorlog overleefd.**

Vrijdag 4 Mei 1945. "Onder toezending van bijgaand schrijven betreffende den Joodschen patiënt Johannes Roelfsema, eigenlijk genaamd Jozef Slager, verzoek ik u terzake een onderzoek te doen instellen en hiervan bij proces-verbaal te doen blijken, welk proces-verbaal ik gaarne van U tegemoet zie. Onder meer dient de identiteit van patiënt te worden vastgesteld; of hij als zgn. "onderduiker" in Licht en Kracht werd opgenomen en of de toestand van patiënt van dien aard is, dat zijn verdere verpleging in krankzinnigen-gesticht noodzakelijk is, zulks na verhoor van den Geneesheer-Directeur van de Stichting 'Licht en Kracht' te Assen". De Officier van Justitie.

Uit het onderzoek bleek, dat op 27 mei 1944 vanuit Groningen een patiënt met de naam Johannes Roelfsema naar de psychiatrische inrichting Licht en Kracht was overgebracht. Volgens de geneesheer-directeur J. N. Breedvelt, wist men niet dat het om een Joodse onderduiker ging. Twee getuigen uit Steenwijk verklaarden, dat het ging om Joseph Slager, koopman, op 17 juni 1892 geboren te Steenwijk. Gehuwd met Eva van Praagh (1895-1978). De twee getuigen waren hun beide zonen, Jacob Slager (1923-2012) en een zoon van wie de naam onbekend is. Het woonadres van het echtpaar was Noordersingel 21 te Steenwijk. [Joseph Slager overlijdt op 19 mei 1951 te Assen].

5 Mei 1945. 11 uur. Aangezien het vermoeden bestond dat in de tuin van J. B. Levi, Oranjestraat 1 zich gouden sieraden enz. zouden liggen begraven, hebben agent X en een timmerman van het bureau gemeentewerken een onderzoek ingesteld dat echter niet het gewenschte resultaat heeft opgeleverd. **Joseph Benjamin Levi, geboren op 16 mei 1880 te Hoozevee; omgekomen op 1 december 1942 te Auschwitz.**

Maandag 14 Mei 1945. 18 uur. Door hulpagent Withof assistentie verleend aan een Canadeesche Rabbi voor toegang tot de jodenkerk.

¹⁷² Zie het aangrijpende verhaal op http://www.herdenkingsstenenamersfoort.nl/?page_id=366.

26 Juni 1945. Oproep twee joodsche kinderen

Verzoekt Majoor Eykman van de Repatrieringsdienst alhier, te doen nagaan of er iets bekend is omtrent twee joodsche kinderen: Rosemarie Ida van den Bergh, geboren 25 Juli 1936, roepnaam Itie; en Frieda Marianne van den Bergh, geboren 27 Maart 1939, roepnaam Janke. Beide kinderen zijn in het kamp Westerbork geweest en aldaar voor of tijdens een transport naar Duitschland weggehaald en tot op heden spoorloos (sedert 8 Februari 1944). Ouders wonen te Oss. Signalement Itie: donker blond haar, felblauwe oogen, iets lange rechte neus, boven voortanden iets naar binnen staand, hamerteentje, goed figuur, speelt piano. Signalement Janke: kastanje bruin(rood) haar, blauwe oogen, zeer blanke huid, boven voortanden iets naar binnen staand, hamerteentje, mooie handjes, dikker dan Itie.

Rosemarie Ida van den Bergh, geboren 25 juli 1936 te Nijmegen [laatst woonachtig te Heemstede], roepnaam Itie. Omgekomen op 11 februari 1944 te Auschwitz.

Frieda Marianne van den Bergh geboren 27 maart 1939 te Nijmegen [laatst woonachtig te Heemstede], roepnaam Janke.¹⁷³ Omgekomen op 11 februari 1944 te Auschwitz.

Zij verbleven in het kindershuis 'de Viersprong' aan de Arnhemsebovenweg 40 te Driebergen.

De leiding van het huis, waar meer dan 20 Joodse kinderen waren ondergebracht, was in handen van Suus Dermout en Mien Deenik. Meer dan 15 kinderen werden op 6 januari 1944 opgepakt en naar Amsterdam vervoerd; van Amsterdam naar Westerbork op 12 januari 1944 en vandaar op 8 februari 1944 naar Auschwitz.

De beide ouders hebben de oorlog overleefd.

findagrave.com

7 year old Rosemarie Ida Van Den Bergh murdered in the gas chamber on February 11, 1944.

Vrijdag 13 Juli 1945. 14 uur. Wordt door Regina de Jong oud 32 jaar zonder beroep huis-en echtgenoot van J. Buys. wonende Anreeperstraat 123 te Assen (tijdelijk adres) aangifte gedaan van vermoedelijk verduistering van twee mantelpakjes en verschillende jurken, zoomede van een hoeveelheid damesondergoederen, een rood lederen damestasch, een koffer en plm. FL 200. =. De Jong, die jodin is, heeft deze goederen bij haar wegvoeren naar het kamp Westerbork in bewaring gegeven bij de familie A. De heer A. verklaarde thans deze goederen aan onbekende personen te hebben weg gegeven. Onderzoek wordt verzocht.

Maandag 16 Juli 1945. 12 uur. In verband met de mutatie van Vrijdag 13 Juli 1945 te 14 uur is door ondergeteekende een onderzoek ingesteld in de woning van A. waarbij aangeefster de Jong

¹⁷³ Zie haar foto <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/416230/foto-frieda-marianne-van-den-bergh>.

tegenwoordig was. De nog in de woning van A. aanwezige goederen zijn aan de Jong ter hand gesteld, terwijl de overige door de Jong achtergelaten goederen door mevr. A. zijn weg gegeven aan personen die het erg arm hadden. De Jong heeft in overleg met mevr. A. met bovenstaande genoegen genomen en kan deze zaak thans als afgedaan worden beschouwd.

Afzender: Staf Militair Gezag. Onderwerp: Kerkelijke Feestdagen. Voor Israëlitische Militairen. 's-Gravenhage 13 September 1945. Ik verzoek U ter gelegenheid van het Loofhuttenfeest en het Slotfeest aan alle Israëlitische militairen, die zulks wenschen, bewegingsvrijheid of vrijstelling van dienst te verleen resp. op 22 en 23 September 1945 en 29 en 30 September 1945. Voor zooveel mogelijk moet voor deze militairen het bepaalde in paragraaf 2 lid 5 van bijlage C van het aanhangsel van deel A van het R. J. D. K. L worden toegepast. De Korpscommandant, De Kolonel w. g. Ir. M. Tans.

3 October 1945. Ondergeteekende heeft, op verzoek van de politie te Zeist telefonisch inlichtingen verstrekt over Clara, Rosa Magnus, geboren te Assen 24-1-1926 van beroep verpleegster, voorheen gewoond hebbende alhier Stationsstraat. Bedoeld meisje (jodenmeisje) was destijds ondergedoken en was nog in het bezit van een valsch persoonsbewijs ten name van Carla Randwijck. Thans wilde zij gaarne haar eigen naam weer terug hebben en zich als zoodanig te Zeist laten inschrijven alwaar zij momenteel werkzaam is. Door mij is medegedeeld dat hiertegen geen bezwaar bestaat.

Klara Roza Magnus, geboren op 24 januari 1926 te Assen (dus toen 19 jaar jong), dochter van Jozef Magnus (Smilde, 17 juni 1897 – Auschwitz, 31 augustus 1943) en Geertje Marchien van Dam (Aduard, 19 januari 1904 – Auschwitz, 8 oktober 1942).

Zie verder bij 18 februari 1946.

9 October 1945. Ondergeteekende heeft hedenmiddag assistentie verleend aan Henderika Levie, geboren te Assen 8-4-1919 van beroep leerling verpleegster, momenteel wonende Pelikaanstraat no. 7 in verband met het feit, dat de aan haar en haar overleden ouders in eigendom toebehoorende goederen, welke aanwezig moesten zijn in het perceel Venestraat no. 1, bewoond door X, niet werden afgegeven. Bij onderzoek in de woning bleek, dat inderdaad een vrij groote hoeveelheid goederen van de familie Levie in de woning aanwezig was. De goederen zijn opgeladen en in het bezit van eigenaresse gesteld. Zij verzocht geen proces-verbaal te willen opmaken.

Hendrika Meierina Levie, geboren op 8 april 1919 te Assen, dochter van Benjamin Levie (Assen, 7 maart 1885 – Auschwitz, 5 november 1942) en Flora Rozeveld (Dwingeloo, 14 maart 1891 - Auschwitz, 5 november 1942).

1946

18 Februari 1946. 17 uur. Bemiddeling verleend aan Clara Magnus, oud 22 jaar, tijdelijk vertoevende Talmastraat no. 25 alhier bij het terugkrijgen van haar in eigendom toebehoorende goederen welke waren achtergebleven bij Stern, Marktstraat alhier.

Donderdag 14 Maart 1946. 13 uur. Assistentie verleend aan den heer Piers van het Beheersinstituut te Assen, terzake het vermoedelijk onbevoegd meubelen weghalen uit perceel Javastraat no. 6 door Jetta Valk, gehuwd met J. Breemer, geboren 22 Februari 1892 te Wildervank, woonachtig Pretoriusstraat 39 II te Amsterdam. De auto, waarin één en ander zou worden opgehaald, is aan het bureau gebracht, alsmede genoemde Jetta Valk. Wordt door de recherche verder afgehandeld.

14 Maart 1946. In verband met de assistentie verleend aan den heer Piers op hedenmiddag, kan het volgende nader worden gerapporteerd. De genoemde Jetta Valk is volgens haar verklaring de eenigst nog in leven zijnde erfgenaam van de Joodsche familie Valk te Veendam en Wildervank. Zij had reeds eenige malen moeite gedaan om de bewindvoerder over de nagelaten goederen te bewegen de goederen aan haar toe te wijzen. Dit kon nog steeds niet geschieden. Thans had zij te Wildervank goederen van haar familie opgespoord en wilde deze per auto naar Amsterdam laten overbrengen, zonder hierin de bewindvoerder, een notaris te Veendam, of het beheersinstituut aldaar hier in te kennen. Vanwege gemeld instituut werd de heer Piers alhier gewaarschuwd. De goederen zijn met dezelfde auto waarin ook de te Assen, Javastraat 6 aanwezige goederen zijn geladen onder toezicht en op verzoek van Piers (beheersinstituut) naar Veendam gebracht ter beschikking van den bewindvoerder aldaar die zoonodig de

politie aldaar van een en ander in kennis zal stellen. De vrachtkosten zijn geheel voor rekening van Jetta Valk, die de chauffeur opdracht tot vervoer terug naar Veendam heeft gegeven. Hiermede is zij in kennis gesteld.

Jetta Valk, geboren op 22 februari 1892 te Wildervank, dochter van Jacob Valk en Betje Levie; op 30 april 1919 te Wildervank gehuwd met Joseph Breems, lijstenmaker.

In Assen woonde slechts één nakomeling van de familie Valk uit Wildervank en omgeving: Gaaltje Gelina Valk (Sappemeer, 25 januari 1910 – Auschwitz, 12 oktober 1942), gehuwd met Izak de Jong, venter van groente en fruit (Borger, 3 oktober 1908 – Auschwitz, 11 oktober 1942). Gaaltje Gelina was dochter van Philip Valk (Wildervank, 10 februari 1884 – Sobibor, 20 maart 1943) en Betje Haalman (Sappemeer, 18 november 1882 - Sobibor, 20 maart 1943), en kleindochter van Jonas Valk en Gaaltje Levie.

Jetta en Philip waren geen zus en broer; dus was Jetta geen tante van Gaaltje Gelina.

Zondag 26 Mei 1946. 17. 30 uur. Werd vanuit de Stichting Licht en Kracht kennis gegeven van ontvluchting van een patiënt, genaamd J. Eenhof geboren te Polen 30-9-1896 (Poolsche Jood) gekleed in donker grijs pak, vermoedelijk pantoffels aan, blootshoofds. Genoemd persoon is tusschen 4 en 5 uur vertrokken, in welke richting onbekend.

19 uur. wordt vanuit de Stichting Licht en Kracht kennis gegeven dat de ontvluchte patiënt vermeld in de mutatie van 17. 30 uur weer terecht is. Hij is teruggevonden op het station.

11 October 1946 16 uur. Deelt mevr. Levi, wonende te Amsterdam, Kribbestraat 20 aan het bureau mede, dat zij in de woning van H. , Vaart 126 meubelen had gezien die haar in eigendom toebehoren. Deze dame is in October 1941 gevlucht naar Engeland en heeft in haar toenmalige woning Kloosterstraat 14 al haar goederen moeten achterlaten. Uit een ingesteld onderzoek bleek, dat H. 4 stoelen en een tafeltje in zijn woning had, die hij had ontvangen in 1942 van den NSB-er Engels, destijds chauffeur van den Beauftragte. De meubelen zijn door mij in beslag genomen. Een nader onderzoek wordt ingesteld.

Greta Cato Mendels, geboren op 30 december 1910 te Almelo, heeft de oorlog overleefd, overleden op 26 oktober 2005 te Utrecht. Gehuwd met

Abraham Levi, geboren op 30 juli 1910 te Assen; omgekomen op 31 oktober 1944, als soldaat van de Prinses Irene Brigade, te Brussel.

7 November 1946. Doet Gans, voorzitter van de Joodsche Gemeente te Assen, aangifte van diefstal door middel van braak van 6 stoelen, 2 tafels uit de Joodsche school in de Rolderstraat te Assen. Hij verzoekt onderzoek. Deze diefstal is in de loop van 1945 of 1946 gepleegd.

Sluitsteen

Dit boek is de sluitsteen in de geschiedschrijving van de Joodse gemeenschap te Assen.

De moderne geschiedschrijving van die gemeenschap begint door middel van een modern medium: de film. De schrijver Marcel Möring begon zijn loopbaan als verslaggever bij de Drents-Groningse Pers. Hij interviewde een bestuurslid van de joodse gemeente van Assen, Daan Gans. Er was inmiddels een deel van het vernietigd geachte archief van de joodse gemeente van Assen tevoorschijn gekomen. Daan Gans deed aan Möring de suggestie om een film te maken over de geschiedenis van de vergeten joden van Assen. De filmdocumentaire kwam in 1990 uit onder regie van Frits van Echten en heet *Een behoorlijke Kille* ("Kille" komt van het Hebreeuwse woord voor een joodse gemeente).¹⁷⁴

De auteurs F. J. Hulst en H. M. Luning gingen in dit spoor verder en publiceerden in 1991 hun boek *De Joodse gemeente Assen. Geschiedenis van een behoorlijke kille, 1740-1976*.¹⁷⁵ Aan de publicatie van dit boek ging grondig archiefonderzoek vooraf.

Het duurde tot februari 2012 voordat een volgende stap gezet werd. Toen werd de website www.joodsebegraafplaatsassen.nl gelanceerd. Dankzij het materiaal dat op die website staat, werd de Joodse begraafplaats te Assen een van de best gedocumenteerde Joodse begraafplaatsen in ons land. In het najaar van dat jaar werd in de directe nabijheid van de Noordersingelschool een plaquette onthuld, gemaakt door de kunstenaars Flip en Sam Drukker. Deze plaquette herinnert aan het feit, dat op 2 en 3 oktober 1942 in en bij de Noordersingelschool de Joden uit Assen verzameld werden, in afwachting van hun transport naar het kamp Westerbork.

De kleinste monumenten ter nagedachtenis van de Asser Joden, die tijdens de bezetting omkwamen, zijn de zogenoemde Struikelstenen. Op de website van de Stichting Struikelstenen Assen zijn nadere bijzonderheden over de Joodse oorlogsslachtoffers uit Assen te vinden.¹⁷⁶

In april 2015 werd op een druk bezochte bijeenkomst in het Warenhuis Vanderveen het boek gepresenteerd: *Asser Oorlogsmonumenten*.¹⁷⁷ Zoals voor de hand ligt, wordt in dit boek veel aandacht besteed aan het lot van de Joodse gemeenschap te Assen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Omdat de Joodse inwoners per straat vermeld worden, kan met behulp van dit boek een wandeling langs de Struikelstenen gemaakt worden.

Weer een jaar later, in april 2016, werd het eerste exemplaar van het boek *De Drentse Sjoa. Joodse oorlogsslachtoffers in de provincie Drenthe*¹⁷⁸ aangeboden aan de Drentse Commissaris van de Koning. In dit boek staat het meest nauwkeurige overzicht van de Joodse oorlogsslachtoffers uit Assen.

Wie na al deze publicaties e. d. toch nog eigen onderzoek wil doen, kan o. a. terecht bij het Drents Archief.¹⁷⁹

inv. nr. 0436	Nederlands Israëlitische Gemeente te Assen
bloknummer 1470	archieff L. Vos
bloknummer 1505	archieff J. Ridderbos

¹⁷⁴ Zie de film op <http://joodsebegraafplaatsassen.nl/essays/een-behoorlijke-kille/>.

¹⁷⁵ [Asser Historische Reeks III]. Assen (Vanderveen) 1991.

¹⁷⁶ <http://www.struikelstenen-assen.nl/>.

¹⁷⁷ Germa Greving & Jan Ridderbos: *Asser oorlogsmonumenten. Herinneren en herdenken 1940-1945* [Nieuwe Asser Historische Reeks 1]. Assen (van Gorcum) 2015.

¹⁷⁸ K. W. van Hasselt, H. W. van den Beukel & J. Ridderbos: *De Drentse Sjoa. Joodse oorlogsslachtoffers in de provincie Drenthe*, Assen (Iwema) 2016.

¹⁷⁹ <http://www.drentsarchief.nl/>.

Bijlage 1

Overzicht van personen, die niet in Assen woonden en toch geregistreerd staan op een lijst (met leden van de Joodse Gemeente Assen?)¹⁸⁰

Bruin, Izaäk Meijer de; Avereest, 14 maart 1908 – Auschwitz, 31 december 1944
B 8, Bonnen¹⁸¹ (Gieten)

Cohen, Benjamin Mozes; Borger, 16 augustus 1874 – Auschwitz, 22 oktober 1942
Cohen-Korper, Naatje; Amsterdam 17 maart 1886 – Auschwitz, 19 oktober 1942
Cohen, Koosje; Borger, 30 maart 1920 – Auschwitz, 19 oktober 1942
Cohen, F. (Vroukje); Borger, 30 maart 1920 – Auschwitz, 30 september 1942
Cohen, Diena; Borger, 23 november 1925 – Auschwitz, 19 oktober 1942
D 42, Borger

Cohen, Mozes Machiel; Anloo, 23 mei 1888 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Cohen-Meijer, Sophia; Vlagtwedde, 10 april 1894 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Cohen, Salomon Benjamin; Zuidlaren, 9 mei 1920 – Sobibor, 11 juni 1943
Cohen, Gerda Henny; Zuidlaren, 7 maart 1925 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Stationsstraat 14, Zuidlaren

Cohen, Salomon Meijer; Nieuwe Pekela, 20 februari 1904 – Auschwitz, 30 september 1942
Cohen-Gudema, Lea; Onstwedde, 25 juni 1907 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Frouwktje; Onstwedde, 22 juli 1928 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Benjamin; Onstwedde, 25 maart 1931 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Jetta Reinette; Nieuwe Pekela, 14 december 1933 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Marcus; Nieuwe Pekela, 17 februari 1936 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Jakob; Anloo, 25 maart 1938 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, Maurits; Anloo, 3 mei 1939 – Auschwitz, 16 augustus 1942
Cohen, David; Gieten, 4 juli 1940 – Auschwitz, 16 augustus 1942
F 47c, Gieterveen (Gieten)

Dalsheim, Filippus; Noordbroek, 25 juli 1894 – Auschwitz, 28 februari 1943
Dalsheim-Stern, Vrouwkje;¹⁸² Leiden, 16 november 1892 – Auschwitz, 15 oktober 1942
Dalsheim, Lina Jacoba; Borger, 16 mei 1923 – Auschwitz, 3 september 1943
Dalsheim, Jacoba; Borger, 26 september 1924 – Auschwitz, 31 december 1942
Dalsheim, Herman; Borger, 16 april 1927 – Auschwitz, 28 februari 1943
Dalsheim, Berthold; Borger, 12 februari 1929 – Auschwitz, 15 oktober 1942
A 142, Borger

Dam, Izaäk van; Leens, 2 oktober 1893 – Midden-Europa, 31 december 1942
Dam-Nathans, Eva van; Haren, 15 juli 1893 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Dam, Martijn Bertus van; Zuidlaren, 20 februari 1921 – Gross Rosen, 7 februari 1945
Dam, Siemon Machiel van; Zuidlaren, 19 december 1922 – Auschwitz, 31 december 1942
Dam, Bernard Max van; Zuidlaren, 5 juli 1932 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Stationsstraat 42, Zuidlaren¹⁸³

Dam, Jakob van; Stedum, 28 juni 1885 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Dam-Nathans, Anna van; Haren, 2 maart 1899 – Auschwitz, 31 augustus 1942
Beukenlaan 12, Zuidlaren

Fiesler, Israel Majer; Lancut (Polen), 28 december 1895 – Auschwitz, 13 oktober 1942

¹⁸⁰ In RA Drenthe, Verzameling L. Vos. Aanvullende gegevens ontleend aan het Joods Digitaal Monument.

¹⁸¹ Op dit adres woonden ook de familie Meijer, en de vader van mw. Meijer, dhr. Gottfriedt.

¹⁸² H. Hamburger en J. C. Regtien: *Joodse oorlogsmonumenten in de provincie Drenthe. Alsmede algemene oorlogsmonumenten waarop joodse namen voorkomen*, Bedum (Profiel) 1999, p. 14.

¹⁸³ Zie Hamburger en Regtien, p. 34.

Fiesler-Nachtgeist, Masche; Kamionka (Polen), 22 december 1893 – Auschwitz, 14 oktober 1942
Fiesler, Aron Simon; Rolde, 7 februari 1928 – Auschwitz, 15 oktober 1942
Nooitgedacht 17, Rolde (sinds 1925)¹⁸⁴

Joosten, Israel; Zuidlaren, 11 december 1874 – Auschwitz, 19 november 1942
Joosten-Gans, Eva; Uithuizen, 13 april 1880 – Auschwitz, 19 november 1942
Joosten, Martha; Zuidlaren, 28 augustus 1920-Auschwitz, 19 november 1942
Esweg 19, Zuidlaren

Nijveen, Simon Jonas; Gieten, 15 augustus 1889 – Midden Europa, 31 augustus 1943
Nijveen-Falke, Jenny; Wolbeck (Duitsland), 17 oktober 1907 – Auschwitz, 8 oktober 1942
E 5, Bonnerveen

Schaap, Aron; Lathen (Duitsland), 14 april 1886 – Auschwitz, 26 oktober 1942
Schaap-Stein, Anna; Gescher (Duitsland), 14 juli 1900 - Auschwitz, 26 oktober 1942
Schaap, Joachim Isaak, Lathen (Duitsland) 28 juli 1926 – Midden Europa, 31 maart 1944
Schaap, Leoni Julia Antoinette; Lathen (Duitsland) 26 april 1928 - Auschwitz, 26 oktober 1942
Asserstraat 43, Rolde (sinds 1939)

Schaap, Bendix; Lathen (Duitsland), 13 mei 1892 – Auschwitz, 28 februari 1943
Schaap-Simon, Mellie; Werlte (Duitsland), 11 november 1898 – Auschwitz, 29 oktober 1942
Schaap, Sonja; Lathen (Duitsland), 18 januari 1925 – Auschwitz, 29 oktober 1942
Schaap, August; Lathen (Duitsland), 14 november 1926 – Auschwitz, 9 december 1942
Schaap, Frits; Lathen (Duitsland), 29 mei 1931 – Auschwitz, 29 oktober 1942
Asserstraat 1, Rolde

Stern, David;¹⁸⁵ Borger, 7 augustus 1862 – Auschwitz, 15 oktober 1942
Stern, Emanuel; Borger, 10 mei 1897 – Auschwitz, 28 februari 1943
Stern, Frouwkje; Borger, 23 maart 1902 – Auschwitz, 15 oktober 1942
Stern, Maurits; Borger, 23 januari 1912 – Midden Europa, 30 januari 1945
A 143, Borger

Valk, Simon;¹⁸⁶ Wildervank, 16 april 1893 – Auschwitz, 31 maart 1944
Valk-de Jong, Rachel; Winschoten, 9 februari 1898 – Auschwitz, 8 oktober 1942
Valk, Jonas; Gieten, 21 januari 1923 – Auschwitz, 30 september 1942
Valk, Heijman; Gieten, 12 juli 1924 – Weimar, 26 februari 1945
Valk, Gaaltje; Gieten, 23 december 1925 – Auschwitz, 8 oktober 1942
Valk, Mozes Mannus; Gieten, 17 september 1930 – Auschwitz, 8 oktober 1942
Valk, Benjamin; Gieten, 21 januari 1932 – Auschwitz, 8 oktober 1942
A 258a, Gieten

¹⁸⁴ Zie Hamburger en Regtien, p. 24.

¹⁸⁵ Op 9 juni 1896 te Borger gehuwd met Saartje Gottfried, dochter van Meijer Gottfried en Eva Rozeveld; zij overleed op 29 september 1936 te Borger, 63 jaar oud.

¹⁸⁶ Zie Hamburger en Regtien, p. 19.

Bijlage 2
Anti-Joodse maatregelen in chronologische volgorde¹⁸⁷

15-05-40	De Nederlandse Strijdkrachten leggen de wapens neer en geven zich over aan de binnenvallende Duitse troepen.
01-07-40	Joden moeten de luchtbescherming verlaten.
06-09-40	De Secretarissen-Generaal van de diverse Overheids Departementen beloven geen joden meer in overheidsdienst te benoemen.
05 oktober 40	Overheidspersoneel moet Ariërverklaring tekenen.
22 oktober 40	Joodse ondernemingen moeten zich melden bij de <i>Wirtschaftsprüfstelle</i> .
21 november 40	Aankondiging gaat uit, waarbij joden uit hun overheidsfuncties worden ontheven.
10-01-41	Registratieplicht voor joden.
05-02-41	Artsen moeten opgeven of zij van joodse bloede zijn of niet.
13-02-41	Vorming van de Joodse Raad voor Amsterdam.
22 en 23-02-41	<i>Razzia's</i> in Amsterdam.
12-03-41	Verordening betreffende de benoeming van een <i>Verwalter</i> - (Duitse) Beheerder in joodse bedrijven.
31-03-41	Oprichting van de <i>Zentralstelle für jüdische Auswanderung</i> - Centraal Kantoor voor Emigratie van Joden.
11-04-41	Het eerste nummer van het Joods Weekblad verschijnt.
01-05-41	Joden mogen maar beperkt werkzaam zijn in vrije beroepen. Joden worden verplicht om hun radiotoestellen in te leveren.
04-06-41	Bewegingsvrijheid van joden wordt beperkt
11-06-41	Weer razzia op joden in Amsterdam.
08-08-41	Verordening inzake joods geldelijk vermogen en grondbezit.
01-09-41	Joodse kinderen moeten naar aparte, Joodse, scholen.
15-09-41	Plakkaat met opschriften "Verboden voor Joden" verschijnen. Joden mogen geen bezoeken meer brengen aan parken, dierentuinen, cafés, restaurants, hotels, pensions, schouwburgen, cabarets, variétés, bioscopen, sportinrichtingen, concerten, openbare bibliotheken, leeszaal of musea.
07 en 08 oktober 41	<i>Razzia's</i> op joden in de Achterhoek, Arnhem, Apeldoorn en Zwolle.
01 november 41	Joden moeten verenigingen waar ook niet-joden lid van zijn verlaten.
03 november 41	In Amsterdam worden joodse markten ingericht.
07 november 41	Joden mogen zonder verlof of reisvergunning niet meer reizen of verhuizen.
01-01-42	Joden mogen geen niet-joods huishoudelijk personeel meer hebben.
09-01-42	Openbaar onderwijs is voor joden verboden.
10-01-42	Eerste joden vertrekken uit Amsterdam naar speciale joodse werkkampen in Nederland.
17-01-42	Zaandamse joden moeten naar Amsterdam verhuizen. Begin van de concentratie van joden in het <i>Judenviertel</i> - Joden kwartier in Amsterdam.

¹⁸⁷ Bron: <http://www.historischcentrumoverijssel.nl/NR/rdonlyres/4D831582-F9F7-4F6A-9F18-5110E4960AD5/0/AntiJoodsemaatregelentijdensdeTweedeWereldoorlog.pdf>.

23-01-42	Autorijden voor joden verboden. Persoonsbewijzen voor joden moeten van een "J" voorzien zijn.
25-03-42	Joden mogen niet meer met niet-joden trouwen, Buitenechtelijke seksuele omgang met niet-joden zal zwaar gestraft worden.
26-03-42	Het is verboden huisraad uit woningen van joden te verwijderen.
24-04-42	Een groot aantal joodse slagerijen moet sluiten.
02-05-42	Verordening waarbij het dragen van de Jodenster verplicht wordt gesteld. Het is een gele lap met daarop gedrukt de Davidster. In de ster staat in zwart het woord "Jood." De Davidster moet altijd zichtbaar en in het openbaar gedragen worden.
12-05-42	Joden mogen geen rekening meer hebben bij de postgirodienst.
29-05-42	Joden mogen niet meer vissen en kunnen geen visakte meer aanvragen.
05-06-42	Volledig reisverbod voor alle joden.
12-06-42	Joden mogen geen groenten in niet-joodse winkels kopen. Elke sport voor joden is verboden.
26-06-42	De Joodse Raad wordt ingelicht over deportatie van Joden naar het Oosten.
30-06-42	Joden mogen na 20. 00 uur 's avonds niet meer op straat zijn. Zij mogen niet meer fietsen.
06-07-42	Telefoneren voor joden verboden, joden mogen niet meer bij niet-joden op bezoek.
15-07-42	De eerste deportatietrein met 1137 slachtoffers vertrok vanuit Hooghalen naar Birkenau.
17-07-42	Een groot aantal straten in Den Haag en Scheveningen wordt voor joden verboden. Joden mogen slechts winkelen tussen 3 en 5 uur 's middags.
31-07-42	Joden mogen niet meer in kapsalons komen
08-1942	Joden in Nederland gedurende de gehele maand augustus aan <i>razzia's</i> onderworpen
08-09-42	In Den Haag mogen joden niet meer op publieke banken zitten.
15-09-42	Studieverbod voor joodse studenten.
02 en 03 oktober 42	<i>Razzia's</i> op joodse werkkampen.
16-01-43	De eerste joden komen in Vught aan.
21-01-43	Ontruiming van het joodse krankzinnigengesticht Het Apeldoornse Bos.
05-02-43	Joden mogen geen brieven of verzoekschriften aan Duitse instanties zenden. Alle post moet via de Joodse Raad gaan.
04-1943	De joden uit de provincie Noord Brabant moeten zich naar het Kamp Vught begeven.
05-05-43	Brief van dr. Harster, <i>SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei</i> , betreffende de eindoplossing van het Jodenvraagstuk. Algemene richtlijn: De <i>Reichsführer</i> SS Heinrich Himmler wenst dat in de loop van dit jaar zoveel joden als menselijkerwijs mogelijk is, naar het Oosten op transport worden gesteld
26-05-43	Grote <i>razzia</i> op joden in Amsterdam.
20-06-43	Weer grote <i>razzia</i> op joden in Amsterdam.
29-09-43	Laatste grote <i>razzia</i> op joden in Amsterdam.
12-1943	Er wordt een begin gemaakt met het oproepen van gemengd gehuwde joden

	voor werkkampen. Het joodse vraagstuk in Nederland wordt beschouwd als opgelost.
1 februari 1944	Laatste overgebleven Portugese Joden worden allemaal weggehaald en naar de Hollandse Schouwburg gebracht, Westerbork, Theresienstadt en velen eindigden in Auschwitz. Zie ook www. olijfmetperen. nl waar veel over deze periode te vinden is.

De Duitsers hebben de vernietiging van de Joden met grote nauwkeurigheid (Gründlichkeit) aangepakt. De bezetter in Nederland is behoudens de Februari-staking van 1941, eigenlijk nergens op noemenswaardige tegenstand gestuit. In Frankrijk en België lag dit anders. Dit wordt vaak verklaard met de grote gezagsgetrouwheid die van oudsher in Nederland heerste en het feit dat men al meer dan ruim een eeuw geen bezetting meer had gekend en daar dus niet op voorbereid was, zoals dat wel het geval was in België, dat reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers bezet was geweest.

De eerste anti-Joodse maatregelen begonnen op 1 juli 1940. Joden mochten niet langer deelnemen aan de luchtbescherming. Daarna kwam een reeks van maatregelen die uiteindelijk uitmondden in een operatie waarbij Joden, zonder veel maatschappelijke onrust, naar Polen konden worden afgevoerd. De volgende lijn werd zichtbaar:

Op 30 september 1940 krijgen de lagere overheden informatie over de vraag wie er nu precies als 'Jood' moet worden aangemerkt. Iemand met drie of vier Joodse grootouders wordt als Volljude (voljood) aangemerkt.

Op 10 januari 1941 krijgen de Joden de plicht om zich te laten registreren. In navolging van de praktijk in Duitsland wil de bezetter ook in Nederland een zogenoemde Judenkarterei, een centraal register met alle Joodse Nederlanders daarin opgenomen.

Op 5 september 1941 kan de Rijksinspectie van het Bevolkingsregister in de persoon van Jacobus Lambertus Lentz aan de bezetter melden dat er in Nederland circa 140.000 'voljoden' zijn. Daarnaast zijn er nog halfjoden en kwartjoden. De centrale registratie is een feit.

Op 23 januari 1942 geeft de bezetter de opdracht dat Joden een J in hun persoonsbewijs moeten ontvangen. Dit geeft maatschappelijke herkenning van de Joden.

Op 3 mei 1942 komt de opdracht tot het dragen van een Jodenster. Dit geeft publieke en zichtbare herkenning van de Joden.

Op 14 juli 1942 is het net gesloten en beginnen in Amsterdam-Zuid en Amsterdam-Centrum de eerste grote massale nachtelijke razzia's. De deportaties van Joden naar kamp Westerbork en Polen zijn begonnen.

Maatregelen tegen de joden:

joden mogen geen radiotoestel meer bezitten;

joden mogen niet meer zonder verlof reizen of verhuizen;

joden mogen niet zonder verlof over een fiets of een ander vervoermiddel beschikken;

joden mogen geen lid meer zijn van een niet-joodse vereniging;

joden mogen zich niet meer ophouden in niet-joodse hotels;

joden mogen niet zonder verlof werken bij niet-joden;

joden mogen zich niet meer in openbare gebouwen ophouden;

joden mogen niet meer met niet-joden huwen;

joden mogen geen rekeningnummer bij enige bank- of girodienst hebben;

joden mogen geen telefoonaansluiting meer hebben;

joden krijgen op hun persoonsbewijs een 'J' gestempeld. Joden zijn vanaf 2 mei 1942 verplicht zichtbaar de Jodenster te dragen.

Bijlage 3

Diverse overzichten, uit de bezettingstijd¹⁸⁸

Folioblad, enkel, dubbelzijdig beschreven, potlood

"In functie"	opgesteld ± augustus 1942		(in rood) werkkamp
I. Behr	Inspecteur Joodse Raad	1 juni 1942	
H. Elshof	Begrafeniswezen	augustus 1937	
M. Elshof	Vertegenwoordiger Afdeling heffing	23 maart 1941	
Fischler	Koster Joodse Gemeente	mei 1935	
Max Goudsmid	Technische Leiding	maart 1941	
Max Heijmann	Erkende kapper	juli 1942	Westerbork
N. Kropveld	Vertegenwoordiger?	23 maart 1941	
Aaron Leezer	Begrafeniswezen	1 januari 1936	Orvelte
B. Levie	Vertegenwoordiger Afd. Sociale Zorg Joodse Raad	23 maart 1941	Coenraad
J. Levie	Begrafeniswezen	20 maart 1940	Orvelte
H. Levy	Groepsleider Assen JCB	2 april 1941	
D. Magnus	Hulpkoster Joodse Gemeente	8 augustus 1942	Westerbork
J. Magnus Dzn.	Grafdelver	8 augustus 1942	Westerbork
J. Magnus Jzn.	Begrafeniswezen	1 januari 1930	Orvelte
S. Mathijssse	Onderwijzer Lich. Oefening	23 maart 1941	Westerbork
L. Mosis (Nijveen)	Begrafeniswezen	1 januari 1930	Westerbork
M. Mosis (Nijveen)	Kantoorbediende Joodse Raad	juli 1942	
S. Mozes (Nijveen)	Lid Kerkeraad Joodse Gemeente	18 maart 1942	Orvelte
C. Nathans	Technisch Leider	maart 1941	Orvelte
L. Overweg	Technisch Leider	29 juni 1942	Orvelte
S. Pinkus	Technisch Leider	2 april 1941	
M. van Rhijn	Technisch Leider		
	Voor een nog eventueel op te richten gasthuis		
M. Rozeveld	Begrafeniswezen	1 juni 1940	Orvelte
M. Samson	Arts	juni 1941	
A. A. Stern	Lid Kerkeraad Joodse Gemeente	5 mei 1940	
S. Stern	Commissie Buitenschoolse Jeugdzorg	27 juli 1942	Westerbork
L. de Vries	Hoofdvertegenwoordiger Joodse Raad	23 maart 1941	
I. Waaker	Leeraar	15 maart 1938	
H. Simon	Groepsleider	22 april 1941	

Kwarto, enkel, enkelzijdig gebruikt, getypt (doorslag); zonder datum

"Functionarissen in Assen, die in een werkkamp zijn opgenomen"

Levie, Benjamin	Vertegenwoordiger Joodse Raad	Rouveen ¹⁸⁹
Fischler, I. S.	Koster	Rouveen
Magnus, D.	Hulpkoster	Westerbork
Mozes (Nijveen), S.	Lid kerkenraad	Orvelte ¹⁹⁰
Elshof, H. S.	Voorzitter begrafenisvereniging	Rouveen
Magnus, Jozef	Bestuurder begrafenisvereniging	Orvelte
Leezer, Aron	idem	idem
Levie, Jozef	idem	idem
Rozeveld, M. M.	idem	idem

¹⁸⁸ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 2.

¹⁸⁹ Zie voor een foto van Joodse Assenaren in het werkkamp Rouveen: Hulst & Luning, p. 153.

¹⁹⁰ Zie voor twee foto's van Joodse Assenaren in het werkkamp Orvelte: Hulst & Luning, p. 155.

Behr, Izak	Inspecteur Joodse Raad	idem
Stern, Samson	Commissie Buitenschoolse Jeugdzorg	Westerbork
Magnus, Jacob	Grafdelver	idem
Meijer, Jozef	Vertegenwoordiger Joodse Raad	Gieten

Doorgehaald		
Levi (Vos), Levie	Afdelingschef Joodse Raad assistent	Westerbork
Toegevoegd: "gevlucht 17 augustus 1942"		

A-4, enkel, enkelzijdig beschreven, rood potlood

Geen opschrift

J. Levie	uit het kamp	Orvelte
B. Levie	idem	Rouveen
M. Rozeveld	idem	Orvelte
Ochs	idem	Orvelte
K. Hecht	idem	Orvelte
I. ter Berg	idem	Orvelte
S. Wolf	idem	Orvelte
C. Nathans	idem	Orvelte
Van Rhijn	idem	Orvelte

A-4, enkel, enkelzijdig beschreven, rood potlood

Opschrift "lijst zonder werk" en "46 personen"; geen datum

2	M. Godschalk	Oranjestraat 33	Westerbork
1	Mw. Themans-Godschalk	Oranjestraat 33	
1	Fam. J. Levie	Oranjestraat 47	
1	Fam. B. Levie	Oranjestraat 47	
1	Mej. C. de Vries	Oranjestraat 47	
2	M. Rozeveld	Oranjestraat 16	
2.	Ochs	Alteveerstraat 47	
2	Hecht	Alteveerstraat 47	
2	Heymann	Alteveerstraat 47	
3	J. S. M. Godschalk	Rolderstraat 23	
3	M. Godschalk	Oranjestraat 11	
4	M. Mosis (Nijveen)	Oranjestraat 10	
4.	Dr. Samson	Vondelstraat 11	
2.	Ten Berg	Rembrandtstraat 2	
1	S. Polak	Rembrandtstraat 2	
1	B. Polak	Rembrandtstraat 2	
2	S. J. Wolf	Veenestraat 101	
2	C. Nathans-Wolf	Rolderstraat 109	
2	S. Mathijse	Parkstraat 7	
6	Van Rhijn	Brinkstraat 21	
2	Teutsch	Oostersingel	

--
46

Kwarto, vier vellen, dubbel beschreven, potlood

Opschrift (gedrukt)

R. Vos Azn.

Makelaar N. B. M.

Woningbureau

Witterstraat 12

Opgave van a) pand, b) bewoner, c) eigenaar

Bijlage 4

Formulieren voor het ophalen van Joodse personen op 2 oktober 1942 NIOD, archief 77 HSSPF, inv. nr. 1455

Het onderstaande overzicht is niet compleet, en is ten dele "vervuild": er zijn ook formulieren voor een aantal mannen in de werkkampen etc.

Duidelijk aangegeven als personen uit de werkkampen:

Rolderstraat 57	Jong, Manus de	1885	uit werkkamp Staphorst
Oranjestraat 15	Hekscher, Meijer	1864	transport 3/10
Alteveerstraat 45	Hecht, K.	1896	8/10 Orvelte
Rembrandtstraat 2	Berg, I. H. ten	1892	3/10

Mannen die vanuit een gevangenis of kamp naar Westerbork gingen:

Middenstraat 2	Winnink, Isaac	1890	transport van Amersfoort naar Westerbork
Rolderstraat 54	Niedermann, I. K.	1922	ondergedoken geweest in Gorssel, komt uit gevangenis Arnhem
Rolderstraat 54	Calmanowitz	1919	ondergedoken geweest bij A. v. d. Hoorn te Gorssel, komt uit gevangenis Arnhem

Onduidelijk:

Rolderstraat 5 1941,	Wolf, S.	1895	manufacturenzaak, gesloten 1 november vrouw en kinderen thuis
-------------------------	----------	------	--

Alteveerstraat 5	Oosten, Johanna van	1931
Alteveerstraat 5	Oosten-Stork, H. van	1895
Alteveerstraat 47	Hanau-Stern, R.	1874
Alteveerstraat 47	Hecht, Helen	1939
Alteveerstraat 47	Hecht, K.	1896
Alteveerstraat 47	Hecht-Hanau	1906
Alteveerstraat 47	Heymann, Marianne	1933
Alteveerstraat 47	Heyman-Teutsch, N	1909
Alteveerstraat 47	Ochs, Marlene	1933
Alteveerstraat 47	Ochs, W.	1894
Alteveerstraat 47	Ochs-Hanau	1904
Alteveerstraat 47	Teutsch-Schneidinger, J.	1869
Alteveerstraat 47	Wolf, A.	1873
Alteveerstraat 47	Wolf-Nathan, L.	1873
Burg. Jollesstraat 15	Kats, J.	1865
Burg. Jollesstraat 15	Kats-Cohen, N.	1865
Eschstraat 43	Hiegenlich, J. S.	1860
Eschstraat 43	Hiegenlich-van Dam, R.	1859
Gedempte Singel 10	Oosten, Israel Bertie van	1927
Gedempte Singel 10	Oosten, Maurits Henk van	1933
Gedempte Singel 10	Oosten-Jakobs, J. van	1902
Gedempte Singel 16	Fischler, Henriette Mia	1928
Gedempte Singel 16	Fischler, Levie Salomon	1932
Gedempte Singel 16	Fischler, N. E.	1908
Groningerdwarstr. 5	Auszenberg, Josef	1933
Groningerdwarstr. 5	Zuiden-Zaligman, R. van	1893
Groningerdwarstr. 10	Vos, mw. J.	1909
Groningerdwarstr. 10	Vos, mw. E.	1904
Groningerstraat 10	Overweg, N.	1856
Groningerstraat 10	Overweg, Theresia	1893
Groningerstraat 10	Overweg-Lieuwenboom, S.	1876
Groningerstraat 19	Frijda, J. A.	1873
Groningerstraat 19	Kolthoff, S.	1873
Groningerstraat 21	Kolthoff, J.	1869
Groningerstraat 27	Meijer-Magnus, B.	1897
Groningerstraat 28	Nathans, C.	1883
Groningerstraat 47	Lezer, Grietje	1927
Groningerstraat 47	Lezer, Johanna	1931
Groningerstraat 47	Lezer-Wolf, M.	1897
Javastraat 7	Nathans, mw. A. W.	1882
Javastraat 7	Nathans, mw. R.	1880
Javastraat 7	Nathans-Cohen, O.	1850
Javastraat 20	Horst-Mozis, M. v. d.	1905
Javastraat 20	Mozis, Grietje ?	
Javastraat 20	Mozis, Jansje ?	
Javastraat 20	Mozis-Leip, J.	1875
Javastraat 22	Levie, J.	1873
Javastraat 22	Levie-Levie, L.	1873
Javastraat 24	Vos, J.	1870
Javastraat 24	Vos-van Rhijn, A.	1864
Javastraat 32	Polak, S.	1862
Javastraat 32	Polak-Hoogstraal, G.	1861
Javastraat 35	L. Leip	1847
Javastraat 38	Mosis, mw. H.	1870
Javastraat 38	Mosis, mw. R.	1872
Kanaal 15	Auszenberg, Lotte	1931

Kanaal 15	Nieweg, M.	1857
Kanaalstraat 27	Levie, W.	1875
Kanaalstraat 27	Levie-Levie, S.	1875
Kanaalstraat 27	Vos-Hartog, S	1877
Kerkstraat 18	Bundheim, E.	1868
Kerkstraat 18	Bundheim-Goldschmidt, M. B.	1876
Kerkstraat 18	Bundheim-v. d. Wijk	1894
Kerkstraat 18	Reinheimer, Carolina	1901
Kerkstraat 18	Reinheimer, mw. A.	1896
Kerkstraat 18	Reinheimer, mw. B.	1882
Kerkstraat 18	Reinheimer, mw. F.	1884
Loonerstraat 20	Veen-Dekker, A. v. d.	1871
Markt 13	Stern-van Rhijn, H.	1895
Molenstraat 42	Hiegentlich, J.	1875
Molenstraat 42	Hiegentlich-v. d. Brink, J.	1913
Molenstraat 42	Jong, M. de	1883
Molenstraat 42	Jong, Regina de	1913
Molenstraat 42	Jong-de Leeuw, G. de	1884
Nieuwe Huizen 18	Denneboom, Abraham	1929
Nieuwe Huizen 18	Denneboom, Berend	1932
Nieuwe Huizen 18	Denneboom, Betje	1932
Nieuwe Huizen 18	Denneboom-van Hoorn, E. C.	1892
Nieuwe Huizen 18	Leezer, B.	1859
Nieuwe Huizen 18	Leezer, Benjamin	1938
Nieuwe Huizen 18	Leezer, Meijer	1931
Nieuwe Huizen 18	Leezer, Rosetta	1933
Nieuwe Huizen 18	Leezer-Heymann, J. E.	1899
Nijlandstraat 1	Magnus, Bertha	1891
Nijlandstraat 1	Magnus, Betje	1891
Nijlandstraat 1	Magnus, J.	1866
Nijlandstraat 1	Magnus-Levie, C.	1857
Oostersingel 23	Teutsch, F. W.	1882
Oranjestraat 1	Rozeveld, Hendrika S.	1937
Oranjestraat 1	Rozeveld-Goudsmit, H.	1908
Oranjestraat 1	Rozeveld-van Rhijn, H.	1860
Oranjestraat 7	Engers-Lezer, F.	1866
Oranjestraat 11	Gelder-Spetter, S. van	1920
Oranjestraat 11	Godschalk, Hanneke	1935
Oranjestraat 11	Godschalk, Herman	1937
Oranjestraat 11	Godschalk-de Beer, S. E.	1910
Oranjestraat 11	Levie, Arnold de	1936
Oranjestraat 11	Levie, Hans de	1938
Oranjestraat 11	Levie-Leezer, S. de	1883
Oranjestraat 11	Levie-v. d. Hall, H. de	1907
Oranjestraat 11	Levie-van der Tonge, J.	1873
Oranjestraat 15	Heckscher, M.	1864
Oranjestraat 15	Heckscher, M. S.	1909
Oranjestraat 15	Hekscher-Süsskind	1866
Oranjestraat 15	Tijn, J. van	1875
Oranjestraat 15	Tijn-Nieweg, L. van	1882
Oranjestraat 16	Rozeveld, M. M.	1901
Oranjestraat 31	Levie-Looper, J.	1891
Oranjestraat 31	Looper, M.	1866
Oranjestraat 31	Looper-de Beer, J.	1864
Oranjestraat 31	Mozes-Dwinger, S.	1892
Oranjestraat 47	Levie, B.	1885

Oranjestraat 47	Levie, J.	1887
Oranjestraat 47	Levie, S.	1892
Oranjestraat 47	Levie-Mozes, M.	1895
Oranjestraat 47	Levie-Rozeveld, F.	1891
Oranjestraat 47	Mozes-Bierman, E.	1865
Oranjestraat 47	Vries, mw. C. de	1878 (Catharina, Amersfoort 17 februari 1878)
Oudestraat 24	Nijstad, M. J.	1876
Oudestraat 24	Nijstad, Marieke F.	1922
Oudestraat 24	Nijstad-Hart, F.	1882
Oudestraat 24	Nijstadt, M. F.	1922
Oudestraat 24	Swaan-Nijstad, C. de	1871
Oudestraat 42hs.	Bloemendal, M.	1872
Oudestraat 42hs.	Bloemendal-Gudema, G.	1875
Parkstraat 7	Kropveld, Johny	1932
Parkstraat 7	Kropveld, N.	1898
Parkstraat 7	Kropveld-Levie, F.	1899
Parkstraat 7	Mathijssse, Friederika	1923
Parkstraat 7	Mathijssse, S.	1895
Parkstraat 7	Mathijssse-de Jong	1889
Paul Krugerstraat 2	Cohen, F.	1884
Paul Krugerstraat 8	Polak, H.	1876
Paul Krugerstraat 8	Polak-Wijler, E.	1886
Paul Krugerstraat 8	Waaker, I.	1907
Paul Krugerstraat 8	Waaker, Levi Ferdinand	1936
Paul Krugerstraat 8	Waaker, Mozes Isaac	1932
Paul Krugerstraat 8	Waaker-Drukker, E.	1905
Paul Krugerstraat 42	Cohen, mw. F.	1882
Pelikaanstraat 25	Levie, J. B.	1880
Pr. Hendrikstraat ?	Bosch, mw. R. ten	1863
Pr. Hendrikstraat 27hs	Dantzich, Mozes	1932
Pr. Hendrikstraat 27hs	Dantzich-Frank, B. van	1904
Rembrandtstraat 2	Berg, I. H. ter	1892
Rembrandtstraat 2	Polak, mw. B.	1912
Rembrandtstraat 2	Polak, S.	1918
Rembrandtstraat 10	Boekbinder-Wijnberg, B.	1896
Rembrandtstraat 10	Levie-Boekbinder, R.	1880
Rolderstraat 5	Denneboom, Abraham Mozes	1927
Rolderstraat 5	Denneboom, Caroline	1925
Rolderstraat 5	Denneboom-Nathans, K.	1891
Rolderstraat 5	Wolf, Aaltje Betty	1928
Rolderstraat 5	Wolf-Cohen, R.	1891
Rolderstraat 14	Gokkes, Helene	1928
Rolderstraat 14	Gokkes, Levie	1929
Rolderstraat 14	Lezer, Hendrika	1920
Rolderstraat 14	Lezer, J. M.	1878
Rolderstraat 14	Lezer, Letitia	1919
Rolderstraat 14	Lezer, Mozes	1911
Rolderstraat 14	Lezer, S.	1882
Rolderstraat 14	Lezer-Salomons, L.	1866
Rolderstraat 14	Magnus-Lezer, H. A.	1919
Rolderstraat 14	Stoppelman-Lezer, J.	1918
Rolderstraat 17	Brink-Hanauer, B. ten	1856
Rolderstraat 17	Mosis, Aron	1931
Rolderstraat 17	Mosis-ten Brink, E.	1897
Rolderstraat 21	Dam, Antoinette van	
Rolderstraat 21	Dam, Rozetta van	

Rolderstraat 21	Dam-Jakobs, E. van	1876	
Rolderstraat 23	Auszenberg, Sara		
Rolderstraat 23	Elshof, Froukje Zoetje	1891	
Rolderstraat 23	Godschalk, Marijke	1941	
Rolderstraat 23	Godschalk, Paula, G.	1939	
Rolderstraat 23	Godschalk-Smalhout, E.	1913	
Rolderstraat 23	Klaartje		
Rolderstraat 23	Lezer, Freerk M.	1929	
Rolderstraat 23	Lezer, Levie F.	1926	
Rolderstraat 23	Lezer-Bloemendal, M.	1897	
Rolderstraat 23	Oosten, R. R. van	1869	
Rolderstraat 25	Elshof, H. S.	1885	
Rolderstraat 25	Elshof, Jette	1883	
Rolderstraat 25	Elshof, M. Ph.	1888	
Rolderstraat 54	Magnus, Clara Bertha	1927	
Rolderstraat 54	Magnus-Heilbron, H.	1894	
Rolderstraat 54	Schwab, Erwin	1926	
Rolderstraat 57	Blok, A.	1942, 11 april	
Rolderstraat 57	Blok-deJong, R.	1917	
Rolderstraat 57	Jong, Gezina de	1924	
Rolderstraat 57	Jong, M. de	1941	
Rolderstraat 57	Jong-Behr, A. de	1919	
Rolderstraat 57	Jong-de Leeuw, M. de	1890	
Rolderstraat 57	Blok, I. A.	1912	
Rolderstraat 85	Oosten, S. A. van	1883	
Rolderstraat 85	Oosten-Israel, H. van	1884	
Rolderstraat 85	Zuiden, E. van	?, 1 maart	
Rolderstraat 85	Zuiden, M. van	1873	
Rolderstraat 92	Cohen-Philips, J.	1891	
Rolderstraat 107	Denneboom-Goldsteen, S.	1871	
Rolderstraat 107	Leeuw-Goldsteen, G. de	1883	
Rolderstraat 107	Mosis (Nijveen) L.	1894	
Rolderstraat 107	Mosis-Denneboom, G. R.	1903	
Rolderstraat 109	Nathans, Coenraad	1892	boerderij
Rolderstraat 109	Nathans-Wolf, J. J.	1893	
Rolderstraat 109	Nathans, Karla S. R.	1928	
Rolderstraat 109	Wolf-ten Bosch, K.	1860	
Rolderstraat 118	Jong, Abraham	1932	
Rolderstraat 118	Jongh, H. de	1893	
Rolderstraat 118	Jong-van Rhijn, H. de	1895	
Rolderstraat 118	Levie, mw. R.	1847	
Rolderstraat 118	Levie. H.	1865	
Sluisstraat 4	Behr, Maria	1901	
Sluisstraat 4	Behr-Asser, F.	1875	
Sluisstraat 4	Dantzich, Fogeltje	1911	
Sluisstraat 4	Dantzich, M. van	1869	
Sluisstraat 4	Dantzich-van Gelder, E. van	1873	
Sluisstraat 4	Laan, Ph. van der	1864	
Stationsstraat 14	Kar, S. v. d.	1920	
Stationsstraat 14	Magnus, Rosa	1933	
Stationsstraat 14	Magnus,-van Dam, G.	1904	
Stationsstraat 5	Vries, L. de	1896	
Stationsstraat 5	Vries-Magnus, R. de	1896	
Vaart N. Z. 22	Oosten, B. van	1877	
Vaart N. Z 2A	Oosten-Weyl, C. van	1877	
Varkensmarkt 11	Jong, M. de	1882	

Varkensmarkt 11	Jong-Spier, S. de	1884
Venestraat 101	Stoppelman-Vogel, A. E.	1877
Venestraat 101	Wolf, Erna	1932
Venestraat 101	Wolf, S. J	1891
Venestraat 101	Wolf-Leezer, R.	1895
Vondelstraat 11a	Stern, Jenny	1926

**Bijlage 5,
Lijst van overlevenden, opgesteld door L. Vos¹⁹¹**

Gezinshoofden

		overleden
M. S. Boekbinder	06. 01. 1887	“
M. J. Gans	03. 04. 1890	“
A. Leip (Vos)	09. 08. 1884	“

Allen kinderen van Asser Joodse families (voorzover mij bekend), die de oorlog overleefd hebben

S. Leip (Vos)	14. 05. 1916	“	[Salomon (Sally)] ¹⁹²
A. van Oosten zn. van S. van Oosten	18. 08. 1912	“	[Abraham]
J. van Oosten	05. 12. 1913	“	[Jacob]
D. Gans	29. 10. 1919	“	[David (Daan)]
H. Stern dr. van A. A. Stern	25. 10. 1923	“	[Hetty]
N. van Dam	28. 10. 1912	“	[Nathan]
L. van Oosten, zn. van S. van Oosten	26. 06. 1921		[Leo Philip]
L. Leezer, zn. van B. Leezer	16. 07. 1898	“	[Levie (Luf)]
S. Stern zn. van A. Stern	05. 03. 1919		[Samson]
L. Nathans, zn. van A. Nathans	23. 04. 1921		[Leonard Izaak Jozef]
L. Vos	17. 01. 1920		[Levie]
I. Wolf	01. 03. 1922		[Izaak Jozef (Ido)]
Gr. van Oosten, dr. van S. van Oosten	07. 05. 1917		[Grietje]
H. Levie, dr. van B. Levie	08. 04. 1919		[Hendrika Meierina]
A. Levie, idem	28. 07. 1914		[Anna Hendrika]
A. Levie, dr. van J. Levie	21. 02. 1921		[Anna] Israel
H. Boekbinder, dr. van M. S. B.	09. 07. 1922		[Hulda]
J. Stern, dr. van A. A. Stern	05. 05. 1926		[Jenny]
M. Levie, zn. van G. Levie	17. 06. 1910		[Mozes] Israel
J. Nathans, dr. van Wed. Nathans	22. 05. 1917		[Jenny Mina] Frankrijk
C. Nathans, dr. van J. H. Nathans	13. 05. 1917		[Carla] Amerika
A. van Tijn	17. 08. 1917		[Aleida]
S. Hiegentlich, dr. van J. I. Hiegentlich	16. 12. 1910		[Sara Melia]
J. Levie, dr. van I. Levie	13. 06. 1917		[Johanna]
N. Lezer, dr. van J. Leezer	03. 04. 1918		[Netty]
R. de Jong, dr. van M. de Jong	13. 06. 1913		[Regina]
B. Levie, dr. van G. Levie	05. 03. 1905		[Betje] Israel
F. de Levie, dr. van M. de Levie			[=?Sophia Saartje, 08. 05. 1910]

¹⁹¹ Drents Archief, Verzameling L. Vos, map 6. Zonder datum, kopie. Zie hieronder het overzicht 'Joden, geboren te Assen die de oorlog overleefden'. Zie ook, voor andere namen, het overzicht in Germa Greving en Jan Ridderbos: *Asser oorlogsmonumenten*, p. 156-158.

¹⁹² [voornaam] is een toevoeging van de auteur.

Bijlage 6a, Joden geboren te Assen, die tijdens de bezetting overleden (selectie)¹⁹³

Baren, C. B. (Carel Benedictus) van; advocaat

Geboren op 23 november 1898 te Assen, zoon van Jacob Levij van Baren, godsdienstonderwijzer, en Betje Marianne Kolthoff; gehuwd met Henriette van Mogendorff (Hengelo, 29 augustus 1908 – Auschwitz, 17 september 1942), een kind, laatst woonachtig te Den Haag, omgekomen op 15 maart 1943 te Schoppinitz (Polen).

Behr, A. I. (Abraham Izak); keukenknecht

Geboren op 25 september 1918 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Behr, A. I. (Abraham Izak); scholier

Geboren op 26 mei 1930 te Assen, zoon van Izak Behr en Debora de Lange; omgekomen op 2 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Behr, A. (Adolph); pakhuisknecht

Geboren op 19 augustus 1913 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; gehuwd met Rebekka Simons (Groningen, 23 maart 1914 – Neustadt-Glewe, 31 mei 1945), laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 31 mei 1945 te Bergen-Belsen.

Behr, B. (Betje)

Geboren op 31 augustus 1907 te Assen, dochter van Samuel Behr en Friederika Asser; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 7 september 1942 te Auschwitz.

Behr,¹⁹⁴ dr. E. (Ephraim), arts, conservator

Geboren op 5 maart 1905 te Assen, zoon van Abraham Izak Behr en Jette Bernard; gehuwd met Bertha Aleida Jacobs, drie kinderen, laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 12 mei 1940 te Rhenen. Begraven op de Joodse begraafplaats te Groningen, Vak 2, 19B-18.¹⁹⁵

Behr, H. (Henriette)

Geboren op 18 september 1904 te Assen, dochter van Samuel Behr en Friederika Asser; gehuwd met Wolf Leuw, bakker (Amsterdam, 18 mei 1899 – omgeving Gross-Rosen, Polen, 2 februari 1945), twee kinderen, laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Behr, H. H. (Hester Henriette); scholier

Geboren op 16 oktober 1932 te Assen, dochter van Izak Behr en Debora de Lange; omgekomen op 2 september 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Behr, I. (Izak)

Geboren op 4 oktober 1900 te Assen, zoon van Abraham Izak Behr, koopman, en Jette Bernard; gehuwd met Debora de Lange (Hoogeveen, 29 augustus 1903 – Auschwitz, 2 september 1943), 2 kinderen, laatst woonachtig te Assen, omgekomen eind (27?) december 1943 in het concentratiekamp Warschau (Polen).

¹⁹⁶

¹⁹³ De Oorlogsgravenstichting noemt de namen van 578 personen (Joods en niet-Joods), die geboren werden te Assen en tijdens de oorlog omkwamen: [https://oorlogsgravenstichting.nl/zoeken?pagina=1&object=persoon&q=&exact=1&filter\[0\]=0&filter\[1\]=geboorteplaats&value\[1\]=Assen#zoeken-form](https://oorlogsgravenstichting.nl/zoeken?pagina=1&object=persoon&q=&exact=1&filter[0]=0&filter[1]=geboorteplaats&value[1]=Assen#zoeken-form).

¹⁹⁴ Ephraim en Izak Behr zijn broers, met twee zusters: Froukje Behr (Assen, 1 juni 1898; heeft de oorlog overleefd, overleden op 21 oktober 1958 te Haarlem), en Maria Mina Behr (Assen, 1 april 1903; heeft de oorlog overleefd, overleden op 12 december 1964 te Amsterdam).

¹⁹⁵ Grafsteen geeft als overlijdensdatum 14 mei 1940. Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

¹⁹⁶ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

Behr, M. (Maria)

Geboren op 19 mei 1901 te Assen, dochter van Samuel Behr en Frederika Asser; laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 2 november 1942 te Auschwitz.

Behr, M. (Martha)

Geboren op 26 september 1909 te Assen, dochter van Samuel Behr en Frederika Asser; laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 19 november 1942 te Auschwitz.

Behr, M. (Meijer); koopman

Geboren op 5 november 1881 te Assen, zoon van Benjamin Behr en Betje Wijnberg; gehuwd met Branca Cohen (Groningen, 16 mei 1881 – Sobibor, 9 juli 1943), een kind, laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 9 juli 1943 te Sobibor (Polen).

Behr, M. (Möritz)

Geboren op 30 juli 1902 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; omgekomen op 31 oktober 1943 in Midden-Europa.

Behr, Ph. (Philippus); koopman, schoenhandelaar

Geboren op 25 juli 1866 te Assen, zoon van Izak Behr en Maria Groenstad; gehuwd met Betje van Dam (Groningen, 14 april 1865 - Groningen, 4 november 1933), hertrouwd met Frieda Mindus (Papenburg, 1 juli 1909 – Auschwitz, 19 februari 1943), laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 19 februari 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Behr, Ph. (Philippus); colporteur

Geboren op 29 januari 1911 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; gehuwd met Esther Aandagt (Borgerhout, België, 3 mei 1914 – Sobibor, 1 juli 1943), een kind, laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 9 juli 1943 te Sobibor (Polen).

Behr, S. (Samuel); koopman in galanterieën

Geboren op 15 oktober 1877 te Assen, zoon van Izak Behr en Maria Groenstad; gehuwd met Friederika Asser (Altona, Duitsland, 25 mei 1875 – Auschwitz, 2 november 1942), laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 13 september 1942 te Assen.

Berg, B. H. (Benjamin Hartog) ter

Geboren op 4 juli 1924 te Assen, zoon van Izak Hartog ter Berg en Rosa Mogendorff, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).¹⁹⁷

Berg, M. L. (Milly Lena) ter

Geboren op 6 juni 1927 te Assen, dochter van Izak Hartog ter Berg en Rosa Mogendorff, omgekomen op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Bloemendal, F. M. (Freerk Marcus)

Geboren op 24 mei 1863 te Assen, zoon van Levie Bloemendal en Sara Engers; laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 20 maart 1943 te Sobibor.

Bloemendal, M. (Mozes)

Geboren op 3 oktober 1872 te Assen, zoon van Levie Bloemendal en Sara Engers; laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz.

Boekbinder, S. (Salomon), manufacturier

Geboren op 9 april 1917 te Assen, zoon van Mozes Salomon Boekbinder en Betje Wijnberg; gehuwd met Aleida van Tijn, omgekomen op 11 maart 1943 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).¹⁹⁸

¹⁹⁷ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

¹⁹⁸ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

Brink, I. (Israel) ten Brink

Geboren op 20 januari 1898 te Assen, zoon van Noach ten Brink en Betje Hanouwer; laatst woonachtig te Den Haag?, omgekomen op 22 oktober 1942 te Auschwitz.

Brink, L. (Levie) ten

Geboren op 28 maart 1895 te Assen, zoon van Noach ten Brink en Betje Hanouwer; laatst woonachtig te Haarlem, omgekomen op 4 juni 1943 te Sobibor.

Brommet-Swartberg, K. (Keetje)

Geboren op 10 juni 1878 te Assen, dochter van Levie Swartberg en Maria Vissel; gehuwd met Simon Brommet (Veendam, 17 april 1881 – Sobibor, 23 april 1943), laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 26 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Cohen, B. (Bernard)

Geboren op 6 augustus 1882 te Zwolle, zoon van Hartog Mozes Meijer Cohen en Betje van Zuiden; laatst woonachtig te Den Haag, omgekomen op 8 februari 1945 te St. Gallen.

Cohen, C. (Caatje); winkelierster

Geboren op 27 december 1858 te Assen, dochter van Salomon Salomons Cohen en Jantje de Leeuw; omgekomen op 26 januari 1942 te Assen.

Cohen, E. (Eduard)

Geboren op 28 juli 1884 te Assen, zoon van Hartog Mozes Meijer Cohen en Betje van Zuiden; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 22 mei 1944 te Auschwitz.

Cohen, F. (Frederik, roepnaam Frits); slager, Paul Krugerstraat 2 te Assen

Geboren op 12 november 1884 te Assen, zoon van Bernhart Cohen, slager, en Sara Engers; ongehuwd, omgekomen op 26 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Cohen, F. (Froukje); Paul Krugerstraat 2 te Assen

Geboren op 2 maart 1882 te Assen, dochter van Bernhart Cohen, slager, en Sara Engers; omgekomen op 2 november 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Cohen, I. (Israël)

Geboren op 26 november 1870, zoon van Mozes Cohen, vervener, en Schoontje Lezer; omgekomen op 12 november 1942 te Apeldoorn ('Het Apeldoornse Bos').

Cohen, J. F. Th. A. K. (Jacques Frederik Theobald Alfred Karel)

Geboren op 22 juli 1886 te Assen, zoon van Hartog Mozes Meijer Cohen en Betje van Zuiden; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 15 december 1942 te Auschwitz.

Cohen, M. J. M (Meijer Jacobus Marinus)

Geboren op 29 april 1880 te Assen, zoon van Hartog Mozes Meijer Cohen en Betje van Zuiden; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 17 september 1943 te Auschwitz.

Cohen, M. M. (Mozes Meijer)

Geboren op 14 september 1877 te Assen, zoon van Hartog Mozes Meijer Cohen en Betje van Zuiden; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 7 mei 1943 te Sobibor.

Cohen, R. (Rebekka)

Geboren op 12 maart 1891 te Assen, dochter van Louis Cohen en Betje Wittgersteiner; gehuwd met Salomon Wolf (Onstwedde, 11 april 1895 – Auschwitz, 31 oktober 1942; winkelbediende), een kind, omgekomen op 29 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Dantzich, B. (Benjamin) van

Geboren op 14 juni 1904 te Assen, zoon van Michiel van Dantzich en Eva van Gelder; laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 26 november 1942 te Auschwitz.

Dantzich, M. (Michiel) van

Geboren op 10 augustus 1932 te Assen, zoon van Benjamin van Dantzich en Bertha Frank; laatst woonachtig te Assen, omgekomen op 29 oktober 1942 te Auschwitz.

Godschalk, M. J. S. (Marinus Joseph Siegmund), "landarbeider" (neerbuigende Duitse aanduiding)

Geboren op 19 juli 1909 te Assen, zoon van Hertog Godschalk en Roselie Cohen; gehuwd met Ellen Smalhout, twee kinderen, omgekomen circa 9 juli 1943 in concentratiekamp Sobibor (Polen).¹⁹⁹

Hiegentlich, I. (Iwan), radiotelegrafist

Geboren op 11 april 1916 te Assen, zoon van Jacob Salomon Hiegentlich en Frederika Frietje Godschalk, omgekomen op 9 november 1942 tijdens transport van Frankrijk naar Sobibor (Polen).²⁰⁰

Kropveld, A. (Anthoine)

Geboren op 1 juli 1926 te Assen, zoon van Nathan Kropveld en Esther Levie, omgekomen op 10 april 1944 in het kamp Laurahütte (buitenkamp van het concentratiekamp Auschwitz).²⁰¹

Leuw, M. F. (Mina Friederika)

Geboren op 15 juni 1928 te Assen, dochter van Wolf Leuw, bakker, en Henriette Behr; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 8 oktober 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).

Levi, A. (Abraham) [schuilnaam M. Rodrigues]

Geboren op 30 juli 1910 te Assen, zoon van Joseph Benjamin Levi en Esther de Vries; manufacturer, gehuwd met Greta Cato Mendels (Almelo, 30 december 1910 – Utrecht, 26 oktober 2005), omgekomen op 31 oktober 1944 te Brussel. Begraven op de Stedelijke Begraafplaats Evere te Brussel, Vak 10, 18-36.²⁰²

Levi, H. (Henri), leraar wis- en natuurkunde

Geboren op 13 juni 1914 te Assen, zoon van Joseph Benjamin Levi en Esther de Vries; laatst woonachtig te Groningen, omgekomen op 13 maart 1943 te Sobibor (Polen).²⁰³

Levie, D. (Daniel), medisch student

Geboren op 4 juni 1918 te Assen, zoon van Jozef Levie en Mietje Mozes, omgekomen op 5 augustus 1942 (!) in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).²⁰⁴

Lezer, A. (Andries) sr. , kantooremployé

Geboren op 3 april 1919 te Assen, zoon van Levie Lezer en Betje de Vries, laatst woonachtig te Den Haag, omgekomen op 31 maart 1944 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).²⁰⁵

Lezer, A. (Andries) jr.

Geboren op 5 juli 1919 te Assen, zoon van Mozes Lezer en Netje Bloemendal, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen).²⁰⁶

¹⁹⁹ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰⁰ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰¹ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰² Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S. Zie voor het echtpaar [http://www.prinsesirenebrigade.nl/omgekomen%20pib'er%20Levi%20\(rodrigues\).htm](http://www.prinsesirenebrigade.nl/omgekomen%20pib'er%20Levi%20(rodrigues).htm).

²⁰³ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S. Schaker; tijdens de bezetting leraar te Zwolle, en te Enschede.

²⁰⁴ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰⁵ Naam ook op oorlogsmonument 'Achilles 1894', en op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰⁶ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

Lezer, J. S. (Jeannete Susanna)

Geboren op 27 december 1912 te Assen, dochter van Meijer Mozes Lezer en Marianna van Emden; gehuwd met Mozes de Metz (Leeuwarden, 27 oktober 1906 – Auschwitz, 2 november 1942), 2 kinderen, laatst woonachtig te Leeuwarden, omgekomen op 2 november 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen). ²⁰⁷

Magnus, D. (David), “landarbeider” (neerbuigende Duitse aanduiding)

Geboren op 21 maart 1916 te Assen, zoon van Jozef Magnus en Johanna Carolina Gans; gehuwd met Sofia de Levie (Veendam, 16 februari 1913 – Sobibor, 7 mei 1943), omgekomen op 7 mei 1943 te Sobibor (Polen). ²⁰⁸

Magnus, H. (Heiman), “landarbeider” (neerbuigende Duitse aanduiding)

Geboren op 10 oktober 1921 te Assen, zoon van David Magnus en Henriette Heilbron, omgekomen op 15 maart 1945 te Bergen-Belsen, Duitsland. ²⁰⁹

Magnus, J. (Jakob), paardenslager

Geboren op 6 maart 1919 te Assen, zoon van David Magnus en Henriette Heilbron, omgekomen op 30 november 1944 in het kamp Senftenberg (buitenkamp van het concentratiekamp Sachsenhausen) te Schwarzheide, Duitsland. ²¹⁰

Meijer, J. (Jakob)

Geboren op 15 april 1923 te Assen, zoon van Bertus Meijer en Betje Magnus, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen). ²¹¹

Nathans, C. S. (Carel Samuel)

Geboren op 30 januari 1924 te Assen, zoon van Coenraad Nathans en Jeannette Jacoba Wolf, omgekomen op 9 februari 1944, tijdens transport van Westerbork naar Auschwitz (Polen). ²¹²

Oosten, H. (Henri) van; magazijnbediende

Geboren op 29 mei 1919 te Assen, zoon van Louis van Oosten en Jetje Groenberg; laatst woonachtig te Andijk, omgekomen op 31 oktober 1943 te Sobibor (Polen).

Oosten, J. (Jonas) van

Geboren op 9 augustus 1926 te Assen, zoon van Machiel van Oosten en Johanna Jakobs, vermist (datum en plaats van overlijden onbekend). ²¹³

Oosten, L. (Leo) van

Geboren op 19 mei 1926 te Assen, zoon van Abraham van Oosten (Assen, 25 april 1897 – Assen, 2 februari 1937), bouwkundig tekenaar/architect, en Heintje Stork (Amsterdam, 14 oktober 1895 – Auschwitz, 19 februari 1943), omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen). ²¹⁴

Oosten, S. (Salomon) van

Geboren op 10 mei 1910 te Assen, zoon van Simon Abraham van Oosten en Heintje Israel; omgekomen op 28 februari 1942 te Bodjonegro (Ned. Indië).

²⁰⁷ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²⁰⁸ Naam ook op oorlogsmonument ‘Achilles 1894’.

²⁰⁹ Naam ook op oorlogsmonument ‘Achilles 1894’.

²¹⁰ Naam ook op oorlogsmonument ‘Achilles 1894’.

²¹¹ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²¹² Naam ook op oorlogsmonument ‘Achilles 1894’.

²¹³ Naam ook op oorlogsmonument ‘Achilles 1894’.

²¹⁴ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

Staveren, B. H. (Benjamin Herman) van, handelsbediende
Geboren op 28 juli 1921 te Assen, zoon van Hartog van Staveren en Cato Levie; laatst woonachtig te Zwolle of Amsterdam, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz (Polen). ²¹⁵

Tijn, C. (Comprecht) van, slagersknecht
Geboren op 10 september 1920 te Assen, zoon van Jozef van Tijn en Leentje Nieweg, omgekomen op 30 september 1942 in het concentratiekamp Auschwitz, Oswiecim (Polen). ²¹⁶

Vries, L. (Levie) de, onderwijzer
Geboren op 29 oktober 1919 te Assen, zoon van Leon de Vries en Roziëna Magnus; laatst woonachtig te Utrecht, omgekomen op 9 juli 1943 te Sobibor (Polen). ²¹⁷

Zuiden, B. (Bernard), hoofdcommies op het Ministerie van Justitie
Geboren op 20 april 1892 te Assen, zoon van Herman van Zuiden en Roosje Engers; laatst woonachtig te Den Haag, omgekomen op 8 oktober 1942 te Auschwitz. ²¹⁸ Gehuwd met Sientje Sniijders (Amsterdam, 4 januari 1890 – Auschwitz, 8 oktober 1942). Uit dit huwelijk twee kinderen, die de oorlog overleefden.

²¹⁵ Naam ook op oorlogsmonument 'Achilles 1894', en op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²¹⁶ Naam ook op oorlogsmonument 'Achilles 1894'.

²¹⁷ Naam ook op oorlogsmonument Rijks H. B. S.

²¹⁸ Zie voor hem Marcel Verburg: *Geschiedenis van het Ministerie van Justitie 1940-1945*, Amsterdam (Boom) 2016, m. n. p. 203v.

**Bijlage 6b, Joden geboren te Assen, die de oorlog overleefden
(woonachtig te Assen of daarbuiten)
56 namen**

Behr, F. (Froukje)

Geboren op 1 juni 1898 te Assen, dochter van Abraham Izak Behr, koopman, en Jette Bernard; overleden op 21 oktober 1958 te Haarlem. Gehuwd met Joel van Coevorden, rijwielgrossier (De Wijk, 25 mei 1898 – Amsterdam, 19 augustus 1983); uit dit huwelijk twee kinderen.

Behr, I. (Izak)

Izak Behr, geboren op 13 mei 1906 te Assen, zoon van Samuel Behr en Friederika Asser; overleden op 16 maart 1967 te Amsterdam. Gehuwd met, en gescheiden van Lea Rooselaar (Amsterdam, 22 oktober 1910 – Amsterdam, 18 september 2001); uit dit huwelijk een dochter.

Behr, M. M. (Maria Mina)

Geboren 1 april 1903 te Assen, dochter van Abraham Izak Behr, koopman, en Jette Bernard; overleden op 12 december 1964 te Amsterdam. Gehuwd met Eliazar Pinto, veehandelaar (Winschoten, 7 maart 1896 – Auschwitz-Birkenau, 1 maart 1944); uit dit huwelijk twee kinderen.

Boekbinder, B.C. (Betje Catharina)

Geboren op 29 januari 1912 te Assen, dochter van Lambertus Lodewijk Boekbinder en Rosina Levie (heeft de oorlog overleefd); overleden op 1 januari 1991 te Holten. Gehuwd met Rudolf de Haas (Deventer, 2 februari 1905 – Mauthausen, 29 juni 1942).

Boekinder, C.A. (Catharina Aaltjen)

Geboren op 5 september 1915 te Assen, dochter van Lambertus Lodewijk Boekbinder en Rosina Levie (heeft de oorlog overleefd); overleden op 13 december 1987 te Hilversum. Gehuwd (2) met Jaak (Jack) Drukker (Anderlecht, 21 mei 1909 – Hilversum, 7 juni 1977). Uit dit huwelijk een zoon.

Boekbinder, H. (Hulda)

Geboren op 9 juli 1922 te Assen, dochter van Mozes Salomon Boekbinder en Betje Wijnberg; overleden op 15 mei 2006 te Assen. Gehuwd met Henk Mulder; uit dit huwelijk twee kinderen.

Coevorden, B. (Benno) van

Geboren op 23 juli 1923 te Assen, zoon van Joel van Coevorden en Froukje Behr; overleden op 21 oktober 1958 te Haarlem. Gehuwd met Elisabeth (Lisa) de Vries [Haarlem, 19 juli 1925 – Herzliya (Tel Aviv), 2 maart 2009].

Cohen, C. (Cato)

Cato Cohen, geboren op 19 juni 1890 te Assen, dochter van Bernhart Cohen en Sara Engers; overleden op 13 januari 1972 te Assen.

Cohen, F. A. (Frouwtje Alida)

Geboren op 22 augustus 1893 te Assen, dochter van Frits Cohen en Suzanna Hekscher; overleden op 11 oktober 1975 te Assen.

Engers, M. C. (Meijer Coenraad)

Geboren op 16 september 1890 te Assen, zoon van Marcus Abraham Engers en Froukje Lezer; overleden op 3 november 1956 te Londen. Gehuwd met Jet van den Bergh (1890-1979); uit dat huwelijk vier kinderen.

Frijda, M. H. (Martha Hendrika)

Martha Hendrika Frijda, geboren op 1 september 1907 te Assen, dochter van Joseph Aron Frijda en Jeltje Kolthoff; overleden op 4 januari 1996 te Melbourne.

Godschalk, J. J. (Jacobus Johan)

Geboren op 17 augustus 1905 te Assen, zoon van Hertog Godschalk en Roselie Cohen; overleden op 18 november 1984 te Schiebroek.

Hiegentlich, S. M. (Sara Melia)

Geboren op 16 december 1910 te Assen, dochter van Jacob Salomon Hiegentlich en Frederika Frietje Godschalk; overleden op 16 augustus 1994 te Arnhem. Gehuwd met Alexander Troostwijk (Zwolle, 25 december 1908 – Arnhem, 25 februari 1982).

Hiegentlich, S. J. (Salomon Jacob)

Geboren op 4 juni 1908 te Assen, zoon van Jozef Hiegentlich en Fannij Weinberg; overleden op 28 oktober 1986 te Amsterdam.

Jong, R. (Regina) de

Geboren op 13 juni 1913 te Assen, dochter van Marcus de Jong en Geertruida de Leeuw; overleden op 26 juli 1997 te Haarlem. Gehuwd met Juda Buijs (Amsterdam, 17 oktober 1918 – Nijmegen, 13 januari 1964); uit dit huwelijk vier kinderen.

Laan, M. (Martha) van der

Geboren op 26 februari 1908 te Assen, dochter van Philip van der Laan en Estella Mogendorff; overleden op 22 juni 2000 te Boston.

Laan, M. (Meta) van der

Geboren op 21 mei 1914 te Assen, dochter van Philip van der Laan en Estella Mogendorff; overleden in april 1985 te Malden, USA.

Laan, M. (Mozes) van der

Geboren op 28 oktober 1898 te Assen, zoon van Meijer van der Laan en Marianna Esperance Heijmans van der Douwer; heeft de oorlog overleefd, overleden op ? te Assen.

Leezer, F. (Froukje)

Geboren op 20 april 1889 te Assen, dochter van Benjamin Leezer en Esther van Zand; overleden op 18 maart 1982 te Haifa. Gehuwd op 1 augustus 1917 met Salomon Simon Samuel (Twello, 16 juli 1883 – Deventer, 28 februari 1946).

Leezer, L. [Levie (Luf)]

Geboren op 16 juli 1898 te Assen, zoon van Benjamin Leezer en Esther van Zand; overleden op 14 december 1962 te Groningen. Gehuwd met Elisabeth de Vries (haar tweede huwelijk, zie Benno van Coevorden, hierboven).

Leip (Vos), A (Aron)

Geboren op 9 augustus 1884 te Assen, zoon van Levie Leip en Hinderika Levie; overleden op 28 maart 1961 te Assen. Gehuwd met Grietje Magnus (Smilde, 23 maart 1884 – Auschwitz, 29 oktober 1942).

Leip (Vos), L. [Levie (Lé)]²¹⁹

Geboren op 17 januari 1920 te Assen, zoon van Aron Leip (Vos) en Grietje Magnus; overleden op 14 december 2008 te Assen. Gehuwd met Hendrika Meierina Levie (zie hieronder); uit dit huwelijk twee kinderen.

Leip (Vos), S. [Salomon (Sally)]

Geboren op 14 mei 1916 te Assen, zoon van Mozes Leip en Alijda Polak; overleden op 6 januari 1907 te Assen. Gehuwd met M. Moerenhout; uit dit huwelijk drie kinderen.

Levie, A. (Anna)

²¹⁹ Zie voor hem <http://bevrijdingsportretten.nl/portret/le-vos/>.

Geboren op 21 februari 1914 te Assen, dochter van Jozef Levie en Mietje Mozes; overleden op 13 juni 2015 te Ramat Hasharon (Israel).

Levie, A. H. (Anna Hendrika)

Geboren op 29 juli 1914 te Assen, dochter van Benjamin Levie en Flora Rozeveld; overleden op 12 februari 2005 te Beek. Gehuwd op 17 mei 1945 met Johannes Gerardus Schreuder (Assen, 30 juli 1914 – Beek, 9 januari 2009).

Levie, B. (Betje)

Geboren op 5 maart 1905 te Assen, dochter van Gerson Levie en Rika Boekbinder; overleden op 29 april 1992 te Tel Aviv.²²⁰

Levie, H. M. (Hendrika Meierina)

Geboren op 8 april 1919 te Assen, dochter van Benjamin Levie en Flora Rozeveld; overleden op 20 februari 2008 te Assen. Gehuwd met Levie Leip (Vos), zie hierboven.

Levie, J. (Johanna)

Geboren op 13 juni 1917 te Assen, dochter van Isedoor Levie en Jeannette Looper; overleden op 25 juni 2012 te Amsterdam. Gehuwd met Leonard Melhado (Amsterdam, 10 oktober 1914 - Amsterdam, 22 januari 1995).

Levie, M. (Martha)

Geboren op 6 augustus 1900 te Assen, dochter van Izaak Levie en Judith van der Tonge; overleden op 17 september 1974 te Zwolle. Gehuwd met Joseph Levie (Zwolle, 3 september 1898 – Alicante, Spanje, 17 mei 1962, zoon van Benjamin Levie en Vrouwke Lievendag). Uit dit huwelijk 1 zoon, Benno Isaac Levie (Zwolle, 30 april 1923 – 6 januari 1983).

Levie, M. (Mozes)

Geboren op 17 juni 1910 te Assen, zoon van Gerson Levie en Rika Boekbinder; overleden op 17 januari 1996 te Haifa. Gehuwd met Wilhelmina Bakker.

Levie, S. H. (Siphora Hester)

Geboren op 6 april 1908 te Assen, dochter van Jakob Levie en Leentje Godschalk; overleden op 2 april 1974 te Assen. Gehuwd met Hermannus van Echten.

Levie, S. S. (Sophia Saartje) de

Geboren op 8 mei 1910 te Assen, dochter van Mozes de Levie en Schoontje Lezer; overleden op 17 juni 1998 te Enkhuizen.

Lezer, J. [Jetta (Netty)]

Geboren op 3 april 1918 te Assen, dochter van Jacob Mozes Lezer en Leentje Salomons; overleden op 9 maart 2008 te Zoetermeer.²²¹

Gehuwd (1) op 21 juli 1942 te Assen met Hans Daniël Stoppelman (Elmshorn, 30 oktober 1912 – Auschwitz, 30 juni 1944).

Gehuwd (2) met Cor Leget. Uit dit huwelijk een zoon.

Lezer, J. R. (Jozef Robert)

Geboren op 1 mei 1906 te Assen, zoon van Marcus Lezer en Aaltje Boekbinder; overleden op 28 april 1974 te Bergen op Zoom. Gehuwd met Bertie Rosa de Bruin (?, 1915 – Bergen op Zoom, 22 oktober 1991). Uit dit huwelijk een dochter.

Lezer, M. (Marcus) sr.

²²⁰ = Prof. dr. Betty Levie, zie <http://www.joodsamsterdam.nl/prof-dr-betty-levie/>.

²²¹ Zie Martin Hiemink: *Assen Auschwitz Assen. Oorlogsherinneringen van Netty Lezer uit de Rolderstraat in Assen*, Zuidwolde (het Drentse Boek) 2006.

Marcus Lezer, geboren op 12 december 1877 te Assen, zoon van Jozef Lezer en Rozette van der Laan; overleden op 25 augustus 1963 te Apeldoorn. Gehuwd op 17 augustus 1902 te Assen met Aaltje Boekbinder, geboren op 8 maart 1879 te Borger, dochter van Salomon Boekbinder en Betje Muller, overleden op 13 juni 1968 te Apeldoorn.

Lezer, M. (Marcus) jr.

Marcus Lezer, geboren op 9 oktober 1936 te Assen, zoon van Salomon Lezer en Flora Arpels; heeft de oorlog overleefd.²²²

Lezer, Ph. L. (Philip Lambertus)²²³

Geboren op 15 februari 1909 te Assen, zoon van Marcus Lezer en Aaltje Boekbinder; overleden op 26 februari 1971 te Deventer. Gehuwd met H. Winter (- , 5 december 1996); uit dit huwelijk drie dochters, A. M. , M. en R.

Lezer, S. (Salomon)

Geboren op 16 mei 1903 te Assen, zoon van Marcus Lezer en Aaltje Boekbinder; in 1984 vertrokken naar Londen, overleden op 3 januari 1998 te Brugge.

Gehuwd (1) op 11 september 1935 te Amsterdam met Flora Arpels (Amsterdam, 9 juli 1907 – Auschwitz, 24 september 1942). Uit dit huwelijk 1 zoon, Marcus Lezer (Assen, 9 oktober 1936 - ?).

Gehuwd (2) op 11 december 1946 te Amsterdam met Johanna van Huizen (Hengelo, 18 augustus 1907- Amsterdam, 5 mei 1975).

Magnus, K. R. (Klara Roza)

Geboren op 24 januari 1926 te Assen, dochter van Jozef Magnus en Geertje Marchien van Dam; heeft de oorlog overleefd.

Mathijssse, F. (Friederika)

Geboren op 14 oktober 1923 te Assen, dochter van Simon Mathijssse en Sara de Jong; heeft de oorlog overleefd.

Mozes, M. E. (Marianne Eva)

Geboren op 26 januari 1922 te Assen, dochter van Simon Mozes en Sophia Dwinger; overleden op 16 juni 2015 te Warnsveld. Op 1 juni 1954 in Indonesië gehuwd met Nico Robert van der Veen (Amsterdam, 9 juni 1924)

Nathans, A. (Aaltje)

Geboren op 27 oktober 1897 te Assen, dochter van Leman Nathans en Schoontje Mesritz; overleden op 22 december 1985.

Nathans, C. (Carla)²²⁴

Geboren op 13 mei 1917 te Assen, dochter van Jozeph Hirsch Nathans en Francisca Hartog; heeft de oorlog overleefd.

Nathans, J. M. (Jenny Mina)

Geboren op 22 mei 1917 te Assen, dochter van Nathan Nathans en Roosje van der Kaars;²²⁵ heeft de oorlog overleefd.

Nathans, L. I. J. (Leonard Izaak Jozef)

²²² Zie zijn boek, verschenen onder de schrijversnaam Max Lezer Arpels: *Max is een hondennaam. Een verhaal van onderduik en misbruik*, Ten Have 2005.

²²³ Zie https://www.stamboomforum.nl/familienamen/2/40816/0/jozef_robert_lezer_en_zijn_broer_philip_lambertus_lodewijk_lezer.

²²⁴ Zie haar boek <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/455101/on-wooden-wheels-the-memoir-of-carla-nathans-schipper>.

²²⁵ Zie voor moeder en dochter: <http://www.joodsmonumentmeppel.nl/families/mesritz-nathans/mesritz-nathans.html>.

Geboren op 23 april 1921 te Assen, zoon van Coenraad Nathans en Jeannette Jacoba Wolf; heeft de oorlog overleefd.

Nathans, S. (Simon)

Geboren op 16 mei 1894 te Assen, zoon van Leman Nathans en Schoontje Mesritz; overleden op 28 december 1978.

Oosten, A. (Abraham) van

Geboren op 18 augustus 1912 te Assen, zoon van Simon Abraham van Oosten en Heintje Israel; overleden op 31 mei 1984 te Assen.

Oosten, G. (Grietje van)

Geboren op 7 mei 1917 te Assen, dochter van Simon Abraham van Oosten en Heintje Israel; heeft de oorlog overleefd.

Oosten, J. (Jacob) van

Geboren op 5 december 1913 te Assen, zoon van Simon Abraham van Oosten en Heintje Israel; overleden op 26 februari 1991 te Amsterdam.

Oosten, J. (Jonas) van

Geboren op 6 juni 1905 te Assen, zoon van Alexander van Oosten en Mina Hiegentlich; overleden op 21 november 1979 te Amstelveen. Gehuwd op 30 november 1938 te Amsterdam met Feige Nesche Koch (Sieniawa, Polen, 2 december 1909 – Amsterdam, 22 december 1979); uit dit huwelijk een zoon.

Oosten, L. P. (Leo Philip) van

Geboren op 26 juni 1921 te Assen, zoon van Simon Abraham van Oosten en Heintje Israel; overleden op 18 mei 2002 te Den Haag. Gehuwd met Jacoba (Cobi) Teigeler.

Overweg, B. (Bertus)

Geboren 15 mei 1903 te Assen, zoon van Nathan Overweg en Sara Lievenboom; overleden op 3 december 1979 te Oosterbeek. Gehuwd met Bertha Everdina Frankenhuis (Haaksbergen, 10 april 1904 – Arnhem, 1 mei 1999, dochter van Heiman Frankenhuis en Ester Lowenstein).²²⁶

Stern, H. (Hetty)

Geboren op 25 oktober 1923, dochter van Abraham Aron Stern en Vrouwgje Magnus; overleden in 1970 te Amsterdam. Ongehuwd

Stern, J. (Jenny)

Geboren op 5 mei 1926, dochter van Abraham Aron Stern en Vrouwgje Magnus; heeft de oorlog overleefd.²²⁷ Gehuwd met Jan Cornelis van der Oord.

Stern, S. (Samson)

Geboren op 5 maart 1919 te Assen, zoon van Aron Stern en Henriette van Rhijn; overleden op 26 april 2004 te Hogeveen. Gehuwd met Truus van Zuiden; uit dit huwelijk twee kinderen.

Tijn, A. (Aleida)

Geboren op 17 augustus 1917 te Assen, dochter van Jozef van Tijn en Leentje Nieweg; overleden op. Gehuwd (1) met Salomon Boekbinder (Assen, 9 april 1917 – Auschwitz, 3 juni 1947).

Gehuwd (2) met Izaak Jozef Wolf, zie hieronder.

Veen, M. (Mannes) van der

²²⁶ Zie voor hem http://www.stolpersteine-dordrecht.nl/het_voorbeeld_joodse_dordrecht_familie_overweg.html.

²²⁷ Zie voor haar Hulst & Luning, p. 172-175. En Niek van der Oord: *Het ontbreekt ons aan een goed adres. Brieven en getuigenissen uit de jaren 1936-1945*, Kampen 2000.

Geboren op 6 september 1902 te Westerbork, zoon van Salomon van der Veen en Amalia Dekker; heeft de oorlog overleefd.

Wolf, I. J. [Izaak (Ido) Jozef]

Geboren op 1 maart 1922 te Assen, zoon van Samuel Jozef Wolf en Roosje Leezer; overleden op 29 maart 2003 te Laren. Gehuwd op 3 juli 1947 met Aleida van Tijn, zie hierboven.

Samenvatting

Van alle te Assen geboren kinderen tussen de 0 en 12 jaar heeft slechts één kind de oorlog overleefd, Marcus Lezer (Assen, 9 oktober 1936 - ?). En dat ene kind woonde buiten Assen.

Wanneer we uitgaan van mei 1940, het begin van de bezetting, zijn er negen kinderen uit de leeftijdsgroep 12-18 jaar, die te Assen geboren werden en de oorlog overleefd hebben.

Eén kind bereikte in juni 1940 de leeftijd van 19 jaar.

De grootste groep overlevenden bestaat uit 'twintigers' zij werden geboren van 1911 tot mei 1920: zestien personen.

Iets kleiner is de groep 'dertigers': zij die geboren werden tussen 1901 en 1910: zestien personen.

Het aantal 'veertigers' is aanzienlijk kleiner: acht overlevenden werden geboren tussen 1891 en 1900.

Nog kleiner is het getal van de 'vijftigers': slechts drie van hen overleefden de oorlog.

En dan begint de grote leegte: op drie na alle mensen, die in 1940 ouder waren dan vijftig jaar kwamen tijdens de bezetting om.

De oudste overlevende, die te Assen geboren werd, is Marcus Lezer, geboren op 12 december 1877.

Evenals zijn kleinzoon woonde hij buiten Assen. Aron Leip (Vos) was zowel geboren als woonachtig in Assen: hij was van 1884.

Voor de volledigheid

Voor de volledigheid een lijstje van Joden, die niet te Assen geboren werden, wel tijdens de bezetting te Assen woonachtig waren en de oorlog overleefden.

Behr, H. (Hartog) (Winschoten, 24 februari 1897 – Amsterdam, 10 september 1960)

Boekbinder, M. S. (Mozes Salomon) (Borger, 16 december 1887 – Assen, 24 september 1947)

Cohen, B. (*Betje/Betty*) (Wildervank, 2 augustus 1923 - ?; gehuwd met Siegbert Pinkus)

Cohen, R. (*Rachel*) [Amsterdam, 16 juni 1913 – Texel (de Koog), 15 februari 2000)

Dam, N. (Nathan) van (Smilde, 28 oktober 1912 – Assen, 27 juni 1991)

Engel, F. (Ferencz) (Parkan, 7 september 1917 – Yokneam, 10 december 1987)

Gans, D. (David) (Groningen, 29 oktober 1919 – Assen, 5 februari 1991)

Gans, M. J. (Meinhard Jacob) (Aduard, 3 april 1890 – Assen, 30 mei 1960)

Goudsmid, M. (Max) (Rotterdam, 1 december 1919 - ?)

Heckscher, M. S. (*Melia Susanna*) (Sleen, 26 september 1909 – Noordwijk, 20 mei 1984)

Levi-Mendels, G. C. (*Greta Cato*) (Almelo, 30 december 1910 – Utrecht, 26 oktober 2005)

Oosten, G. (*Gonda*) van (Den Haag, 26 juli 1924 - ?)

Pinkus, S. (Siegbert) (Mrotschen, 10 april 1921 - ?; in 1946 vertrokken naar Israël)

Polak Daniels, M. G. (Martijn Gustaaf) (Den Haag, 25 november 1883 – Assen, 12 januari 1951)

Stelloo, L. (Leendert) (Amsterdam, 26 februari 1930 - ; vertrokken naar Duitsland)

Wolf-Nathan, L. (*Lina*) (Bingen, 27 augustus 1873 - ?)

Zilverberg, S. (*Susanna*) (Dalen, 23 november 1921 -)²²⁸

²²⁸ Zie voor haar: <http://dalen.herdenking.nl/joodsmeisje.html>. En <http://joodsebegraafplaatsassen.nl/essays/suzanne-bolt-zilverberg/>.

Memoires die ons blijven vervolgen
Ter nagedachtenis van ALLEN die ons ontvielen

Herinneringen aan de verdwenen Joodse Assenaren

[cijfer] = huisnummer van een Joods gezin, dat tijdens de bezetting in Assen woonde. ²²⁹

Rolderstraat, oneven zijde

Dolend over onze begraafplaats kwamen bij het staren naar de monumenten, geplaatst als herinnering aan de meer dan 500 zielen tellende Joodse gemeenschap, bij mij de oude herinneringen weer boven. Ik herinner mij vele mensen.

Ik ben voor de oorlog in de Asser Rolderstraat (“Joden Breestraat”) geboren. Het eerste pand van die straat, aan de oneven zijde, op de hoek Groningerstraat/Rolderstraat, was de Coöperatie “De Dageraad”, waar de familie H. ter Horst woonde en Henk ter Horst in die jaren bedrijfschef was. Genoemde familie was in die moeilijke tijd, evenals de familie Hendrik Scheltes (conciërge “Eigen Gebouw”), een van onze opvangcentra, waar wij graag geziene gasten waren, hoewel dat niet zonder gevaar was. De echtparen ter Horst en Scheltes bleken een centraal punt te worden in de tijd, die toen zou aanbreken. De vele aan hen (illegaal) geschreven bedankbriefjes, die vanuit het Kamp Westerbork gezonden werden, zijn hiervan een tekenend bewijs.

De eerste volgende Joodse familie aan deze zijde van de Rolderstraat was de familie Wolf [5], handelend in textiel. 's Morgens vroeg begaf hij zich op pad om zijn koopwaar bij de boer uit te venten.

Naast dit pand liep de toegang naar het Joodse schooltje, gelegen achter de sjoel in de Groningerstraat, waar in onze tijd Rabbijn de Lange²³⁰ en Wijnberg²³¹ de scepter zwaaiden. Een rietje was toentertijd het gebruikelijke instrument om ons tot de orde te roepen.

Naast deze gang bevond zich de rijwielfabriek van de firma A. Behr; een in die jaren toonaangevende fabriek en tevens groothandel in rijwieleronderdelen [9]. Het merk “Jetta” (genoemd naar mevr. Behr) en T. T. -rijwiel waren overbekend.

Hiernaast woonde de familie Erich Bundheim [11], een uit Duitsland gevluchte familie, die daar een zaak had opgebouwd, enig in zijn soort, namelijk een handel in schoenmakersattributen, waarmee hij tevens de diverse weekmarkten bezocht. Nog als de dag van gisteren herinner ik me, hoe hij de allereerste stadsgenoot was, die werd opgehaald en gedeporteerd naar het beruchte kamp Mauthausen. En hoe zijn vrouw 14 dagen nadien zijn kleren thuis gezonden kreeg, met de mededeling dat hij daar was overleden. Welk een schrik er toen in onze straat en de vele Joodse gezinnen plaats vond, behoef ik niet verder te beschrijven.

Dan volgde de familie Nijveen [17], die ook per fiets stad en platteland afreisde om zijn textiel aan de man te brengen; zijn vrouw Eef ten Brink dreef een groente- en fruithandel en combineerde dit met een uitleenbibliotheek.

Hiernaast zetelde de koosjere slagerij van de familie Leeser van Dam [21], bestaande uit vader, moeder en 3 kinderen van wie zoon Nathan (de enig overgebleven van de familie) de zaak van zijn vader na de oorlog voortzette.

Dan volgde de familie Moos Lezer [23] met een rokerijzaak. Hij was een bekend hondenfokker (speciaal zwart/wit gevlekte doggen), die hierdoor wijd en zijd bekendheid genoot, en die tevens handelde in kippen en wild.

Hun burens waren de bekende familie Elshof [25], van wie Moos een bekende slagerij had en veel op de voorgrond trad in toneelstukken en in het Asser mannenkoor; ook een bekend figuur in de met St.

Nicolaas opgevoerde operettes. Zijn broer Heiman exploiteerde een zaak in huiden. 's Zomers perste hij honing, wat in die tijd ook nog veel geschiedde. Clara Elshof was onderwijzeres op de lagere school te

²²⁹ Zie voor nadere gegevens over de gezinsleden Germa Greving en Jan Ridderbos: *Asser oorlogsmonumenten. Herinneren en herdenken 1940-1945*, Assen (van Gorcum) 2015, p. 97-101.

²³⁰ Berend de Lange, geboren op 1 april 1872 te Bolsward, overleden op 19 oktober 1939 te Assen. Leraar te Assen van 1920 tot 1939.

²³¹ Philip Abraham Wijnberg, geboren op 13 maart 1870 te Hoogeveen, overleden op 9 september 1935 te Gouda. Leraar te Assen van 1892 tot 1935.

Smilde en fietste elke dag zo'n 25 km. heen en terug. De andere twee zusters Jet en Frouk deden de huishouding. Al met al een buitengewoon homogeen gezin.

Twee huizen verder woonde Efraim Potsdammer [29], die daar een hoeden- en pettenwinkel exploiteerde. Ook deze werd op een gegeven dag uit huis gehaald en gedeporteerd naar Mauthausen; hij is daar overleden. Wat een verslagenheid in onze straat, waar allen nog in hoop en vertrouwen verkeerden. Dan schiet mij ineens te binnen, dat Opperrabbijn Levison ons in de synagoge kwam inlichten, wanneer wij werden opgeroepen om naar een kamp te vertrekken. De sjoel was die avond te klein en tot in alle hoeken gevuld om de instructies in grote spanning aan te horen. Wij moesten rugzakken laten fabriceren, etenswaren laten inblikken etc. etc. Nog zagen velen niet in, en wilden niet inzien, wat voor een verschrikkelijke toekomst wij tegemoet zouden gaan.

Voorbij de familie Potsdammer huisde de familie Manus de Jong [57]. Zij hadden een zaak in zakken, ijzer en golfplaten. Zoon Ies was een trouw sjoelbezoeker. Bij deze familie werd iedere zondagmiddag een kaartje gelegd met de burens, in die tijd een veel voorkomende en enige ontspanning.

Hiernaast dreef de weduwe Frouk Seidel-Cohen een voor die tijd gezellige sigaren- en rokerijzaak. Frits Cohen had voor in de Paul Krugerstraat een runderslagerij.

Weer enige huizen verder woonde de familie Siem van Oosten [85], handelende in kalveren die hij voor in de straat, bij café Eleveld, in ontvangst nam. Hun oudste zoon Sal is na zijn studie naar toentertijd Nederlands Indië vertrokken en bij de inval van de Jappen vermoord. Hun tweede zoon Bram (eveneens deze studie genoten hebbende) is eveneens naar Indië gegaan en gelukkig na de gruwelijke oorlog naar Assen teruggekeerd. Een exceptie is wel, dat van dit gezin 4 kinderen de oorlog hebben overleefd.

Weer enige huizen verder woonde de familie Levie Nijveen [107], schilder van beroep.

Hiernaast de familie Coen Nathans [109], die met zijn zwager Sam Wolf handelde onder de naam: firma Wolf en ten Bosch. Zij dreven een aardappel- en korenhandel, die in wijde omgeving grote bekendheid had. Uit deze zaak is de firma Wolff en Wolff aardappel-export ontstaan, die later ook weer werd aangevoerd door een kleinzoon van Sam Wolf.

Rolderstraat, even zijde

In mijn vorig artikel wierp ik mij op de oneven nummers van de straat, en vervolg nu met de even nummers op de andere zijde.

Tegenover laatst genoemde firma Wolf en ten Bosch woonde de familie Coen Lezer, wiens dochter – naar ik me herinner – al zeer vroeg gestorven is²³². Een monumentaal grafmonument van deze familie staat op onze begraafplaats.

Ook staat op de begraafplaats een monument, door de Oorlogsgraven Stichting opgericht, ter herinnering aan die overledenen, die vanuit het kamp Westerbork tot midden 1943 alhier zijn begraven. Vele namen staan hierop vermeld. Of deze begrafenissen door Assen of door gevangenen in Westerbork verzorgd zijn, heb ik tot nu toe bij niemand kunnen informeren; wel dat dit onder begeleiding van de marechaussee geschiedde.²³³

Om op de straat terug te komen: enige huizen verder woonden broer en zuster Herman en Reina Levie [118]. Herman rustte op zijn lauweren en vergaarde het nieuws van wat er zoal in de straat plaats vond. Hij werd dan ook niet voor niets de "lopende pers" genoemd.

Dan woonden er op de hoek Julianastraat / Rolderstraat de dames ten Bosch, naar ik me vaagjes herinner familie van de bekende aardappelhandel Wolf en ten Bosch.

Enige huizen verder zetelde Opoetje Rozeveld, die later bij haar dochter ging wonen.

Dan volgde de familie Aron Nijveen, die ook al aan de kost kwam door met textiel de dorpen te bereizen.

De burens hiervan waren Jet van Wijk met broer David, die een bakkerij voerden. De oven werd toentertijd nog met takkenbossen gestookt. Wij mochten in de vacantie, als deze takkenbossen gebracht werden, die achter in de schuur sjouwen, waarna we werden beloond met een zakje in eigen oven gebrande pinda's.

Dan volgde voorbij de Javastraat het oude winkeltje van de familie A. Leezer, waar ze kaas en comestibles verkochten. Als kinderen kregen wij bij het halen van deze artikelen een handje drop toegestopt.

²³² Saartje Geziena Lezer, dochter van Coenraad Andries Lezer en Lea de Haas, overleden op 8 maart 1924 te Assen in de leeftijd van zeven jaar.

²³³ De begrafenissen werden verzorgd door een Asser begrafenisonderneming, op verzoek van het bestuur van de Joodse gemeente te Assen.

Enige huizen verder woonde Meijer Nijstadt, die daar een schapenslagerij had. Dan volgde Nathan van Coevorden, toentertijd hoboïst bij de Stafmuziek van het Eerste Regiment Infanterie (thans Johan Willem Friso kapel). Hij was tevens een zeer bekende pianist, die in bioscoop Apollo de in die jaren stomme film begeleidde. Velen ontvingen van hem de eerste pianolessen. Hun burens waren de familie M. M. Cohen, die eveneens een textielhandel hadden. Vader Cohen bereisde de boer. Hun dochters en zoon wonen nog in Israël.

Twee huizen verderop woonde mijn oom Jozef Magnus [56a], die met zijn zoon David ook textiel uitventte, alles per fiets. Mijn oom bediende zich bij slecht weer van een hond, om het fietsen te vergemakkelijken. Vlak naast mijn oom woonden wijzelf [56] Mijn vader haar daar een zaak in antiquiteiten. In 1938 kwam ik bij hem in opleiding tot de inbeslagname door de Duitse instanties (Mei 1942) hieraan een einde maakte. Mijn vader werd door een zenuwinstorting naar Port-Natal gebracht. De 16^e augustus 1942 dook ik onder. Mijn moeder is met de overige Joodse Assenaren de eerste week van Oktober 1942 naar Westerbork gedeporteerd en enige dagen daarna in Auschwitz om het leven gebracht. Mijn vader kon vanuit Port-Natal eind december 1942 onderduiken.

Onze naaste burens waren de familie David Magnus [54], die paardenslager was. Zijn vrouw hield toentertijd vele kostgangers, w. o. Galoetsiem (jongeren die zich voorbereiden op hun vertrek naar Palestina). Deze jongeren genoten hun opleiding bij boeren in de naaste omgeving (vooral Zeijerveld). Enigen van hen hebben in Israël thans prachtige boerenbedrijven. Ze zijn inmiddels [1982] allen tussen de 65 en 75 jaar.

Enige huizen verder woonde koosjere bakker Godschalk, later Cohen, die met de aan de Brinkstraat wonende bakker van Rhijn het brood voor de Joodse ingezetenen verzorgde. Dan volgde de familie Jaap Lezer [14], ook al een schapen-, rund- en kippenslagerij. Hun dochter Netty is nog in leven [overleden op 9 maart 2008 te Zoetermeer].

Hiernaast had de familie Maurits de Jong een potten- en galanteriewinkel. Rest nog de schapenslager Jaap Nijstadt, die als bijnaam "De Kraai" had door zijn donkeruitziende blik. S. de Beer aan de O. Parallelweg ventte stad en platteland af met een pottenkar. De gezusters Riek Nijveen en Roos Nijveen hadden een kruidenierswinkeltje aan de Javastraat [38].

Zo blijft de herinnering in onze gedachten voortleven aan deze Joodse ingezetenen, die met hard werken een schamel kostje probeerden te verdienen. Van de ruim 500 in Assen woonachtige Joden is een dertigtal uit onderduik en kamp teruggekeerd.

Ik zal u behoeden voor de gevoelens bij terugkeer naar onze haardsteden, waar wij niemand van onze dierbaren terugvonden. Een gestencild papiertje van het Rode Kruis, met de mededeling dat al onze geliefden waren omgekomen, is het enige bewijs.
1982

Memoires die ons blijven vervolgen

In mijn herinnering probeerde ik nog eens door vooroorlogs Joods Assen te slenteren. Er bestonden in die jaren nog vele Joodse zelfstandige middenstanders.²³⁴ In de Rolderstraat de bekende slagerijen van de familie Leezer, van Dam, van Moos Elshof; de paardenslagerij van David Magnus, de schapenslagerij van Jaap Nijstadt voor in de Rolderstraat schuin tegenover het vroegere café Eleveld. De slagerij van Frits Cohen aan de Paul Krugerstraat, slagerij Philip van der Laan, voorheen zijn vader Marcus van der Laan; de bekende slagerij aan de Nieuwe Huizen van de familie Anne Vos met zijn compagnon Marcus Leezer (de overbekende slogan in de advertenties: "Onze worst is worst"), slagerij Hiegentlich aan de Singelstraat, schapenslagerij Jaap Leezer aan de Rolderstraat, en de bekende paardenslagerij van Meijer Vos aan de Oudestraat.

²³⁴ Zie voor de Joodse winkeliers en handelaars F. J. Hulst en H. M. Luning: *De Joodse gemeente Assen*, Assen (Vanderveen) 1991, p. 206-208.

De overbekende herenstoffengroothandel van de firma J. B. Levie in het pand naast notariskantoor Tijdhof en Daverschot. De in heel Drenthe bekende textielzaak van de firma S. Boekbinder en Zonen aan de Gedempte Singel, waar in die jaren de heren Moos en Bertus Boekbinder de scepter zwaaiden; zij hadden toen al zo'n 25 man personeel. De bekende wolgrossierderij van de firma Kolthoff aan de Groningerstraat.

De bekende meubelzaak aan de Gedempte Singel van Jonas van Oosten met zijn zonen Mau en Mie van Oosten, "de Walvisch" geheten, daarnaast de kleinvakgroothandel van Eli van Oosten, de schoenenzaak van de firma Gans. In dit pand, dat later verbouwd werd, huisden toentertijd diverse winkelpandjes. In een daarvan was gevestigd de kapsalon van de familie Heymans, die uit Duitsland gevlucht waren. Op de andere hoek van de Gedempte Singel de huishoudelijke artikelenzaak van de firma Maurits de Jong. Tegenover de kapsalon van de familie Heymans naast Gans aan de Varkensmarkt de fruithandel van de familie de Jong. Dan de kunstmesthandel van de familie Frijda gevestigd in een groot pand. De firma Boekbinder textiel aan de Nieuwe Huizen; er tegenover de bekende Bleyle-zaak van de familie A. A. Stern, later verhuisd naar het pand aan de Marktstraat.

Voordat het abattoir in gebruik genomen werd, had iedere zelfstandige slagerij een slachtplaats achter zijn eigen vestiging, waar de koosjere slagers dan samen met hun niet-koosjere collega's slachtten en het niet-koosjere deel naar deze collega's ging als achterbouts etc.

Aan de Groningerstraat voerde Jacob Leezer een kachelsmederij. Aan de Gedempte Singel was vroeger een paraplu- en herstelbedrijfje gevestigd, dat werd gerund door de oude heer Polak, geboren in 1862. De oude-metalenhandel van de firma Nathans en M. Vos aan het Noord-Willemskanaal om de hoek van de Venestraat, waar vele lompen en metalen heengebracht werden. Dezelfde soort handel aan de Molenstraat van de firma Marcus de Jong en zijn broer Manus de Jong, die aan de Rolderstraat woonde. Zij handelden veel in golfplaten.

Dan hadden we de bekende borstefabriek van de heren Godschalk aan de Julianastraat; zij reisden door het gehele land. Een pander, Boomstra, woonde aan de O. Paralleleweg; hij bracht onroerende goederen voor notarissen en boeldagen aan de man. De familie Aron Stern had een bekende dans-studio aan de Markt; zijn zoon Sam Stern volgde hem later op.

Verder waren er in Assen vele veekooplieden gevestigd: de gebroeders Ben en Jo Levie, die een boerderij aan de oude Javastraat (Doevenkamp) hadden tegenover de oude kleuterschool van juffrouw van der Puyl, van wie velen in Assen het kleuteronderwijs hebben gevolgd. Verder Gerson Levie wonende aan de Noordersingel; Moos de Levie wonende aan de Stationsstraat. Jacob Magnus, die in 1940 al een leeftijd had bereikt van 74 jaar; zijn zoon Jozef Magnus die aan de Stationsstraat woonde. De heren Aron Leezer, Luf Leezer en hun oude vader Benjamin Leezer; de kalveren- en jongvee-handelaar Bram van de Horst, die aan de Javastraat woonde.

Op de hoek van de Kruisstraat/Marktstraat bevond zich de meubelzaak van de gebroeders Leezer (zakennaam: "Leezer-de Gunst"). Velen hadden winkels en brachten hun goederen ook aan huis per fiets, of maakten gebruik van tram of bus. Enkele herinner ik me, o. a. Jozef Magnus vroeger nog een hond erbij voor de fiets om te helpen de zware koffers te vervoeren. De oude heer Overweg woonde naast de synagoge aan de Groningerstraat; S. Wolf naast vroeger café Eleveld had al een zogenoemde bromfietsmotor. Verder Levie's groothandel in granen, "de Graanhalm" gevestigd aan de Gymnasiumstraat; een enkel oud gebouw aldaar herinnert er nog aan.

Aan de Gedempte Singel was gevestigd de stoffenzaak van de firma Engers. In de Rolderstraat woonde familie Aron Nijveen sr. , die ook vroeger het platteland bereisde met textiel. Zijn zoon Simon, die gehuwd was met Eva ten Brink, deed hetzelfde. Eva Nijveen-ten Brink had aan de Rolderstraat, naast slagerij van Dam, een groenten- en fruitzaak; ze hield er ook een uitleenbibliotheek op na, waarvan toentertijd gretig gebruik gemaakt werd. Simon Nijveen aan de Oranjestraat was inspecteur van een grote levensverzekeringsmaatschappij; hij was tevens reservekapitein in het leger. Ik zie hem nog zo voor me, als ze met de troepen ons huis voorbij kwamen. De stafmuziek van het eerste regiment onder leiding van directeur S. P. van Leeuwen ging voorop. Simon Nijveen zat op het paard, en wij als kwajongens gingen op de fiets vooraan, naar het Balloërveld; ze hadden daar een grote oefening. Een geweldig uitstapje voor ons in die jaren.

Bij de reeds eerder genoemde veehandelaren waren ook les Levie met zijn compagnons Noach en Diddo van Zand geen onbekenden in deze handel.²³⁵ De familie Levie woonde aan de Julianastraat. Ook hadden we een handelaar in varkens, Joop van Thijn; de familie woonde in het eerste huis van de Javastraat, een paar huizen van het kleuterschooltje van juffrouw van der Puyl.

Er waren enige handelsreizigers in schoenen: de oude heer Meinhard Gans, Aron Stern (de vader van Sam Stern), Meijer van Rhijn (zoon van de koosjere bakker Abraham van Rhijn in de Javastraat). Verder de handelsreiziger van de Carp's garenfabriek, Mau Rozeveld: zijn hoofdartikel bestond uit J. A. C. - splitzijde. Hij woonde in de Oranjestraat, en bezocht uitsluitend de groothandel en de grote zaken.

De familie Nathan Kropveld woonde aan de Plataanweg. Nathan was hoofd van de school voor openbaar onderwijs. Hij was een vurig aanhanger van de socialistische partij, en trad vele malen als spreker voor die partij op.

De voorgangers, de heren B. de Lange en Ph. Wijnberg, waren lange tijd tevens leraar aan de Joodse school in de Rolderstraat. Bijna iedereen van onze generatie heeft van hen les gehad. In de laatste jaren was Waaker voorganger; hij woonde aan de Paul Krugerstraat.²³⁶

De meubelmaker Fischler, die getrouwd was met Nathalie Blok, had een zaak aan de Gedempte Singel. Dan was er de overbekende Rieks brandzalf, die was samengesteld door mevr. Rika Levie-Boekbinder. Zij was gehuwd met de veehandelaar Gerzon Levie, en woonde aan de Noordersingel. Ze hadden een gezin met twee kinderen, Mosje en Betty; beide kinderen zijn naar Israël gegaan, Mosje voor 1940 en prof. dr. Betty Levie in 1945 (zij was een van de bekendste radiologen van Nederland).

Voor de niet teruggekomen families is op 17 juni 1951 een monument op de Joodse begraafplaats opgericht, waarop alle namen staan gebeiteld van de mensen, die in de kampen omkwamen.

Ik hoop hiermee een beknopt overzicht te hebben gegeven van de grote invloed, die de Joodse Assenaren gehad hebben op het economisch zakenleven van voor de oorlog. Helaas is slechts een enkeling overgebleven.
1986.

Dat gij niet vergeet, de dingen die uw ogen hebben gezien!

Deuteronomium 4:9

Bij onze ouders is een andere opvatting geweest over de manier waarop hun kinderen in de maatschappij een bestaan zouden vinden. Dit wil zeggen: de ouders kwamen meestal uit orthodoxe gezinnen. Die traditie wilden ze zoveel mogelijk vasthouden en op onze generatie overbrengen. Dat bleek niet zo eenvoudig te zijn. In de jaren na de Eerste Wereldoorlog '14-'18, het begin van hun "business", probeerden ze een beter bestaan op te bouwen om niet in die armoede terecht te komen, die velen zelf hadden meegemaakt.

Niet te vergeten natuurlijk dat de vervoersmogelijkheden, de communicatie, radio, telefoon, auto na die jaren pas op gang kwamen. Uit het feit, dat F. J. Hulst aan zijn doctoraalscriptie de titel gaf: "Alle Joden fietsen" (juni '87) bleek wel, dat het voornaamste vervoer de fiets was in die moeilijke tijd. Het zal toch niet de bedoeling geweest zijn om de indruk te wekken, dat alleen de Joden fietsten. Maar de handelslui (meestal bestaande uit Joden, die de boerenstreken moesten bereizen) maakten hiervan vooral gebruik. Een geheel nieuwe fiets was in die tijd een geweldige luxe. Auto's waren enkel de vervoersmogelijkheid voor o. a. doktoren, dierenartsen, industriëlen en grote zakenlieden. Van de provincie Drenthe herinner ik me nog als de dag van gisteren enige nummers: D 500 [Samuel Jozef Wolf], D 565 [Gerson Levie], D 232 [Mozes Salomon Boekbinder], D 514 [Mozes Hartog Boekbinder].

²³⁵ Noach van Zand, geboren op 5 september 1899 te Stadskanaal, overleden op 23 oktober 1950 te Groningen. Diddo van Zand, geboren op 18 april 1886 te Stadskanaal, overleden op 4 juli 1983 te Assen.

²³⁶ Isaac Waaker, geboren op 30 mei 1907 te Amsterdam, overleden op 31 maart 1944 te Auschwitz. Leraar te Assen van 1938 tot 1942 (hij was de laatste).

Autoverkeer was er dan ook zo goed als niet. Je zag meer handkarren, hondenkarren etc. Toen we nog kwajongens waren, konden we gewoon voetballen op straat. Ik herinner me dat, er nog kooplieden te voet met een pak op de nek hun waar probeerden aan de man te brengen. Vele kilometers werden per voet afgelegd. Men had in het algemeen zijn bestaan in textiel, veehandel, galanterieën, honing, wol en oude metalen. Zeer vroeg op pad en vaak laat weer thuis. Thuis zat men te wachten of de kost al dan niet verdiend was.

Café Halfweg tussen Rolde en Borger, toen nog aan een zandweg gelegen, was zo'n aanlegsteiger, waar vele kooplieden samen kwamen om even uit te rusten en nieuwtjes uit te wisselen. Enkele zakenlieden konden het zich permitteren een auto aan te schaffen. En zo zag je zo nu en dan een Fordje of een Chevroletje rijden. Er werd veel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om mee te rijden (het mochten natuurlijk geen concurrenten zijn). Doordat velen dezelfde handel dreven, was er een enorme strijd in die moeilijke jaren, en waren de concurrentie en de afgunst groot. Vele zakenlieden hadden door de jaren heen een band met hun klanten. Het was natuurlijk moeilijk voor een concurrent om hier tussen te komen. Ook onder de Joodse kooplieden was de "kinnesinne" verschrikkelijk groot, vooral omdat praktisch alle handel in Joodse handen was. Zaken werden opgericht en zo ontstond er in Assen een groot aantal winkels. In vorige memoires heb ik hierover al eens geschreven, van kleine tot grote vooral in de textiel, vee- en vleeshandel, aardappels, honing, granen, lompen en metalen. Dit alles heeft natuurlijk meegewerkt dat de N. S. B. -ers vooral klaarstonden. Ze maakten gebruik van de door de Duitsers geboden gelegenheid om "Verwalter" te worden, om de Joodse zaken te liquideren. Helaas is hierover al genoeg geschreven en bekend. Namen van zaken en venters, die ik mij herinner, heb ik in mijn vorige memoires gegeven.

Joodse zaken zijn totaal verdwenen uit het stadsbeeld

Wie van de overlevenden men ook over het vooroorlogse leven spreekt, bij allen ontdek je een zelfde ontwikkeling: het orthodoxe leven heeft minder aantrekkingskracht. Reeds in de jaren van onze jeugd was de assimilatie (het aanpassen aan de levenswijze van anderen) sterk. Wat het meest tot uitdrukking komt, is het bezwaarlijke van de verplichte gang naar de Joodse school. Want die nam naast de openbare school veel tijd in beslag.

Behalve de koosjere slaggers en bakkers waren praktisch alle Joodse zaken op Sabbath en feestdagen geopend. Het waren immers niet zulke florissante economische tijden, en de concurrentie was groot. De Noordersingelschool en de Emmaschool, en dan met name de Noordersingelschool, waren de scholen, waarheen de meeste Joodse jeugd ging. Toch wilden onze ouders graag, dat je nog enige ontspanning had. In enkele kringen werd er getennist, maar voetbal en gymnastiek (Achilles, A. G. V, Hygiea) hadden toch wel de grootste aantrekkingskracht. Bij de ingang van het Achilles-voetbalveld staat een herinneringsteken, waarop enkele namen voorkomen van weggevoerde en omgekomen Joodse Assenaren.

In Assen woonden vele grote families. Er ontstonden vele familieconcentraties, waardoor men bepaalde "kliekjes" kreeg. Dit kwam vooral tot uitdrukking wanneer er verkiezingen plaats vonden waarbij b. v. een nieuwe kerkenraad gekozen diende te worden. Dit gaf vaak grote opschudding en de diverse groepen werden bestookt om toch vooral op die of die kandidaat te stemmen. De plaatsen in de sjoel werden dan vaak opnieuw op nummer vastgesteld. De geregelde sjoelgangsters behielden graag hun eigen plaats. De bezettingstijd kwam en de Duitse wetten met betrekking tot de Joden werden van kracht. Dit is voldoende bekend. De Omnia Treuhandgesellschaft m. b. H en de Beauftragte des Reichskommissars in de provincie Drentje kregen het voor het zeggen. Vele Verwalters, N. S. B. -ers, stonden klaar om de Joodse zaken te bezetten. Zo konden zij zich verrijken. Onze eigen zaak (antiek) werd al omstreeks Mei 1942 verzegeld, en de "heren" konden uitzoeken, wat ze wilden. Wijzelf mochten en konden er niet meer komen. Een meubelkar, die naast ons huis in de gang stond, werd op zekere dag meegenomen om goederen te vervoeren. We hebben na de oorlog deze kar bij een handlanger van de partij kunnen weghalen. Inmiddels had deze zijn eigen naam erin gebeiteld. Het was een ober van café Centraal aan de Brink, waar een zoon van de gevreesde familie Groenewold aan de Nieuwe Huizen (de Poort van Kleef) het bewind voerde.

De 17e augustus 1942 ben ik gevlucht. Ik laat het verdere verloop nu maar rusten. In Maart 1945 ben ik na veertien dagen gevangenis in Assen naar kamp Westerbork getransporteerd; daar werd ik in April 1945 bevrijd. Zoals het inmiddels bekend is, verging het ook ons. We kwamen na de bevrijding weer in Assen aan. Ons huis was bezet. Het heeft ons veel moeite gekost om dat weer in gebruik te nemen. Opvang en begeleiding waren er totaal niet. Je moest je maar zien te redden. Goede vrienden, die er gelukkig ook nog waren, hebben ons in de eerste weken door de ellende gesleept. Uiteindelijk is het ons gelukt om, na lang touw trekken bij allerlei instanties, ons huis weer vrij te krijgen. Het was in de oorlogstijd totaal uitgewoond.

We moesten onszelf maar zien te redden. Met ons gehavend gezin (mijn moeder is in Oktober 1942 weggevoerd en niet teruggekomen) moesten we de draad weer opnemen. Een twintigtal van uit het kamp Westerbork geschreven brieven, dat later in mijn bezit kwam, is de stille getuige van al het leed, dat de weggevoerden moesten ondergaan. Ik wil nog wel kwijt, dat men tijdens de oorlogstijd niemand kon en durfde te vertrouwen. Men klemde zich vast aan diegenen, van wie men 100% zeker was, dat ze te vertrouwen waren. Een onderduikplaats vinden was zo goed als onmogelijk. Velen slaan zich op de borst omdat zij zoveel goeds gedaan hebben, maar voor ons kwam deze hulp te laat!!!

Mijn excuses voor het feit, dat in mijn memoires herhalingen optreden. In verschillende jaren heb ik die geschreven en heb het zo gelaten. Het was mijn gedrevenheid, die me ertoe dwong nog iets van onze jeugd te memoreren voor de geïnteresseerden, die in dezelfde stad zijn opgegroeid.

Assen 1991

Literatuur

gebruikte afkortingen:
Hamburger & Regtien

H. Hamburger en J. C. Regtien: *Joodse oorlogsmonumenten in de provincie Drenthe. Alsmede algemene oorlogsmonumenten waarop joodse namen voorkomen*, Bedum (Profiel) 1999

Hulst & Luning

F. J. Hulst en H. M. Luning: *De Joodse gemeente Assen. Geschiedenis van een behoorlijke kille, 1740-1976*, Assen (Vanderveen) 1991

Overige

Algemeen

Frits Boterman

Duitse daders. De Jodenvervolgning en de nazificatie van Nederland (1940-1945), Amsterdam-Antwerpen (Arbeiderspers) 2015

Ad van Liempt en

Jan H. Kompagnie (red.)

Jodenjacht. De onthutsende rol van de Nederlandse politie in de Tweede Wereldoorlog, Balans 2013

Ad van Liempt

Kopgeld. Nederlandse premiejagers op zoek naar Joden 1943, Balans 2002

Niek van der Oord

Jodenkampen, Kok (Kampen) 2003, 2^e 2007

J. Presser

Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945, Den Haag 1965.

Westerbork, kamp

Corrie K. Berghuis

Joodse vluchtelingen in Nederland 1938-1940. Documenten betreffende toelating, uitleiding en kampopname, Kampen (Kok) z. j.

D. Houwaart

Westerbork. Het begin in 1933. . ., Den Haag (Omniboek) 1983, 2e Kampen (Kok) 2000

Philip Mechanicus

In Dépôt. Dagboek uit Westerbork, Amsterdam (Polak & Van Genneep) 1964

Assen

(Benno ter Berg)

Het dagboek van Benno ter Berg, Asser Historisch Tijdschrift, jrg. 9, nr. 2 (extra nummer), april 1999

Germa Greving &

Jan Ridderbos

Asser oorlogsmonumenten. Herinneren en herdenken 1940-1945, Assen (van Gorcum) 2015

Martin Hiemink

Assen Auschwitz Assen. Oorlogsherinneringen van Netty Lezer uit de Rolderstraat in Assen, Zuidwolde (Het Drentse Boek) 2006

H. M. Luning

Gemeentepolitie Assen. Van Kerspelsoldaat tot Regio-agent 1714-1994 (Asser Historische Reeks VI), Assen (Gemeentearchief) 1994

Niek van der Oord

Het mankeert ons aan een goed adres. Brieven en getuigenissen uit de jaren 1936-1945, Kampen (Kok) 2000

Sam Stern

Ziekenbroeder in kamp Westerbork (Getuigen van Westerbork), Westerbork z. j.

Hans van der Wiel

Assen '40-'45. Oorlog en bevrijding, Assen (van Gorcum) 1995

Omliggende plaatsen

Dwingeloo

Thijs Rinsema

De joodse inwoners van Dwingeloo 1754-1942, Dwingeloo 2011

Gieten

H. Kuik &

W. van der Neut-Legemaat

Gieten, namen op de steen. De geschiedenis achter de namen op de gedenksteen van Gieten, Zuidwolde 1994

Zuidlaren

G. C. Hovingh

Joods Leven in Zuidlaren, Zuidlaren 2000

Nagekomen, briefkaart gedateerd: Westerbork, zondag 26 juli 1942

Aan Den Heer H. van Echten, Hoofdvaartseweg 4 te Assen

Lieve Pora, Herman en Kinderen.

We vonden het fijn jullie nog gesproken te hebben. Het geeft voor ons een hele voldoening om de gehele familie nog gezien te hebben. We vertrekken hedennacht om 4 u. Zodra de in de gelegenheid zijn schrijven we jullie. Pora, we riskeren het niet een transport over te blijven want misschien zegt Gerson, zoo lang mogelijk stel ik het uit en dan zijn wij hier de familie kwijt. Tom komt vanavond van 8-9 uur. Vanmiddag hebben we lekkere stampot gegeten en de kinderen kregen bovendien rabarber. Hoe laat waren jullie thuis? Jullie hebben zich wel voor ons opgeofferd, maar voor ons was het een voldoening. Voor de kinderen een zoen en veel liefs. De beste wensen.

Siphora Hester (Pora) Levie, geboren op 6 april 1908 te Assen, dochter van Jakob Levie en Leentje Godschalk; overleden op 2 april 1974 te Assen. "Gemengd-gehuwd" in 1931 te Assen met Hermannus van Echten (Groningen, 1890 -); uit dit huwelijk Frits (1932 - 2016) en Leentje (1939-). Hester Levie, geboren op 19 oktober 1909 te Assen, dochter van Jakob Levie en Leentje Godschalk; gehuwd met Philip Tommy Reens; omgekomen op 29 juli 1942 te Auschwitz. Philip Tommy (Tom) Reens, geboren op 4 juli 1913 te Amsterdam, zoon van Jacob Reens en Rebecca Kinsbergen; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 30 september 1942 te Auschwitz.

Uit dit huwelijk: Jacob (Johnny) Reens, geboren op 20 februari 1936 te Den Haag; omgekomen op 29 juli 1942 te Auschwitz.

Gerson Levie, geboren op 14 maart 1904 te Assen, zoon van Jakob Levie en Leentje Godschalk; laatst woonachtig te Amsterdam, omgekomen op 31 augustus 1943 in Centraal-Europa.

Mozes Jozef Levie, geboren op 11 januari 1913 te Assen; omgekomen op 21 september 1942 te Auschwitz.

"Op vrijdag 24 juli komen Hester, Tom en Johnny in de loop van de ochtend aan in kamp Westerbork. 'Als we ze nog willen zien, moeten we zo snel als we kunnen er heen gaan'.

Zaterdag 25 juli 1942 om een uur of negen op weg.... toen kwamen we via de zuidelijke toegang het kamp binnen.... na lang wachten kregen we een adres.... tante Hester en Johnny was er, het zal wel een erg emotionele begroeting geweest zijn...inmiddels was oom Tom ook binnengekomen. Ik herinner me alleen, dat hij me een stukje kaas wilde geven, maar mijn vader zei: nee dat mag je niet aannemen, want ze hebben het zelf straks meer dan nodig. Jij krijgt thuis wel weer wat....".

"Mijn moeder, Pora, heeft nooit over deze dag willen praten. Nooit. Ook tientallen jaren daarna niet. Het enige wat ze prijs gaf, was zelfverwijt, omdat we de 8-jarige Johnny waarschijnlijk 'zo maar' mee hadden kunnen nemen naar Assen' Dan had die het tenminste overleefd' zei ze steeds."

Nooit sprak ze er met Frits meer over alleen een keer dat ze zei: 'we hadden Johnny zo mee kunnen nemen want toen we uit de achterzijde vertrokken, heeft niemand ons gecontroleerd, ondanks mijn ster'. Frits haalt Elie Wiesel aan: "Als we vergeten, zullen onze herinneringen vergeten worden, want wijzelf zullen vergeten zijn."

Nagekomen, brief zonder datum (1943) en briefkaart (mei 1943) van Aron Nijveen te Assen

Aan de Fam. Joh. Mulder, Oosterhoutstraat 102, Schilder, Assen
Afz. A. Nijveen, Barak 61, Lager Westerbork, Post Hooghalen (Oost)

"Alte kameraden."

Eindelijk zal ik jullie eens schrijven, daar ik schrijf dagboek. Jullie worden bedankt voor de brieven hoor! Op m'n verjaardag 18 Febr. vierde ik meteen het jubileum dat ik een ½ jaar hier verblijf.

We hebben druk werk met schilderen. Helmut Mulder is naar Munsterlager. We vonden hem een fijne jongen. We hebben vaak gevoetbald met echte goals en cabaret 's avonds, ook het is hier een wereldje op zich zelf. Ook ga ik 's avonds naar school ik zit in de 2 klas. Ik ben de beste van de klas alleen ik ken geen sikkepit van talen, nou dat mag het niet hinderen.

Mannie, je wordt ook bedank voor de schrijverij fijn hoor. Je zeide dat ik éenzaam ben he, nee hoor je moet niet vergeten dat er de helft van Assen er is en je hebt je er kameraden en vriendinnen. We hebben hier een band geweldig saxofoon, trompetten slagwerk één van 12 man echte makkers weet je wel net zo een als die van de Ramblers, Roelof. Spreek je Antje nog wel eens? Ik heb gehoord dat je me wou bezoeken maar dat kan nu eenmaal niet. Hoe gaat het op school? En met Zwiers de slaper en Wesselink en Fokko, Ik heb Fokko's broer ook met de lijkwagen gezien. Is Helmut al met verlof geweest? Roelof hoe staat het met Eelde? Nog contact? Hebben ze je nog geschreven? En met Heiko en Cor Pijl Doe je de groeten van mij aan meneer Bosma. We slapen met 200 man in een zaal, we hebben altijd de grootste gijn ik slaap 3 hoog. Vader is Comm. v/d Brandweer. En is meer in z'n sas. Jullie gaan zeker nog vaak naar Rolde. Rensje Leupen haar broer is hier marechaussee. Weet je dat tante Bet overleden is. Hoe is met Thijme Manak? Als we zo eens nagaan wat hebben we toch een gijn gehad b. v. met droge Zwiers en met Kees van Giessen en andere jongens. Hebben jullie nog geschaatst? Ik kan al goed schaken dat heb ik hier geleerd. Hoe is 't met de dames uit Smilde? Doe de groeten maar, of durf je niet. Ik leer hier al aardig de rare uitdrukkingen. Nou jongens ik weet ook niet meer, dus de hartelijke groeten van jullie alle kameraad. Aron Doeg!!

Aan den Jongheer R. Mulder p/a Joh. Mulder, Oosterhoutstraat 102, Assen.
Briefkaart (poststempel Assen 4. 5. 43)
2930 Beste Roelof en Fam.

Hoe gaat het met jullie? Met mij goed, ook met m'n vader en moeder. Gisteravond is de nagel van mijn pink afgetrokken er zat een zweerderij onder. Ik heb er aardig pijn van maar hoeft niet te werken. Er is ook een boksschool opgericht onder leiding van den kampioen boksen. Waarom schrijf je nooit meer Roelof? Ik verlang erg naar wel nieuws. Achilles heeft deze competitie goed gevoetbald hé? Hoe is 't met de verkering? Schrijf me dat eens. En met Mannie? Hoe is 't met Rita en Janneman? Nu luitjes de hartelijke groeten van jullie aller vriend.

Aron Nijveen, Barak 61, Lager Westerbork.

Aron Mosis (Nijveen), huisschilder, geboren op 18 februari 1926 te Assen, zoon van Levie Mosis en Grietje Rosetta Denneboom; omgekomen op 7 mei 1943 te Sobibor.